

Participatie in de praktijk

Een kwalitatief onderzoek naar inwonerparticipatie en de
beleving hiervan bij zonne- en windparken

TNO 2024 R10767 – 1 juli 2024

Participatie in de praktijk

Een kwalitatief onderzoek naar inwonerparticipatie en de beleving hiervan bij zonne- en windparken

Auteurs	Ruben Peuchen, Melanie Klösters, Elisabeth van de Grift, Gitte Mulder en Geerte Paradies
Projectleider	Evie Cox
Managementuittreksel	TNO Publiek
Aantal pagina's	178 (excl. voor- en achterblad)
Aantal bijlagen	3

Dit project is gefinancierd als onderdeel van het onderzoeksprogramma Energietransitie Studies onder regie van de directie Klimaat van het DG Energie en Klimaat van het ministerie van EZK met als doel het leveren van kennis voor energiebeleid.

Met dank aan de studenten van de Sustainability Challenge van de Universiteit van Leiden en de studenten van de Tesla Minor van de Universiteit van Amsterdam voor hun bijdrage aan dit onderzoek. Tevens gaat onze dank uit naar de contactpersonen van de onderzochte cases en de geïnterviewden voor hun bijdrage aan het onderzoek.

Alle rechten voorbehouden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van TNO.

© 2024 TNO

Samenvatting

S1. Aanleiding

Het Nederlandse Klimaatakkoord en de Klimaatwet vragen om verduurzaming van de energieopwekking. Dit kan onder meer bereikt worden door het realiseren van zonne- en windparken op land. Het is de wens van het kabinet om beslissingen over deze veranderingen in de leefomgeving te maken samen met omwonenden, middels zogenaamde inwonerparticipatie. Om deze wens van het kabinet te ondersteunen is in deze studie, in samenwerking met het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, onderzocht wat we kunnen leren van eerdere participatietrajecten van zonne- en windparken. Het doel van deze studie is het ontwikkelen van kennis over welke kenmerken van inwonerparticipatie bijdragen aan een positieve beleving van het participatieproces en van het zonne- of windpark. Daarnaast onderzoeken we hoe er in de praktijk wordt gezorgd voor diversiteit en tijdigheid bij inwonerparticipatie.

Eerder onderzoek naar inwonerparticipatie laat zien dat vijf thema's een rol spelen bij effectieve participatie:

1. De mate waarin inwoners invloed hebben op de besluiten (beslissingsbevoegdheid);
2. De mate waarin inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deelnemen (diversiteit);
3. De mate waarin inwoners in aanraking komen met verschillende perspectieven (deliberatie);
4. De bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces (bekwaamheid);
5. De mate waarin lusten en lasten eerlijk worden verdeeld.

We hebben deze thema's gebruikt als het theoretisch raamwerk van dit onderzoek.

S2. Methode

Om te leren van eerdere ervaringen op het gebied van inwonerparticipatie hebben we in de periode van september 2022 tot en met augustus 2023 acht participatietrajecten onderzocht: vier voor windparken, waarvan één nog in ontwikkeling, drie voor zonneparken, waarvan één nog in ontwikkeling, en een inwonersforum voor een Regionale Energiestrategie (RES). Voor alle onderzochte participatietrajecten is een documentenanalyse uitgevoerd en zijn stakeholderinterviews afgenomen met betrokken partijen. Daarnaast is er een vragenlijst uitgezet onder omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) en deelnemers aan het Inwonersforum RES-regio Twente. De vragenlijst is ingevuld door in totaal 817 omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) en 38 deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente. Tenslotte zijn er twee focusgroepen gehouden met omwonenden van de twee parken die nog in ontwikkeling zijn.

Onderzoek naar lopende trajecten biedt de kans om een actueel beeld van de beleving van omwonenden en overige betrokkenen in kaart te brengen. Een nadeel hiervan is dat het een momentopname van het proces is en dat de uitkomsten van het participatietraject, zoals de verdeling van lusten en lasten, nog niet bekend zijn. Als gevolg hiervan kan de beleving van het traject, en daarmee de evaluatie van de verschillende thema's, na het moment van schrijven veranderen.

S3. Conclusies en aanbevelingen

Over de cases

1. De onderzochte participatietrajecten zijn op hoofdlijnen vergelijkbaar

Bij de onderzochte participatietrajecten spelen op hoofdlijnen vergelijkbare uitdagingen, hoewel de trajecten van elkaar verschillen in onder andere technologie (zonne- of windenergie), regio, omvang (hectare of aantal windturbines) en initiatiefnemer (gemeente, provincie, projectontwikkelaar of energiecoöperatie). We zien dat bij alle cases vergelijkbare uitdagingen spelen op de vijf eerdergenoemde thema's, zoals onduidelijkheid over de beslissingsbevoegdheid van omwonenden, de mate van diversiteit in participerende omwonenden en hun inbreng, en de verdeling van lusten en lasten. Opvallend is daarnaast het kleine verschil tussen de trajecten voor een zonnepark of een windpark. Voor de interpretatie van de bevindingen willen we opmerken dat bewoners en andere partijen verschillen in hoe tevreden zij doorgaans zijn met het participatieproces: de organisator van het traject heeft vaak een positiever beeld van het participatieproces dan de deelnemers.

2. In de onderzochte cases ervaren omwonenden het participatieproces en het gerealiseerde zonne- of windpark als één

Iets anders dat opvalt is dat omwonenden het participatieproces en het gerealiseerde zonne- of windpark als één geheel ervaren. Op basis van de verzamelde (kwantitatieve) data kunnen we geen duidelijk onderscheid maken tussen de beleving van het participatieproces en het draagvlak voor het zonne- of windpark. Dit betekent dat wanneer omwonenden negatiever zijn over het participatieproces, zij ook negatiever zijn over het zonne- of windpark, en andersom. Causaliteit is binnen dit onderzoek niet onderzocht.

Over het participatieproces

Op basis van de door ons onderzochte participatietrajecten trekken we de volgende conclusies met betrekking tot de vijf thema's die bijdragen aan de beleving van omwonenden van het participatieproces en het gerealiseerde zonne- of windpark (doel 1). Daarbij gaan we ook in op hoe er invulling is gegeven aan het zorgen voor diversiteit en het tijdig betrekken van omwonenden in die trajecten (doel 2).

1. 'Beslissingsbevoegdheid': Bij de onderzochte trajecten betekent 'tijdig betrekken' voor bewoners dat zij mee kunnen beslissen over de locatie en omvang

Bij de onderzochte participatietrajecten zien we dat omwonenden graag willen meebeslissen over de locatie van een zonne- of windpark. Wanneer zij hier niet (meer) over kunnen meebeslissen ervaren zij hun betrokkenheid als 'te laat'. Bij de onderzochte trajecten bleek dat omwonenden weinig ruimte hebben gekregen om met elkaar in gesprek te gaan (deliberatie) over voor hen belangrijke onderwerpen zoals de locatiekeuze, de omvang of landschappelijke inpassing. Wanneer de deliberatie die plaatsvindt uiteindelijk geen effect heeft op de besluitvorming, zullen deelnemers het participatieproces niet als positief beleven.

Aanbevelingen

- Wanneer omwonenden wordt gevraagd om mee te praten, zou er dus ook een mate van invloed moeten bestaan op de besluiten waarover zij meepraten. Transparantie over welke invloed omwonenden daarbij hebben is ook van belang: het moet voor hen duidelijk zijn waarover (nog wel) kan worden meegepraat, en

waarover niet (meer). Dit kan gevoelens van schijninvloed (non-participatie) verminderen of voorkomen.

- Tijdens het participatieproces waarbij adviezen zijn opgesteld voor de Regionale Energiestrategie 2.0 van de RES-regio Twente is niet gesproken over de locaties of omvang van concrete projecten. Uit dit onderzoek leren we dat omwonenden juist graag over de locaties en de omvang van zonne- en windparken willen meebeslissen. Een aanbeveling is daarom om binnen RES-regio's onder andere met de provincie, gemeenten, projectontwikkelaars en inwoners om tafel te gaan om het over de geschikte locaties en omvang van de zonne- en windparken te hebben.

2. 'Deliberatie': Transparante (proces)informatie was niet altijd voldoende beschikbaar in de onderzochte trajecten

Ondanks dat het verstrekken van transparante (proces)informatie in de onderzochte trajecten wel een doel van het participatieproces was volgens initiatiefnemers, zien we dat omwonenden de verstrekte informatie niet altijd als voldoende hebben ervaren. Het gaat hierbij om informatie over het participatieproces, bijvoorbeeld hoe het participatieproces eruit zal gaan zien, de planning en belangrijke beslismomenten. Onder andere tijdigheid, toegankelijkheid en vindbaarheid van informatie zijn aspecten waar ruimte is voor verbetering.

Aanbeveling

Om te zorgen voor een goed participatieproces is het nodig dat omwonenden tijdig duidelijke en toegankelijke informatie ontvangen (of kunnen vinden) over alle stappen en regels in het proces. Denk hierbij aan een planning met belangrijke beslismomenten en een gezamenlijke agenda. Daarbij zouden omwonenden ondersteund kunnen worden in het verwerken van deze mogelijk nieuwe, complexe informatie middels de inschakeling van een expert op dit gebied.

3. 'Diversiteit': Bij de onderzochte trajecten was de diversiteit van de groep deelnemers beperkt

Bij geen enkel zonne- of windpark in dit onderzoek heeft de initiatiefnemer van het participatieproces een aanpak toegepast om verschillende doelgroepen te bereiken en te zorgen voor een (grotere) diversiteit aan deelnemers of een representatieve groep. We zien dat de samenstelling van de groep omwonenden die heeft geparticipeerd niet divers is. Het zijn voornamelijk de 'usual suspects', de typen inwoners die al vaak betrokken zijn bij projecten in hun nabije leefomgeving. Dat zijn doorgaans witte, theoretisch opgeleide mannen van middelbare leeftijd met een relatief hoog inkomen. Wat betreft representativiteit is er bij participatie altijd sprake van een zogeheten selectiebias, waarbij de groep inwoners die ervoor kiest te participeren niet (geheel) representatief is voor de groep die ze zou moeten vertegenwoordigen. Zelfs bij het Inwonersforum van de RES Twente, waar het selectieproces erop gericht was om een zo representatieve groep inwoners te laten deelnemen, zien we dit effect terug.

Aanbeveling

Naast het vormgeven van communicatie- en participatieactiviteiten voor verschillende doelgroepen, kunnen initiatiefnemers ook een doelgroepenbenadering toepassen om tot een meer diverse en/of representatievere groep deelnemers te komen. Daarbij kan de groep (directe) omwonenden die de meeste hinder zullen ervaren worden geïdentificeerd zodat extra aandacht kan worden besteed aan het betrekken van deze groep bij participatieactiviteiten.

4. ‘Diversiteit’: Bij de onderzochte trajecten sloten gebruikte communicatiemiddelen en participatiemethoden niet altijd aan bij de behoeften van alle omwonenden

De communicatie- en participatiemethoden die zijn ingezet sloten niet altijd aan bij de behoeften van omwonenden. Daarnaast zien we dat de informatie die aan omwonenden verstrekt wordt soms te technisch was, waardoor omwonenden niet goed mee konden praten. De mogelijke verschillen in participatie- en representatiebehoeften én communicatievoorkeuren van omwonenden maken een ‘*one size fits all*’-aanpak niet wenselijk. De aanwezigheid van dergelijke verschillen onderschrijft het belang van een doelgroepenbenadering in een eerste verkennende fase van een project. Op deze manier ontstaat er inzicht in de verschillende groepen omwonenden en op welke manieren zij betrokken en vertegenwoordigd zouden willen worden. Vanuit deze kennis kan naar passende participatie- en communicatievormen worden gezocht.

Aanbevelingen

- Benut een doelgroepenbenadering voor het vormgeven van communicatie- en participatieactiviteiten. Dit vraagt om kennis (of analyse) van de omwonenden in het beoogde gebied, voorafgaand aan het starten van het participatieproces.
- Op basis van het onderzoek zien we daarnaast dat initiatiefnemers van een participatieproces tenminste zouden moeten inzetten op verschillende communicatiekanalen om omwonenden te bereiken. Zo blijkt dat sociale media een belangrijke rol zouden kunnen spelen in het bereiken van omwonenden.
- Tenslotte kan het inschakelen van een tussenpersoon of expert helpen om informatie op een toegankelijke manier, passend bij de behoeften en kennis van doelgroepen in de omgeving op te stellen.

5. ‘Bekwaamheid van de initiatiefnemer’: De lokale geschiedenis is belangrijk voor omwonenden bij de onderzochte trajecten

Bij de onderzochte participatietrajecten vinden omwonenden het belangrijk dat initiatiefnemers over kennis van de lokale geschiedenis van een gebied beschikken, zoals eerdere besluitvorming over ontwikkelingen in de directe leefomgeving. Dit wordt onderschreven door internationaal onderzoek naar conflicten rondom duurzame energie (waaronder een Nederlands windpark) waaruit blijkt dat omwonenden reageren op lokale projecten op basis van eerdere ervaringen. Het op de hoogte zijn van eventuele cumulatieve overlast en oog hebben voor de context waarin projecten worden gepland kunnen van invloed zijn op hoe bekwaam omwonenden de initiatiefnemer ervaren.

Aanbeveling

Bij het opstellen van het communicatie- en participatieplan is het dan ook belangrijk dat een initiatiefnemer kennis van de lokale geschiedenis opdoet en inzet. Zo kan een initiatiefnemer in het contact met omwonenden bijvoorbeeld rekening houden met gevoeligheden uit het verleden of heden. Het participatieproces kan met dergelijke kennis inhoudelijk beter worden ingericht.

6. ‘Verdeling van lusten en lasten’: Bij de onderzochte cases ervaren de omwonenden vooral de lasten, en veel minder de lusten van het zonne- of windpark

We zien dat omwonenden vooral de lasten van een zonne- of windpark ervaren (zoals horizonvervuiling) en niet de lusten (zoals financieel voordeel en het bijdragen aan realisatie van klimaatdoelen). Bij de vijf afgeronde participatietrajecten bleken omwonenden niet tevreden te zijn met financiële participatie en compensatie. We zien in de trajecten dat er soms wel gesproken wordt over financiële participatie, maar dat het lastig is om een vorm aan te bieden die past bij wat omwonenden willen én die als voldoende wordt ervaren om de lasten te compenseren. Het is daarom belangrijk dat er

afstemming plaatsvindt tussen de initiatiefnemer en omwonenden over het type financiële participatie en compensatie dat uiteindelijk wordt geboden. Dit kan helpen met het in balans brengen van de lusten en lasten voor omwonenden.

Aanbeveling

Breng bij een participatietraject tijdig in kaart welke mogelijkheden er bestaan voor financiële participatie en compensatie én ga hierover in gesprek met omwonenden. Op deze manier kunnen vormen van financiële participatie worden gezocht die de lusten en lasten voor omwonenden beter in balans brengen. Het vinden van financiële participatie en compensatie die past vraagt om maatwerk: niet alle omwonenden zullen dezelfde wensen hebben. Houd er wel rekening mee dat financiële compensatie niet alle ontevredenheid weg kan nemen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
1 Inleiding en methoden.....	9
1.1 Aanleiding.....	9
1.2 Onderzoeksdoelen.....	11
1.3 Theoretisch raamwerk.....	12
1.4 Onderzoeksvragen.....	13
1.5 Beknopt overzicht cases.....	14
1.6 Onderzoeksmethoden.....	15
1.7 Leeswijzer.....	16
2 Resultaten.....	18
2.1 Windpark Bommelerwaard-A2.....	19
2.2 Zonnepark Dalvoordeweg.....	29
2.3 Windpark Geefsweer.....	39
2.4 Windpark Ospeldijk.....	49
2.5 Zonnepark Sas van Gent-Zuid.....	60
2.6 Zonnepark Ockhuizen (in ontwikkeling).....	70
2.7 Windpark Brielse Maasdijk (in ontwikkeling).....	81
2.8 Inwonersforum RES Twente.....	90
2.9 Verband tussen beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark.....	100
3 Beantwoording onderzoeksvragen.....	102
3.1 Beslissingsbevoegdheid van inwoners in het participatieproces.....	102
3.2 Diversiteit in deelnemers en inbreng in het participatieproces.....	104
3.3 Deliberatie tijdens het participatieproces.....	107
3.4 Bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces.....	108
3.5 Een eerlijke verdeling van lusten en lasten.....	111
3.6 Algemene beleving van het participatieproces en zonne- of windpark.....	113
4 Conclusies en aanbevelingen.....	114
4.1 Over de cases.....	114
4.2 Over het participatieproces.....	115
Referenties.....	121
Bijlagen	
Bijlage A: Theoretisch raamwerk.....	130
Bijlage B: Methodologische toelichting.....	142
Bijlage C: Interviewprotocol, vragenlijst en protocol focusgroepen.....	161

1 Inleiding en methoden

1.1 Aanleiding

Klimaatneutraal in 2050 vraagt opschaling van de ontwikkeling van zonne- en windparken

Met het nationale Klimaatakkoord (Rijksoverheid, 2019), en hierop volgend de Klimaatwet (Rijksoverheid, 2023) waarin staat dat Nederland in 2050 klimaatneutraal zal moeten zijn, is er een grote ambitie voor de opwek van duurzame elektriciteit. Om deze opgave voor elkaar te krijgen zijn de Regionale Energiestrategieën (RES) in het leven geroepen. Hierbij hebben in Nederland 30 RES-regio's de opdracht meegekregen om uiterlijk in 2030 35 TWh hernieuwbare elektriciteit door zonne- en windparken op land te realiseren (PBL, 2023). Het PBL berekende voor Nederland een opgesteld vermogen in 2023 van zo'n 25 TWh. Richting 2050 wordt verwacht dat deze productieomvang nog groter zal zijn, afhankelijk van de energievraag, de mate waarin andere mogelijkheden voor duurzame opwek van elektriciteit, en technologieën voor de afvang van en opslag voor broeikasgassen worden ingezet (zie ook Box 1). Om de klimaatdoelen te halen zullen er de komende decennia dus nog zonne- en windparken op land bijgebouwd worden. Daarnaast zullen het niet alleen zonne- en windparken zijn die in de Nederlandse leefomgeving gebouwd worden, maar ook bijvoorbeeld waterstoffabrieken, installaties voor geothermie en de opslag van CO₂. Meerdere veranderingen in de leefomgeving zijn dus gaande.

Box 1. Hoeveel energie uit zon en wind op land is er uiteindelijk nodig?

De hoeveelheid energie die uiteindelijk uit zon en wind op land nodig is, hangt onder andere af van de mate waarin andere mogelijkheden voor duurzame energieopwekking en de opslag van CO₂ worden ingezet. Om tot inschattingen te komen worden scenariostudies uitgevoerd. Een recente studie van TNO (Scheepers et al., 2024) rekent twee verschillende scenario's door voor een klimaatneutraal 2050. De studie komt voor wind op land op ongeveer een productie van 37 TWh bij een scenario dat onder andere meer inzet op technologieën voor de opslag van CO₂, en op 54 TWh wind op land bij een scenario waarbij minder wordt ingezet op CO₂-opslag. Voor de opwekking met zon PV (waaronder zowel zon op dak als zonneparken op land worden gerekend) is dit respectievelijk ongeveer 101 TWh en 122 TWh. In de Integrale infrastructuurverkenning 2030-2050 van Netbeheer Nederland (2023) worden vier scenario's beschreven, waarbij de opwekking middels wind op land varieert tussen de 32 en 64 TWh voor 2050 en voor zon PV tussen de 110 en 143 TWh. Tenslotte beschrijft PBL (2024) in een trajectverkenning naar klimaatneutraal in 2050 (2024) dat een productie van 31-38 TWh voor wind op land, en een productie van 89-105 TWh voor zon PV wordt verwacht voor 2050.

Opschaling van hernieuwbare energieopwekking vraagt om (meer) inwonerparticipatie

Het gegeven dat overheden binnen de 30 RES-regio's gelijktijdig plannen voor de energietransitie maken, zorgt voor nieuwe maatschappelijke aandacht voor het betrekken van inwoners. In het hoofdstuk 'Bevordering draagvlak' van het nationale Klimaatakkoord (2019) worden de ingrediënten van een aanpak om draagvlak voor klimaatbeleid te bevorderen en te behouden beschreven, waarbij de inzet van inwonerparticipatie een belangrijk middel is. In mei 2023 is door de minister voor Klimaat en Energie een kabinetsvisie burgerbetrokkenheid bij de energietransitie gepubliceerd (*Kamerstukken II*,

32813, nr. 1231, 2023). In deze kabinetsvisie wordt gerefereerd aan de gevoelens van ongemak en onzekerheid die de energietransitie met zich mee kan brengen, omdat de benodigde veranderingen directe invloed kunnen hebben op de leefomgeving van inwoners. In reactie hierop wil het kabinet burgers beter betrekken bij de energietransitie en de klimaatopgave. De minister stelt hierbij dat “inwoners op tijd mee [moeten] kunnen denken over plannen in hun omgeving, over hun eigen rol en verantwoordelijkheid in de transitie” (p. 1).

Kennisprogramma Inwonerparticipatie Energietransitie in de Fysieke Leefomgeving

Dat inwonerparticipatie in de energietransitie in een stroomversnelling is geraakt, betekent ook dat er in de praktijk veel geleerd kan worden over hoe inwonerparticipatie het beste ingericht kan worden, hoe inwoners participatietrajecten beleven en of participatietrajecten effect hebben op het draagvlak voor een toekomstig zonne- of windpark. Eind 2021 is daarom op aanvraag van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en in samenwerking met het Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (NP RES), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninklijksrelaties (BZK) het Kennisprogramma Inwonerparticipatie Energietransitie in de Fysieke Leefomgeving (hierna ‘Kennisprogramma’) gestart dat door TNO wordt uitgevoerd.

De doelen van het Kennisprogramma zijn als volgt:

1. Een overzicht bieden van wat er gebeurt op het gebied van inwonerparticipatie binnen de energietransitie in de fysieke leefomgeving, met als subdoelen:
 - a. Feitelijke en onafhankelijke informatie aanleveren om vragen uit de samenleving en politiek te beantwoorden.
 - b. Leren van en reflecteren op huidige inwonerparticipatie-activiteiten om gemeenten en provincies beter te kunnen ondersteunen.
2. Het verzamelen, opbouwen en ontsluiten van kennis om organisatoren van inwonerparticipatie inzicht te bieden welke kenmerken van inwonerparticipatie bijdragen aan een positieve beleving van het participatieproces en van het zonne- of windpark.

Het Kennisprogramma bestaat uit drie onderdelen:

1. **Het Periodiek Overzicht** ([2022](#) & [2023](#))
Dit overzicht bevat de resultaten van een kwantitatieve vragenlijst die in 2022 en 2023 is afgenomen onder Nederlandse gemeenten over het organiseren van inwonerparticipatie bij zonne- en windparken en de bijbehorende energie infrastructuur en de behoeften van deze gemeenten aan ondersteuning hierbij. Een beknopte versie van het Periodiek Overzicht staat gepland voor 2024;
2. **Versnelstudies** ([Burgerberaad](#) & [Burgerdialoog](#))
Versnelstudies zijn in relatief korte tijd samengesteld en geven een overzicht van de stand van kennis over een bepaald onderwerp op het gebied van inwonerparticipatie, op basis van verschillende (wetenschappelijke) bronnen uit binnen- en buitenland. Ook voor 2024 staat een versnelstudie op de planning;
3. **Casestudies**
Door middel van cases wordt gedetailleerd onderzoek gedaan naar een specifiek onderwerp (een case) in diens context, om diepgaande, concrete en contextuele informatie te verzamelen en verschillende kenmerken, betekenissen en implicaties van de case te achterhalen. In de casestudies zijn acht participatieprocessen onderzocht met als doel te leren over ‘wat werkt en wat niet werkt’ bij het betrekken van inwoners bij de ontwikkeling van hernieuwbare energieprojecten (zonne- en windparken) op land en de RES, en hoe de participatieprocessen worden beleefd door inwoners.

Het huidige rapport doet verslag van het casestudie onderzoek binnen het Kennisprogramma. Dit rapport is bedoeld voor eenieder die zich professioneel bezighoudt met beleid rondom burgerbetrokkenheid of het vormgeven van participatietrajecten en graag wil leren van reeds opgedane ervaringen.

1.2 Onderzoeksdoelen

De doelen van het casestudie onderzoek zijn afgestemd met de werkgroep van het Kennisprogramma⁷ en zijn als volgt:

1. Inzicht creëren in welke kenmerken van participatie bijdragen aan een positieve beleving van omwonenden van het participatieproces en van het zonne- of windpark;
2. Inzicht creëren in hoe er in de praktijk wordt gezorgd voor diversiteit en tijdigheid bij inwonerparticipatie, en wat we daarvan kunnen leren.

Omdat dit onderzoek kwalitatief van aard is, onderzoeken we geen causale relatie tussen de kenmerken van participatie en de beleving van omwonenden van het participatieproces en van een gerealiseerd zonne- of windpark. De thema's diversiteit en tijdigheid worden specifiek uitgelicht in de onderzoeksdoelen omdat de werkgroep van het Kennisprogramma heeft aangegeven dat gemeenten specifiek op deze thema's moeilijkheden ondervinden bij het organiseren van participatietrajecten. Op het gebied van diversiteit wordt het als uitdaging gezien om meer inwoners te bereiken dan de zogenaamde 'usual suspects', de typen inwoners die al vaak betrokken zijn bij projecten in hun nabije leefomgeving. Dat zijn doorgaans witte, theoretisch opgeleide mannen van middelbare leeftijd met een relatief hoog inkomen (Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2006; Tonkens & Verhoeven, 2019). Met 'tijdigheid' wordt de uitdaging van organiserende partijen bedoeld om het juiste moment te bepalen waarop inwoners het beste betrokken kunnen worden.

Lopende en afgeronde participatietrajecten

In het casestudie onderzoek vergelijken we een aantal participatietrajecten in verschillende fasen van de ontwikkeling van zonne- en windparken op land (zie Beknopt overzicht cases). Met participatieprocessen bedoelen we trajecten die kunnen lopen van de beleidsfase (participatie tijdens bijvoorbeeld het vaststellen van een zoekgebied, de RES) tot en met de projectfase (bijvoorbeeld inspraak op het ontwerp van een zonne- of windpark en vormen van financiële participatie na de realisatie). Tijdens alle fasen kan er procesparticipatie ingezet worden, terwijl de verschillende vormen van financiële participatie vooral tijdens de exploitatiefase ingezet worden. De cases in dit onderzoek zijn nog lopende trajecten die zich in de beleidsfase of projectfase bevinden, en afgeronde trajecten waar zowel de beleidsfase als de projectfase zijn doorlopen. Het participatieproces van een case kan dus over meerdere fasen (beleid en project) lopen.

⁷ De werkgroep van het Kennisprogramma bestaat uit afgevaardigden van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), het Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (NP RES), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en is opgericht om te adviseren bij het ontwerp en de uitvoer van het Kennisprogramma Inwonerparticipatie.

1.3 Theoretisch raamwerk

Voor het onderzoeken van de beleving van het participatieproces van inwoners en verschillende aspecten van dat proces, zoals de inbreng van omwonenden, de besluitvorming en diversiteit, gebruikten we een theoretisch raamwerk dat is gebaseerd op drie kernpublicaties naar participatie bij hernieuwbare energieprojecten:

1. Vier normatieve standaarden voor effectieve participatie (Perlaviciute, 2022);
2. Kader voor het vormgeven van participatie bij duurzame energieprojecten (Rijnveld & van Schie, 2019);
3. TNO-onderzoek naar de beleving van windenergie op land (Peuchen, Kox, Klösters & Straver, 2022).

Daarnaast is voor het opstellen van het theoretisch raamwerk gesproken met de volgende experts op het gebied van participatie in de fysieke leefomgeving: Goda Perlaviciute (Universiteit Groningen), Marc Rijnveld (Public Mediation), Mattijs Taanman (Erasmus Universiteit) en Sanne Akerboom (Universiteit Utrecht). Ook is gebruik gemaakt van expertise binnen het TNO-onderzoeksteam.

Het opgestelde theoretisch raamwerk bestaat uit vijf thema's, met in totaal 29 onderliggende factoren (zie Tabel 1.1). De vijf thema's zijn Beslissingsbevoegdheid, Diversiteit, Deliberatie, Bekwaamheid en Verdeling van lusten en lasten.²

- **Beslissingsbevoegdheid:** het vermogen van inwoners om beslissingen te beïnvloeden (Perlaviciute, 2022).
- **Diversiteit:** de gelijke inbreng van mensen met verschillende achtergronden en perspectieven op beslissingen die hen aangaan (Perlaviciute, 2022). Hierbij wordt ook wel gesproken over inclusiviteit (Kennisknooppunt Participatie, 2021).
- **Deliberatie:** met elkaar en andere belanghebbenden in gesprek gaan en van gedachten wisselen, om zo actief informatie te verwerken, verschillende perspectieven af te wegen en het eigen perspectief te verantwoorden (Dryzek & Niemeyer, 2019; Perlaviciute, 2022).
- **Bekwaamheid:** de rol en integriteit van de initiatiefnemer van het participatieproces, en hoe deelnemers de initiatiefnemer daarop beoordelen.
- **Verdeling van lusten en lasten:** één van de uitkomsten van het participatieproces, deels uitgedrukt in de manier waarop de lusten en lasten zijn verdeeld en of deze verdeling als eerlijk wordt ervaren door de belanghebbenden, waaronder inwoners (McCauley, Heffron, Stephan & Jenkins, 2013).

De thema's en onderliggende factoren bepalen gezamenlijk de kwaliteit van het participatieproces. Een kwalitatief goed participatieproces draagt bij aan de mate van acceptatie van hernieuwbare energieprojecten, zoals een zonne- of windpark (Rijnveld & van Schie, 2019). Voor een volledige beschrijving van de vijf thema's en onderliggende factoren, zie het theoretisch raamwerk in Bijlage a.

² Voor het theoretisch raamwerk zijn de termen *Decision-making power*, *Diversity* en *Deliberation* (Perlaviciute, 2022) vertaald naar het Nederlands.

Tabel 1.1: Vijf thema's van participatie en onderliggende factoren in het theoretisch raamwerk. De factoren staan op willekeurige volgorde in de tabel vermeld.

Beslissings-bevoegdheid	Diversiteit	Deliberatie	Bekwaamheid	Verdeling van lusten en lasten
Participatiedoel	Inspanningen voor inclusief participatieproces	Openheid en transparantie over het participatieproces	Aansluiting van participatieproces op verwachtingen	Ervaren verdeling van lusten en lasten
Niveau van participatie	(Ervaren) inclusiviteit: bereikte doelgroepen en inclusieve inbreng	Beschikking over informatie (collectieve feitenbasis)	Ervaren procedurele rechtvaardigheid (respectvolle en eerlijke behandeling, responsiviteit)	Ervaren gevolgen van zonne- of windpark
(Ervaren) timing	Doelgroepen-benadering	Verschillende belangen en perspectieven aan bod	(Ervaren) kennis van initiatiefnemer over geschiedenis gebied	Tevredenheid met landschappelijke inpassing
Afspraken over invloed op besluit	Passende communicatie- en participatiemethoden	Belang van partijen	Aanwezigheid omgevingsmanager	Tevredenheid met financiële participatie en compensatie
(Ervaren) inbreng op besluit	Variatie in participatiemethoden	Mogelijkheid tot meepraten over landschappelijke inpassing		
Aansluiting bij bestuursniveau	Aansluiting van informatie bij kennisniveau	Kwaliteit facilitering gesprekken		
Gemeenteraad open voor inbreng inwoners	Communicatie over besluiten met breder publiek	Aanwezigheid mediator		

1.4 Onderzoeksvragen

Om inzicht te krijgen in de manier waarop de thema's uit het theoretisch raamwerk een rol spelen in de beleving van het participatieproces en het ontwikkelde zonne- of windpark, staan de volgende onderzoeksvragen centraal in dit onderzoek:

1. In hoeverre is er sprake van **beslissingsbevoegdheid van inwoners** in het participatieproces, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?
2. In hoeverre is er sprake van **diversiteit in deelnemers en inbreng** in het participatieproces, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?
3. In hoeverre is er sprake van **deliberatie tijdens het participatieproces**, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?
4. In hoeverre is er sprake van **bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces**, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?

- In hoeverre is er sprake van **een eerlijke verdeling van lusten en lasten**, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?

1.5 Beknopt overzicht cases

1.5.1 Afgeronde participatietrajecten

Bij de zonneparken Dalvoordeweg en Sas van Gent-Zuid en de windparken Ospeldijk, Geefsweer en Bommelerwaard-A2 is het participatietraject al in zijn geheel doorlopen en deze parken bevonden zich ten tijde van dit onderzoek alle in de operationele fase, wat wil zeggen dat het zonne- of windpark reeds in gebruik is genomen. Zie Tabel 1.2 voor een overzicht van de cases met afgeronde participatietrajecten. Voor meer informatie over de zonne- en windparken verwijzen we naar de paragrafen ‘Achtergrond’ in Hoofdstuk 2.

Tabel 1.2: Overzicht van de onderzochte cases met afgeronde participatietrajecten

Naam case	Gemeente	Zon of wind	Capaciteit	Energie-coöperatie aanwezig
Bommelerwaard-A2	Zaltbommel	Wind	3 turbines	Ja
Dalvoordeweg	Hellendoorn	Zon	7 hectare	Ja
Geefsweer	Eemsdelta	Wind	14 turbines	Nee
Ospeldijk	Nederweert	Wind	4 turbines	Ja (initiatiefnemer)
Sas van Gent	Terneuzen	Zon	24 hectare	Nee

1.5.2 Lopende participatietrajecten

Het zonnepark in ontwikkeling bij Haarzuilens (Ockhuizen), het windpark in ontwikkeling in gemeente Nissewaard (Brielse Maasdijk) en het Inwonersforum in de RES-regio Twente waren ten tijde van dit onderzoek lopende participatietrajecten. Het zonnepark Ockhuizen bevond zich in de fase van voorbereiding, en bij het windpark Brielse Maasdijk was de fase van vergunningsverlening ingegaan. Het Inwonersforum RES Twente ging over adviezen voor het opstellen van beleid dat vervolgens in verschillende gemeenten benut zou worden (beleidsfase), waarbij bijeenkomsten nog plaatsvonden. Zie Tabel 1.3 voor een overzicht van de cases met lopende participatietrajecten. Voor meer informatie over de lopende participatietrajecten verwijzen we naar de paragrafen ‘Achtergrond’ in Hoofdstuk 2.

Tabel 1.3: Overzicht van de onderzochte cases met lopende participatietrajecten

Naam case	Gemeente	Zon of wind	Fase	Capaciteit	Energie-coöperatie aanwezig
Ockhuizen	Utrecht	Zon	Ontwerp, vergunning	35-40 hectare	Ja
Brielse Maasdijk	Nissewaard	Wind	Vergunning	3-5 turbines	Ja
Inwonersforum RES Twente	14 gemeenten in RES-regio Twente	n.v.t.	Beleidsfase	n.v.t.	n.v.t.

1.6 Onderzoeksmethoden

Om tot een goed beeld te komen van de cases combineert dit onderzoek verschillende onderzoeksmethoden. Bijlage b, Methodologische toelichting, beschrijft deze methoden uitgebreid. Voor alle onderzochte cases is een documentenanalyse uitgevoerd en zijn interviews afgenomen met in totaal 34 stakeholders. Aan de hand van de combinatie van documentanalyse en interviews maken we op een zo objectief mogelijke manier inzichtelijk welke gebeurtenissen en activiteiten hebben plaatsgevonden tijdens het participatietraject. Daarnaast is er een vragenlijst uitgezet onder omwonenden van de deelnemende zonne- en windparken (in ontwikkeling) en deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente. Bij windpark Brielse Maasdijk is geen vragenlijst afgenomen (zie Bijlage b voor verdere toelichting). De vragenlijst is ingevuld door in totaal 817 omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) en 38 deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente. Met de resultaten van de vragenlijst maken we inzichtelijk hoe de omwonenden en deelnemers het participatieproces van de betreffende case hebben ervaren.

Daarnaast zijn er twee focusgroepen gehouden met in totaal 12 deelnemers (5 bij Ockhuizen en 7 bij Brielse Maasdijk), met als doel meer inzicht te krijgen in hoe omwonenden de georganiseerde inwonerparticipatie hebben beleefd en tegelijkertijd thema's die als belangrijk werden ervaren door de aanwezige deelnemers verder uit te diepen en ruimte te bieden voor discussie tussen deelnemers met zowel overeenkomstige als tegenstrijdige meningen. De focusgroepen zijn alleen gehouden bij de cases in ontwikkeling: zonnepark Ockhuizen en windpark Brielse Maasdijk. Zie Tabel 1.4 voor een overzicht van de perioden van dataverzameling per case en per methode.

Met name voor de lopende cases (zonnepark Ockhuizen en windpark Brielse Maasdijk) is het van belang te benoemen dat de data slechts tot eind augustus 2023 zijn verzameld, terwijl de participatietrajecten daarna nog doorliepen. Daardoor zijn alle ontwikkelingen na dat moment niet meegenomen in de analyse van dit onderzoek en beschrijft dit onderzoek de resultaten van het proces tot dan toe. Onderzoek van een lopend traject geeft de kans om een actueel beeld van de beleving van omwonenden en overige stakeholders in kaart te brengen. Een nadeel hiervan is dat het een momentopname is, en dat de uitkomsten van het participatietraject zoals de verdeling van lusten en lasten of het bereiken van het doel van het participatietraject nog niet bekend zijn. Dit kan betekenen dat de evaluatie van de verschillende thema's na publicatie van dit rapport anders kan zijn.

Voor de analyse van de resultaten is een kwalitatieve contentanalyse gebruikt. Deze analyse stelt ons in staat om de resultaten van de verschillende onderzoeksmethoden op een kwalitatieve manier te analyseren en de cases te vergelijken, zonder statistische inferenties.

Tabel 1.4: Overzicht van de perioden van dataverzameling per case en per methode

	Documenten analyse	Stakeholder Interviews	Vragenlijst	Focusgroepen
Totaalperiode	september 2022 – juli 2023	november 2022 – juni 2023	8 mei – 9 juli 2023	augustus 2023
Bommelerwaard-A2	maart – juni 2023	mei – juni 2023	8 mei – 2 juli 2023	
Dalvoordeweg	september – december 2022	november 2022	8 mei – 2 juli 2023	
Geefsweer	maart – juni 2023	maart – mei 2023	8 mei – 2 juli 2023	

	Documenten analyse	Stakeholder Interviews	Vragenlijst	Focusgroepen
Ospeldijk	september 2022 – januari 2023	november 2022 – januari 2023	8 mei – 2 juli 2023	
Sas van Gent-Zuid	september 2022 – jan 2023	november 2022	8 mei – 2 juli 2023	
Ockhuizen	september – januari 2022	november 2022	12 juni – 9 juli	29 augustus 2023
Brielse Maasdijk	september 2022 – januari 2023	november – december 2022		31 augustus 2023
RES Twente	maart – juli 2023	april – juni 2023	8 – 23 juni 2023	

1.6.1 Methodologische beperkingen

Bij het interpreteren van onze bevindingen nemen we enkele methodologische beperkingen in overweging. De twee belangrijkste beperkingen lichten we hieronder kort toe. In Bijlage b, Methodologische toelichting, gaan we uitgebreider in op de methodologische beperkingen van het onderzoek.

- Het onderzoek en de analyse gelijk doen bij **afgeronde en lopende participatietrajecten** bleek in de praktijk niet zo gemakkelijk. Ondanks de wens om zo veel mogelijk tijdens het proces al te weten te komen, worden soms bepaalde zaken pas na afloop van het proces duidelijk (bijvoorbeeld over de verdeling van lusten en lasten of het bereiken van het doel van het participatieproces). Daardoor hebben we de onderzoeksvragen die betrekking hebben op onder andere de verdeling van lusten en lasten niet voor de lopende participatietrajecten kunnen beantwoorden.
- De enigszins tegenvallende respons op de **vragenlijst** van gemiddeld 14% (tussen de 104 en 191 respondenten), en een klein aantal omwonenden dat daadwerkelijk heeft geparticipeerd in de ontwikkeling van de zonne- en windparken hebben geleid tot beperkingen aan de kwantitatieve data van de vragenlijst. Door het kleine aantal respondenten bleek het niet mogelijk om de beoogde analyses uit te voeren, en daarmee de onderzoeksvragen statistisch met de kwantitatieve data te beantwoorden. Dit betekent dat we geen statistische verbanden (correlaties) kunnen aantonen tussen de kenmerken van het participatieproces (de vijf thema's uit het theoretisch raamwerk) en de beleving van het zonne- of windpark. Wel kunnen we op basis van de data een kwalitatieve analyse doen om patronen te beschrijven.

1.7 Leeswijzer

- Hoofdstuk 2, *Resultaten*, presenteert de resultaten van het onderzoek per case (op alfabetische volgorde). Voor elke case wordt een tijdlijn met de belangrijkste gebeurtenissen en een beschrijving van de achtergrond van de case gegeven. Vervolgens worden per thema het theoretisch raamwerk, de gecombineerde resultaten van de documentenanalyse, stakeholderinterviews, vragenlijst en focusgroepen (voor de parken in ontwikkeling, Brielse Maasdijk en Ockhuizen) beschreven.
- Hoofdstuk 3, *Beantwoording onderzoeksvragen*, geeft antwoord op de vijf onderzoeksvragen.

- In Hoofdstuk 4, *Conclusies en aanbevelingen*, trekken we de conclusies van dit onderzoek en doen we aanbevelingen voor eenieder die zich professioneel bezighoudt met beleid rondom burgerbetrokkenheid of het vormgeven van participatietrajecten voor inwoners. We doen daarbij ook enkele suggesties voor vervolgonderzoek.

Gezien de omvang van het onderzoek, het aantal casestudies en de grote hoeveelheid data die is verzameld, is gekozen voor een rapport waarbij de focus ligt op de resultaten en conclusies. Gedetailleerde informatie over het gebruikte theoretisch raamwerk, de gebruikte methoden en analyses is daarom terug te vinden in de bijlagen. In Bijlage a staat een uitgebreide beschrijving van het theoretisch raamwerk. Bijlage b bevat, in aanvulling op paragraaf 1.6 Onderzoeksmethoden in het hoofddocument, een uitgebreide methodologische toelichting, waar we o.a. verder ingaan op de beperkingen van dit onderzoek. Het interviewprotocol, de volledige vragenlijst en het protocol voor de focusgroepen staan in Bijlage c.

2 Resultaten

In dit hoofdstuk beschrijven we per participatietraject welke partijen we gesproken hebben met stakeholderinterviews en het aantal omwonenden dat de vragenlijst heeft ingevuld, een beknopte tijdslijn en de achtergrond van het gehele traject, en hoe de vijf thema's uit het theoretisch raamwerk in de praktijk invulling hebben gekregen. Tenslotte beschrijven we de algemene beleving van omwonenden van het participatieproces en van het gerealiseerde zonne- of windpark.

In de tekst worden de resultaten van de vragenlijst beschreven aan de hand van drie groepen respondenten: (1) alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld, (2) omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd, en (3) omwonenden die hebben geparticipeerd. Afhankelijk van de groep, is een aantal vragen in de vragenlijst al dan niet beantwoord.

De eerste groep is het grootst, variërend van 79 tot 181 respondenten. De derde groep is het kleinst, variërend van 7 tot 32 respondenten. Vanwege het kleine aantal respondenten in de derde groep, de omwonenden die hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten, hebben we besloten de resultaten die betrekking hebben op deze groep niet te presenteren aan de hand van percentages, maar kwalitatief te duiden. Daardoor worden resultaten over het participatieproces soms wel en soms niet ondersteund met percentages.

2.1 Windpark Bommelerwaard-A2

Foto: Windpark Bommelerwaard-A2. Bron: Bommelerwaardgids

2.1.1 Gesproken partijen

Voor windpark Bommelerwaard-A2 hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- I = initiatiefnemer Windpark Bommelerwaard-A2 B.V.
- G = gemeente Zaltbommel
- P = provincie Gelderland
- W = Windunie

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 108 van de 129 respondenten aan bekend te zijn met het windpark. Daarvan hebben 48 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd, en 13 hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.1.2 Tijdlijn

- **2011:** omwonenden worden geïnformeerd door gemeente Zaltbommel over het zoekgebied nabij de A2.
- **Begin 2012:** een groep omwonenden vormt een werkgroep “windpark”.
- **Januari 2014:** formele oprichting vereniging Windpark Bommelerwaard-A2.
- **Mei 2014:** provincie Gelderland publiceert ontwerp windvisie Gelderland.
- **November 2014:** provincie Gelderland publiceert definitieve versie Windvisie.
- **November 2014:** vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 dient principeverzoek³ in bij gemeente Zaltbommel.
- **April 2015:** gemeente Zaltbommel wijst het principeverzoek af.
- **Oktober 2015:** gemeente Zaltbommel organiseert energiecafés.
- **Oktober 2015:** vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 organiseert eerste informatieavond.
- **Zomer 2016:** vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 organiseert keukentafelgesprekken.
- **September 2016:** gemeente Zaltbommel wijst een tweede principeverzoek af.
- **Januari 2017:** gemeente Zaltbommel wijst derde vergunningsverzoek af.
- **Februari 2017:** vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 dient een principeverzoek tot vaststelling van een inpassingsplan in bij provincie Gelderland.
- **Maart 2017:** provincie Gelderland organiseert een informatieavond over het inpassingsplan.
- **Mei 2017 tot maart 2018:** meerdere inloopavonden over de milieueffectrapportage (m.e.r.)⁴, Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD)⁵ en concept inpassingsplan.
- **Zomer 2018:** provincie Gelderland verleent de vergunning.
- **April 2019 – december 2021:** meerdere nieuwsbrieven en informatieavonden.
- **Maart 2021:** start bouw windpark.
- **Juli 2021:** omwonenden verzoeken stopzetten constructie om het inpassingsplan en m.e.r. opnieuw te bespreken.
- **Juli 2022:** verzoek stop constructie afgewezen.
- **Zomer 2022:** windpark operationeel.

2.1.3 Achtergrond

Windpark Bommelerwaard-A2 in Zaltbommel (Gelderland) bestaat uit drie windturbines (11 MW in totaal) en ligt tussen de A2 en het treinspoor. ‘De Grote Kat’ is de dichtstbijzijnde windturbine bij Zaltbommel deze wordt omringd door voornamelijk boerderijen van initiatiefnemers. Ongeveer 47 huishoudens bevinden zich binnen een straal van 750 meter, 35 huishoudens bevinden zich op een afstand van 750 meter tot 1250 meter en 40 huishoudens bevinden zich tussen 1250 meter en 2200 meter van de dichtstbijzijnde windturbine.

³ Dit is een soort concept vergunningaanvraag.

⁴ De m.e.r. is een procedure met als doel ‘het milieubelang volwaardig te laten meewegen bij de vaststelling van plannen en besluiten van de overheid over initiatieven en activiteiten van publieke en private partijen die (uiteindelijk) kunnen leiden tot belangrijke gevolgen voor het milieu’ (Kenniscentrum InfoMIL). Tijdens deze procedure ligt de m.e.r. rapportage ter inzage en is het mogelijk om zienswijzen hierop in te dienen. Lees hier meer over de m.e.r.-procedure: [Kwaliteitsborging: wat is verplicht in de m.e.r.-procedure? - Kenniscentrum InfoMil](#).

⁵ Lees hier meer over de NRD-procedure: [Inhoud van een notitie over reikwijdte en detailniveau: wat neemt u mee, en waar hangt dit vanaf? - Kenniscentrum InfoMil](#)

De gemeente Zaltbommel heeft in 2011 deze locatie aangewezen als zoekgebied. In 2012 is een bewonerswerkgroep opgericht met omwonenden uit het zoekgebied. Gedurende twee jaar onderzocht deze groep mogelijkheden voor windenergie (mede)gerealiseerd door omwonenden (Windpark Bommelerwaard-A2, z.d.). Vijf van de veertien huishoudens richtten uiteindelijk samen de vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 op in 2014. In samenwerking met projectontwikkelaar Windunie startten zij een verdere verkenning van windenergie in het zoekgebied (Windpark Bommelerwaard-A2, z.d.). De provincie publiceerde in mei 2014 de Ontwerp-windvisie Gelderland. In reactie hierop gaf de gemeente aan dat het zoekgebied nabij de A2 uit het plan moest worden gehaald; de vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 wilde echter dit zoekgebied behouden. Tussen 2014 en 2017 heeft de vereniging daarom drie principeverzoeken ingediend bij de gemeente Zaltbommel om toestemming te krijgen voor een windpark in het zoekgebied. Deze zijn alle drie afgekeurd door de gemeente, omdat er volgens hen zowel een gebrek was aan participatie als aan draagvlak onder de omwonenden (I). Na de derde afkeuring zijn de initiatiefnemers naar provincie Gelderland gestapt. De provincie besloot in maart 2017 om mee te werken aan het onderzoek en verleende in november 2017 goedkeuring aan de voorkeurslocatie (W).

De vereniging Windpark Bommelerwaard-A2 heeft samen met Windunie het participatietraject geleid. In het algemeen betrof de participatie vooral informeren en raadplegen. Vanaf het voorjaar van 2017 tot de oplevering van het windpark in 2022 zijn er twaalf nieuwsbrieven gestuurd naar geïnteresseerde burgers. Daarnaast hebben de initiatiefnemers diverse keukentafelgesprekken gevoerd. De provincie organiseerde daarnaast zes bijeenkomsten waarbinnen ruimte was voor discussie. De bijeenkomst gingen o.a. over het landschappelijk inpassingsplan, het concept NRD, de planning van het windpark, planschadecompensatie. Op één van deze bijeenkomsten toonden de initiatiefnemers 3D-visualisatie van het windpark. De financiële participatie omvatte een jaarlijkse compensatie voor huishoudens in de buurt van de windturbines, een eenmalige compensatie voor de waardedaling van onroerend goed, aandelen in de gemeenschappelijke windturbine en een gebiedsfonds van € 0,40/MWh over een periode van twintig jaar voor lokale sociale en duurzame projecten.

2.1.4 Beslissingsbevoegdheid: Hadden inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Het doel van het participatieproces was voor initiatiefnemer Windpark Bommelerwaard-A2 B.V. om het draagvlak onder een grotere groep omwonenden te vergroten, en niet expliciet omwonenden te laten meebeslissen. Dit wordt erkend door de provincie en de omwonenden. De initiatiefnemer heeft draagvlak geprobeerd te bereiken door omwonenden te informeren en raadplegen, en hen soms te laten adviseren. De omwonenden zijn verdeeld in hoeverre ze invloed hebben gehad op de besluitvorming bij het windpark. Zij hadden wel graag eerder bij het proces betrokken geweest.

Het doel van de participatie was voornamelijk het vergroten van draagvlak voor het windpark onder omwonenden. Het participatieproces werd door initiatiefnemers vooral gezien als een middel om maatschappelijke acceptatie te vergroten (I). Hierbij geven ze aan dat voor hen de nadruk lag op zo min mogelijk hinder voor omwonenden (I). De provincie geeft aan dat er geen specifiek participatiedoel was, maar dat draagvlak vergroten een

algemeen doel is (P). Ook in de vragenlijst onder omwonenden krijgt dit doel de hoogste score in vergelijking met andere doelen. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd denkt 47% dat de initiatiefnemer met name een instrumenteel doel had met het participatieproces: inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen. De andere twee doelen krijgen een minder hoge score: 36% denkt dat het doel was om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen (normatief) en 34% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk).

De meningen zijn verdeeld over in hoeverre omwonenden invloed hebben kunnen uitoefenen op de besluitvorming over het windpark. Volgens de initiatiefnemers zijn er duidelijke afspraken gemaakt met betrekking tot de mate waarin de omwonenden invloed op de besluitvorming hadden (I). Uit de Staatscourant (2018) blijkt dat, hoewel omwonenden hun reactie konden geven op de plannen, van tevoren niet duidelijk gemaakt was wat er precies met die feedback gedaan zou worden. De zienswijzen van omwonenden werden waar mogelijk verwerkt, behalve het verzoek voor een alternatieve opstelling van de windturbines (G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de duidelijkheid van de invloed die ze hadden op het besluit: voor sommigen was het duidelijk, voor anderen niet.

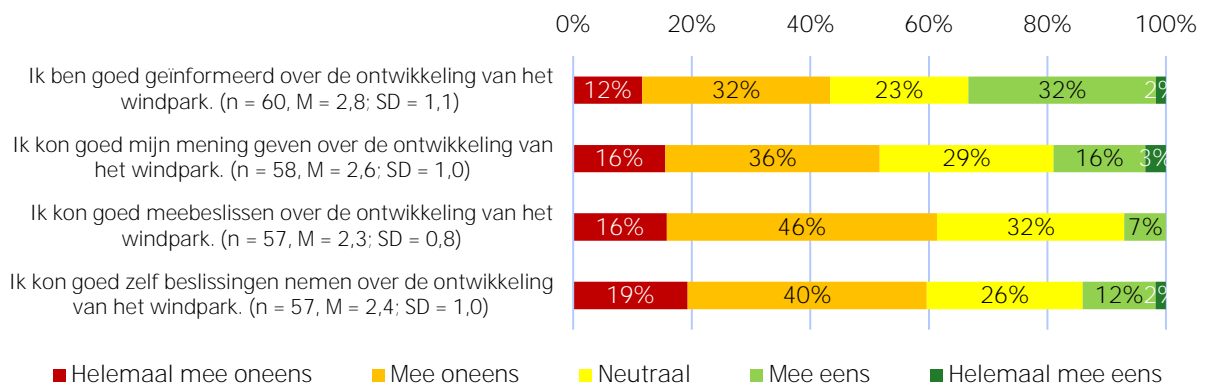
Omwonenden vinden dat ze eerder betrokken hadden kunnen worden. Volgens de initiatiefnemers is het grootste deel van de omwonenden betrokken vanaf de ontwikkeling en realisatie van het windpark. Een deel van de omwonenden is betrokken geweest vanaf de beleidsfase, een ander deel vanaf de projectfase (I). Achteraf gezien waren omwonenden volgens de initiatiefnemers graag eerder in het project betrokken geweest (I). Dit is in lijn met wat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zelf zeggen: in de vragenlijst geeft 41% ook aan te vinden dat ze in de ontwikkeling van het windpark niet vroeg genoeg zijn betrokken, 37% is hierin neutraal en 22% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score in de vragenlijst (68%) als gewenst participatieniveau⁶, ‘meebeslissen’ scoort 43%. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 108) geeft 68% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het windpark. Daarnaast wilde 43% van de omwonenden ook hun mening geven, 41% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het windpark en 38% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

Omwonenden zijn vooral geïnformeerd tijdens de informatiebijeenkomsten en konden niet meebeslissen. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn omwonenden overwegend negatief of neutraal. Het beoogde niveau waarop geparticipeerd kon worden betrof volgens de initiatiefnemer voornamelijk informeren en raadplegen, met af en toe adviseren. Volgens Windunie waren er, afgezien van het indienen van zienswijzen, weinig mogelijkheden waar inwoners om inbreng gevraagd konden worden (W). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd het vaakst aangeven dat ze negatief of neutraal zijn over of ze goed zijn geïnformeerd (67%) en of ze goed hun mening konden geven (81%) over de ontwikkeling van het windpark (zie Figuur 2.1). Omwonenden vinden dat ze niet goed konden meebeslissen (94%) en niet goed zelf beslissingen konden nemen (85%) over de ontwikkeling van het windpark. Bovendien was volgens omwonenden die hebben geparticipeerd de invloed beperkt: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden

⁶ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

duidelijk invloed hadden op de besluiten over het windpark geven omwonenden neutraal tot helemaal mee oneens aan.

Figuur 2.1: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden.

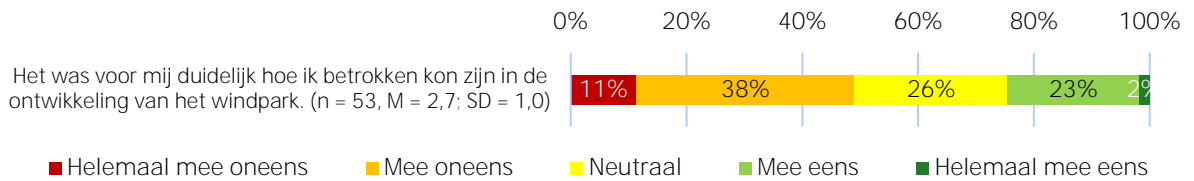
2.1.5 Diversiteit: Namen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

Behalve dat de informatie redelijk goed aansloot op het kennisniveau van alle omwonenden, is er in het participatieproces weinig aandacht geweest voor diversiteit. Zo is er geen aparte doelgroepenbenadering geweest en werd het bredere publiek weinig betrokken bij overwegingen en besluiten wat betreft het windpark. Op de informatiebijeenkomsten waren vooral de ‘usual suspects’ aanwezig. Diversiteit lijkt vooral te zitten in verschillen in de inbreng van omwonenden en van andere belanghebbenden.

Omwonenden vonden het onduidelijk hoe ze betrokken konden zijn, en de omwonenden die dit wel wisten zijn tevreden noch ontevreden over de wijze waarop zij betrokken werden.⁷ Volgens de initiatiefnemer zijn verschillende participatiemethoden toegepast: informatieavonden, keukentafelgesprekken en financiële participatie (I). Hier is vooral een kleine groep omwonenden mee bereikt die via deze methoden deelnam aan het participatieproces (W; I). Van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 108) geeft slechts 13% aan te hebben geweten van de georganiseerde informatiebijeenkomsten. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd vinden overwegend niet dat ze op tijd zijn geïnformeerd (45%) en dat de communicatie aansloot bij hun behoeften (49%). De omwonenden geven aan dat ze (enige) moeite moesten doen om bij de ontwikkeling betrokken te raken (33%), of zijn hierin neutraal (31%). Daarnaast geven ze overwegend aan dat het voor hen niet duidelijk was hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling van het windpark (49%, zie Figuur 2.2) en dat ze niet goed wisten waar ze terecht konden met vragen (42%). Over de tijden (43%) en locaties (43%) waar(op) omwonenden konden participeren, en of vragen snel en duidelijk werden beantwoord (43%) zijn ze overwegend neutraal.

⁷ In dit rapport worden onder het thema ‘Diversiteit’ verschillende kenmerken van het participatieproces genoemd, zoals hoe omwonenden zijn betrokken. De relatie tussen diversiteit en proceskenmerken wordt nader beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

Figuur 2.2: Duidelijkheid bij omwonenden over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

Volgens de initiatiefnemer is er geen doelgroepenbenadering toegepast: alle omwonenden in een niet-gespecificeerde straal rondom het gebied zijn benaderd (I). Wel hebben zij rekening gehouden met de religieuze aard van omwonenden door geen bijeenkomsten op zondagen te plannen (I). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling vormden van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten over het windpark. Volgens deze omwonenden waren er tijdens de participatieactiviteiten geen tot weinig jongeren en waren er met name deelnemers van 45 t/m 64 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, geen tot weinig deelnemers met een migratieachtergrond, en meer mannen dan vrouwen.

Verschillende perspectieven van belanghebbenden kwamen op tafel. Het ervaren van zo min mogelijk hinder van de windturbines leek de grootste gemene deler van omwonenden (I). Afgezien daarvan, kwamen volgens de initiatiefnemers en provincie zowel de meningen als de belangen van de omwonenden onderling niet altijd overeen: sommige omwonenden vonden alles ‘wel prima’, terwijl anderen resoluut tegen het windpark waren (I; P). Volgens omwonenden die hebben geparticipeerd was er over het algemeen echter wel overeenkomst van inbreng tussen omwonenden onderling. De omwonenden zijn verdeeld over of hun inbreng overeen kwam met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden. Deze omwonenden zijn ook verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten, en een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Omwonenden zijn overwegend neutraal over de begrijpelijkheid van de geboden informatie. Volgens de initiatiefnemers en de provincie vond de communicatie plaats in begrijpelijke taal (I; P). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend neutraal zijn over of de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer begrijpelijk en duidelijk (46%), objectief (57%), en betrouwbaar (58%) was.

Het bredere publiek werd weinig betrokken bij overwegingen en besluiten. Volgens de initiatiefnemer is op verschillende manieren gecommuniceerd met een breder publiek, waaronder een nieuwsbrief, het online beschikbaar maken van documenten en het langs de deuren gaan met een keukentafelgesprek in het gebied zelf (I). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 50% aan dat de besluiten en overwegingen over het windpark niet met alle omwonenden zijn gecommuniceerd, 33% is hierin neutraal en 17% geeft aan dat dit wel is gebeurd.

2.1.6 Deliberatie: Kwamen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en kregen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

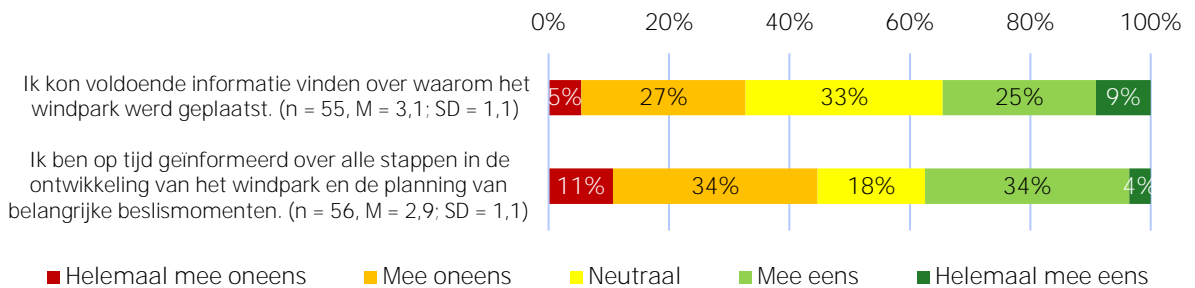
Tijdens de bijeenkomsten was er weinig ruimte voor deliberatie. Omwonenden zijn verdeeld over de mate waarin zij met elkaar en betrokken partijen van perspectieven konden wisselen en in hoeverre daardoor verschillende perspectieven voldoende zijn afgewogen. Ook bestaat verdeeldheid onder de omwonenden en de initiatiefnemers over de informatievoorziening voor omwonenden over het ontwikkelingsproces. Volgens de initiatiefnemers en sommige omwonenden werd de gewenste informatie op tijd gecommuniceerd en was de informatie goed te vinden, terwijl dat volgens andere omwonenden niet het geval was.

Onder omwonenden bestaat verdeeldheid over de mate waarin ze met elkaar en betrokken partijen van perspectieven konden wisselen. Volgens de initiatiefnemers is er een beperkt aantal gesprekken met en tussen belanghebbenden geweest. Zij gaven aan de meeste energie te willen steken in de mensen die behoefte hadden om te participeren (I). Volgens de gemeente Zaltbommel was er sprake van een gemiddelde mate van betrokkenheid van omwonenden bij de landschappelijke inpassing van het windpark (G). De inwoners die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of omwonenden konden meepraten over landschappelijke inpassing. Verder zijn ze verdeeld over de mogelijkheid om hun zorgen over het windpark te uiten, om te praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden en om te praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar). Ook zijn deze omwonenden verdeeld over de mogelijkheid van iedere deelnemer om zijn mening over het windpark te geven en van iedere deelnemer om mee te denken en mee te praten over het windpark. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden eveneens verdeeld.

Volgens omwonenden ontbreekt het aan een goede afweging van verschillende perspectieven. Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten. De provincie heeft in een deel van het traject opgetreden als mediator, maar werd volgens de initiatiefnemers door de omwonenden niet als objectief en onafhankelijk ervaren (I).

Hoewel er volgens de initiatiefnemers zoveel mogelijk open en transparant werd gecommuniceerd, zijn de omwonenden verdeeld over de openheid en transparantie van de informatie over het participatieproces. Volgens de initiatiefnemers was er voldoende betrouwbare en onafhankelijke informatie beschikbaar (I). Financiële informatie over de business case van de initiatiefnemers was echter niet openbaar. Alle communicatie tussen o.a. de provincie Gelderland, gemeente Zaltbommel en Windpark Bommelerwaard B.V. is vrijgegeven nadat één van de omwonenden een Wob-verzoek had ingediend (provincie Gelderland, 2022). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. 32% geeft aan dat ze niet voldoende informatie konden vinden over waarom het windpark werd geplaatst, 33% is neutraal en 34% kon dit wel vinden (zie Figuur 2.3). Van de omwonenden is 63% negatief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Voor omwonenden die hebben geparticipeerd was het over het algemeen duidelijk welke partijen er betrokken waren in de ontwikkeling

van het windpark. De omwonenden verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers tot een keuze zijn gekomen: sommigen begrijpen het wel, anderen niet.

Figuur 2.3: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.1.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vonden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Omwonenden zijn niet eenduidig in hun beoordeling van initiatiefnemer Windpark Bommelerwaard-A2 B.V.: ze zijn verdeeld over of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld, of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces, en of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden is gedaan. Deze verdeeldheid komt ook terug in hun ervaring of de besluitvorming van het windpark eerlijk is verlopen en over hun vertrouwen in dat de besluiten over het windpark op een goede manier tot stand zijn gekomen. Relatief weinig omwonenden geven aan dat de initiatiefnemers, bij dit windpark ook zelf omwonenden, onvoldoende rekening hebben gehouden met de historie van de locatie.

Omwonenden zijn verdeeld over het optreden van de initiatiefnemer, en of het proces eerlijk is verlopen. Volgens de provincie sloot het participatieproces ‘enigszins’ aan bij de verwachtingen van de omwonenden (P). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of het participatieproces aansloot op hun verwachtingen. Ook zijn zij verdeeld over de procedurele rechtvaardigheid⁸: of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld, of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces, en of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden is gedaan. Ook zijn deze omwonenden verdeeld over of in hun ervaring de besluitvorming van het windpark eerlijk is verlopen en over hun vertrouwen in dat de besluiten over het windpark op een goede manier tot stand zijn gekomen.

Omwonenden zijn neutraal over de mate waarin rekening gehouden is met de historie van de locatie van het windpark. De initiatiefnemers zijn zelf omwonenden en hebben daardoor kennis van de historie van het gebied (I; P; W). Er was geen omgevingsmanager aangesteld, wel een projectmanager vanuit de provincie (P). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 57% aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 30% is hierin neutraal en 13% vindt dit niet erg belangrijk. Daarentegen geeft 21% van de

⁸ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

omwonenden aan niet te hebben gemerkt dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 55% is hierin neutraal en 24% heeft dit wel gemerkt.

2.1.8 Verdeling van lusten en lasten: Zijn de lusten en lasten op een eerlijke manier verdeeld?

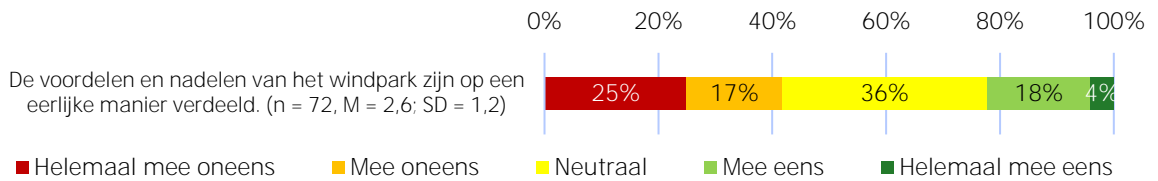
In het kort

Ondanks de meerdere financiële voordelen die zijn aangeboden aan de omgeving, is ruim de helft van de omwonenden ontevreden over de financiële participatie en compensatie. Zowel de initiatiefnemer als de provincie is van mening dat er een eerlijke verdeling is van de lusten en lasten van het windpark, maar omwonenden zijn daar verdeeld over. Omwonenden ervaren zowel weinig positieve als negatieve gevolgen van het windpark. Ze ervaren horizonvervuiling en gevaar voor vogels en andere dieren als de grootste nadelen van het windpark.

Wat betreft financiële participatie is er sprake van een jaarlijkse financiële bijdrage van €3000 per woning voor de veertien huishoudens die het dichtst bij de windturbines wonen. Daarnaast kregen omwonenden de mogelijkheid om mede-eigenaar te worden van de dorpsmolen en gaat er een zogenaamd Gebiedsfonds opgericht worden. Volgens de initiatiefnemer, provincie en Windunie moet hier echter nog invulling aan worden gegeven (I; P; W). Daarnaast kwamen diverse woningen in aanmerking voor planschadecompensatie. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden (n = 53) over het algemeen ontevreden zijn over de financiële participatie en compensatie: 41% is niet erg tevreden met de manier waarop ze financieel participeren, 42% is hierin neutraal, en 17% is wel tevreden. Verder vindt 53% niet dat ze voldoende financieel zijn gecompenseerd, 38% is hierin neutraal, en 9% vindt de compensatie wel voldoende.

Omwonenden geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het windpark te ervaren, maar ook geen positieve. De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 108) geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het windpark te ervaren. De overlast die wordt ervaren is met name horizonvervuiling (44%) en gevaar voor vogels en andere dieren (39%). Daarentegen geven de omwonenden overwegend aan ook geen positieve gevolgen van het windpark te ervaren (het beperken van klimaatverandering, het kunnen afnemen van goedkopere energie, financiële winst en een positieve bijdrage aan groene energie op land).

Omwonenden zijn overwegend negatief of neutraal over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten. Door de initiatiefnemers is ingezet op het verminderen van lasten, zoals slagschaduw en licht- en geluidsoverlast, door middel van een zwaarder slagschaduwvoorschrift dan wettelijk vastgesteld (namelijk geen slagschaduw binnen 1200 meter), de keuze voor stillere windturbines, het vervangen van lampen en een zo gunstig mogelijke plaatsing van de windturbines (I). De initiatiefnemer is dan ook van mening dat er sprake is van een eerlijke verdeling van de lusten en de lasten (I). Ook de provincie heeft het over een 'goede afweging' van lusten en lasten (P). Van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld vindt 42% niet dat voor- en nadelen eerlijk zijn verdeeld, 36% is hierin neutraal en 22% vindt de verdeling wel eerlijk (zie Figuur 2.4). Verder is 43% niet tevreden met hoe het windpark in het landschap past, 33% is hierin neutraal en 24% is hier wel tevreden mee. Van de omwonenden vindt 39% het eerlijk dat het windpark in hun omgeving is gekomen, en niet in een ander gebied, 26% vindt dat niet en 35% is hierin neutraal.

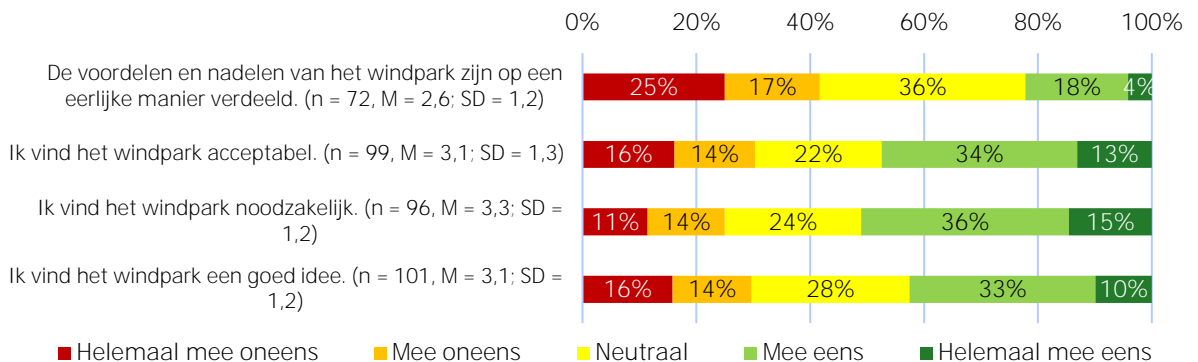

Figuur 2.4: Ervaren verdeling van lusten en lasten door de omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark. Een deel van de respondenten (n = 36) heeft ‘weet ik niet’ ingevuld.

2.1.9 Algemene beleving van het participatieproces en het windpark

De omwonenden die hebben geparticipeerd (n = 13) verschillen in hoe ze het participatieproces over het algemeen hebben beleefd: ze zijn verdeeld over of het participatieproces voor hen acceptabel was en of ze over het algemeen tevreden zijn met het participatieproces. Daarentegen vinden de omwonenden dat het participatieproces overwegend zowel noodzakelijk als een goed idee was.

Omwonenden zijn verdeeld in hun beleving van het windpark. Omwonenden zijn verdeeld over hoe ze het windpark beleven (zie Figuur 2.5): 30% vindt het windpark niet acceptabel, 47% vindt dat wel en 22% is hierin neutraal. Daarnaast vindt een kwart van de omwonenden het windpark niet noodzakelijk (25%) en 30% vindt het geen goed idee. Omwonenden geven het windpark een gemiddeld cijfer van 5,5 op een schaal van 1 tot en met 10.

Figuur 2.5: Beleving van het windpark door omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark.

2.2 Zonnepark Dalvoordeweg

Foto ter illustratie

2.2.1 Gesproken partijen

Voor zonnepark Dalvoordeweg hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- I = initiatiefnemer, projectontwikkelaar Solar Proactive
- G = gemeente Hellendoorn
- PB = Plaatselijk Belang Daarle
- EC = energiecoöperatie Energiek Daarle

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 99 van de 108 respondenten aan bekend te zijn met het zonnepark. Daarvan hebben 38 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd, en 9 hebben in 2018 deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.2.2 Tijdlijn

- **Juli 2018:** eerste informatiebijeenkomst: projectontwikkelaar licht de voorgenomen plannen toe.
- **Augustus 2018:** projectontwikkelaar dient aanvraag voor omgevingsvergunning voor zonnepark in.
- **Oktober 2018:** projectontwikkelaar organiseert een tweede inloopavond met plannen op A1-sheets en informatie over de participatieregeling.
- **November 2018:** projectontwikkelaar organiseert een derde inloopavond waarin omwonenden kunnen aangeven in welke vorm zij financieel willen participeren.
- **Februari 2019:** veertien omwonenden schrijven een brandbrief aan de gemeenteraad van Hellendoorn over het zonnepark omdat zij het zonnepark niet wenselijk vinden.
- **Juni 2019:** het college van B&W van Hellendoorn wijst de bezwaren tegen het zonnepark af en vraagt de gemeenteraad in te stemmen met het plan voor 12.500 zonnepanelen.
- **Juli 2019:** gemeenteraad geeft definitief een 'verklaring van geen bedenkingen' af.
- **Juli 2019:** gemeente Hellendoorn verleent een omgevingsvergunning voor het zonnepark.
- **Juli 2020:** start bouw zonnepark.
- **November 2020:** bouw van het zonnepark wordt stilgelegd door de gemeente Hellendoorn omdat de projectontwikkelaar het plan tussentijds heeft veranderd. Hierdoor voldoet het niet meer aan de verleende bouwvergunning.
- **April 2021:** projectontwikkelaar levert gewijzigde ruimtelijke onderbouwing aan na gewijzigde vergunningsaanvraag.
- **Augustus 2021:** realisatie zonnepark. gemeente Hellendoorn verleent gewijzigde omgevingsvergunning aan projectontwikkelaar voor het zonnepark. Hierdoor mag het zonnepark op volle capaciteit draaien en leveren aan het stroomnet.

2.2.3 Achtergrond

Het zonnepark van 7 hectare met een vermogen van 6,6 MW is in augustus 2021 gerealiseerd door projectontwikkelaar Solar Proactive in het dorp Daarle (gemeente Hellendoorn). In het dorp dat ongeveer 1450 inwoners telt, speelt *noaberschap* (buren die elkaar helpen) een grote rol. Vereniging Plaatselijk Belang Daarle vervult hierbij een belangrijke rol. Zes huishoudens bevinden zich net naast zonnepark en er zijn 41 adressen binnen straal van één kilometer (I). Het zonnepark draagt bij aan de duurzaamheidsdoelen van de gemeente Hellendoorn en paste daarmee goed binnen de Duurzame Energievisie Hellendoorn uit 2017 (G). Het park was het eerste grootschalige hernieuwbare energieproject voor Hellendoorn, waardoor er nog relatief weinig kennis over en ervaring met dit soort participatieprocessen was binnen de gemeente (G). Vanuit de omgeving was er initieel weerstand tegen de komst van een gecombineerd zonne- en windpark. Zowel Energiek Daarle als projectontwikkelaar Solar Proactive gaven aan dat de optie voor alleen een zonnepark als een meer toegankelijke optie werd gezien door omwonenden (I; EC).

In 2018 diende een agrarisch ondernemer de aanvraag in voor het zonnepark. In deze periode werkte de gemeente Hellendoorn aan het opstellen van participatiebeleid (G). In navolging op de aanvraag heeft Solar Proactive het participatieproces georganiseerd. Destijds is er geen omgevingsmanager aangesteld en de informatievoorziening verliep via verschillende mediakanalen (advertenties in plaatselijke krant en flyers). Tijdens de eerste informatieavond (juli 2018) werden de plannen voor het zonnepark door de projectontwikkelaar uiteengezet. De tweede en derde avond (najaar 2018) werden gebruikt om omwonenden te informeren over de verschillende opties voor financiële participatie,

waaronder een obligatieregeling. Op deze manier konden omwonenden geld lenen aan de projectontwikkelaar voor de bouw van het zonnepark, om dit na een vaste termijn en met een vaste jaarlijkse rente terug te krijgen. Daarnaast is financiële participatie via de postcoderoosregeling aangeboden: via deze regeling konden omwonenden panelen in het park aanschaffen waarover zij elk jaar over de hoeveelheid geproduceerde stroom belastingvoordeel kunnen krijgen.

Zowel Plaatselijk Belang Daarle, als de initiatiefnemer Solar Proactive en Energiek Daarle gaven aan dat dit eerste grootschalige energieproject voor de gemeente veel leermomenten heeft opgeleverd. Het project is een aanjager geweest voor andere duurzame projecten en initiatieven in de omgeving. Zo zijn er gedurende dit traject vanuit Plaatselijk Belang Daarle een aantal energie-werkgroepen opgericht, waar de energiecoöperatie Energiek Daarle uit voort is gekomen (in 2021) en is het 'Plan Daarle Energie Neutraal' opgesteld (Werkgroep Duurzaam Daarle, 2020). Daarnaast zijn er afspraken gemaakt over hoe omwonenden betrokken kunnen worden in de toekomst, bijvoorbeeld door hen via de energiecoöperatie te betrekken bij het opstellen van een lusten- en lastenverdeling (PB; EC).

2.2.4 Beslissingsbevoegdheid: Hadden inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Bij de omwonenden was er weinig behoefte aan inspraak, behalve op de landschappelijke inpassing. Inspraak was ook niet een doel van de projectontwikkelaar, en daardoor hadden de omwonenden weinig invloed op de besluiten over het zonnepark. Ondanks dat er onvoldoende rekening is gehouden met de wens van omwonenden om invloed te hebben op de locatiekeuze, wilde het grootste deel van de omwonenden geïnformeerd worden. De informatievoorziening over de ontwikkeling van het zonnepark voldeed echter niet aan de behoeften van de omwonenden. Ook hadden omwonenden eerder betrokken willen worden.

Het doel van de participatie was voornamelijk om tot meer acceptatie van het zonnepark te komen en het voorkomen van weerstand. Uit het interview met projectontwikkelaar Solar Proactive blijkt dat hun voornaamste doel was om de ontwikkeling van het zonnepark zo rustig mogelijk te laten verlopen en hiermee te voorkomen dat er weerstand zou ontstaan (I). Ook in de vragenlijst onder omwonenden krijgt dit doel de hoogste score in vergelijking met andere doelen. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd denkt 39% dat de initiatiefnemer een instrumenteel doel had met het participatieproces, oftewel inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen. De andere twee doelen krijgen een minder hoge score: 30% denkt dat de initiatiefnemer als doel had de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen (normatief), 26% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk).

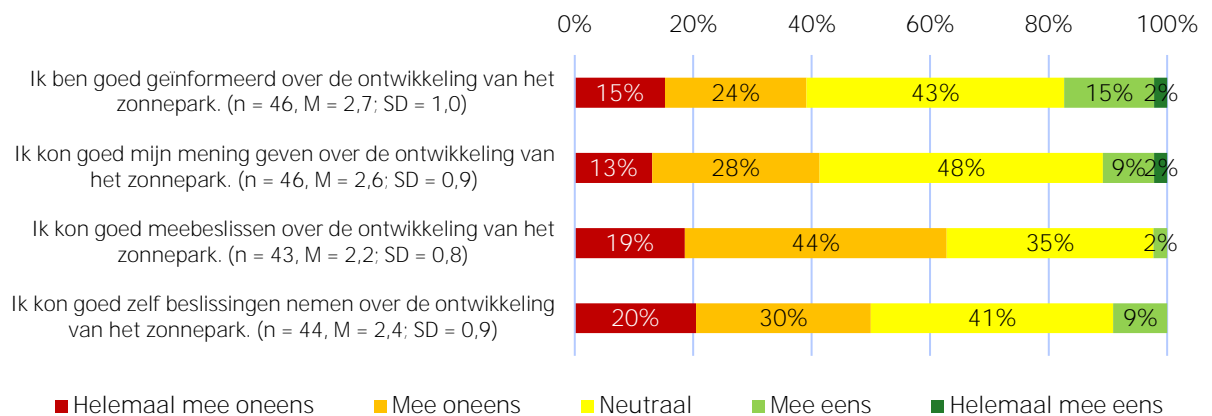
Het was voor omwonenden onduidelijk in hoeverre zij konden meebeslissen. Volgens de projectontwikkelaar en de gemeente Hellendoorn waren van tevoren geen afspraken gemaakt met de omwonenden waarover ze konden meebeslissen (I; G). Dit is terug te zien in de resultaten van de vragenlijst: omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over de duidelijkheid van de invloed die ze hadden op het besluit. Voor sommigen is het duidelijk, voor anderen niet. De gemeente geeft aan een gezamenlijke brief te hebben ontvangen van veertien omwonenden (G). Hierin uitten deze omwonenden hun zorgen over de impact van de zonnepanelen op het huidige coulisselandschap. De gemeenteraad heeft

hier inhoudelijk op gereageerd, maar was van mening dat er in de besluitvorming over het zonnepark voldoende rekening werd gehouden met dit landschap.

Omwonenden vinden dat ze eerder betrokken hadden kunnen worden. Volgens de projectontwikkelaar, gemeente en Plaatselijk Belang Daarle hadden omwonenden het gevoel dat ze vrij laat in het proces zijn betrokken (I; G; PB). Dit is in lijn met wat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zelf zeggen: in de vragenlijst geeft 45% aan te vinden dat ze niet vroeg genoeg zijn betrokken bij de ontwikkeling van het zonnepark, 43% is hierin neutraal en 13% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score (47%) in de vragenlijst als gewenst participatieniveau⁹, ‘meebeslissen’ scoort 31%.. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 99) geeft 47% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het zonnepark. Daarnaast wilde 31% van de omwonenden ook zijn mening geven, 28% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het zonnepark en 31% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

Omwonenden zijn vooral geïnformeerd tijdens de informatiebijeenkomsten en konden niet meebeslissen. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn omwonenden overwegend negatief of neutraal. Volgens de projectontwikkelaar en gemeente werden omwonenden tijdens informatieavonden voornamelijk geïnformeerd over waar het zonnepark zou komen en hoe ze financieel konden deelnemen (I; G). Omwonenden hebben wel vragen over de locatie kunnen stellen, maar ze hebben hier niet over mee kunnen beslissen (I; G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd het vaakst aangeven dat ze negatief of neutraal zijn over of ze goed zijn geïnformeerd (82%), goed hun mening konden geven (89%), goed konden meebeslissen (98%) en goed zelf beslissingen konden nemen (91%) over de ontwikkeling van het zonnepark (zie Figuur 2.6). Bovendien was volgens omwonenden die hebben geparticipeerd de invloed beperkt: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden duidelijk invloed hadden op de besluiten over het zonnepark geven omwonenden helemaal mee oneens tot neutraal aan.

Figuur 2.6: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

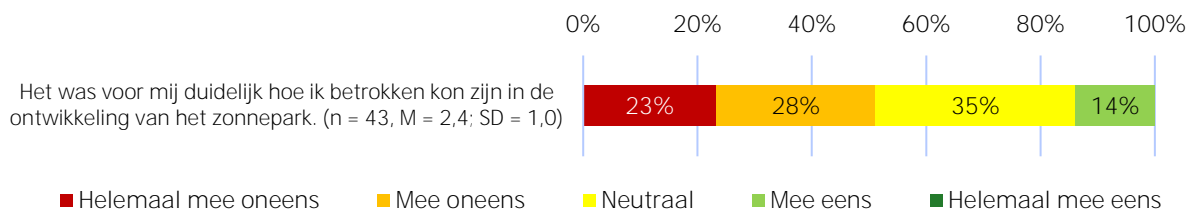
⁹ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

2.2.5 Diversiteit: Namen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

In het participatieproces is weinig aandacht geweest voor diversiteit. Zo sloot informatie niet goed aan op het kennisniveau van alle omwonenden en was vooral in het begin van het proces vrij technisch. Daarnaast is er geen aparte doelgroepenbenadering geweest en werd het bredere publiek weinig betrokken bij de overwegingen en besluiten wat betreft het zonnepark. Zo ontvingen alleen omwonenden die hun e-mailadres hadden doorgegeven informatie van de projectontwikkelaar, en het verzoek om communicatie via Facebook te laten verlopen kon door de projectontwikkelaar niet worden ingewilligd. Op de informatiebijeenkomsten waren vooral de ‘usual suspects’ aanwezig. Diversiteit lijkt vooral te zitten in verschillen in de inbreng van omwonenden en van andere belanghebbenden.

Omwonenden vonden het onduidelijk hoe ze betrokken konden zijn, en de omwonenden die dit wel wisten zijn tevreden noch ontevreden over de wijze waarop zij betrokken werden. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 99) geeft slechts 16% aan dat ze weet hadden van de georganiseerde informatiebijeenkomsten. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geven overwegend aan dat het voor hen niet duidelijk was hoe ze betrokken konden zijn bij de ontwikkeling van het zonnepark (51%, zie Figuur 2.7) en dat ze niet goed wisten waar ze terecht konden met vragen (48%). De omwonenden zijn overwegend neutraal over of vragen snel en duidelijk werden beantwoord (66%) en of de communicatie aansloot bij hun behoeften (45%). Over of ze moeite moesten doen om bij de ontwikkeling betrokken te raken (44%), en de tijden (44%) en locaties (51%) waar(op) omwonenden konden participeren zijn de omwonenden overwegend neutraal.

Figuur 2.7: Duidelijkheid bij omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

Volgens de projectontwikkelaar en de energiecoöperatie is er geen aparte doelgroepenbenadering geweest (I; EC). Volgens Plaatselijk Belang Daarle en de gemeente waren bij de informatieavonden enkele mensen en vooral de ‘usual suspects’ aanwezig: oudere inwoners en inwoners die over het algemeen al erg betrokken waren bij ontwikkelingen in het dorp (PB; G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling vormden van verschillende maatschappelijke groepen en diverse meningen en standpunten over het zonnepark. Volgens de omwonenden waren er tijdens de participatieactiviteiten geen tot weinig jongeren en waren er met name deelnemers vanaf 45 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, geen deelnemers met een migratieachtergrond, en meer mannen dan vrouwen.

Verschillende perspectieven van belanghebbenden kwamen op tafel. Omwonenden die hebben geparticipeerd geven aan dat hun inbreng overeenkwam met de inbreng van andere omwonenden, maar in veel mindere mate met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden (niet nader gespecificeerd). Deze omwonenden zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten, en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Beschikbaar gestelde informatie sloot niet aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Omwonenden kregen de ruimte om vragen te stellen tijdens een informatieavond, en dit werd volgens de projectontwikkelaar gewaardeerd door aanwezigen (I). Uit interviews met Solar Proactive en de gemeente blijkt dat de informatie tijdens de informatieavonden voor sommige omwonenden te technisch was, en daardoor moeilijk te begrijpen (I; G). Op dat moment was er volgens de initiatiefnemer en de energiecoöperatie ook nog beperkte kennis over de energietransitie aanwezig bij omwonenden. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling van het zonnepark hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend neutraal zijn over of de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer te begrijpen en duidelijk (50%), objectief (48%), en betrouwbaar (68%) was.

Het grotere publiek werd weinig betrokken bij overwegingen en besluiten. Volgens de projectontwikkelaar werden verslagen van informatieavonden alleen gedeeld met de aanwezigen wanneer ze hun e-mailadres hadden opgegeven (I). De omwonenden hadden aan de projectontwikkelaar gevraagd om via Facebook op de hoogte te worden gehouden. Dit was niet gebruikelijk en was onoverzichtelijk voor de projectontwikkelaar, waardoor het verzoek niet werd ingewilligd (I). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 46% aan dat de besluiten en overwegingen over het zonnepark dan ook niet met alle omwonenden zijn gecommuniceerd, eveneens 46% is hierin neutraal en 8% geeft aan dat dit wel is gebeurd.

2.2.6 Deliberatie: Kwamen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en kregen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

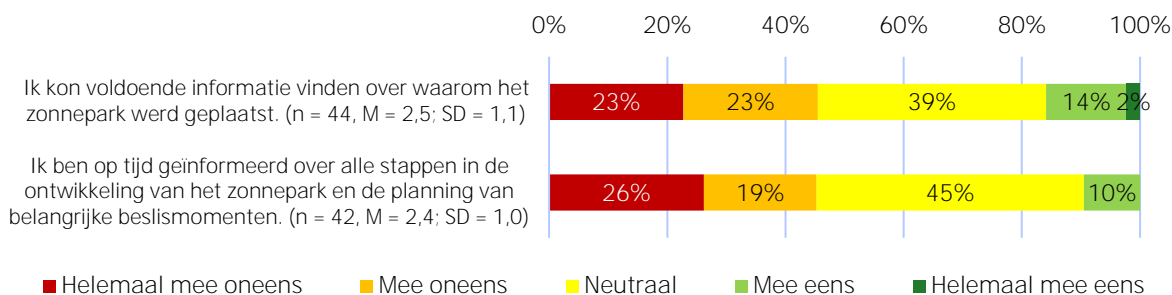
Tijdens de informatiebijeenkomsten was er weinig ruimte voor deliberatie, met name over de landschappelijke inpassing. Daardoor zijn verschillende perspectieven onvoldoende afgewogen. De informatievoorziening voor omwonenden vanuit de projectontwikkelaar over het proces schoot tekort: gewenste informatie werd niet op tijd gecommuniceerd en was niet te vinden, en aan omwonenden beloofde nieuwsbrieven werden niet ontvangen. De gemeente heeft hierin moeten bijsturen, ondanks van te voren gemaakte afspraken.

Participerende omwonenden konden in beperkte mate met elkaar en betrokken partijen van perspectieven wisselen. Volgens de projectontwikkelaar konden omwonenden tijdens drie informatieavonden in gesprek met de projectontwikkelaar over financiële participatie en landschappelijke inpassing (I). Vooral bij de laatste twee avonden was er meer ruimte voor interactie tussen de omwonenden en de projectontwikkelaar en waren er meerdere vertegenwoordigers van de projectontwikkelaar aanwezig om vragen te beantwoorden. Omwonenden die hebben geparticipeerd gaven aan dat zij over het algemeen niet konden meepraten over de landschappelijke inpassing. Verder konden ze enigszins in gesprek met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden en waren er over het

algemeen overeenkomsten tussen de inbreng van inwoners onderling. De omwonenden zijn verdeeld over de mogelijkheid om hun zorgen over het zonnepark te uiten en te praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar). Daarnaast zijn ze verdeeld over de mogelijkheid van iedere deelnemer om zijn mening over het zonnepark te geven en of het voor iedere deelnemer mogelijk was om mee te denken en te praten over het zonnepark. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden die hebben geparticipeerd overwegend neutraal.

Volgens participerende omwonenden ontbreekt het aan een goede afweging van verschillende perspectieven. Omwonenden die hebben geparticipeerd vinden overwegend dat er tijdens het participatieproces onvoldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten en zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Plaatselijk Belang Daarle en betrokken omwonenden zijn van mening dat de informatievoorziening voor omwonenden over het participatieproces tekortschoot. De informatievoorziening en communicatie van de projectontwikkelaar hadden beter gekund volgens Plaatselijk Belang Daarle (PB). Zij geven aan dat de gemeente de projectontwikkelaar hierin heeft moeten bijsturen. In het communicatieplan van de projectontwikkelaar staat dat omwonenden elke twee maanden een nieuwsbrief zouden krijgen (Solar Proactive, 2018). Omwonenden die zich hiervoor hadden opgegeven hebben deze echter niet ontvangen (PB). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. Daarnaast geeft 46% aan dat ze niet voldoende informatie konden vinden over waarom het zonnepark werd geplaatst, 39% is neutraal en 15% kon dit wel vinden (zie Figuur 2.8). Van de omwonenden is 90% negatief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Voor omwonenden die hebben geparticipeerd is het over het algemeen duidelijk welke partijen er betrokken waren in de ontwikkeling van het zonnepark. De omwonenden verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers tot een keuze zijn gekomen: voor sommigen is dit wel duidelijk, voor anderen niet.

Figuur 2.8: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.2.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vonden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Omwonenden zijn niet eenduidig in hun beoordeling van de projectontwikkelaar. Ze zijn verdeeld over of ze eerlijk zijn behandeld, of hun inbreng goed is teruggekoppeld en of hun vertrouwen is geschaad door de projectontwikkelaar. Omwonenden geven aan dat ze het belangrijk vinden dat de projectontwikkelaar kennis heeft over de historie van de locatie, maar het is hen onduidelijk of deze kennis bij de projectontwikkelaar aanwezig was. De projectontwikkelaar heeft in de keuze voor de locatie geen rekening gehouden met de historie. Voor de locatiekeuze was het vooral belangrijk dat er niet teveel huishoudens op de locatie uitkeken.

Omwonenden zijn verdeeld over het handelen van de projectontwikkelaar, en negatief of neutraal over of het proces eerlijk is verlopen. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of het participatieproces aansloot op hun verwachtingen. Ook zijn zij verdeeld over aspecten van de procedurele rechtvaardigheid¹⁰: of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld, of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad tijdens het proces, en of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden is gedaan. Verder zijn deze omwonenden overwegend negatief of neutraal over hun ervaring wat betreft het eerlijk verlopen van de besluitvorming van het zonnepark. Ditzelfde geldt voor hun vertrouwen in dat de besluiten rondom het zonnepark op een goede manier tot stand zijn gekomen.

Omwonenden vinden dat er goed noch slecht rekening gehouden is met de historie van de locatie van het zonnepark. De projectontwikkelaar heeft er bij het kiezen van de locatie vooral op gelet dat er niet te veel huishoudens op het zonnepark zouden uitkijken. Daarbij heeft de projectontwikkelaar verder niet gekeken naar de historie van het gebied (I). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 63% aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 28% is hierin neutraal en 9% vindt dit niet erg belangrijk. Daarentegen geeft 32% van de omwonenden aan niet te hebben gemerkt dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 57% is hierin neutraal en 11% heeft dit wel gemerkt.

2.2.8 Verdeling van lusten en lasten: Zijn de lusten en lasten op een eerlijke manier verdeeld?

In het kort

Ondanks dat de projectontwikkelaar meerdere financiële voordelen heeft aangeboden aan de omgeving, is hier door de omwonenden nauwelijks gebruik van gemaakt. Als gevolg heerst er ontevredenheid bij de omwonenden over de financiële participatie en compensatie. Omwonenden zijn neutraal over of er een eerlijke verdeling is van de voor- en nadelen van het zonnepark, terwijl er volgens stakeholders meer voordelen naar de omgeving hadden moeten gaan. Omwonenden ervaren weinig negatieve en positieve gevolgen van het zonnepark. Ze ondervinden de meeste hinder van horizonvervuiling en het verlies van biodiversiteit.

¹⁰ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

Uit de interviews en documenten blijkt dat de volgende (financiële) voordelen zijn geboden aan de omgeving:

- Obligatieregeling (I);
- Postcoderoosregeling (I; G);
- Zonnepanelen tegen gereduceerd tarief (I; G);
- Gebiedsfonds (I; G);
- Zonnepanelen op dak van lokale muziekvereniging (I; G);
- Aanleg van een broedbos (I).

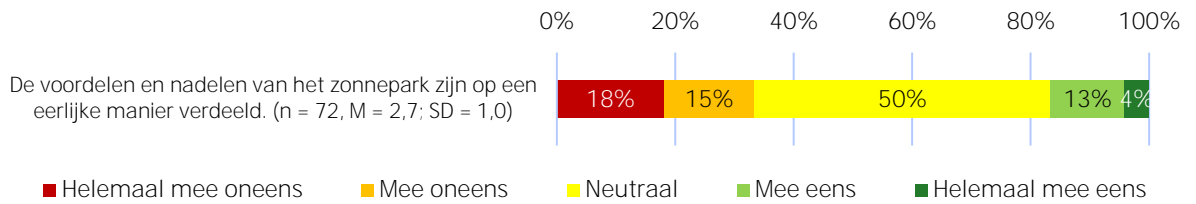
De communicatie over financiële participatie was volgens de projectontwikkelaar duidelijk (I). Voor de gemeenschap was het echter niet duidelijk hoe ze van het Omgevingsfonds gebruik konden maken (PB).

Slechts één bewoner was geïnteresseerd in de obligatieregeling. Dat maakte het voor projectontwikkelaar niet gunstig genoeg om dit uit te werken (I). De postcoderoosregeling is niet doorgegaan. De projectontwikkelaar heeft daarom besloten om de omwonenden in plaats hiervan financieel uit te kopen (I; G).

De gemeente geeft aan dat ze op het vlak van financiële participatie ruimte voor verbetering zien voor volgende projecten (G). Zo zouden ze nu andere voorwaarden stellen aan initiatiefnemers en bijvoorbeeld sterker inzetten op 50% lokaal eigendom (G). Bij dit project was het doel weliswaar ook 50% lokaal eigendom, maar dit is echter niet bereikt (G). Plaatselijk Belang Daarle heeft het idee dat er financieel meer uit te halen was, vooral voor het Gebiedsfonds (dat nu met €80.000 is gevuld) (PB). De energiecoöperatie heeft het idee dat dit bedrag wel voldoende was (EC; Werkgroep Duurzaam Daarle, 2020). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden (n = 53) over het algemeen ontevreden zijn over de financiële participatie en compensatie: 49% is niet erg tevreden met de manier waarop ze financieel participeren, 42% is hierin neutraal, en 9% is wel tevreden. Verder vindt 52% niet dat ze voldoende financieel zijn gecompenseerd, 40% is hierin neutraal, en 8% vindt de compensatie wel voldoende.

Omwonenden geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het zonnepark te ervaren, maar ook geen positieve. De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 99) geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het zonnepark te ervaren. De overlast die wordt ervaren is met name horizonvervuiling (53%). Daarnaast ervaart 48% van de omwonenden ook verlies van biodiversiteit, 32% ervaart verslechtering van de bodem, en 29% ervaart gevaar voor vogels en andere dieren. Daarentegen geven de omwonenden overwegend aan ook geen positieve gevolgen van het zonnepark te ervaren (het beperken van klimaatverandering, de mogelijkheid om goedkopere energie te kunnen afnemen, financiële winst en een positieve bijdrage aan groene energie op land).

Omwonenden zijn overwegend neutraal over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten. (Ruim) de helft van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld is overwegend neutraal over of de voor- en nadelen eerlijk zijn verdeeld (50%, zie Figuur 2.9) en of het eerlijk is dat het zonnepark in deze omgeving is gekomen, en niet in een ander gebied (48%). De overige omwonenden zijn redelijk gelijk verdeeld over of ze het eerlijk of oneerlijk vinden. Van de omwonenden is 57% niet tevreden met hoe het zonnepark in het landschap past, 27% is hierin neutraal en 16% is hier wel tevreden mee.

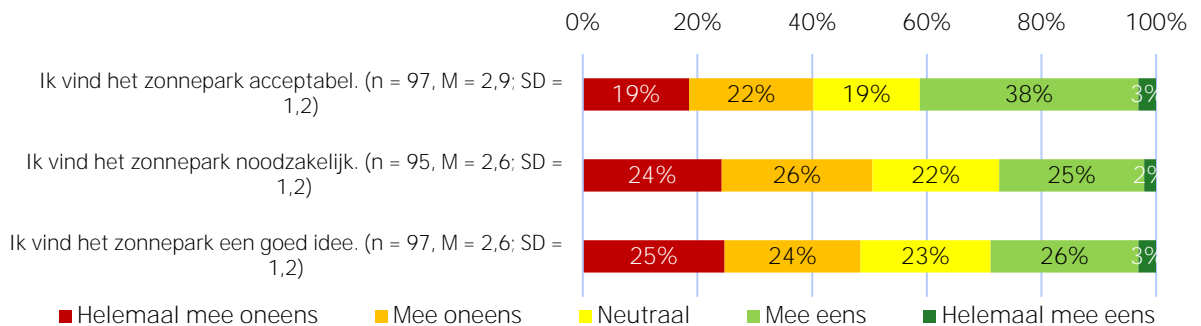

Figuur 2.9: Ervaren verdeling van lusten en lasten door de omwonenden die aangeven bekend te zijn met het zonnepark. Een deel van de respondenten (n = 27) heeft 'weet ik niet' ingevuld.

2.2.9 Algemene beleving van het participatieproces en het zonnepark

De omwonenden die hebben geparticipeerd (n = 9) verschillen in hoe ze het participatieproces over het algemeen hebben beleefd: ze zijn verdeeld over of ze het participatieproces acceptabel vonden en zijn over het algemeen niet erg tevreden met het participatieproces. Daarentegen vinden de omwonenden het participatieproces overwegend zowel een goed idee als noodzakelijk.

Omwonenden hebben overwegend een negatieve beleving van het zonnepark. De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 99) zijn verdeeld over hoe ze het zonnepark beleven (zie Figuur 2.10): 41% vindt het zonnepark niet acceptabel, eveneens 41% vindt dat wel en 19% is hierin neutraal. Daarnaast vindt de helft van de omwonenden het zonnepark niet noodzakelijk (50%) en geen goed idee (49%). Omwonenden geven het zonnepark een gemiddeld cijfer van 4,8 op een schaal van 1 tot en met 10.

Figuur 2.10: Beleving van het zonnepark door omwonenden die aangeven bekend te zijn met het zonnepark.

2.3 Windpark Geefsweer

Foto: Windpark Geefsweer © Mathias Appel

2.3.1 Gesproken partijen

Voor windpark Geefsweer hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- I = initiatiefnemer Eneco (één van de initiatiefnemers; er is niet gesproken met Eurus en Geefswermolen B.V.)
- G = gemeente Eemsdelta
- P = provincie Groningen
- EC = energiecoöperatie Green Power Delfzijl
- D = Dorpsbelangen

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 125 van de 139 respondenten aan bekend te zijn met het windpark. Daarvan hebben 82 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd, en 16 hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.3.2 Tijdlijn

- **Mei 2013:** eerste plannen vergroting concentratiegebied windparken regio Eemsdelta.
- **November 2013:** Inspraak omwonenden op plannen concentratiegebied.
- **Januari 2014:** Geefsweer officieel toegevoegd aan het concentratiegebied.
- **Oktober 2016:** Klankbordgroep opgezet door provincie Groningen.
- **December 2016:** Eneco deelt plannen voor dorpsmolen.
- **Maart 2017:** provincie Groningen geeft toestemming voor versnelde procedure.
- **Zomer 2017:** inspraak omwonenden op de NRD en m.e.r.
- **September 2018:** energiecoöperatie Green Power Delfzijl opgericht.
- **December 2019:** besluit Raad van State.
- **Maart 2020:** geen doorgang dorpsmolen.
- **Juni 2020:** start bouw windpark.
- **November 2020:** Klankbordgroep neemt geen beslissing over het Gebiedsfonds; draagt keuze over aan provincie Groningen.
- **Eind 2020:** windpark operationeel.

2.3.3 Achtergrond

Windpark Geefsweer in de Eemsdelta (Groningen) bestaat uit veertien turbines van in totaal 60,2 MW en bevindt zich tussen Weiwerd en Wagenborgen. Het windpark valt binnen Delfzijl Zuid, wat één van de drie aangewezen concentratiegebieden is voor windenergie op land in de provincie Groningen. Windpark Geefsweer is niet het eerste windpark in dit gebied, en wordt door initiatiefnemers Eurus, Eneco en Geefswermolen B.V. gezien als een uitbreiding van bestaande parken⁷⁷. De meest noordelijke turbine van het park ligt op 3 kilometer van het treinstation van Delfzijl, met 830 huishoudens binnen een straal van 1730 meter. Hiervan bevinden zich vijf huishoudens binnen een straal van 250 meter.

Door de omvang van het project (meer dan 10 MW) was de provincie Groningen op grond van de Elektriciteitswet bevoegd gezag (P). Tijdens de totstandkoming van het windpark was er volgens de gemeente Eemsdelta geen participatiebeleid. Dit was wel het geval bij de provincie Groningen: Provinciale Staten stelde in 2015 beleid vast voor participatie van omwonenden bij wind op land (P). Hier werd o.a. de mate van participatie aangegeven evenals richtlijnen voor compensatie en financiële participatie (provincie Groningen, 2015). Daarnaast konden omwonenden zienswijzen en bezwaar indienen tijdens de formele besluitvormingsprocedure. Omdat Geefsweer was aangewezen als concentratiegebied, stond tijdens deze procedure de vraag of er een windpark zou komen niet meer ter discussie. Wel kon er nog iets worden gezegd over de inrichting en opzet van het park (P). De gemeente was tegen de komst van het windpark (G).

In de periode van december 2016 tot en met november 2020 heeft Eneco diverse participatieactiviteiten georganiseerd, waaronder informatiebijeenkomsten. Omwonenden kregen informatie via nieuwsbrieven en informatieavonden. De onderwerpen betroffen beleid, duurzame energie, informatie over het windpark en een contactpunt voor klachten. Op verzoek van de provincie Groningen is er een klankbordgroep opgericht met diverse vertegenwoordigers uit dorpen in nabijheid van het windpark (Wagenborgen, Meedhuizen, Tjuchem, Farmsum, Delfzijl en Schaapbulten). Deze groep werd maandelijks of

⁷⁷ Dit windpark was oorspronkelijk een gezamenlijk initiatief van Millenergy v.o.f., wat een samenwerkingsverband is tussen YARD ENERGY en Eneco. Uiteindelijk is het windpark gerealiseerd door Eurus, Eneco en Geefswermolen B.V. en wordt het park ook door hen beheerd (www.wpgeefsweerosterhorn.nl).

tweemaandelijks geïnformeerd over de voortgang van de planning en ontwikkeling van het windpark. Daarnaast mocht de groep beslissen over de regels voor het gebiedsfonds. Daarnaast zou er een dorpsmolen komen maar deze is uiteindelijk niet gerealiseerd. Volgens Eneco was het te laat om dit te organiseren vanwege vertraging in de projectplanning; volgens de provincie Groningen is de dorpsmolen niet gerealiseerd vanwege een financiële reden (P).

2.3.4 Beslissingsbevoegdheid: Hadden inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Bij de omwonenden was er behoefte aan inspraak, met name op de landschappelijke inpassing. Inspraak was echter niet het doel van de projectontwikkelaar, dit heeft er mede toe geleid dat omwonenden weinig invloed hadden op de besluiten over het windpark. Zij zijn vooral geïnformeerd. Doordat er onvoldoende rekening is gehouden met de wens van omwonenden om invloed te hebben op de locatiekeuze, was geïnformeerd worden niet het passende niveau van participatie. De informatievoorziening over de ontwikkeling van het windpark voldeed niet aan de behoeften van de omwonenden. Ook hadden omwonenden eerder betrokken willen worden.

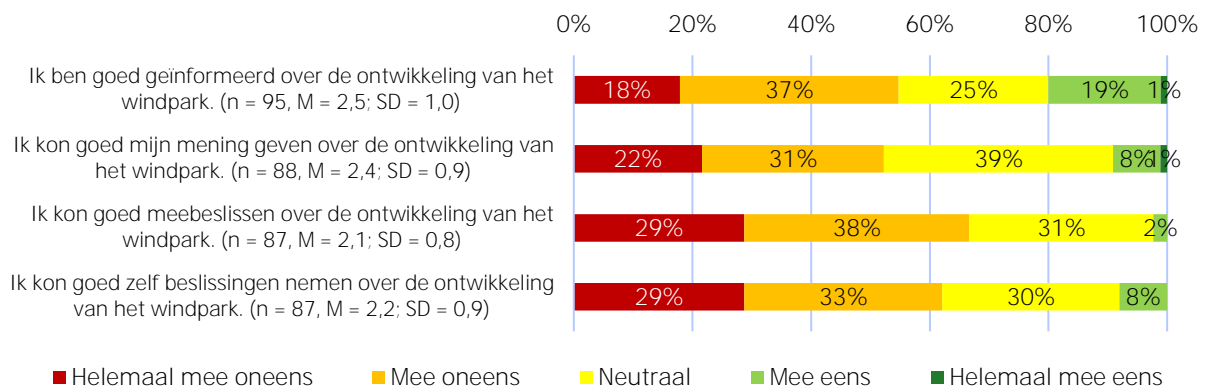
Het doel van de participatie was voornamelijk om draagvlak voor het windpark te creëren onder de omwonenden. Volgens de provincie zijn omwonenden betrokken tijdens de ontwikkeling en realisatie van het windpark (P). In de vragenlijst onder omwonenden krijgt een instrumenteel doel de hoogste score in vergelijking met andere doelen. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd denkt 47% dat de initiatiefnemer een instrumenteel doel had met het participatieproces: inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen. De andere twee doelen krijgen een minder hoge score: 34% denkt dat het doel was om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen horen (normatief) en 35% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk).

Het was voor omwonenden onduidelijk in hoeverre zij konden meebeslissen. Volgens de gemeente hadden omwonenden graag inspraak gehad op de locatie van het windpark, terwijl daar geen mogelijkheid voor was (G). Over de mate van invloed van de Klankbordgroep bestond onduidelijkheid. Volgens de provincie en de initiatiefnemer was het duidelijk welke besluiten er binnen de Klankbordgroep werden genomen, maar voor de omwonenden was dit minder duidelijk (P; G). Ook uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de duidelijkheid van de invloed die ze hadden op het besluit: voor sommigen was het duidelijk, voor anderen niet.

Omwonenden vinden dat ze eerder betrokken hadden kunnen worden. In een krantenartikel hebben omwonenden aangegeven dat ze het gevoel hadden te laat bij het proces betrokken te zijn (Minnema, 2021). Dit is in lijn met wat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zeggen: in de vragenlijst geeft 58% ook aan te vinden dat ze in de ontwikkeling van het windpark niet vroeg genoeg zijn betrokken, 34% is hierin neutraal en 8% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score (64%) in de vragenlijst als gewenst participatieniveau¹², ‘meebeslissen’ scoort 62%. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 125) geeft 64% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het windpark. Daarnaast wilde 51% van de omwonenden ook hun mening geven, eveneens 51% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het windpark en 62% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

Omwonenden zijn vooral geïnformeerd tijdens de informatiebijeenkomsten en konden niet meebeslissen. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn omwonenden overwegend negatief of neutraal. Volgens de gemeente en de initiatiefnemer was het niveau van participatie met name informeren en raadplegen. Met betrekking tot het Gebiedsfonds kon de klankbordgroep adviseren (G; I). Zienswijzen die zijn ingediend tijdens de inspraakprocedure over de landschappelijke inpassing van het windpark zijn volgens de provincie allemaal afgewezen (P). Naar aanleiding van een uitspraak van de Raad van State over de omgevingsvergunning zijn er enkele zienswijzen van omwonenden echter gedeeltelijk meegenomen (P). Deze zienswijzen gaven onder andere een alternatief voor de locatie. Volgens de initiatiefnemer zijn deze alternatieven niet uitgevoerd (I). De omwonenden vanuit de verschillende dorpen konden in de Klankbordgroep niet tot een besluit komen over de verdeling van het Gebiedsfonds, dus heeft de provincie dit uiteindelijk gedaan (G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd het vaakst aangeven dat ze negatief of neutraal zijn over of ze goed zijn geïnformeerd (80%) en of ze goed hun mening konden geven (92%) over de ontwikkeling van het windpark (zie Figuur 2.11). Omwonenden vinden dat ze niet goed konden meebeslissen (98%) en niet goed zelf beslissingen konden nemen (92%) over de ontwikkeling van het windpark. Bovendien was volgens omwonenden die hebben geparticipeerd de invloed (zeer) beperkt: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden duidelijk invloed hadden op de besluiten over het windpark geven omwonenden overwegend (helemaal) mee oneens aan.

Figuur 2.11: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden.

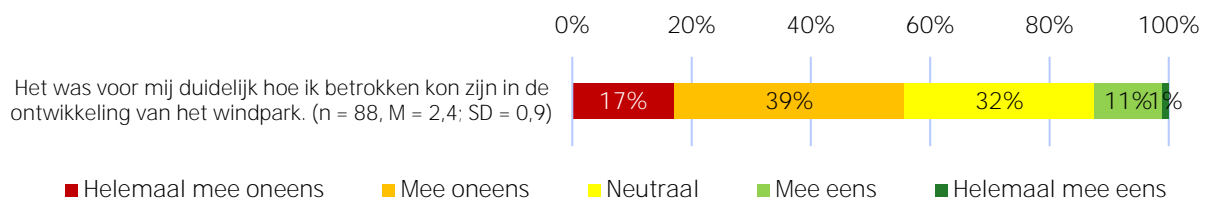
¹² In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

2.3.5 Diversiteit: Namen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

In het participatieproces is weinig aandacht geweest voor diversiteit. Zo sloot informatie niet goed aan op het kennisniveau van alle omwonenden en was de informatie vrij technisch. De provincie heeft een aparte doelgroepenbenadering ingezet, door meerdere belangengroepen en dorpsverenigingen te benaderen. Veel omwonenden voelden zich echter niet gerepresenteerd. Daarnaast werd het bredere publiek weinig betrokken bij overwegingen en besluiten over het windpark. Tijdens de bijeenkomsten waren vooral de ‘usual suspects’ aanwezig. Diversiteit lijkt vooral te zitten in verschillen in de inbreng van omwonenden en van andere belanghebbenden.

Omwonenden vonden het onduidelijk hoe ze betrokken konden zijn, en de omwonenden die dit wel wisten zijn tevreden noch ontevreden over de wijze waarop zij betrokken werden. Verschillende communicatiemethoden zijn gebruikt om met een breed publiek te communiceren, waaronder berichten in lokale kranten, op Facebook, een digitale nieuwsbrief en flyers (P). De participatiemethoden waar volgens de provincie gebruik van is gemaakt zijn informatiebijeenkomsten en een klankbordgroep (P). Van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 125) geeft 18% aan dat ze wisten van de informatiebijeenkomsten die zijn georganiseerd, 9% van een informatiebrief en 8% van de Klankbordgroep. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zijn overwegend negatief over of ze op tijd zijn geïnformeerd (53%) en over of de communicatie aansloot bij hun behoeften (56%). De omwonenden geven overwegend aan dat het voor hen niet duidelijk was hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling van het windpark (56%, zie Figuur 2.12) en dat ze niet goed wisten waar ze terecht konden met vragen (56%). Over de tijden (46%) en locaties (47%) waar(op) omwonenden konden participeren, of vragen snel en duidelijk werden beantwoord (62%) en of omwonenden moeite moesten doen om bij de ontwikkeling betrokken te raken (56%) zijn ze overwegend neutraal.

Figuur 2.12: Duidelijkheid bij omwonenden over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

Volgens de provincie is een doelgroepenbenadering voor het bereiken van een zo divers mogelijke groep omwonenden ingezet door meerdere belangengroepen en dorpsverenigingen te benaderen voor deelname aan de Klankbordgroep (P). De leden voor de Klankbordgroep zijn geworven via de verschillende dorpsverenigingen. Hoewel dit initieel een evenredige afspiegeling van omwonenden uit de verschillende kernen leek te geven, werd dit echter volgens de provincie niet zo ervaren: achteraf voelden veel omwonenden zich niet gerepresenteerd (P). Volgens de gemeente had de provincie beter kunnen selecteren op wie er wel of niet betrokken zou worden bij de Klankbordgroep, zodat de belangen van de verschillende kernen goed gehoord zouden worden (G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling waren van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten bij het windpark. Volgens omwonenden waren er tijdens de participatieactiviteiten geen tot weinig jongeren

en waren er met name deelnemers van 45 t/m 64 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, geen tot weinig deelnemers met een migratieachtergrond en meer mannen dan vrouwen.

Verschillende perspectieven van belanghebbenden kwamen op tafel. Omwonenden die hebben geparticipeerd geven aan dat hun inbreng overeen kwam met de inbreng van andere omwonenden, maar in veel mindere mate met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden (niet nader gespecificeerd). Deze omwonenden zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten, en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Beschikbaar gestelde informatie sloot niet aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Volgens de provincie had iedereen toegang tot dezelfde informatie, die op B1-niveau geschreven was (P). Technische documenten over geluidsoverlast bleken echter moeilijk te doorgronden voor het merendeel van de omwonenden (P). In een nieuwsbrief van de Klankbordgroep aan de omgeving werden onbekende termen gebruikt en waren enkele zinnen onduidelijk, waardoor een deel van de boodschap volgens de provincie niet goed overkwam (P). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend neutraal zijn over of de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer te begrijpen en duidelijk (44%), objectief (52%), en betrouwbaar (49%) was.

Het bredere publiek werd weinig betrokken bij overwegingen en besluiten. Volgens de provincie zijn alle plannen door de initiatiefnemer open gecommuniceerd. Informatie met betrekking tot de financiële businesscase van de dorpsmolen was echter niet openlijk beschikbaar (P). Dorpsbelangen geeft aan dat de besluiten van de Klankbordgroep niet voldoende gecommuniceerd werden naar omwonenden (D). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 57% aan dat de besluiten en overwegingen over het windpark niet met alle omwonenden zijn gecommuniceerd, 35% is hierin neutraal en 8% geeft aan dat dit wel is gebeurd.

2.3.6 Deliberatie: Kwamen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en kregen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

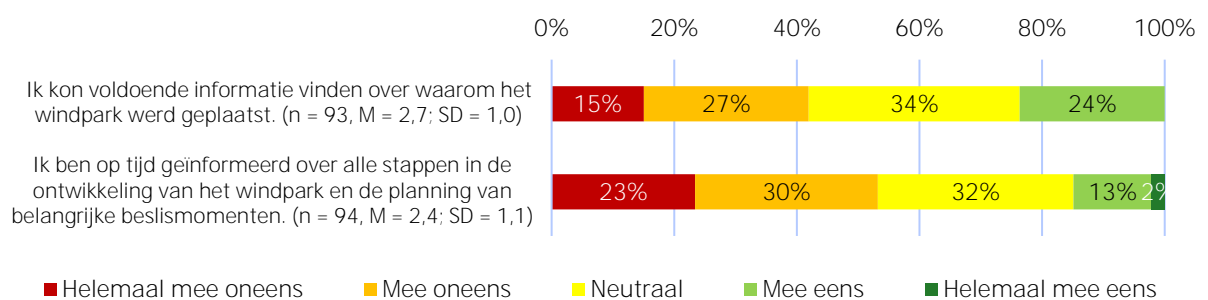
Tijdens de informatiebijeenkomsten was er weinig ruimte voor deliberatie, met name over de landschappelijke inpassing. Daardoor zijn verschillende perspectieven van stakeholders onvoldoende afgewogen. De informatievoorziening voor omwonenden over het ontwikkelingsproces schoot tekort: gewenste informatie werd niet op tijd gecommuniceerd en/of was niet te vinden.

Omwonenden konden in beperkte mate met elkaar en betrokken partijen van perspectieven wisselen. De vergaderingen van de Klankbordgroep waren open en toegankelijk voor omwonenden. De provincie, gemeente en initiatiefnemers waren bij elke vergadering aanwezig (P). Daarnaast waren er regelmatig een jurist van de provincie en een vertegenwoordiger van een natuurorganisatie aanwezig (P; EC). Volgens de provincie werd er binnen de Klankbordgroep voor gezorgd dat iedereen aan het woord kwam (P). Volgens omwonenden die hebben geparticipeerd konden zij over het algemeen niet meepraten over

landschappelijke inpassing. Verder konden ze enigszins praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden. De omwonenden zijn verdeeld over de mogelijkheid om hun zorgen over het windpark te uiten, om te praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar) en de mogelijkheid van iedere deelnemer om mee te denken en mee te praten over het windpark en van iedere deelnemer om zijn mening over het windpark geven. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden die hebben geparticipeerd overwegend negatief of neutraal.

Volgens omwonenden ontbrak het aan een goede afweging van verschillende perspectieven. Volgens de provincie kwamen de belangen van de provincie en initiatiefnemer niet overeen met de belangen van de gemeente en de omwonenden (P). Omwonenden die hebben geparticipeerd vinden overwegend dat er tijdens het participatieproces onvoldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten en zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

De Klankbordgroep en omwonenden zijn van mening dat de informatievoorziening voor omwonenden over het participatieproces tekortschoot. De provincie geeft aan dat onafhankelijke betrouwbare informatie voldoende beschikbaar was (P). De Klankbordgroep geeft in één van de verslagen aan dat ze de transparantie van het proces middelmatig vonden (provincie Groningen, 2017). Er bestond met name onduidelijkheid in de communicatie tussen de Klankbordgroep, gemeente en provincie over verantwoordelijkheden. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. 42% geeft aan dat ze niet voldoende informatie konden vinden over waarom het windpark werd geplaatst, 34% is neutraal en 24% kon dit wel vinden (zie Figuur 2.13). Van de omwonenden is 85% negatief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Voor omwonenden die hebben geparticipeerd was het over het algemeen duidelijk welke partijen er betrokken waren in de ontwikkeling van het windpark. De omwonenden verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers tot een keuze zijn gekomen: sommigen begrijpen het wel, anderen niet.

Figuur 2.13: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.3.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vonden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Omwonenden zijn verdeeld over de kundigheid van de projectontwikkelaar: ze hebben niet ervaren dat het besluitvormingsproces eerlijk is verlopen en zijn overwegend negatief over of de projectontwikkelaar hun inbreng terugkoppelde. De belofte van een dorpsmolen die er uiteindelijk niet kwam en het proces rondom het opzetten van een Klankbordgroep hebben hier een belangrijke rol in gespeeld. De projectontwikkelaar was volgens de omwonenden samen met de provincie goed op de hoogte van de historie van gebied, en de cumulatieve overlast die in het gebied heerste. Omwonenden zijn echter verdeeld over of de projectontwikkelaar hier voldoende rekening mee heeft gehouden.

Omwonenden zijn verdeeld over het optreden van de initiatiefnemer, en negatief over of het proces eerlijk is verlopen. De verwachtingen van omwonenden rondom participatie lijken niet aan te sluiten op de praktijk. Met name de participatie rondom de dorpsmolen is niet gelopen zoals verwacht (I; P). Dat de realisatie van de dorpsmolen niet is gelukt, heeft er volgens de provincie voor gezorgd dat de relatie tussen omwonenden en initiatiefnemers is verslechterd (P). Enkele omwonenden gaven in een krantenartikel aan dat ze zich niet serieus genomen voelden en het gevoel hadden dat het besluitvormingsproces niet eerlijk is verlopen (Drent, 2020b). Omwonenden gaven in het krantenartikel ook aan dat verandering naar aanleiding van hun inbreng uitbleef, en beschreven de communicatie als gebrekkig. Volgens de initiatiefnemer is er een protocol voor klachtenafhandeling, waarmee ze open staan voor klachten uit de omgeving (I). Ook de energiecoöperatie geeft aan dat omwonenden het gevoel hebben dat het proces niet eerlijk is verlopen. Dit komt volgens hen met name doordat de provincie de besluitvorming van de Klankbordgroep heeft overgenomen (EC). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of het participatieproces aansloot bij hun verwachtingen. Ook zijn zij verdeeld over de procedurele rechtvaardigheid¹³: of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld en of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces. Verder zijn deze omwonenden overwegend negatief over of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden is gedaan, over hun ervaring dat de besluitvorming van het windpark eerlijk is verlopen en over hun vertrouwen in dat de besluiten over het windpark op een goede manier tot stand zijn gekomen.

Omwonenden vinden dat er goed noch slecht rekening gehouden is met de historie van de locatie van het windpark. Volgens de gemeente was de provincie op de hoogte van de cumulatieve overlast die in het gebied is ontstaan door onder andere de haven, industrie, gaswinning en andere windparken: dit is ook meegenomen in het verstrekken van de vergunning (G). De initiatiefnemer geeft zelf aan voldoende op de hoogte te zijn van de historie van het gebied (I). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 68% aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 28% is hierin neutraal en 4% vindt dit niet erg belangrijk. Daarentegen geeft 40% van de omwonenden aan niet te hebben gemerkt dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 50% is hierin neutraal en 11% heeft dit wel gemerkt.

¹³ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

2.3.8 Verdeling van lusten en lasten: Zijn de lusten en lasten op een eerlijke manier verdeeld?

In het kort

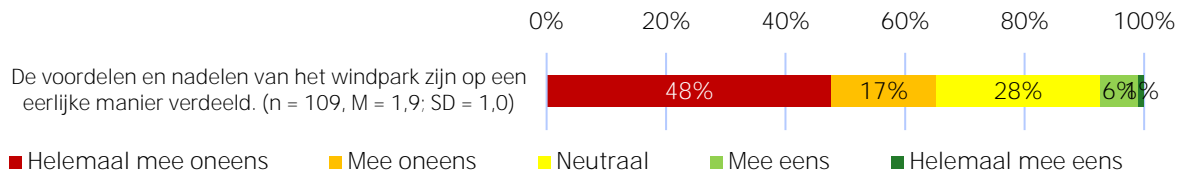
Ondanks dat enkele financiële voordelen zijn aangeboden aan de omgeving, is het grootste deel van omwonenden ontevreden over de financiële participatie en compensatie. Daarnaast vinden omwonenden overwegend niet dat de lusten en lasten eerlijk zijn verdeeld.

Omwonenden ervaren weinig positieve en overwegend negatieve gevolgen van het windpark. Ze ondervinden de meeste hinder van horizonvervuiling, gevaar voor vogels en andere dieren en verslechtering van de kwaliteit van leven.

In navolging van het beleidskader van de provincie (provincie Groningen, 2015) is er een gebiedsfonds opgericht (bestaande uit een zogenaamde Profijrtregeling en een Parkfonds) waarin jaarlijks €93.000 wordt gestort. Volgens de initiatiefnemer is hiervan circa €63.000 voor de profijrtregel voor omwonenden, en circa €30.000 voor het Parkfonds voor het verbeteren van leefbaarheid, duurzaamheid en ecologie in de regio (I). Volgens de richtlijnen van de provincie zou er €1050 per geproduceerde MW in het fonds moeten worden gestort (provincie Groningen, 2015). Dit is later verhoogd naar €1550. In meerdere krantenartikelen geven enkele omwonenden aan niet tevreden te zijn over de verdeling van de lusten en lasten, zowel op financieel als op andere gebieden (Drent, 2020a; Drent, 2020b; Minnema, 2021). Dorpsbelangen is van mening dat er vanuit het gebiedsfonds onvoldoende geld beschikbaar is voor maatschappelijke projecten. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden over het algemeen ontevreden zijn over de financiële participatie (n = 85) en compensatie (n = 96): 68% is niet erg tevreden met de manier waarop ze financieel participeren, 27% is hierin neutraal, en 5% is wel tevreden. Verder vindt 81% niet dat ze voldoende financieel zijn gecompenseerd, 16% is hierin neutraal, en 3% vindt de compensatie wel voldoende.

Omwonenden geven overwegend aan (enige) negatieve gevolgen van het windpark te ervaren, ze ervaren ook geen positieve gevolgen. De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 125) geven overwegend aan (enige) negatieve gevolgen van het windpark te ervaren. De overlast die wordt ervaren is met name horizonvervuiling (77%). Daarnaast ervaart 46% van de omwonenden ook gevaar voor vogels en andere dieren, 44% ervaart verslechtering van de kwaliteit van leven van omwonenden, 36% ervaart waardevermindering van de woning en 31% verlies van biodiversiteit. Daarentegen geven de omwonenden overwegend aan geen positieve gevolgen van het windpark te ervaren (het beperken van klimaatverandering, het kunnen afnemen van goedkopere energie, financiële winst en een positieve bijdrage aan groene energie op land). In een krantenartikel staat dat omwonenden vinden dat er te weinig gedaan is aan de lasten die zij ervaren (Minnema, 2021).

Omwonenden zijn negatief over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten. Omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld vinden overwegend niet dat de voor- en nadelen eerlijk zijn verdeeld (65%, zie figuur 2.14) en dat het eerlijk is dat het windpark in hun omgeving is gekomen, en niet in een ander gebied (55%). Van de omwonenden is 75% niet tevreden met hoe het windpark in het landschap past, 16% is hierin neutraal en 9% is hier wel tevreden mee.

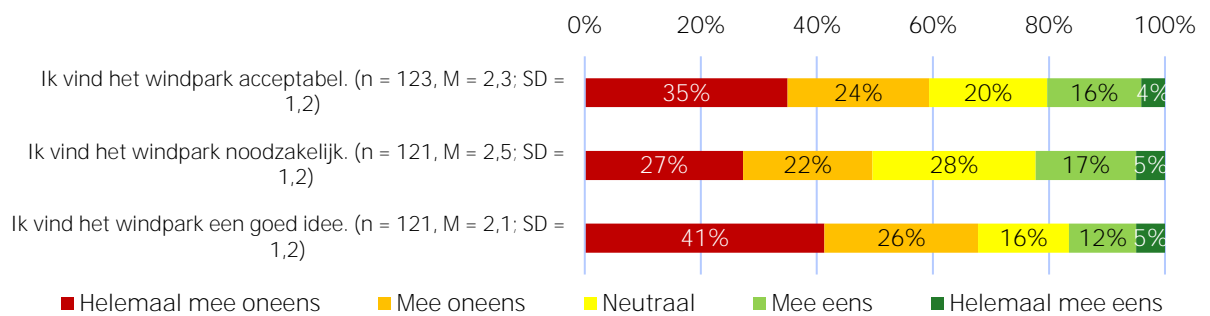
Figuur 2.14: Ervaren verdeling van lusten en lasten door de omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark. Een deel van de respondenten (n = 16) heeft ‘weet ik niet’ ingevuld.

2.3.9 Algemene beleving van het participatieproces en het windpark

De omwonenden die hebben geparticipeerd (n = 16) zijn overwegend negatief over hoe ze het participatieproces over het algemeen hebben beleefd: ze vinden overwegend niet dat het participatieproces acceptabel was en zijn over het algemeen niet erg tevreden met het participatieproces. Daarentegen vinden de omwonenden dat het participatieproces overwegend zowel noodzakelijk als een goed idee was.

Omwonenden hebben overwegend een negatieve beleving van het windpark.

Omwonenden zijn verdeeld over hoe ze het windpark beleven (zie Figuur 2.15): 60% vindt het windpark niet acceptabel, 20% vindt dat wel en eveneens 20% is hierin neutraal. Daarnaast vindt de helft van de omwonenden het windpark niet noodzakelijk (49%) en twee derde vindt het geen goed idee (67%). Omwonenden geven het windpark een gemiddeld cijfer van 4,0 op een schaal van 1 tot en met 10.

Figuur 2.15: Beleving van het windpark door omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark.

2.4 Windpark Ospeldijk

Foto: Windpark Ospeldijk © Jeroen Kuit

2.4.1 Gesproken partijen

Voor windpark Ospeldijk hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- EC = energiecoöperatie Zuidenwind, initiatiefnemer
- P = provincie Limburg
- G = gemeente Nederweert

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 181 van de 191 respondenten aan bekend te zijn met het windpark. Daarvan hebben 89 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd en 32 omwonenden hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.4.2 Tijdlijn

- **April 2015:** gemeenten Leudal, Weert en Nederweert gaan samen op zoek naar locaties voor windenergie in het kader van een beleidsmatige samenwerking met steun van provincie Limburg.
- **Oktober 2015:** oprichting samenwerkingsverband REScoop Limburg met vier energiecoöperaties, gemeenten en provincie.
- **April 2016:** provincie Limburg start met het formuleren van een beleids- en toetsingskader en stelt een (ambtelijk) versnellingsteam ter beschikking.
- **Mei – september 2016:** gemeente Nederweert verzoekt om projectvoorstellen in te dienen.
- **2017:** Waterleiding Maatschappij Limburg en Burgerwindpark Ospeldijk B.V. (energiecoöperaties Zuidenwind & NEWECOOP) komen met initiatief voor een windpark in de gemeente Nederweert.
- **April 2017:** overdracht bevoegdheid van provincie aan de vier gemeenten Weert, Nederweert, Leudal en Peel en Maas.
- **Juni 2017:** bijeenkomst voor omwonenden en grondeigenaren van het zoekgebied.
- **Juni 2017:** indiening principeverzoek windpark Ospeldijk bij de gemeente Nederweert.
- **Augustus 2017:** bijeenkomst voor omwonenden van het zoekgebied.
- **Augustus 2017:** bijeenkomst voor omwonenden en grondeigenaren van het zoekgebied (met VR-simulatie).
- **September 2017:** informatiebrief van initiatiefnemers via e-mail naar omwonenden en grondeigenaren van het zoekgebied.
- **September 2017:** gemeenteraad Nederweert kiest voor plan windpark Ospeldijk.
- **Oktober 2017:** gesprek met de grondeigenaren van de turbinelocaties en een buurtbijeenkomst georganiseerd door dorpsraad Ospeldijk.
- **Oktober 2017:** bijeenkomst voor omwonenden en grondeigenaren van het zoekgebied.
- **Januari 2018:** vergunningsaanvraag voor windpark Ospeldijk ingediend door WML en Burgerwindpark Ospeldijk B.V. bij gemeenteraad Nederweert.
- **Maart 2018:** terinzagelegging ontwerp omgevingsvergunning.
- **Juni 2018:** eerste bijeenkomst Klankbordgroep.
- **Juli 2018:** gemeenteraad Nederweert geeft aan geen bedenkingen te hebben tegen het verlenen van de vergunning.
- **Juni 2020:** start bouw windpark.
- **April 2021:** open dag klankbordgroep.
- **Juli 2021:** windpark Ospeldijk operationeel.
- **Oktober 2021:** excursie naar windpark voor omwonenden

2.4.3 Achtergrond

De ontwikkeling van windpark Ospeldijk vond plaats in het kader van een beleidsmatige samenwerking tussen de gemeenten Leudal, Weert en Nederweert met steun van de provincie Limburg. De provincie formuleerde een concept beleids- en toetsingskader en stelde een ambtelijk versnellingsteam ter beschikking. De afspraak was dat elke gemeente tenminste één windpark realiseert, waarbij elke gemeente een eigen beleidskader vaststelt op basis van het door de provincie Limburg ontwikkelde concept beleids- en toetsingskader. De selectie van de plannen gebeurde op basis van het beleidskader en toetsing door het versnellingsteam dat door de provincie ter beschikking was gesteld (EC).

De vier windturbines van elk 4,5 MW (samen 12-15 MW) zijn in juli 2021 coöperatief gerealiseerd in de gemeente Nederweert door energiecoöperaties Zuidenwind en NEWECOOP, in samenwerking met Waterleiding Maatschappij Limburg (WML). Zowel

Zuidenwind als WML is eigenaar van twee windturbines. De gemeente Nederweert heeft 17.323 omwonenden. De windturbines zelf staan in een relatief afgelegen agrarisch gebied. Het doel van het project was om alle waterpompstations in de provincie Limburg te voorzien van duurzame elektriciteit opgewekt door de vier windturbines, en zo bij te dragen aan de doelstellingen van het Energieakkoord. De windturbines dragen ook bij aan de RES-opgave van de regio Noord- en Midden-Limburg (RES Noord- en Midden-Limburg, 2021). De provincie was het bevoegd gezag, maar heeft in samenspraak met de gemeenten middels een intentieovereenkomst afgezien van de bevoegdheid. Dit bood ruimte aan de gemeente Nederweert om de vergunning te verlenen. Binnen de gemeente Nederweert waren meerdere partijen zich al aan het oriënteren voor de ontwikkeling van een windpark (G). De gemeente Nederweert had een voorkeur voor het coöperatief ontwikkelen van een dergelijk project (P; G). Daarnaast waren er vanuit de provincie Limburg een aantal algemene participatieprincipes opgesteld, waaronder het advies om windparken coöperatief te ontwikkelen (provincie Limburg, z.d.). Het plan van WML en de energiecoöperatie is dan ook door de gemeente Nederweert geselecteerd uit dertien plannen (EC), met zowel WML als de energiecoöperatie als eigenaar. Voor de start van het participatieproces voor dit specifieke project, werd er een Provinciaal Omgevingsplan Limburg (POL, 2014) opgesteld. Dit plan bevatte uitsluitingsgebieden en zoekgebieden. Vervolgens zijn gemeenten en provincie, middels het vaststellen van beleidsuitgangspunten en het doorlopen van een maatschappelijke tender, gekomen tot een locatiekeuze.

Energiecoöperatie Zuidenwind heeft in totaal vijf windmolens in beheer, verdeeld over drie parken. De windturbines bij Windpark Ospeldijk zijn hier onderdeel van (Zuidenwind, z.d.-b). Draagvlak is volgens Zuidenwind cruciaal bij de ontwikkeling van windenergieprojecten (Zuidenwind, z.d.-a; EC). Het is voor de energiecoöperatie onderdeel van hun coöperatieve aanpak en principes (Zuidenwind, z.d.-b); Zij ziet het als een vereiste voor het organiseren van een succesvol windparkproject. Zowel de energiecoöperatie als de gemeente Nederweert had geen omgevingsmanager aangesteld voor dit project (EC; G). Wel was er vanuit de energiecoöperatie een vast contactpersoon voor omwonenden, die ook het participatieproces vormgaf.

Het communicatieplan van de energiecoöperatie beschrijft de drie verschillende onderdelen van het procesparticipatie: communicatie (informatie), participatie (betrekken van de omgeving) en organisatie (klankbordgroep) (Zuidenwind, z.d.-a). Het communicatieplan onderscheidt verder vier fasen: de onderzoeksfase, de vergunningsfase, de bouwfase en de exploitatiefase. In de *onderzoeksfase* heeft Zuidenwind geprobeerd omwonenden te betrekken door onder andere lokaal eigendom mogelijk te maken en hen te wijzen op de voordelen hiervan. Hierbij is gekozen voor een zogenaamde 'sociale begrenzing' in plaats van een geografische begrenzing, oftewel op basis van de gemeenschap in plaats van afstand. Dit is gedaan om te voorkomen dat geïnteresseerde omwonenden mogelijk buiten de boot zouden vallen door een te strikte grens (EC). Tijdens dit proces streefde de energiecoöperatie naar transparante communicatie en hebben ze individuele keukentafelgesprekken (op eigen initiatief en op aanvraag) gevoerd om vragen te beantwoorden (EC). Tijdens de *vergunningfase* werd er gecommuniceerd door middel van nieuwsbrieven, persberichten en informatie op de website (Zuidenwind, z.d.-a). Er werden ook buurtbijeenkomsten gehouden en individuele gesprekken met omwonenden gevoerd alsmede een excursie naar de bouwlocatie. Vanuit de energiecoöperatie was er een vast contactpersoon aanwezig voor de omwonenden (EC). Tijdens de *bouwfase* zijn er individuele overleggen geweest met omwonenden over de bouwwerkzaamheden en eventuele overlast. Ook tijdens deze fase zijn er nieuwsbrieven verstuurd via e-mail, klankbordgroep-bijeenkomsten georganiseerd, persberichten gepubliceerd en nieuws op de projectwebsite van Zuidenwind geplaatst om de omgeving op de hoogte te houden. Tijdens de *exploitatiefase* van 15 jaar worden belanghebbenden geïnformeerd, bijvoorbeeld over de stroomopbrengsten van het windpark. Tijdens deze fase kan aanspraak worden gemaakt op de SDE+ regeling.

2.4.4 Beslissingsbevoegdheid: Hadden inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Volgens de energiecoöperatie is het niveau van coproduceren bereikt, waarbij omwonenden relatief veel inspraak in het proces hebben, terwijl omwonenden niet hebben ervaren dat zij konden meebeslissen. Omwonenden en grondeigenaren zijn betrokken bij de locatiekeuze en de verdeling van de grondvergoedingen, maar de inspraak en het meebeslissen daarover lag vooral bij de grondeigenaren. Omwonenden wilden vooral geïnformeerd worden, en geïnformeerd worden lijkt daarmee het passende niveau van participatie. Verder hadden omwonenden eerder betrokken willen worden.

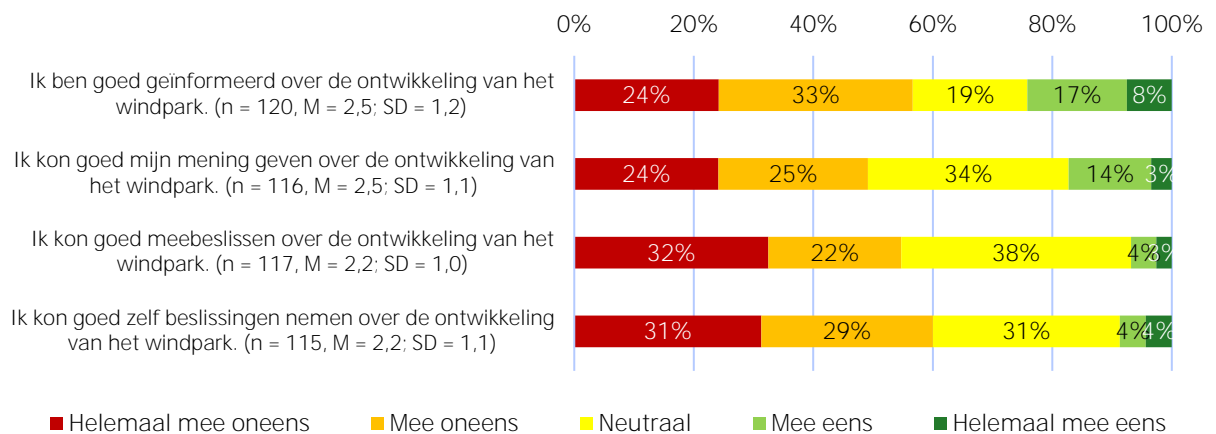
Het doel van de participatie was voornamelijk om omwonenden te betrekken bij de locatiekeuze in een specifiek zoekgebied. Energiecoöperatie Zuidenwind was verantwoordelijk voor de organisatie van het participatietraject. Het plan was om omwonenden vanaf het begin te betrekken bij de locatiekeuze voor het windpark binnen het aangewezen gebied (EC). Verder hebben de grondeigenaren en omwonenden samen nagedacht en gekozen voor een systeem van ‘gesocialiseerde grondvergoedingen’ (het onderling verdelen van de vergoedingen) (I). Dit ging om een beschikbaar budget voor opstalvergoedingen voor de plaatsing van de windturbines (Verhoef & Claessens, 2018). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat 41% van de omwonenden die de ontwikkeling van het windpark hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend denkt dat de initiatiefnemer een instrumenteel doel had met het participatieproces, oftewel inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen. De andere twee doelen krijgen een minder hoge score: 29% denkt dat het doel was om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen (normatief) en 23% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk).

Omwonenden vinden dat ze eerder betrokken hadden kunnen worden en het was voor hen enigszins duidelijk in hoeverre zij konden meebeslissen. De gemeente heeft eerst onderzocht welke gebieden geschikt waren voor windturbines binnen de gemeente Nederweert (G). Tijdens de onderzoeksfase, waarin o.a. de specifieke locatie werd bepaald, heeft de energiecoöperatie omwonenden gevraagd mee te beslissen over o.a. de mogelijkheid tot van financiële participatie (EC; P). Volgens de energiecoöperatie zijn omwonenden vanaf het begin betrokken, maar de locatiekeuze was beperkt tot het eerder vastgestelde zoekgebied (EC). In de vragenlijst geeft 53% van de omwonenden die de ontwikkeling van het windpark hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd daarentegen aan dat ze in de ontwikkeling van het windpark niet vroeg genoeg zijn betrokken, 30% is hierin neutraal en 17% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken. Voor omwonenden die hebben geparticipeerd is er enigszins duidelijkheid over de invloed die ze hadden op de beslissingen.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score (74%) in de vragenlijst als gewenst participatieniveau¹⁴, ‘meebeslissen’ scoort 41%. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 181) geeft 74% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het windpark. Daarnaast wilde 43% van de omwonenden ook zijn mening geven, 39% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het windpark en 41% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

¹⁴ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

Omwonenden zijn vooral geïnformeerd tijdens de informatiebijeenkomsten en konden meebeslissen over de verdeling van opbrengsten. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn omwonenden overwegend negatief of neutraal. De energiecoöperatie heeft omwonenden de optie gegeven om mee te denken en mee te beslissen over de financiële participatie, het verdelen van de opbrengsten (EC). Vanuit het communicatieplan van de energiecoöperatie werd vooral gestuurd op het informeren en adviseren van omwonenden, zodat het omwonenden duidelijk zou worden hoe windenergie bijdraagt aan de energietransitie (Zuidenwind, z.d.-a). De energiecoöperatie heeft de inbreng van omwonenden meegenomen in de beslissingen over zowel de locatiekeuze binnen het zoekgebied als over de vorm van financiële participatie bij het windpark (Pointer, 2021). Daarmee was er volgens de energiecoöperatie sprake van coproductie als participatievorm. De resultaten van de vragenlijst laten echter een ander beeld zien: hieruit blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd het vaakst aangegeven dat ze negatief of neutraal zijn over of ze goed zijn geïnformeerd (76%), goed hun mening konden geven (83%), goed konden meebeslissen (92%) en goed samen met andere inwoners beslissingen konden nemen (91%) over de ontwikkeling van het windpark (zie Figuur 2.16). Bovendien was volgens omwonenden die hebben geparticipeerd de invloed beperkt: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden duidelijk invloed hadden op de besluiten over het windpark gaven omwonenden helemaal mee oneens tot neutraal aan.

Figuur 2.16: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden.

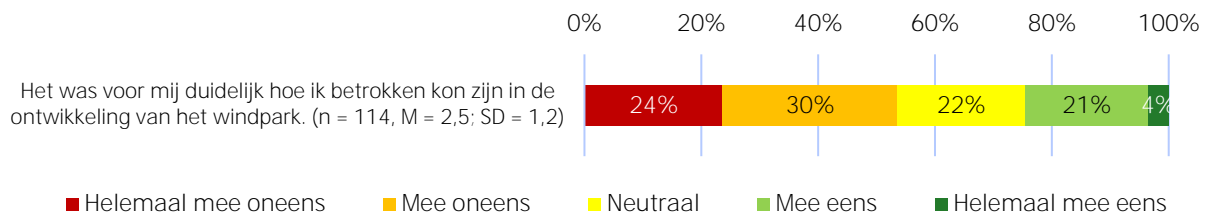
2.4.5 Diversiteit: Namen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

Ondanks dat de energiecoöperatie heeft geprobeerd om een diverse groep omwonenden te betrekken, heeft het niet geresulteerd in diversiteit in het participatieproces. Zo is er geen aparte doelgroepenbenadering geweest, maar is gekozen voor een benadering op basis van de gemeenschap. Verder werd er met het bredere publiek weinig gedeeld over de overwegingen en besluiten wat betreft het windpark. Ook sloot inhoudelijke informatie niet goed aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Op de informatiebijeenkomsten waren vooral de ‘usual suspects’ aanwezig.

Omwonenden vonden het onduidelijk hoe ze betrokken konden zijn, en omwonenden die dit wel wisten zijn tevreden noch ontevreden over de wijze waarop zij betrokken werden.

Volgens de energiecoöperatie, gemeente en provincie zijn er diverse participatieactiviteiten op verschillende locaties en tijdstippen georganiseerd door de energiecoöperatie (EC; G; P). In de (ruimtelijke) ontwikkelingsfase is aandacht besteed aan het betrekken van de belanghebbenden bij de planvorming met o.a. drie buurtbijeenkomsten, keukentafelgesprekken, een klankbordgroep, e-mails, nieuwsbrieven, persberichten, een projectwebsite, excursies naar de het windpark, en de voorzitter van de energiecoöperatie als vast contactpersoon (Zuidenwind, z.d.-a). Tijdens een informatiebijeenkomst op het gemeentehuis was de energiecoöperatie aanwezig (G). Hierbij werd o.a. een visualisatie getoond van hoe de windturbines eruit zouden zien in het landschap. Deze visualisatie heeft vervolgens voor een langere periode in de hal van het gemeentehuis gestaan. Volgens de energiecoöperatie was er een groep omwonenden tegen de komst van de windturbines. Deze groep zou een petitie hebben opgesteld waarin wordt aangegeven dat omwonenden niet op de hoogte zijn gesteld over de plannen. De energiecoöperatie geeft aan dat ze deze omwonenden hebben benaderd voor een keukentafelgesprek (EC). Van alle omwonenden die de vragenlijst invulden (n = 181) geeft 27% aan te weten dat er informatiebijeenkomsten werden georganiseerd, en slechts 3% weet over het bestaan van de klankbordgroep. Volgens de energiecoöperatie nam na verloop van tijd de interesse in bijeenkomsten af (EC). De energiecoöperatie denkt dat dit vooral kwam doordat omwonenden meer vertrouwen kregen in de organisatie en zich konden vinden in het verhaal dat door de energiecoöperatie werd uitgedragen. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zijn overwegend negatief over of de communicatie aansloot bij hun behoeften (53%). Ook geven ze overwegend aan dat het voor hen niet duidelijk was hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling (54%, zie Figuur 2.17) en dat ze niet goed wisten waar ze terecht konden met vragen (45%). Verder zijn omwonenden overwegend neutraal over of ze moeite moesten doen om in de ontwikkeling betrokken te raken (43%), en of vragen snel en duidelijk werden beantwoord (52%). Omwonenden zijn overwegend negatief over de tijden (44%) en neutraal over de locaties (35%) waar(op) zij konden participeren.

Figuur 2.17: Duidelijkheid bij omwonenden over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

De energiecoöperatie heeft de communicatiestrategie vormgegeven (EC). De energiecoöperatie is gestart met een bijeenkomst voor alle omwonenden in het zoekgebied voor een toelichting op het idee van een windpark. Vervolgens heeft de energiecoöperatie een bijeenkomst georganiseerd voor de 48 grondeigenaren en omwonenden, waaronder acht individuele huishoudens in de nabije omgeving, om het ook over de mogelijke verdeling van de grondvergoedingen te hebben (Zuidenwind, z.d.-a). De energiecoöperatie maakte geen gebruik van een specifieke doelgroepenbenadering. Wel is voor een ‘sociale’ begrenzing gekozen in plaats van een geografische begrenzing, oftewel een afbakening op basis van de gemeenschap in plaats van afstand om een te strikte grens te voorkomen. Daarnaast heeft de energiecoöperatie gesprekken gevoerd met mensen die wel financieel wilden participeren, maar buiten de sociale begrenzing vielen (G; EC). Ondanks dat zij niet in aanmerking kwamen voor financiële participatie, waren dit volgens de energiecoöperatie goede gesprekken op basis van wederzijds respect (EC). De energiecoöperatie heeft

vervolgens geprobeerd deze omwonenden alsnog te betrekken door in gesprek te blijven en hen op de hoogte te houden van ontwikkelingen (EC). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling vormden van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten over het windpark. Volgens deze omwonenden waren er tijdens de participatieactiviteiten weinig tot geen jongeren en waren er met name deelnemers vanaf 25 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, zowel deelnemers met minder als meer dan een gemiddeld inkomen, geen tot weinig deelnemers met een migratieachtergrond, en meer mannen dan vrouwen.

Weinig verschillende perspectieven van belanghebbenden kwamen op tafel.

Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn overwegend neutraal over of hun inbreng overeen kwam met de inbreng van andere omwonenden en met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden (niet nader gespecificeerd). Omwonenden zijn overwegend negatief of neutraal over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Beschikbaar gestelde informatie sloot niet aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend negatief zijn over of de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer te begrijpen en duidelijk (34%) was, en overwegend neutraal over of dit objectief (37%) en betrouwbaar (47%) was.

Het bredere publiek werd weinig betrokken bij overwegingen en besluiten. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 58% in de vragenlijst aan dat de besluiten en overwegingen over het windpark niet met alle omwonenden zijn gecommuniceerd, 28% is hierin neutraal en 14% geeft aan dat dit wel is gebeurd. De energiecoöperatie is van mening dat het niet realistisch was om alle omwonenden in de omgeving betrokken te houden.

2.4.6 Deliberatie: Kwamen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en kregen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

Tijdens de (informatie)bijeenkomsten was er redelijk wat ruimte voor deliberatie, met name over de verdeling van de grondvergoedingen. Toch ervaren omwonenden dat verschillende perspectieven onvoldoende zijn afgewogen door de energiecoöperatie. De informatievoorziening voor omwonenden vanuit de energiecoöperatie over het proces schoot enigszins tekort: gewenste informatie werd niet op tijd gecommuniceerd en/of was niet goed te vinden.

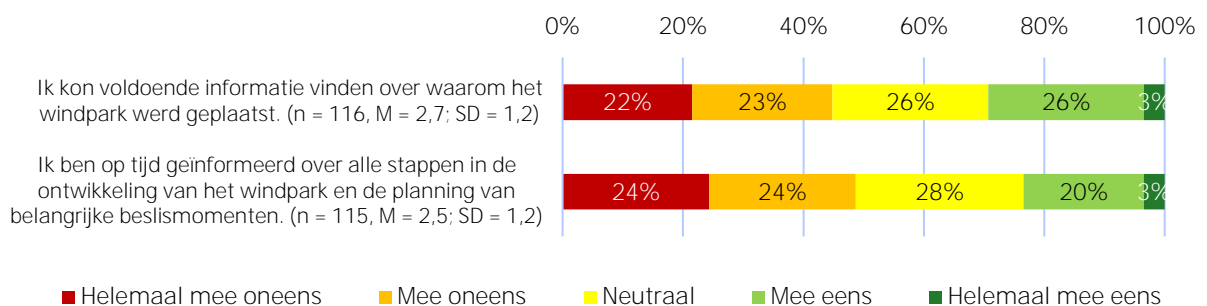
Omwonenden konden in redelijke mate met elkaar en betrokken partijen van mening wisselen. Volgens de energiecoöperatie, gemeente en provincie was er tijdens verschillende fasen van het participatietraject ruimte voor omwonenden om in gesprek te gaan en standpunten uit te wisselen (EC; P; G). Dit komt overeen met omwonenden die hebben geparticipeerd: zij geven aan dat zij over het algemeen hun zorgen over het windpark konden uiten, praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden, en was er over het algemeen enige overeenkomst van inbreng tussen inwoners

onderling. Verder zijn de omwonenden overwegend positief over de mogelijkheid die er voor iedere deelnemer was om zijn mening over het windpark te geven, mee te denken en mee te praten over het windpark. Daarentegen zijn de omwonenden negatief of neutraal over de mogelijkheid om te praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar) en over de mogelijkheid tot meepraten over landschappelijke inpassing. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden overwegend neutraal.

Volgens omwonenden ontbrak het aan een goede afweging van verschillende perspectieven. De participerende omwonenden zijn overwegend negatief of neutraal over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Betrokken omwonenden verschillen van mening wat betreft de openheid en transparantie van de informatievoorziening voor omwonenden over het participatieproces. De energiecoöperatie informeerde de omwonenden tijdens de informatiebijeenkomsten, o.a. door middel van een visualisatie (met VR-bril) van hoe het windpark eruit zou komen te zien. Tijdens deze bijeenkomsten was er zowel een contactpersoon vanuit de energiecoöperatie als de gemeente aanwezig om vragen te beantwoorden (EC). Voor omwonenden werd zowel informatie aangeboden over het windpark als over de energietransitie in het algemeen. Verder is door de energiecoöperatie geprobeerd vertrouwen op te bouwen door middel van open en eerlijke communicatie (Duurzaamheid in Nederweert, 2018; Zuidenwind, z.d.-a). Er zijn keukentafelgesprekken gehouden en is er via verschillende mediakanalen gecommuniceerd. De keukentafelgesprekken met omwonenden waren vooral ter verdieping, wanneer mensen nog specifieke vragen hadden of aanvullende informatie wilden. Het waren niet altijd gemakkelijke gesprekken volgens de energiecoöperatie omdat sommige omwonenden het idee hadden dat ze recht hadden op de financiële compensatie. Daarnaast zijn de formele inspraakprocedures in alle zorgvuldigheid, openheid en transparantie doorlopen (gemeente Nederweert, 2021).

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt echter dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. 45% geeft aan dat ze niet voldoende informatie konden vinden over waarom het windpark werd geplaatst, 26% is hierin neutraal en 29% kon dit wel vinden (zie Figuur 2.18). Van de betrokken omwonenden is 76% negatief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Voor de omwonenden die hebben geparticipeerd is het over het algemeen duidelijk welke partijen er betrokken waren bij de ontwikkeling van het windpark. De omwonenden verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers tot een keuze zijn gekomen: sommigen begrijpen het wel, anderen niet.

Figuur 2.18: Openheid en transparantie over procesinformatie als ervaren door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.4.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vonden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Met een communicatieplan en diverse participatiemethoden heeft de energiecoöperatie op verschillende manieren de omwonenden geprobeerd te betrekken. Volgens omwonenden is de energiecoöperatie zorgvuldig met hun vertrouwen omgegaan. Desondanks is er onder omwonenden verdeeldheid over de kundigheid van de energiecoöperatie, of het proces eerlijk is verlopen, en of er rekening is gehouden met de historie van de locatie van het windpark.

Omwonenden zijn verdeeld over het optreden van de energiecoöperatie, en negatief of neutraal over of het proces eerlijk is verlopen. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of het participatieproces aansloot op hun verwachtingen. Ook zijn omwonenden verdeeld over de volgende aspecten van procedurele rechtvaardigheid¹⁵: ze zijn overwegend positief over of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld en vinden dat de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad tijdens het proces. De omwonenden zijn echter verdeeld over of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met hun inbreng en zorgen is gedaan: ze zijn overwegend negatief of neutraal over of de besluitvorming van het windpark eerlijk is verlopen en over hun vertrouwen in dat de besluiten over het windpark op een goede manier tot stand zijn gekomen.

Omwonenden zijn verdeeld over of er rekening is gehouden met de historie van de locatie van het windpark. De bestuursleden van de energiecoöperatie wonen in de buurt van het park. Hierdoor waren zij op de hoogte van de totstandkoming van het zoekgebied en de lokale beleidscontext (EC; G). In de vragenlijst geeft 62% van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 30% is hierin neutraal en 8% vindt dit niet erg belangrijk. Daarentegen geeft 39% van de omwonenden aan niet te hebben gemerkt dat de initiatiefnemer hier van op de hoogte was, 45% is hierin neutraal en 15% heeft dit wel gemerkt.

2.4.8 Verdeling van lusten en lasten: Zijn de lusten en lasten op een eerlijke manier verdeeld?

In het kort

De energiecoöperatie heeft met grondvergoedingen, een Omgevingsfonds, obligaties en een bijdrage aan het Kwaliteitsfonds meerdere financiële voordelen aan de omgeving aangeboden. Toch is het merendeel van de omwonenden ontevreden over deze financiële voordelen en over de verdeling van lusten en lasten. Omwonenden ervaren weinig positieve en overwegend negatieve gevolgen van het windpark. Ze ondervinden de meeste hinder van horizonvervuiling, verslechtering van de kwaliteit van leven, en verslechtering van de gezondheid.

¹⁵ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

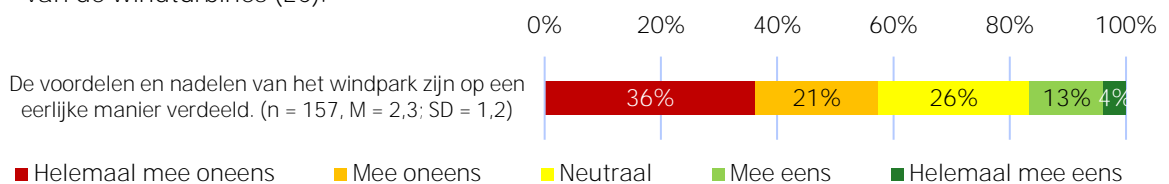
Uit de interviews en documenten blijkt dat de volgende (financiële) voordelen zijn geboden aan en gebruikt door de omgeving (EC; Verhoef & Claessens, 2018; WML & Zuidenwind, z.d.):

- Omgevingsfonds voor de lokale gemeenschappen direct rondom het windpark;
- Energiefondsen voor verduurzamingsprojecten binnen de gemeente Nederweert;
- Rentevergoedingen op obligaties en participaties voor deelnemers;
- Grondvergoedingen binnen het projectgebied;
- Eenmalige bijdrage van €10.000 aan het gemeentelijk Kwaliteitsfonds.

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden over het algemeen ontevreden zijn over de financiële participatie (n = 123) en compensatie (n = 126): 57% is niet erg tevreden met de manier waarop ze financieel participeren, 27% is hierin neutraal, en 16% is wel tevreden. Verder vindt eveneens 57% niet dat ze voldoende financieel zijn gecompenseerd, 33% is hierin neutraal, en 10% vindt de compensatie wel voldoende.

Omwonenden geven aan enige negatieve gevolgen van het windpark te ervaren, en geen positieve gevolgen. Volgens de energiecoöperatie en provincie hebben omwonenden geklaagd over geluidsoverlast van de windturbines (EC; P). De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 181) geven aan enige negatieve gevolgen van het windpark te ervaren. De overlast die wordt ervaren is met name horizonvervuiling (51%) en gevaar voor vogels en andere dieren (43%). Daarnaast ervaart 37% van de omwonenden ook verslechtering van de kwaliteit van leven in de omgeving, 33% ervaart verslechtering van de gezondheid van mensen in de omgeving, 31% ervaart waardevermindering van de woning en 27% geluidsoverlast. Daarentegen geven omwonenden overwegend aan geen positieve gevolgen van het windpark te ervaren (het beperken van klimaatverandering, het kunnen afnemen van goedkopere energie, financiële winst en een positieve bijdrage aan groene energie op land).

Omwonenden zijn overwegend negatief over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten. Meer dan de helft van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld vindt overwegend niet dat de voor- en nadelen eerlijk zijn verdeeld (57%, zie Figuur 2.19). Omwonenden zijn overwegend negatief (37%) of neutraal (35%) over of het eerlijk is dat het windpark in deze omgeving is gekomen, en niet in een ander gebied. Van de omwonenden is 51% niet tevreden met hoe het windpark in het landschap past, 23% is hierin neutraal en 26% is hier wel tevreden mee. Volgens de energiecoöperatie is er een aantal omwonenden dat weerstand blijft houden, omdat zij het niet eens zijn met de locatie van de windturbines (EC).

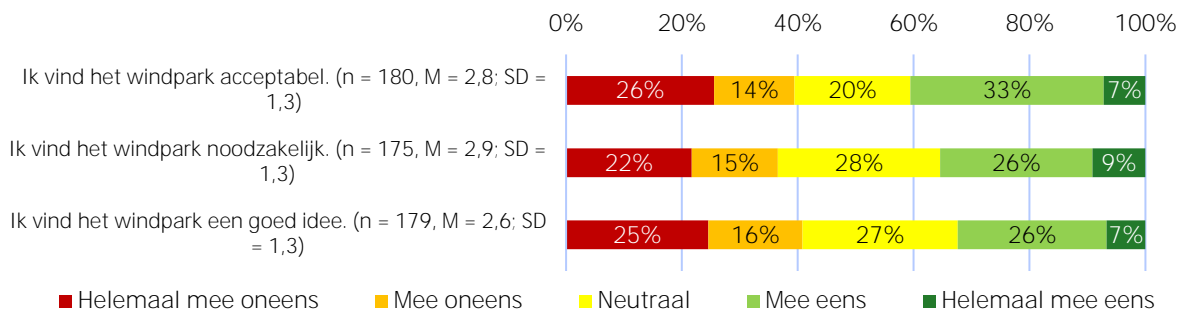
Figuur 2.19: Ervaren verdeling van lusten en lasten door de omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark. Een deel van de respondenten (n = 24) heeft ‘weet ik niet’ ingevuld.

2.4.9 Algemene beleving van het participatieproces en het windpark

De omwonenden die hebben geparticipeerd (n = 32) verschillen in hoe ze het participatieproces over het algemeen hebben beleefd: ze zijn overwegend positief over of het participatieproces acceptabel was en verdeeld over of ze over het algemeen tevreden

zijn met het participatieproces. Daarnaast vinden de omwonenden dat het participatieproces overwegend noodzakelijk was en daarnaast ook een goed idee.

Omwonenden zijn verdeeld in hun beleving van het windpark. Omwonenden zijn verdeeld over hoe ze het windpark beleven (zie Figuur 2.20): 40% vindt het windpark niet acceptabel, eveneens 40% vindt dat wel en 20% is hierin neutraal. Daarnaast vinden de omwonenden het windpark overwegend niet noodzakelijk (37%) en geen goed idee (41%). Omwonenden geven het windpark gemiddeld een 4,9 op een schaal van 1 tot en met 10.

Figuur 2.20: Beleving van het windpark door omwonenden die aangeven bekend te zijn met het windpark.

2.5 Zonnepark Sas van Gent-Zuid

Foto ter illustratie

2.5.1 Gesproken partijen

Voor zonnepark Sas van Gent-Zuid hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- I = initiatiefnemer & ontwikkelaar Shell
- G = beleidsmedewerker gemeente Terneuzen
- W = wijkcoördinator gemeente Terneuzen
- N = natuurbeschermingsvereniging De Steltkluut

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 90 van de 104 respondenten aan bekend te zijn met het zonnepark. Daarvan hebben 51 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd, en negen hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.5.2 Tijdlijn

- **Juli 2019:** SolarEnergyWorks dient een vergunningsverzoek voor een zonnepark in.
- **Juli 2019:** eerste informatieavond met omwonenden, Shell, SolarEnergyWorks en de gemeente Terneuzen.
- **Oktober 2019:** gemeente Terneuzen verleent vergunning.
- **2020:** Shell neemt het project formeel over van SolarEnergyWorks.
- **Maart 2021:** tweede informatieavond.
- **Maart 2021:** start bouw zonnepark.
- **November 2021:** afronding bouw zonnepark.
- **Maart 2022:** opening zonnepark met project “Tussen Kunst en Kilowatt”.
- **Maart 2022:** publicatie Duurzaamheidsfonds.

2.5.3 Achtergrond

Op 8 juli 2019 heeft projectontwikkelaar SolarEnergyWorks een vergunning aangevraagd voor de ontwikkeling van een zonnepark op de locatie Sas van Gent-Zuid, vlakbij de woonwijk Sas van Gent en de Belgische grens. De locatie, voorheen gebruikt voor de suikerbietenproductie, is omgeven door een bosrand en daardoor aantrekkelijk vanwege de relatieve onzichtbaarheid (I; Droogendijk, 2019). De vergunning werd verleend op 8 oktober 2019, waarna Shell het project in 2020 officieel overnam van SolarEnergyWorks (gemeente Terneuzen, 2019). Het project van 24 hectare, oftewel 55.000 zonnepanelen, zou 30 MW bijdragen aan de gemeentelijke doelstelling (200 MW zonne-energie op land).

Shell heeft het participatieproces georganiseerd in nauw overleg met de gemeente Terneuzen. Shell heeft tot nog toe zes zonneparken gerealiseerd (Shell, z.d.) en had als specifiek doel om het zonnepark zodanig te ontwikkelen dat er geen weerstand zou ontstaan. In samenwerkingsovereenkomsten tussen de gemeente en Shell is afgesproken wat aan omwonenden werd geboden op het gebied van participatie. Het huidige participatiebeleid van de gemeente diende hiervoor als basis (I). Zo stelde de gemeente dat Shell minimaal twee informatiebijeenkomsten moest organiseren (G). Daarnaast werd een omgevingsmanager aangesteld om deze bijeenkomsten te begeleiden. Deze omgevingsmanager was ook de contactpersoon voor omwonenden. Gedurende het project vond communicatie met omwonenden plaats via fysieke flyers op B1-niveau en drie nieuwsbrieven (met updates en interviews) die werden verspreid per postcode, en berichten op sociale media. Tijdens het project huurde Shell lokale bedrijven, waaronder een cateraar en distributeur van flyers, in voor werkzaamheden. Daarnaast heeft de initiatiefnemer een donatie gedaan aan de voedselbank. Ook wordt er bijgedragen aan het bestaande Duurzaamheidsfonds van de gemeente. Dit fonds wordt gefinancierd met opbrengsten van alle zonneparken in de omgeving (G). Het Duurzaamheidsfonds ondersteunt duurzame maatschappelijke ontwikkelingen in de omgeving van Sas van Gent (gemeente Terneuzen, z.d.). De gemeente speelde een rol bij het informeren van omwonenden over zowel het zonnepark als over het Duurzaamheidsfonds.

De eerste bijeenkomst was een informatiemarkt waar omwonenden aan verschillende tafels informatie konden krijgen en vragen konden stellen. Vertegenwoordigers van Shell Energy, SolarEnergyWorks en de gemeente waren hierbij aanwezig. Het belangrijkste verzoek van omwonenden tijdens deze informatiemarkt was om lokaal betaalbare energie uit het zonnepark te krijgen. Tijdens de COVID-pandemie vond een tweede online sessie plaats waarin, voorafgaand aan de start van de aanleg van het zonnepark, de logistiek werd besproken (maart 2021). Vanaf dit moment was SolarEnergyWorks niet langer betrokken bij het proces. Buiten de informatiebijeenkomsten om konden omwonenden via e-mail en

telefonisch vragen stellen. Deze vragen hadden vooral betrekking op details van de aanleg van het park. Zowel de vragen als antwoorden werden vervolgens gepubliceerd op de website van Shell. De laatste bijeenkomst was de officiële opening van het zonnepark (maart 2022), met een project onder leiding van een lokale kunstenaar waarbij er o.a. kunst werd verlost. In oktober 2022 is gestart met het leveren van energie aan de woonwijk Sas van Gent.

2.5.4 Beslissingsbevoegdheid: Hadden inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Bij de omwonenden was er vooral behoefte aan geïnformeerd worden, en minder aan inspraak. De projectontwikkelaar had niet het doel omwonenden te laten meebeslissen, en daardoor hadden de omwonenden weinig invloed op de besluiten over het zonnepark. De informatievoorziening over de ontwikkeling van het zonnepark was volgens de meeste omwonenden goed, maar een deel van de omwonenden had graag eerder betrokken willen worden.

Het doel van de participatie was voornamelijk om tot meer acceptatie van het zonnepark te komen. Het participatiedoel volgens de initiatiefnemer Shell was het creëren van betrokkenheid en draagvlak voor het project. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd denkt 50% dat de initiatiefnemer met name een instrumenteel doel had met het participatieproces: inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen. De andere twee doelen krijgen een minder hoge score: 38% denkt dat het doel was om de democratie verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen (normatief doel) en 37% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk doel).

Het was voor omwonenden onduidelijk in hoeverre zij konden meebeslissen. Op basis van de interviews en documenten wordt niet duidelijk of er heldere afspraken zijn gemaakt met betrekking tot de invloed op het besluit. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de duidelijkheid van de invloed die ze hadden op het besluit: voor sommigen was het duidelijk, voor anderen niet.

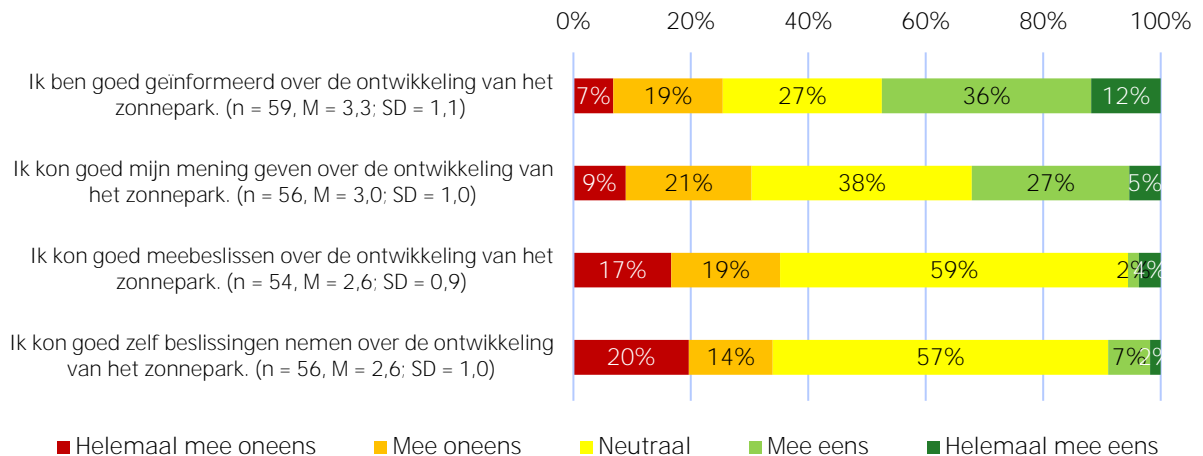
Omwonenden verschillen van mening over of zij vroeg genoeg zijn betrokken. Volgens de gemeente zijn omwonenden met name betrokken tijdens de ontwikkeling en realisatie van het zonnepark. In de vragenlijst geeft 37% van de omwonenden die de ontwikkeling van het zonnepark hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd aan dat ze niet vroeg genoeg zijn betrokken in de ontwikkeling van het zonnepark, 38% is hierin neutraal en 25% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score (63%) in de vragenlijst als gewenst participatieniveau¹⁶, ‘meebeslissen’ scoort 33%. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 90) geeft 63% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het zonnepark. Daarnaast wilde 38% van de omwonenden ook zijn mening geven, 37% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het zonnepark en 33% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

¹⁶ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

Omwonenden zijn vooral geïnformeerd tijdens de informatiebijeenkomsten en konden weinig tot niet meebeslissen. Volgens de initiatiefnemer is er weinig interesse geweest vanuit de omwonenden voor meebeslissen en coproduceren (I). Volgens de initiatiefnemer, gemeente en wijkcoördinator is de optie voor coproduceren vervolgens ook niet geboden (I; G; W). Uit de projectwebsite van Shell blijkt dat de participatievorm voornamelijk informeren betreft. Er bestond volgens Shell met name interesse in de aanleg van het park en het beperken van overlast die daarmee gepaard zou gaan; er was minder behoefte aan het willen uitoefenen van invloed op hoe het park eruit moest komen te zien (I).

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend aangeven dat ze positief of neutraal zijn over of ze goed zijn geïnformeerd (75%) en of ze goed hun mening konden geven (70%) over de ontwikkeling van het zonnepark (zie Figuur 2.21). Omwonenden zijn overwegend neutraal over of ze goed konden meebeslissen (59%) en goed zelf beslissingen konden nemen (57%) over de ontwikkeling van het zonnepark. Volgens de initiatiefnemer hebben omwonenden inbreng gehad op het besluit, zo zijn enkele suggesties van omwonenden zijn ingewilligd waaronder de wens van omwonenden om groene stroom af te kunnen nemen. Ook hebben omwonendensuggesties gegeven voor het kunstwerk dat opgeleverd werd bij de opening van het zonnepark (I). Volgens omwonenden die hebben geparticipeerd was de invloed beperkt: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden duidelijk invloed hadden op de besluiten over het zonnepark geven omwonenden helemaal mee oneens tot neutraal aan.

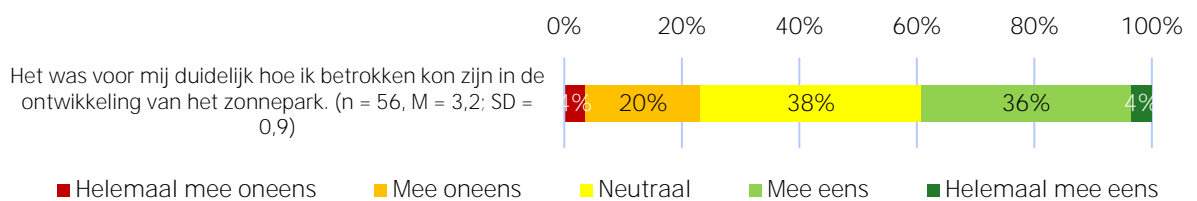
Figuur 2.21: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden.

2.5.5 Diversiteit: Namen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

In het participatieproces is weinig aandacht geweest voor diversiteit: er is geen aparte doelgroepenbenadering geweest, en vooral de ‘usual suspects’ waren op de informatiebijeenkomsten aanwezig. Ook werd het bredere publiek weinig betrokken bij overwegingen en besluiten wat betreft het zonnepark. Wat wel bijdraagt aan diversiteit is dat de geboden informatie aansloot op het kennisniveau van alle omwonenden en dat er verschillen waren in de inbreng van omwonenden en van andere belanghebbenden.

Omwonenden vonden het enigszins duidelijk hoe ze betrokken konden zijn, en zijn tevreden noch ontevreden over de wijze waarop zij betrokken werden. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 90) geeft 26% aan dat ze wisten van de georganiseerde informatiebijeenkomsten, en 13% wist van de informatieflyers. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geven overwegend aan dat het voor hen duidelijk was hoe ze betrokken konden zijn bij de ontwikkeling van het zonnepark (40%, zie Figuur 2.22). Van de omwonenden weet 48% waar ze terecht konden met vragen, tegenover 22% die dit niet wist. De omwonenden zijn overwegend neutraal over of ze moeite moesten doen om bij de ontwikkeling betrokken te raken (44%), of de communicatie aansloot bij hun behoeften (40%) en of vragen snel en duidelijk werden beantwoord (56%). Over of de tijden (56%) en locaties (44%) waar(op) omwonenden konden participeren zijn ze overwegend ook neutraal.

Figuur 2.22: Duidelijkheid bij omwonenden over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

Volgens Shell is rekening gehouden met diversiteit, maar hierover is verder geen toelichting gegeven. Er is geen doelgroepenbenadering toegepast (I). Uit interviews met de gemeente en Shell blijkt dat er is gecommuniceerd in begrijpelijke taal, op B1-niveau (I; G).

Volgens de initiatiefnemer waren ouderen oververtegenwoordigd in het proces, en jongeren ondervertegenwoordigd (I). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling waren van verschillende groepen omwonenden en van diverse meningen en standpunten over het zonnepark. Volgens de omwonenden waren er tijdens de participatieactiviteiten geen tot weinig jongeren en waren er met name deelnemers vanaf 45 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, geen tot weinig deelnemers met een migratieachtergrond, en meer mannen dan vrouwen.

Verschillende perspectieven van belanghebbenden kwamen op tafel. Omwonenden die hebben geparticipeerd geven aan dat hun inbreng overeen kwam met de inbreng van andere omwonenden, maar zijn verdeeld over of hun inbreng overeen kwam met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden (niet nader gespecificeerd). Deze omwonenden zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten, en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Beschikbaar gestelde informatie sloot aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat 72% van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd vindt dat de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer duidelijk en begrijpelijk was. Van de omwonenden vindt 40% deze informatie objectief, 28% is hierin neutraal en 23% vindt het niet objectief. Daarnaast vindt 35% de informatie betrouwbaar, 49% is hierin neutraal en 17% vindt het niet betrouwbaar.

Het bredere publiek werd weinig betrokken bij overwegingen en besluiten. Volgens de initiatiefnemer en wijkcoördinator is voor de communicatie met een breder publiek gebruik gemaakt van sociale media, fysieke flyers en een nieuwsbrief (W; I). Een lokaal bedrijf is

ingehuurd om het communicatiemateriaal te verzorgen (I). Daarnaast is er een telefoonlijn geopend waar omwonenden terecht konden met vragen (I). Vanwege de ligging van het park was er volgens Shell mogelijk sprake van minder interesse om te participeren. De initiatiefnemer kreeg het idee dat het kleine aantal bijeenkomsten daardoor volstond (I). Van de omwonenden geeft 39% in de vragenlijst aan dat de besluiten en overwegingen over het zonnepark met alle omwonenden zijn gecommuniceerd, 41% is hierin neutraal en 19% geeft aan dat dit niet is gebeurd.

2.5.6 Deliberatie: Kwamen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en kregen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

Tijdens het beperkte aantal informatiebijeenkomsten was er weinig ruimte voor deliberatie. Omwonenden verschillen dan ook van mening over of verschillende perspectieven voldoende zijn afgewogen. Daarentegen was de informatievoorziening voor omwonenden over het ontwikkelingsproces goed: gewenste informatie werd op tijd gecommuniceerd en was redelijk goed te vinden.

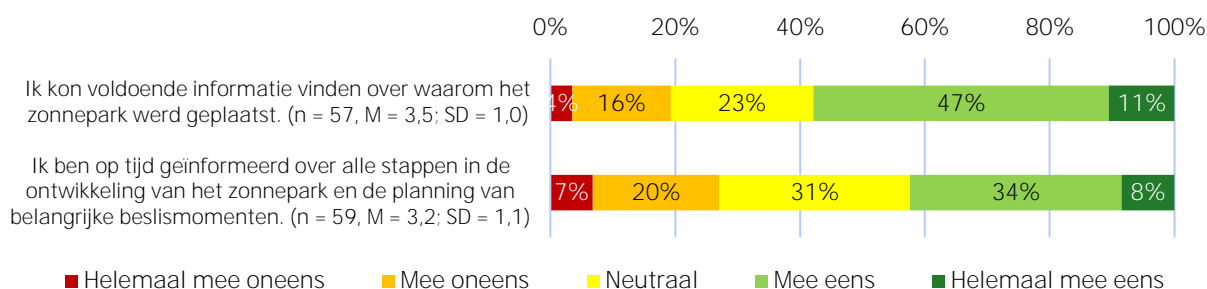
Omwonenden konden in beperkte mate met elkaar en betrokken partijen van perspectieven wisselen. Het aantal participatiemomenten was beperkt: twee informatiebijeenkomsten en een informatiemarkt met kraampjes (I). Volgens de initiatiefnemer werd er tijdens de bijeenkomsten met name informatie gezonden. Ondanks inspanningen was de opkomst bij voorlichtingsbijeenkomsten volgens Shell relatief laag (I). Tijdens de informatiemarkt kon in informele sfeer langs kraampjes worden gelopen. In een online bijeenkomst tijdens de start van de bouw was er gelegenheid voor omwonenden om vragen in te sturen. Volgens de initiatiefnemer was er een relatief lage opkomst (I). Omwonenden hebben volgens de initiatiefnemer niet meegepraat over inpassing van het park in het landschap. Het zonnepark is omsloten door een bosrand, waardoor omwonenden niet rechtstreeks op het zonnepark kijken (I). Het park is daarnaast gebouwd op verweesde gronden, oftewel grond waar niet iets anders mee kan worden gedaan (I).

De omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of zij konden meepraten over landschappelijke inpassing. Verder konden ze over het algemeen hun zorgen over het zonnepark uiten, praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden, en praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar). De omwonenden zijn verdeeld over de mogelijkheid van iedere deelnemer om mee te denken en mee te praten over het zonnepark, maar positief over de mogelijkheid van iedere deelnemer om zijn mening over het zonnepark te geven. Volgens de omwonenden was er over het algemeen enige overeenkomst van inbreng tussen inwoners onderling. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden die hebben geparticipeerd enigszins positief.

Omwonenden verschillen van mening over of er sprake was van een goede afweging van verschillende perspectieven. Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten, en of er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende argumenten.

Betrokken omwonenden zijn overwegend neutraal of positief over de informatievoorziening betreffende het participatieproces. Op de website van de

initiatiefnemer werd informatie over het participatieproces geplaatst. Volgens de gemeente en initiatiefnemer werden hier ook vragen van omwonenden bijgehouden en beantwoord (I; G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend neutraal of positief zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. 58% geeft aan dat ze voldoende informatie konden vinden over waarom het zonnepark werd geplaatst, 23% is hierin neutraal en 20% kon dit niet vinden (zie Figuur 2.23). Van de omwonenden is 73% positief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Voor omwonenden die hebben geparticipeerd was het over het algemeen duidelijk welke partijen er betrokken waren in de ontwikkeling van het zonnepark en begrijpen ze hoe besluitvormers tot een keuze zijn gekomen. Volgens de initiatiefnemer is er geen informatie verstrekt over mogelijkheden tot financiële participatie (I).

Figuur 2.23: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.5.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vonden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Met een omgevingsmanager uit de omgeving en het bieden van lokale werkgelegenheid heeft de projectontwikkelaar op verschillende manieren geprobeerd omwonenden te betrekken. Toch zijn omwonenden verdeeld over de kundigheid van de projectontwikkelaar, met name over of het proces eerlijk is verlopen, of er goed is teruggekoppeld wat er met hun inbreng is gedaan en in het vertrouwen dat besluiten over het zonnepark op een goede manier tot stand zijn gekomen. De uiteindelijke projectontwikkelaar was niet betrokken bij de locatiekeuze en zodoende ook niet op de hoogte van de geschiedenis van deze locatie. Omwonenden geven aan dat ze het belangrijk vinden dat de projectontwikkelaar kennis heeft over de historie van de locatie, maar het is hen onduidelijk of deze kennis bij de projectontwikkelaar aanwezig was.

Omwonenden zijn verdeeld over het optreden van de projectontwikkelaar en verdeeld over of het proces eerlijk is verlopen. Shell had naar eigen zeggen een relatief ruim budget voor het organiseren van het participatieproces. Ze hebben met een lokale drukker samengewerkt, een omgevingsmanager uit de buurt op het project gezet en een kunstenaar ingehuurd voor de opening van het zonnepark (I). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over of het participatieproces aansloot op hun verwachtingen. Ook zijn zij verdeeld over de procedurele rechtvaardigheid¹⁷:

¹⁷ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

of zij respectvol en eerlijk zijn behandeld, of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces, hun ervaring dat de besluitvorming van het zonnepark eerlijk is verlopen, hun vertrouwen in dat de besluiten over het zonnepark op een goede manier tot stand zijn gekomen, en of de initiatiefnemer goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden is gedaan.

Omwonenden vinden dat er goed noch slecht rekening gehouden is met de historie van de locatie van het zonnepark. Shell heeft het project overgenomen en is niet betrokken geweest bij de keuze voor de locatie (gemeente Terneuzen, 2020). De initiatiefnemer was ervan op de hoogte dat er geen weerstand was rondom van de locatiekeuze (I). Volgens de initiatiefnemer had dit project een laag risico op weerstand vanwege de ligging. De initiatiefnemer gaf aan dat het bedrijf specifiek op zoek is naar dit soort projecten (I). Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 73% aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 19% is hierin neutraal en 7% vindt dit niet erg belangrijk. Daarentegen geeft 22% van de omwonenden aan niet te hebben gemerkt dat de initiatiefnemer op de hoogte was van de geschiedenis van het gebied, 47% is hierin neutraal en 30% heeft dit wel gemerkt.

2.5.8 Verdeling van lusten en lasten: Zijn de lusten en lasten op een eerlijke manier verdeeld?

In het kort

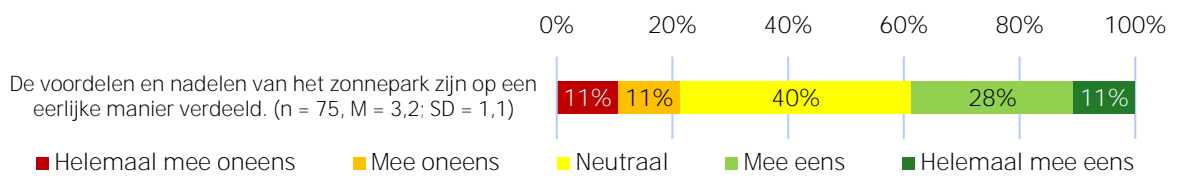
In eerste instantie heeft de projectontwikkelaar geen mogelijkheden voor financiële participatie aangeboden, maar dit is na vragen vanuit de omgeving later alsnog gedaan. Meer dan de helft van de omwonenden geeft aan niet tevreden te zijn met de manier waarop ze financieel kunnen deelnemen. Omwonenden ervaren overwegend geen negatieve, maar ook geen positieve gevolgen van het zonnepark. De initiatiefnemer heeft de negatieve gevolgen geprobeerd te beperken met de verscholen locatie. Over het algemeen zijn omwonenden overwegend neutraal over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten.

Tijdens de voorbereiding van de ontwikkeling van het zonnepark is initieel niet gekozen voor directe financiële participatie: Shell heeft met de gemeente afgesproken dat ze hier later in het proces aan zouden voldoen (I; gemeente Terneuzen, 2020). Wel is er een Duurzaamheidsfonds opgericht waarin jaarlijks €1000 per opgestelde MW wordt gestort, en een kunstwerk dat tijdens de opening aan de omgeving geschonken is. Ook is er volgens de initiatiefnemers gedoneerd aan de Voedselbank (I). Na de realisatie van het project zijn er vanuit omwonenden vragen over financiële participatie gekomen: zij hadden vanuit een ander zonnepark in de omgeving gehoord dat daar wel financiële participatie mogelijk was (I). Naar aanleiding daarvan kwam het gesprek over financiële participatie alsnog op gang (I). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden over het algemeen ontevreden zijn over de financiële participatie (n = 43) en compensatie (n = 41): 54% is niet erg tevreden met de manier waarop ze financieel participeren, 37% is hierin neutraal, en 9% is wel tevreden. Verder vindt 49% niet dat ze voldoende financieel zijn gecompenseerd, eveneens 49% is hierin neutraal, en 2% vindt de compensatie wel voldoende.

Omwonenden geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het zonnepark te ervaren, maar ook geen positieve. Het zonnepark ligt goed verscholen, waardoor de overlast volgens de gemeente, initiatiefnemer en wijkcoördinator beperkt is (G; I; W). Tijdens de bouwwerkzaamheden is er wel sprake geweest van overlast. De routes van het bouwverkeer zijn vervolgens aangepast (I). Er is daarnaast vanuit Shell voorafgaand aan de

realisatie van het zonnepark contact geweest met natuurorganisatie De Steltkluut om het onderhoud van het park te bespreken en het organiseren van een vogeltelling om de impact van de zonnepanelen op de biodiversiteit te monitoren. Deze afspraak was het resultaat van een zienswijze die tijdens het vergunningsproces werd ingediend. Natuurorganisaties maakten zich zorgen over de overlast voor de natuur, maar omwonenden niet (N). De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 90) geven overwegend aan geen negatieve gevolgen van het zonnepark te ervaren. De overlast die wordt ervaren is met name verlies van biodiversiteit (20%). Daarentegen geven omwonenden overwegend aan ook geen positieve gevolgen van het zonnepark te ervaren (het beperken van klimaatverandering, het kunnen afnemen van goedkopere energie, financiële winst en een positieve bijdrage aan groene energie op land).

Omwonenden zijn overwegend neutraal over of er sprake is van een eerlijke verdeling van lusten en lasten. Van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld geeft 39% aan dat de voor- en nadelen eerlijk zijn verdeeld (zie figuur 2.24), 40% is hierin neutraal en 22% vindt dit niet eerlijk. Ruim de helft van de omwonenden (53%) vindt het eerlijk dat het zonnepark in deze omgeving is gekomen, en niet in een ander gebied, 38% is hierin neutraal en 9% vindt dit niet eerlijk. Van de omwonenden is 59% tevreden met hoe het zonnepark in het landschap past, 24% is hierin neutraal en 16% is hier niet tevreden mee.

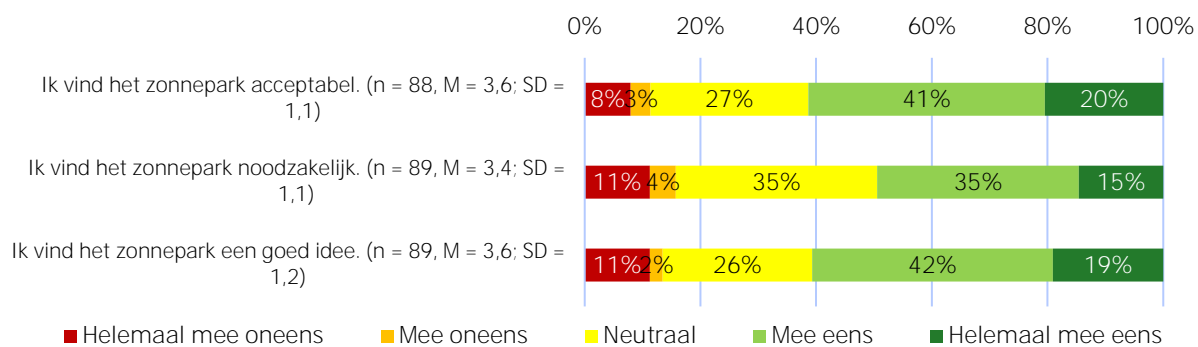

Figuur 2.24: Ervaren verdeling van lusten en lasten door de omwonenden die aangeven bekend te zijn met het zonnepark. Een deel van de respondenten (n = 15) heeft 'weet ik niet' ingevuld.

2.5.9 Algemene beleving van het participatieproces en het zonnepark

De omwonenden die hebben geparticipeerd (n = 9) verschillen in hoe ze het participatieproces over het algemeen hebben beleefd: ze zijn verdeeld over of het participatieproces acceptabel was en of ze over het algemeen tevreden zijn met het participatieproces. Daarentegen vinden de omwonenden dat het participatieproces overwegend wel noodzakelijk en een goed idee was.

Omwonenden hebben overwegend een positieve beleving van het zonnepark. De omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 90) zijn overwegend positief over hoe ze het zonnepark beleven (zie Figuur 2.25): 61% vindt het zonnepark acceptabel, 11% vindt dat niet en 27% is hierin neutraal. Daarnaast vindt 51% van de omwonenden het zonnepark noodzakelijk, en 61% vindt het zonnepark een goed idee. Omwonenden geven het zonnepark een gemiddeld cijfer van 6,6 op een schaal van 1 tot en met 10.

Figuur 2.25: Beleving van het zonnepark door omwonenden die aangeven bekend te zijn met het zonnepark.

2.6 Zonnepark Ockhuizen (in ontwikkeling)

Foto: Het gebied rond buurtschap Ockhuizen. © Ruud Voest

2.6.1 Gesproken partijen

Voor zonnepark in ontwikkeling Ockhuizen hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- G = gemeente Utrecht, projectleider (initiatiefnemer vanaf 2021 en organisator participatieproces)
- I = initiatiefnemer en vertegenwoordiger van de Van Bijleveltstichting
- W = Windunie, ontwikkelaar
- N = Natuurmonumenten, grondeigenaar
- GP = gemeente Utrecht, omgevingsmanager (initiatiefnemer vanaf 2021 en organisatie participatieproces)
- F = focusgroep met vijf omwonenden, bestaande uit twee tegenstanders, twee voorstanders (tevens initiatiefnemers, één neutrale omwonende)

In de vragenlijst onder omwonenden gaven 79 van de 146 respondenten aan bekend te zijn met de plannen voor het zonnepark. Daarvan hebben 28 omwonenden de ontwikkeling van het park gevolgd, en zeven hebben deelgenomen aan de participatieactiviteiten.

2.6.2 Tijdlijn

- **Tweede helft 2019:** eerste gesprekken tussen initiatiefnemer en de gemeente Utrecht.
- **December 2020:** eerste bekendmaking initiatief aan energiecoöperatie Haarse Zon.
- **Januari 2021:** eerste gesprek initiatiefnemers, grondeigenaren, Windunie en Haarse Zon.
- **Februari 2021:** eerste officiële bekendmaking mogelijke samenwerking Haarse Zon aan bredere gemeenschap via elektronische nieuwsbrief.
- **Feb – maart 2021:** gesprekken tussen initiatiefnemers, grondeigenaren en Haarse Zon.
- **Maart 2021:** Haarse Zon deelt randvoorwaarden voor deelname, o.a. met bewonersklankbordgroep “Hoor de Haar”.
- **Mei – december 2021:** projectmanager van gemeente Utrecht in gesprek met Haarse Zon, Windunie en initiatiefnemers.
- **Juli 2021:** gemeente Utrecht en stakeholders organiseren eerste bijeenkomst in gesprek met omwonenden.
- **Januari 2022:** inloopbijeenkomst gemeente Utrecht, presentatie eerste plannen.
- **Februari 2022:** protest van omwonenden bij vergadering Haarse Zon.
- **Eind februari 2022:** informatiebijeenkomst met gespreksleider, geïnitieerd door de gemeente Utrecht als reactie op protest.
- **Maart – april 2022:** gemeente Utrecht organiseert meedenksessies voor omwonenden.
- **September – oktober 2022:** gemeente Utrecht belooft begin november een concept Integraal Programma van Eisen (Ipe) te presenteren aan omwonenden voor bredere gebiedsontwikkeling waar zonnepark onderdeel van is geworden.
- **November 2022:** uitstel van presentatie concept Integraal Programma van Eisen (Ipe).
- **Mei 2023:** presentatie concept Ipe. Ontvangst van zienswijzen (19 in totaal).

2.6.3 Achtergrond

Het zonnepark Ockhuizen (in ontwikkeling) in de gemeente Utrecht is een lopende casus die zich ten tijde van het onderzoek in de ontwerpfase bevond. Het huidige onderzoek heeft dan ook het participatieproces gevolgd tot en met de door ons georganiseerde focusgroep in augustus 2023. De beoogde locatie voor het zonnepark is buurtschap Ockhuizen dat bestaat uit acht huishoudens (G).

Het was één van de grondeigenaren die in 2019 voor het eerst het idee opperde om de agrarische grond een herbestemming als zonnepark te geven, na het zien van een soortgelijk project elders (N). Deze persoon heeft andere grondeigenaren rondom het perceel benaderd met het idee het draagvlak en de succeskans van een zonnepark te vergroten (G; N; GP). De landbouwwaarde van deze gronden zou volgens sommige grondeigenaren niet meer voldoende zijn om rendabel te zijn (DUIC, 2021). De gemeente Utrecht raakte betrokken bij het project voordat het idee van een zonnepark door de initiatiefnemer bij de overige grondeigenaren werd neergelegd. Binnen de gemeente ontstond het idee om het zonnepark onderdeel te maken van een grotere gebiedsontwikkeling met onder meer natuurversterking en recreatiemogelijkheden (GP; W). Deze gebiedsontwikkeling is een complex proces, onder andere omdat er verschillende aspecten worden meegenomen, zoals energie, natuur en recreatie en daarmee verschillende belangen een rol spelen in het ontwerp (I).

Verschillende partijen zijn betrokken bij de ontwikkeling van het zonnepark, waaronder grondeigenaar Natuurmonumenten, Haarse Zon en Windunie. Natuurmonumenten heeft enige tijd niet deelgenomen aan de gesprekken met de gemeente vanwege een verschil in visie op de ontwikkeling van het gebied (N). Natuurmonumenten wilde op dat moment meer ruimte voor de natuur. Haarse Zon is een energiecoöperatie die streeft naar lokaal eigendom en financiële baten voor hun leden (GP; N). Deze organisatie heeft een aparte coöperatie opgericht voor dit project, genaamd Zon op Ockhuizen. Windunie is een nationale coöperatie bestaande uit initiatiefnemers en exploitanten van duurzame energie en is de beoogde mede-ontwikkelaar van het zonnepark. Voor de exploitatie wordt een zogenaamde project-bv opgericht met grondeigenaren, initiatiefnemer, Zon op Ockhuizen en Windunie als aandeelhouders.

Tijdens een bijeenkomst van de gemeente in juli 2021 werden omwonenden officieel geïnformeerd over de plannen voor het gebied. In september 2021 zou er een nieuwe bijeenkomst plaatsvinden met een update over de plannen (G). Eind 2021 heeft de gemeente officieel de leiding over het participatieproces genomen voor de bredere gebiedsontwikkeling, waar het beoogde zonnepark onderdeel van is geworden (G). Het voorstel voor het plan voor de gebiedsontwikkeling werd uitgesteld, waardoor de volgende bijeenkomst plaatsvond in januari 2022. Vanaf dit moment hebben er onder andere meedenksessies plaatsgevonden waarbij een omgevingsmanager input ophaalde bij omwonenden tijdens individuele gesprekken. Verder zijn er informatiesessies georganiseerd en verschillende nieuwsbrieven en flyers verspreid in de omgeving om belangrijke momenten in het proces aan te kondigen. Op de bijeenkomsten waren gemiddeld 80 omwonenden aanwezig (G). Initieel zou het voorstel voor de gebiedsontwikkeling, waarin de feedback van de omwonenden zou worden verwerkt, worden gedeeld in november 2022. De bijeenkomst om deze feedback te bespreken werd (op het moment van schrijven) uitgesteld tot een nog niet nader gespecificeerd moment.

Begin 2022 organiseerden omwonenden van Ockhuizen een protest met fakkels tijdens een vergadering van de energiecoöperatie Haarse Zon. Volgens de gemeente, Windunie en Natuurmonumenten uitten omwonenden hiermee hun ongenoegen over de plannen en hun gevoel niet voldoende betrokken te zijn geweest in het proces tot dan toe (GP; G; W; N).

Tijdens het schrijven van dit rapport werd bekend dat de Utrechtse gemeenteraad heeft ingestemd met een ontwerp voor een zonnepark van maximaal 40 hectare netto (RTV Utrecht, 2023).

2.6.4 Beslissingsbevoegdheid: Hebben inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Omwonenden ervaren het participatietraject tot nu toe vooral als een traject waarin zij geïnformeerd worden over de plannen van de gemeente. Het doel van de gemeente komt daarentegen overeen met het niveau van adviseren, waarbij de omwonenden advies geven. De meeste omwonenden willen echter voornamelijk geïnformeerd worden; een klein deel wil wel meebeslissen. Omwonenden hebben tot nu toe het gevoel dat of ze te vroeg, of te laat in het proces zijn betrokken. Ze verwachten meer regie van de gemeente met duidelijkere en betere informatievoorziening.

Het doel van de participatie was voornamelijk om kennis onder omwonenden op te halen voor de plannen voor het zonnepark. Volgens de gemeente is het belangrijkste doel van participatie om gebiedsspecifieke kennis op te halen en met bewoners samen een plan te maken voor de gebiedsontwikkeling(G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat een meerderheid van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd denkt dat de initiatiefnemer zowel een normatief, een instrumenteel als een inhoudelijk doel heeft met het participatieproces. Van de omwonenden denkt 72% dat het participatieproces het doel heeft om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen, 14% is hierin neutraal en ook 14% denkt dit niet. 63% denkt dat het doel is om inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen, 17% is hierin neutraal en 20% denkt dit niet. 69% denkt dat het doel is om de kennis en inzichten van omwonenden te gebruiken om tot betere beslissingen te komen, 14% is hierin neutraal en 17% denkt dit niet.

Het is voor omwonenden onduidelijk in hoeverre zij kunnen meebeslissen. Voor de deelnemers van de focusgroep was het niet duidelijk waar ze over konden meebeslissen (F). Twee deelnemers hadden het idee dat hun inbreng niet serieus werd genomen door de gemeente. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de duidelijkheid van de invloed die ze hebben op het besluit: voor sommigen was het duidelijk, voor anderen niet.

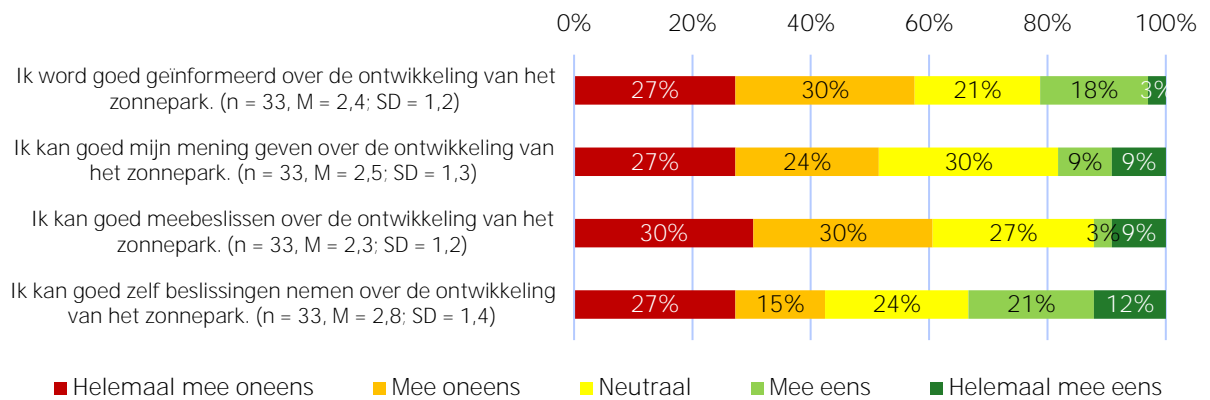
Omwonenden vinden dat ze niet op het goede moment zijn betrokken. De agrarische ondernemers die in eerste instantie initiatiefnemers waren hebben bij de start van het participatietraject omwonenden benaderd om in gesprek te gaan over plannen voor een zonnepark (F). De gemeente kwam later in beeld toen deze plannen concreter werden (G). Volgens de gemeente hebben omwonenden tot nu toe het gevoel gehad dat ze ofwel te vroeg (de plannen zijn nog onduidelijk) of te laat (de plannen zijn al concreet) betrokken waren bij het proces (G). Omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd ervaren het als volgt: 61% van de deelnemers aan de vragenlijst geeft ook aan te vinden dat ze in de ontwikkeling van het zonnepark niet vroeg genoeg zijn betrokken, 32% is hierin neutraal en 6% vindt wel dat ze vroeg genoeg zijn betrokken.

‘Informereren’ krijgt de hoogste score (77%) in de vragenlijst als gewenst participatieniveau¹⁸, ‘meebeslissen’ scoort 21%. Van alle omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 79) geeft 77% aan dat ze geïnformeerd wilden worden over de ontwikkeling van het zonnepark. Daarnaast wilde 57% van de omwonenden ook hun mening geven, 48% wilde invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van het zonnepark en 21% wilde samen met andere omwonenden deze beslissingen nemen.

Omwonenden ervaren het participatieniveau tot nu toe vooral als informeren. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn omwonenden overwegend negatief of neutraal. Volgens de gemeente betrekken zij omwonenden in het huidige stadium van het project vooral door middel van individuele gesprekken en meedenksessies (G). Dit komt overeen met het participatieniveau van adviseren. In de meedenksessies is aan deelnemers gevraagd waar zij welke opgave wilden ontwikkelen en welke ideeën ze daarbij hadden. Waar het kon en waar het de plannen verbeterde, heeft de gemeente deze suggesties overgenomen. Dat dit niet overal gebeurd is, kwam volgens hen doordat de belangen van (directe) omwonenden anders waren dan de belangen van de gemeente (G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd met name aangeven dat ze negatief of neutraal zijn over of ze goed worden geïnformeerd (78%) en of ze goed hun mening kunnen geven (81%) over de

¹⁸ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar verschillende niveaus van participatie. Deze niveaus worden beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

ontwikkeling van het zonnepark (zie Figuur 2.26). Omwonenden vinden overwegend dat ze niet goed konden meebeslissen (87%) en niet goed zelf beslissingen konden nemen (66%) over de ontwikkeling van het zonnepark tot zover. Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over hun invloed: op de stelling of de inbreng en zorgen van omwonenden duidelijk invloed hadden op de besluiten over het zonnepark geven omwonenden antwoorden van ‘mee eens’ tot ‘helemaal mee oneens’ aan.

Figuur 2.26: Ervaren niveaus van participatie door omwonenden.

De omwonenden verwachten meer regie, duidelijkere informatie en meer ruimte voor inspraak van de gemeente. De gemeente vroeg aan de omwonenden wat zij zouden doen wanneer ze de opgave van de gemeente hadden met betrekking tot de opwek van duurzame energie. Dit bleek ingewikkeld voor omwonenden, en het was voor hen niet mogelijk om tot een concreet ontwerp te komen wat voldeed aan de kaders die de gemeente had gesteld. De gemeente heeft om deze reden via deze methode maar beperkte inbreng opgehaald (G). Deelnemers van de focusgroep die zowel voor- als tegenstander van de plannen voor de invulling van het gebied zijn hebben het idee dat ze in het proces tot nu toe heen en weer worden geslingerd door de veranderende plannen over de omvang, precieze locatie en bestemming. Ze hadden allen gehoopt vaker met alle betrokken partijen om de tafel te gaan (F).

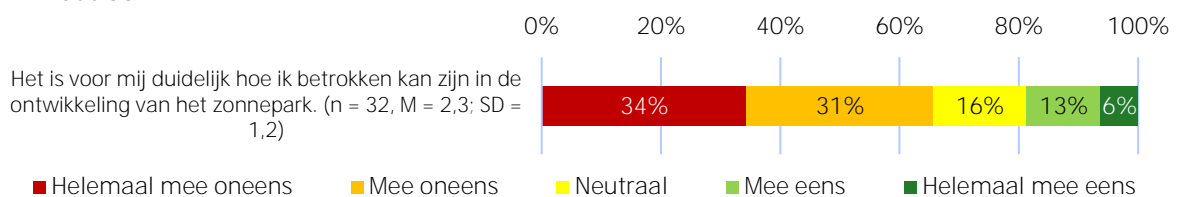
Op het moment dat er concrete plannen werden gepresenteerd door de gemeente, hadden de omwonenden het idee dat ze alleen nog maar voor of tegen konden stemmen (W). Maar vanwege het vroege stadium van het project moeten veel besluiten nog worden genomen. Daarvoor moet het plan voor het zonnepark vanuit de gemeente nog concreter worden. Vanuit de focusgroep hebben deelnemers die tegen de komst van het park zijn nog niet het idee dat hun inbreng tot nu toe erg serieus genomen is door gemeente; zij delen de ervaring dat wanneer de gemeente een route heeft bepaald, dat daar niet meer van wordt afgeweken (F).

2.6.5 Diversiteit: Nemen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

In het participatieproces is tot nu toe weinig aandacht geweest voor diversiteit. Zo sloot informatie niet goed aan op het kennisniveau van alle omwonenden en was vooral in het begin van het proces lastig voor hen te begrijpen. Daarnaast is er geen aparte doelgroepenbenadering geweest en werd het bredere publiek tot nu toe weinig betrokken bij overwegingen en besluiten wat betreft het zonnepark. Ondanks dat een kleine groep omwonenden participeert, vinden zij toch dat er sprake is van een redelijk goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten bij het zonnepark. Diversiteit lijkt dan ook vooral te zitten in verschillen in de inbreng van omwonenden en van andere belanghebbenden.

Omwonenden vinden het onduidelijk hoe ze betrokken worden, en de omwonenden die dit wel weten zijn overwegend ontevreden over de wijze waarop zij betrokken worden. Omwonenden konden deelnemen aan informatieavonden, meedenksessies en individuele gesprekken (G; GP). Omwonenden werden op één van de eerste bijeenkomsten gevraagd om mee te denken over het inpassen van verschillende ruimtelijke opgaves. Volgens de gemeente gaven omwonenden aan dat er toen nog teveel onduidelijkheid was, en ze helemaal geen zonnepark wilden. De aanwezigen bij deze eerste bijeenkomst gaven aan dat met deze bijeenkomst de illusie is gewekt dat omwonenden hebben meegedacht over de inrichting, terwijl ze dat helemaal niet willen (F; G). Van de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld (n = 79) geeft slechts 15% aan te weten van de informatiebijeenkomsten die zijn georganiseerd. De omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd zijn overwegend negatief over of ze moeite moesten doen om bij de ontwikkeling betrokken te raken (44%), of ze op tijd zijn geïnformeerd (64%) en of de communicatie aansluit bij hun behoeften (55%). De omwonenden geven overwegend aan dat het voor hen niet duidelijk is hoe ze betrokken kunnen zijn in de ontwikkeling van het zonnepark (65%, zie Figuur 2.27) en dat ze niet goed weten waar ze terecht kunnen met vragen (57%). Over de tijden (60%) en locaties (50%) waar(op) omwonenden kunnen participeren, en of vragen snel en duidelijk worden beantwoord (52%) zijn ze overwegend neutraal.

Figuur 2.27: Duidelijkheid bij omwonenden over hoe ze betrokken konden zijn in de ontwikkeling.

Vanwege de kleine gemeenschap is geen gebruik gemaakt van een specifieke doelgroepenbenadering. Wel is geprobeerd om zowel kritische omwonenden als voorstanders mee te nemen in het proces (GP; G; Leidsche Rijn Nieuws, 2022). Volgens de energiecoöperatie, gemeente en Windunie hebben meerdere groepen, waaronder Haarse Zon en kritische omwonenden, inbreng kunnen geven (GP; G; W). Een deelnemer van de focusgroep die tegen de komst van het park is gaf aan dat de gemeente meer moeite had kunnen doen om bij oudere, minder mobiele inwoners in het gebied langs te gaan die zich erg zorgen maken (F). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd overwegend positief of neutraal zijn over of de deelnemers van het participatieproces een goede afspiegeling waren van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten bij het zonnepark. Volgens omwonenden

waren er tijdens de participatieactiviteiten tot nu toe geen tot weinig jongeren en waren er met name deelnemers van 45 t/m 64 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, geen tot weinig deelnemers met een migratieachtergrond en zowel mannen als vrouwen.

Verschillende perspectieven van belanghebbenden komen op tafel. Omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld en hebben geparticipeerd geven aan dat hun inbreng enigszins overeen komt met de inbreng van andere omwonenden, maar in veel mindere mate met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden (niet nader gespecificeerd). Deze omwonenden zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening wordt gehouden met verschillende standpunten, en of er een goede afweging wordt gemaakt tussen verschillende argumenten.

Beschikbaar gestelde informatie sluit niet goed aan bij het kennisniveau van alle omwonenden. De gemeente probeert informatie zoveel mogelijk te laten aansluiten op het kennisniveau van omwonenden. Volgens de gemeente hebben omwonenden aangegeven dat de informatie in het begin van het proces te ingewikkeld was (G). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd overwegend negatief of neutraal zijn over of de beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer te begrijpen en duidelijk (62%), objectief (87%), en betrouwbaar (83%) is.

Het bredere publiek wordt weinig betrokken bij overwegingen en besluiten volgens omwonenden. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 64% aan dat de besluiten en overwegingen over het zonnepark in ontwikkeling niet met alle omwonenden worden gecommuniceerd, 32% is hierin neutraal en 13% geeft aan dat dit wel gebeurt.

2.6.6 Deliberatie: Komen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en krijgen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

Tijdens de informatiebijeenkomsten was er tot nu toe weinig ruimte voor deliberatie. Omwonenden verschillen van mening over of verschillende perspectieven voldoende worden afgewogen. De informatievoorziening voor omwonenden over het ontwikkelingsproces schoot tot nu toe tekort: gewenste informatie werd niet op tijd gecommuniceerd, was niet-consistent en/of niet te vinden. Daarnaast wordt het uitblijven van tussentijdse communicatie door de gemeente als negatief ervaren door de omwonenden.

Omwonenden konden met elkaar en betrokken partijen van perspectieven wisselen. De gemeente heeft gesprekken gevoerd met omwonenden om zorgen op te halen, maar dit leidde tot onvrede onder omwonenden omdat zij het niet eens waren met de komst van een zonnepark (G). Ten tijde van dit onderzoek zijn een aantal gesprekken geweest tussen de omwonenden en overige belanghebbenden, in sommige gevallen onder leiding van een onafhankelijke omgevingsmanager die vanuit de gemeente was ingehuurd. Sommige gesprekken waren met meerdere omwonenden tegelijk, andere gesprekken waren tussen de omgevingsmanager en/of projectleider van de gemeente en individuele omwonenden (GP; G). De omgevingsmanager heeft vooral geprobeerd een luisterend oor te zijn voor omwonenden (G).

In de vragenlijst geven omwonenden die hebben geparticipeerd aan dat zij hun zorgen over het zonnepark kunnen uiten, enigszins kunnen praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hebben en enigszins kunnen praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar).

Ondanks informatiebijeenkomsten ervaren omwonenden onduidelijkheid in het ontwerpproces van het zonnepark. Volgens de deelnemers van de focusgroep vroeg de gemeente hen tijdens een informatiebijeenkomst mee te denken over de inrichting van het gebied, o.a. door het plakken van stickers op verschillende plattegronden. Voor de twee deelnemers die tegen het park zijn was het echter niet duidelijk waar dit precies toe diende en wat de randvoorwaarden waren (F). Tijdens de derde informatiebijeenkomst, specifiek georganiseerd voor inwoners van het dorp Haarzuilens, werd er volgens deelnemers niet meer over de verschillende opties voor 'bredere gebiedsinrichting' gesproken, maar mochten ze binnen afgebakende kaders aangeven hoe ze het zonneveld voor zich zagen.

In de vragenlijst zijn de omwonenden die hebben geparticipeerd verdeeld over de mogelijkheid om te kunnen meepraten over landschappelijke inpassing, de mogelijkheid van iedere deelnemer om zijn mening over het zonnepark te geven en van iedere deelnemer om mee te denken en mee te praten over het zonnepark. Verder zijn omwonenden overwegend neutraal over de overeenkomst van inbreng tussen inwoners onderling. Over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken zijn de omwonenden die hebben geparticipeerd overwegend negatief.

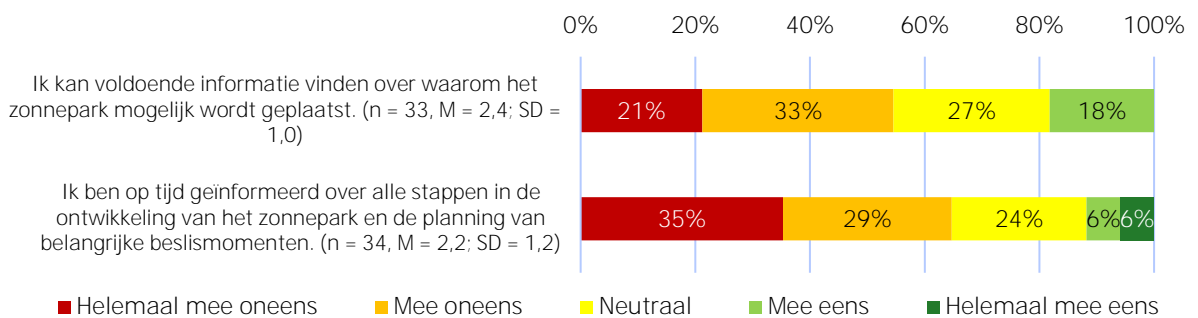
Binnen de gemeenschap lopen de meningen over het zonnepark uiteen. Ondanks dat de plannen voor het zonnepark een lokaal initiatief waren van vier grondeigenaren, ontstond er protest vanuit omwonenden (G; GP; Hoving, 2022). Gesprekken tussen omwonenden en initiatiefnemers verlopen moeizaam volgens de gemeente (G). De gemeente heeft geprobeerd op te halen wat er leeft onder zowel de voor- als tegenstanders van het zonnepark, daarom was tijdens één van de informatieavonden een facilitator aanwezig (G). Dit was de avond die georganiseerd was naar aanleiding van het protest van omwonenden (G).

Omwonenden verschillen van mening over of er sprake is van een goede afweging van verschillende perspectieven. Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of er tijdens het participatieproces voldoende rekening wordt gehouden met verschillende standpunten en of er een goede afweging wordt gemaakt tussen verschillende argumenten. De deelnemers van de focusgroep hadden het idee dat het belang van de omwonenden minder zwaar woog dan het belang van andere belanghebbenden. Daarnaast hebben zij de indruk dat de belangen van Natuurmonumenten de overhand hebben gekregen in het ontwerpproces (F). Natuurmonumenten wordt door de deelnemers gezien als een partij die grote invloed heeft op de gemeente (F). De relatie tussen de omwonenden en Natuurmonumenten is gespannen vanwege diverse activiteiten in het verleden (F).

Omwonenden zijn van mening dat de informatievoorziening voor omwonenden over het participatieproces tekortschoot. De deelnemers van de focusgroep die tegen het zonnepark zijn, zijn bij de openbare bijeenkomsten geweest die de gemeente heeft georganiseerd (F). De informatie die tijdens de eerste drie informatiebijeenkomsten is verstrekt was elke bijeenkomst weer anders volgens één van hen. Met name op het vlak van communicatie ervaren deze omwonenden de gemeente als onbetrouwbaar. Zij ervaren de verstrekte informatie over de plannen voor het zonneveld als niet-consistente (wisselende) informatie over de plannen voor het zonneveld, het niveau van verstrekte details wisselend en vinden dat tussentijdse communicatie uitblijft. Ook vinden zij het vreemd dat de gemeente geen gespreksverslag van een bijeenkomst wilde verstrekken (F). Volgens een voorstander van het zonnepark had de gemeente ervoor gekozen om niet te notuleren zodat iedereen vrij kon

spreekt, en zouden vragen later per e-mail beantwoord worden: volgens deze deelnemer was het een zeer informatieve avond (F).

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd verdeeld zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het participatieproces. 54% geeft aan dat ze niet voldoende informatie kunnen vinden over waarom het zonnepark mogelijk wordt geplaatst, 27% is neutraal en 18% kan dit wel vinden (zie Figuur 2.28). Van de bewoners is 88% negatief of neutraal over of ze op tijd zijn geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling en de planning van belangrijke beslismomenten. Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn verdeeld over of het duidelijk is welke partijen er betrokken zijn in de ontwikkeling van het zonnepark. Deze omwonenden verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers tot een keuze zullen komen: sommigen begrijpen het wel, anderen niet.

Figuur 2.28: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd.

2.6.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vinden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Het initiatief voor dit zonnepark kwam in eerste instantie vanuit een aantal grondeigenaren. De gemeente heeft vervolgens het initiatief overgenomen en werd verantwoordelijk voor het participatieproces. Omwonenden zijn niet eenduidig in hun beoordeling van de gemeente: ze zijn verdeeld over of zij respectvol en eerlijk behandeld worden, of de gemeente hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces, hun ervaring dat de besluitvorming van het zonnepark eerlijk verloopt en hun vertrouwen in dat de besluiten over het zonnepark op een goede manier tot stand zullen komen. Zo is de gemeente beloftes niet nagekomen, bijvoorbeeld over het organiseren van een bijeenkomst. Omwonenden geven aan dat ze het belangrijk vinden dat de gemeente kennis heeft over de historie van de locatie, maar voor een groot deel van de omwonenden is het onduidelijk of deze kennis aanwezig is.

Deze case kent verschillende initiatiefnemers: het plan voor het zonnepark is in eerste instantie voorgesteld bij de gemeente door een aantal grondeigenaren. De gemeente is initiatiefnemer van de gebiedsontwikkeling waar het zonnepark onderdeel van is gemaakt. De gemeente kiest ervoor om als initiatiefnemer van de gebiedsontwikkeling zelf verantwoordelijkheid te nemen voor het grootste deel van het participatieproces tot nu toe (W). Projectontwikkelaar Windunie is daardoor minder betrokken bij het contact met omwonenden dan gebruikelijk maar heeft desondanks een rol gespeeld in gesprekken met omwonenden en voorlichtingsavonden (W; I).

Omwonenden zijn verdeeld over het optreden van de gemeente en over of het proces eerlijk verloopt. Twee tegenstanders omschrijven de relatie met de gemeente als moeilijk (F). Omwonenden geven aan meerdere brieven gestuurd te hebben naar raadsleden over de omvang van het zonnepark, maar ze hebben daar geen antwoord op ontvangen (gemeente Utrecht, 2022). Daarnaast hebben deelnemers die tegenstanders zijn naar eigen zeggen meerdere malen geprobeerd om met de gemeente in gesprek te gaan met de verantwoordelijke wethouder maar hier werd geen opvolging aan gegeven (F). De gemeente wordt niet als responsief ervaren door deze deelnemers: een deelnemer beschrijft o.a. dat er geen reactie kwam op informatie die door hen werd gedeeld over milieueffecten van zonneparken op doel de lange termijn (F). Daarnaast hebben de twee tegenstanders behoefte aan antwoord op vragen die ze stellen aan de gemeente (F). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat omwonenden die hebben geparticipeerd overwegend neutraal zijn over of het participatieproces aansloot op hun verwachtingen. Omwonenden zijn verdeeld over de procedurele rechtvaardigheid¹⁹: of zij respectvol en eerlijk behandeld worden, of de initiatiefnemer hun vertrouwen niet heeft geschaad in het proces, hun ervaring dat de besluitvorming van het zonnepark eerlijk verloopt en hun vertrouwen in dat de besluiten over het zonnepark op een goede manier tot stand zullen komen.

Omwonenden vinden het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de historie van de locatie van het zonnepark. Drie deelnemers (tegen en neutraal) van de focusgroep koppelen hun ervaring van het huidige proces rondom het zonnepark aan eerdere (negatieve) ervaringen met de gemeente in het gebied. Van hier uit is er een gevoel van wantrouwen ontstaan richting de gemeente. Als voorbeelden noemen ze o.a. de besluitvorming rondom een fietspad aan de Ockhuizerweg, erfpacht, gemeentelijke annexatie en een bestemmingsplanwijziging van Haarzuilens van agrarische naar recreatiebestemming. Met name tijdens het proces van de gemeentelijke annexatie ten behoeve van de bouw van de wijk Leidsche Rijn is veel oud zeer ontstaan. Van de omwonenden die de ontwikkeling hebben gevolgd en/of hebben geparticipeerd geeft 97% aan het belangrijk te vinden dat de initiatiefnemer op de hoogte is van de geschiedenis van het gebied en 3% is hierin neutraal. Daarentegen geeft 48% van de omwonenden aan niet te merken dat de initiatiefnemer op de hoogte is van de geschiedenis van het gebied, 35% is hierin neutraal en 18% merkt dit wel.

Het proces voor het zonnepark Ockhuizen loopt nog. Dit houdt in dat de deelnemers gevraagd werden de bekwaamheid van de initiatiefnemer tussentijds te evalueren, dus op het moment dat het proces nog gaande was. Anders dan bij de afgeronde participatietrajecten kan deze evaluatie aan het einde van het proces nog veranderen.

2.6.8 Verwachte verdeling van lusten en lasten: Hoe worden de (toekomstige) lusten en lasten verdeeld?

Omwonenden verwachten een oneerlijke verdeling van lusten en lasten, waarbij natuur en landbouw ten koste gaan van duurzaamheidsdoelstellingen. Deelnemers aan de focusgroep verwachten dat de verdeling van kosten en baten onevenredig zal zijn. Zij hebben de indruk dat de doelstellingen voor duurzaamheid, natuur en recreatie zwaarder wegen voor de gemeente dan de lokale impact die de beoogde veranderingen met zich meebrengen (F). Zo benoemen meerdere deelnemers dat zowel een laatste stukje groen in de omgeving van de stad Utrecht als landbouwactiviteiten (door wijzigingen in bestemmingsplan) in de omgeving ten koste gaan van duurzaamheidsdoelstellingen.

¹⁹ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

Met name de twee deelnemers die tegen het zonnepark zijn, zien geen financieel voordeel in de komst van het zonnepark. Ze zien eerder een nadeel voor de mensen die in de buurt wonen, in de vorm van waardedaling van woningen. De opgewekte energie komt volgens hen ook niet ten goede aan het gebied, maar zal naar het nabijgelegen bedrijventerrein Lage Weide gaan. De deelnemers vinden het vreemd dat de bedrijven daar zelf geen zonnepanelen op de daken hebben. Tot slot is er volgens de deelnemers nu al genoeg ruimte om te recreëren, en wordt veel van de aanwezige recreatieruimte ook niet gebruikt. Daarom zijn zij van mening dat er niet meer recreatieruimte hoeft te worden gerealiseerd (F).

2.7 Windpark Brielse Maasdijk (in ontwikkeling)

Foto ter illustratie

2.7.1 Gesproken partijen

Voor windpark Brielse Maasdijk (in ontwikkeling) is gesproken met onderstaande partijen:

- G = gemeente Nissewaard
- I = initiatiefnemer en projectontwikkelaar HVC Landwind (hierna HVC)
- B = bewonersplatform
- N = Nederlandse Vereniging Omwonenden Windturbines (NLVOW)
- EC = energiecoöperatie Voorne-Putten Energie (VPE)
- P = provincie Zuid-Holland
- F = focusgroep

2.7.2 Tijdlijn

- **2016:** provincie Zuid-Holland organiseert eerste informatiesessie; gemeente Nissewaard schakelt NLVOW in voor begeleiding omwonenden; aankondiging dialoogtafel en bewonersplatform;
- **December 2017:** Provinciale Staten kiest Brielse Maasdijk als locatie binnen het aangewezen zoekgebied.
- **2018:** gemeenteraad kiest unaniem locatie Brielse Maasdijk als enige windlocatie binnen de gemeente Nissewaard en wijst initiatiefnemer HVC aan als ontwikkelaar.
- **2019:** drie inloopavonden.
- **2019:** oprichting Bewonersplatform & Omgevingsadviesraad.
- **Januari 2021:** start NRD en m.e.r.
- **Maart 2021:** onderdeel m.e.r. wordt voorgelegd aan omwonenden voor vergelijking van diverse posities windturbines.
- **Juli 2021:** onderzoek naar alternatieve locaties binnen het zoekgebied, uitgevoerd door Arcadis in opdracht van HVC.
- **Juni 2022:** HVC en de gemeente Nissewaard organiseren drie informatieavonden.
- **December 2022:** HVC dient omgevingsvergunningaanvraag in.
- **November 2023:** gemeenteraad weigert een 'ontwerpverklaring van geen bedenkingen' (ontwerp-vvgb) af te geven. De ontwikkeling van het park ligt daarmee stil.

2.7.3 Achtergrond

Het initiële zoekgebied is vastgesteld door de Provinciale Staten. Binnen dit initiële zoekgebied is door de gemeente Nissewaard het gebied Plaatweg ingebracht als locatie, als uitbreiding op de locatie Brielse Maasdijk. De gemeente wilde namelijk de zuidkant van het gebied openhouden, waardoor de voorkeur uitging naar de noordkant van Voorne-Putten (P). De gemeente heeft vervolgens zelf een locatieonderzoek laten uitvoeren. Op basis van dit onderzoek is de noordkant van het zoekgebied alsnog opgenomen in de plannen (P). Na veel protest van omwonenden heeft de gemeente besloten het toekomstige windpark te realiseren aan de Brielse Maasdijk. Volgens de energievoerders geeft dit in potentie de minste overlast voor omwonenden (EC). Volgens het Bewonersplatform werd de gemeente echter onder druk gezet door de provincie bij deze locatiekeuze (B).

De projectontwikkelaar en initiatiefnemer van het windparkontwerp Brielse Maasdijk is HVC. HVC is een duurzaam energie- en afvalbedrijf van 52 gemeenten en 8 waterschappen. Als publiek bedrijf helpt HVC aandeelhoudende gemeenten, waterschappen en inwoners in de energietransitie. Het bedrijf heeft meerdere zonne- en windparken in beheer. De opgewekte duurzame energie gebruikt HVC voor hun eigen processen en voor de omgeving (HVC, z.d.). Het plan voor Brielse Maasdijk omvat vijf windturbines van in totaal 25 tot 35 MW. Wanneer het windpark wordt gerealiseerd, draagt het onder andere bij aan de doelen van de RES-regio Den Haag-Rotterdam. De beoogde locatie voor de windturbines bevindt zich nabij stedelijk gebied, relatief dicht bij een woonkern in een geïndustrialiseerde omgeving (G; I; B; EC). HVC heeft een omgevingsmanager die het participatieproces met de omgeving faciliteert. Hoewel HVC een vergunning voor vijf windturbines heeft aangevraagd, gaat de voorkeur van de gemeente uit naar drie windturbines ten westen van de Hartelbrug. HVC geeft aan de vergunning via de gemeente te willen verkrijgen, maar kan hiervoor eventueel uitwijken naar de provincie (I).

Zowel de gemeente als HVC geeft aan dat ze naar aanleiding van weerstand bij een ander windpark (Hoeksche Waard) er voor hebben gekozen omwonenden in een vroeg stadium te betrekken (I; G). Zo zijn er meerdere inloopavonden georganiseerd op verschillende tijden en locaties om omwonenden de mogelijkheid te geven om geïnformeerd te worden en is er een

projectwebsite ontwikkeld met daarop informatie over het project. In 2016 heeft de gemeente de Nederlandse Vereniging Omwonenden Windturbines²⁰ (NLVOW) ingeschakeld om de belangen van de omwonenden te vertegenwoordigen. Daarbij had de gemeente als doel om de omgeving te laten meepraten en zo het acceptatieniveau te verhogen (N).

De NLVOW heeft een Bewonersplatform opgezet. Het Bewonersplatform bestaat uit inwoners uit de buurt van de beoogde locatie van het windpark en hebben zich hier vrijwillig voor aangemeld. Het doel van dit platform is om omwonenden met elkaar in gesprek te laten gaan en gezamenlijk een stem te laten uitbrengen. Ook is er een Omgevingsadviesraad, bestaande uit een afvaardiging van het Bewonersplatform (individuele inwoners kunnen hier niet aan deelnemen) en overige belanghebbenden, waaronder de gemeente, HVC, lokale bedrijven en de lokale energiecoöperatie. Deze raad is bedoeld als een dialoogtafel waar alle belanghebbenden rond het windpark met elkaar in gesprek gaan over het windpark en met elkaar afspraken maken (Arcadis, 2021). HVC en gemeente Nissewaard hebben daarnaast keukentafelgesprekken gevoerd met een aantal direct omwonenden binnen een straal van ongeveer 500 meter.

In januari 2021 is de m.e.r.-procedure gestart door HVC om de milieugevolgen van het beoogde windpark te onderzoeken. Deze procedure is onderdeel van de formele besluitvorming: een gemeente heeft een m.e.r. nodig om het bestemmingsplan te wijzigen en de benodigde vergunningen te verlenen (Commissie m.e.r., 2022). Tijdens deze procedure ligt de m.e.r. op verschillende momenten ter inzage en kunnen er zienswijzen worden ingediend. Tijdens de inzageperiode voor de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD), de eerste stap in de procedure van de m.e.r. ten behoeve van de raadpleging waarover het MER gaat, waren er 432 zienswijzen ingediend. Deze zienswijzen bevatten o.a. bezwaren gerelateerd aan gezondheid tot een te lage vergoeding voor de omgeving.

Na het advies van de Commissie m.e.r. en de ingediende zienswijzen is in 2021 gestart met de uitvoering van onderzoeken naar de milieueffecten en alternatieven. Uit onderzoek naar geluid voor de omgeving bleek dat bij het schrappen van één haalbare locatie er tegemoet wordt gekomen aan de gezondheid van omwonenden en er een grote bijdrage wordt geleverd aan het voorkomen van geluidshinder (Arcadis, 2021; I). HVC heeft tijdens een bijeenkomst met de Omgevingsadviesraad de concept ranking van de aantallen windturbines en posities gedeeld. In de m.e.r. is uiteindelijk het voorkeursalternatief voor vijf windturbines ontstaan (I).

Begin juni 2022 heeft het Bewonersplatform een eigen rapport, genaamd Adviesrapport Bewonersplatform Nissewaard, gedeeld met de gemeente (F; Bewonersplatform Nissewaard, 2022). Hierin bespraken ze alternatieve opstellingen en gaven ze hun eigen voorkeur voor opstelling aan. In juni 2022 zijn drie informatieavonden georganiseerd, die in totaal door 175 inwoners zijn bezocht. December 2022 diende ontwikkelaar HVC een vergunningaanvraag gebaseerd op het voorkeursalternatief in bij de gemeente waarbij ze aangaven rekening te houden met gezondheid en woon- en leefomgeving (I). In december 2022 heeft het Bewonersplatform een dringende oproep aan de gemeente gedaan om geen ‘verklaring van geen bedenkingen’ af te geven.

Het windpark Brielse Maasdijk in de gemeente Nissewaard bevond zich ten tijde van het huidige onderzoek in de zogenaamde fase van ontvankelijkheid van de aanvraag van de omgevingsvergunning.²¹ Het huidige onderzoek heeft het participatieproces gevolgd tot en met augustus 2023. Tijdens het schrijven van dit rapport werd bekend dat de

²⁰ [NLVOW - De belangenvereniging voor omwonenden windturbines | NLVOW](#)

²¹ Het gaat hier om de procedure afwijking bestemmingsplan en aanvragen van een gecoördineerde omgevingsvergunning (I).

gemeenteraad, in november 2023, geen voorlopige ‘verklaring van geen bedenkingen’ (vvgb) wil afgeven. Het college heeft hierdoor een ontwerp-weigeringsbesluit afgegeven voor de vijf windturbines aan de Brielse Maasdijk (gemeente Nissewaard, z.d.).

2.7.4 Beslissingsbevoegdheid: Hebben inwoners invloed op de besluiten?

In het kort

Omwonenden hebben het gevoel dat ze tot nu toe onvoldoende kunnen meebeslissen, en vooral zijn geraadpleegd en geïnformeerd. De gemeente en HVC geven aan dat omwonenden hun mening hebben kunnen geven, maar volgens omwonenden (in de focusgroep) was het onduidelijk hoe zij invloed konden hebben op de besluitvorming. Omwonenden denken dat er meer draagvlak zou zijn ontstaan wanneer zij eerder en intensiever bij het project betrokken waren. In een eerder stadium zijn volgens omwonenden besluiten genomen die voor hen van belang waren, maar waar ze niet bij zijn betrokken. Dit gaat vooral over de keuze voor de locatie van het windpark binnen het zoekgebied. De omwonenden hebben geprobeerd invloed uit te oefenen op het proces door een eigen adviesrapport te schrijven, en door de lokale politiek en de lokale krant te benaderen.

Omwonenden ervaren het participatieniveau anders dan het door de gemeente en de projectontwikkelaar beoogde niveau voor ogen hadden. Initiatiefnemer HVC geeft aan dat het doel van het participatietraject is om maatschappelijk draagvlak te creëren, onder andere door het onderzoeken van de mogelijkheden rond lokaal eigendom (I; G). De gemeente heeft ‘adviseren’ als beoogd participatieniveau, waarbij de inbreng van inwoners meegenomen wordt in besluiten (B; gemeente Nissewaard, z.d.). Volgens HVC en de gemeente waren er meerdere momenten waarop omwonenden hun mening konden uiten, bijvoorbeeld via e-mail (I; G). Zo hebben de zorgen die door omwonenden tijdens het proces zijn geuit tot nu toe geleid tot bijvoorbeeld het schrappen van één van de mogelijke posities van het windpark (I; G).

De participatieactiviteiten worden echter voornamelijk vooral als ‘raadplegen’ en ‘informereren’ ervaren door omwonenden (B; N). De inloopavonden hadden volgens omwonenden vooral als doel het delen van informatie. Deelnemers van de focusgroep hadden de indruk dat hier vooral informatie werd verstrekt en er geen mogelijkheden waren tot meebeslissen. Het Bewonersplatform en de Omgevingsadviesraad zijn ingesteld om omwonenden te informeren en, in een later stadium, om raad te vragen. Voor het Bewonersplatform was het niet duidelijk welke invloed zij op de besluiten hadden (B).

Omwonenden willen eerder betrokken worden bij de keuze van zoekgebieden en de keuze voor technologie. De deelnemers van de focusgroep voelen zich over het algemeen niet serieus genomen en zien weinig terug van hun input. Volgens hen zou er meer maatschappelijk draagvlak ontstaan wanneer ze zowel tijdig als intensiever bij het proces betrokken zouden worden. De deelnemers hebben het idee dat de besluitvorming voor specifieke zoekgebieden en technologiekeuze al eerder, voor de RES-vorming, is opgestart zonder omwonenden hierbij te betrekken. Eén deelnemer van de focusgroep geeft aan behoefte te hebben om al bij het proces betrokken te worden wanneer het zoekgebied wordt bepaald en er nog een keuze is voor wind of zonne-energie.

Omwonenden hebben het idee dat ze tot nog toe niet voldoende zijn betrokken bij de locatiekeuze van de windturbines en hebben weinig vertrouwen in HVC. De gemeente geeft daarentegen aan de omwonenden tot nog toe voldoende zijn betrokken bij de ruimtelijke inpassing. Zij hebben volgens de gemeente invloed gehad op zowel de locatie als het aantal molens (I; G). Voor de omwonenden is het echter onduidelijk of hun adviezen over het aantal molens daadwerkelijk worden meegenomen door de gemeente; zo is volgens deelnemers van de focusgroep een alternatieve locatie genegeerd. De omwonenden hebben hun onvrede hierover geuit bij de gemeente (B). Ook vertrouwden de deelnemers van de focusgroep de m.e.r-procedure niet. Zij hebben daarnaast de indruk dat er door HVC druk is uitgeoefend op de gemeente bij de totstandkoming van het zoekgebied. Omwonenden hebben het vermoeden gehad dat er van tevoren afspraken zijn gemaakt tussen de HVC en de gemeente over het aantal windturbines en de locatie (F).

Door het gebrek aan invloed op het proces tot nog toe hebben omwonenden geprobeerd om op een andere manier betrokken te raken. Deelnemers aan de focusgroep geven aan zich niet gehoord te voelen in het proces tot nu toe. Daarom hebben ze geprobeerd om op een andere manier invloed uit te oefenen op het proces, o.a. door het plaatsen van een bericht in een lokale krant. Hiermee trokken ze naar eigen zeggen de aandacht van de gemeente en de wethouder. Deelnemers van de focusgroep vinden dat ze goed worden ondersteund en ingelicht door de NLVOW. Ze geven aan op deze manier veel kennis te hebben opgedaan over o.a. de geluidsnormen van windturbines. Deze kennis hebben ze gebruikt om namens het Bewonersplatform het eerdergenoemde adviesrapport te schrijven.

2.7.5 Diversiteit: Nemen inwoners met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

In het kort

Om een divers publiek te bereiken en betrekken zijn verschillende communicatie- en participatiemethoden ingezet. Initieel sloot de verstrekte informatie niet goed aan op het kennisniveau van alle omwonenden. Met behulp van de NLVOW is de technische informatie toegankelijker gemaakt. De communicatie via het Streekblad en de informatiebrieven heeft volgens de omwonenden echter niet iedereen bereikt. Hoewel er tot nu toe weinig jongeren betrokken zijn geweest, is de gemeente van mening dat er een breed publiek is betrokken, dat een goede afspiegeling van de buurt vormt. Volgens de focusgroep is het lastig om een diverse groep omwonenden voor het Bewonersplatform te vinden.

Diverse participatie- en communicatiemethoden hadden niet altijd het gewenste effect. Diverse omwonenden hebben het idee dat ze pas geïnformeerd werden nadat een aantal besluiten al was genomen, waardoor deze niet goed werden ontvangen (N; B; F). De initiatiefnemer en gemeente hebben veelal gezamenlijk informatie beschikbaar gemaakt voor een zo breed mogelijk publiek. Er zijn diverse communicatie- en participatiemethoden ingezet: informatieavonden, een bewonersplatform, een omgevingsadviesraad, huis-aan-huis informatiebrieven en, als onderdeel van de formele besluitvormingsprocedure, inspraak via zienswijzen (gemeente Nissewaard, 2022; I; B). Er zijn informatiebrieven verstuurd naar de aangrenzende wijken Nissewaard Noord en Hoogvliet (N). De informatievoorziening richting het bredere publiek verliep via een website.

Volgens de gemeente Nissewaard is de bereikte groep omwonenden een goede afspiegeling van de omwonenden. Bij het organiseren van de informatieavonden hebben de initiatiefnemer en gemeente geprobeerd rekening te houden met het taalniveau van de informatie. Er is vanuit informatiekraampjes verschillende soorten informatie gedeeld met

de omwonenden. Daarnaast hebben ze geprobeerd de toegankelijkheid te vergroten door de informatieavond op drie verschillende plekken in de buurt en op drie verschillende tijdstippen te houden zodat er meerdere mogelijkheden waren voor omwonenden (I; G). Ook is er ruimte geboden om in gesprek te gaan over de locatie binnen het zoekgebied met de gemeente en ontwikkelaar (G; I). Over het algemeen hebben weinig jongeren deelgenomen aan de activiteiten. De gemeente geeft echter aan dat de deelnemende omwonenden tot nog toe een goede afspiegeling vormen van de omgeving wat betreft sociale achtergrond van omwonenden in het gebied (G).

Steeds minder omwonenden zijn betrokken bij het Bewonersplatform vanwege de duur van het proces. In totaal zijn er 41 omwonenden betrokken bij het Bewonersplatform (F). De bijeenkomsten van de Omgevingsadviesraad en het Bewonersplatform waren zowel fysiek als online toegankelijk (N; B). Deelnemers aan de focusgroep zien dat mensen afhaken doordat het proces nu al een aantal jaar duurt. Zij vermoeden dat mensen weer gaan deelnemen wanneer de realisatie van het windpark in zicht komt. Bij de huidige groep leeft echter ook het gevoel dat je niet veel tegen die afname van deelnemers kunt doen.

2.7.6 Deliberatie: Komen inwoners in aanraking met verschillende perspectieven en krijgen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

De informatievoorziening voor omwonenden vanuit de projectontwikkelaar over het proces schoot tekort: omwonenden hebben het idee dat ze tot nu toe niet op tijd en onvoldoende op de hoogte zijn gesteld van de ontwikkelingen rondom het windpark. De NLVOW heeft zowel in de vertaling van informatie, als het uitwisselen van perspectieven een belangrijke rol gespeeld. Zij hebben zo de belangen van de omwonenden behartigd en waardevolle kennis over participatiemogelijkheden en windparkprocedures ingebracht. Daardoor was het voor omwonenden mogelijk om verschillende perspectieven uit te wisselen. Toch ervaren omwonenden dat verschillende perspectieven onvoldoende worden afgewogen: zij hebben het idee dat hun voorkeur en alternatieve opties niet serieus zijn overwogen in het proces.

De deelnemers aan de focusgroep hadden op een andere manier en eerder geïnformeerd willen worden. Om deliberatie mogelijk te maken is het nodig dat omwonenden geïnformeerd worden over de plannen. De gemeente heeft informatie verstrekt en gecommuniceerd met de omwonenden en overige stakeholders. Omwonenden en overige belanghebbenden verschillen van mening over de kwaliteit van deze informatie (N). Deelnemers van de focusgroep ervaren de communicatie over het algemeen als gebrekkig en te laat. En volgens een deelnemer van het Bewonersplatform is er in sommige periodes te veel en in andere periodes juist te weinig informatie beschikbaar (B). Daarnaast sluit de informatie niet altijd even goed aan op het kennisniveau van de omwonenden (EC). Tijdens de inloopavonden is er vooral technische informatie over de locatie van windturbines gedeeld (B), dit was lastig te begrijpen voor omwonenden. De informatie van Arcadis en HVC is vervolgens op initiatief van de NLVOW vertaald naar voor de omwonenden begrijpelijke taal. Hierdoor was de informatie die werd gedeeld bij de aankondiging van een mogelijk nieuwe locatie toegankelijker (B).

Over het algemeen is er wel ruimte om met de initiatiefnemer en de gemeente in gesprek te gaan tijdens de informatiebijeenkomsten (G; B; F). Dit is volgens het Bewonersplatform echter veranderd met de komst van de nieuwe projectleider bij de gemeente. De gesprekken

met de gemeente worden soms als herhalend ervaren en de omwonenden voelen zich hierdoor niet gehoord (B; F).

De informatiebrieven en het streekblad als communicatiemethoden sloten niet goed aan bij de behoefte van omwonenden. Mede door de beperkte voorbereidingstijd van de initiatiefnemer en de gemeente, ontstond er onduidelijkheid bij de omwonenden over het besluitvormingsproces rondom de windturbines (EC). Volgens deelnemers van de focusgroep is hier ook niet goed over gecommuniceerd. Communicatie verloopt via het streekblad, maar veel omwonenden ontvangen dit niet en het blad wordt ook niet altijd bezorgd. Om de informatiebrieven te verspreiden wordt er gebruik gemaakt van een postcoderoosysteem.

Ondersteuning door de NLVOW en oprichting van het Bewonersplatform worden door de deelnemers als positief gezien. Volgens deelnemers van de focusgroep was er in het begin van het proces wantrouwen richting de NLVOW. Dit is later bijgedraaid: inmiddels vertrouwen ze deze partij. De gesprekken binnen het platform worden gefaciliteerd door de voorzitter van de NLVOW. Deze organisatie is bekend met de gemeente Nissewaard vanuit een eerder project. De NLVOW probeert de belangen van omwonenden te behartigen in de formele besluitvormingsprocedure. Binnen het platform is er ruimte geboden voor omwonenden om hun onvrede te uiten. Volgens de deelnemers draagt de voorzitter van NLVOW waardevolle kennis (F). Zij hebben het idee dat dit traject vooral als filter heeft gewerkt: omwonenden met meer extreme visies zijn nu geen onderdeel meer van het Bewonersplatform. Door sommige omwonenden wordt dit ook als voordeel gezien, omdat er een selecte groep over blijft. Het is zoals eerder benoemd een uitdaging om omwonenden betrokken te houden bij dit platform (B; F). De voorzitter van de NLVOW is een verbindende factor voor het platform. Als hij er niet was geweest, dan was het platform volgens deelnemers allang opgeheven.

2.7.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vinden inwoners de initiatiefnemer van het participatieproces?

In het kort

Deelnemers van de focusgroep geven aan dat ze ontevreden zijn met de manier waarop er door de gemeente en HVC is gereageerd op een groot deel van hun zorgen. De responsiviteit varieerde volgens de deelnemers wel per contactpersoon: met de personele verschuivingen is de kwaliteit volgens hen achteruitgegaan. Het Bewonersplatform had op het moment waarop de focusgroep plaatsvond weinig vertrouwen in de gemeente. Daarnaast heeft een eerdere negatieve ervaring met een vergelijkbaar project binnen de gemeente Rotterdam een negatief effect gehad op het vertrouwen.

De omwonenden van het Bewonersplatform zijn ontevreden met de responsiviteit van initiatiefnemer en ontwikkelaar HVC. De relatie met HVC is volgens deelnemers aan de focusgroep de afgelopen jaren slechter geworden. Zo wordt er volgens hen o.a. steeds minder gecommuniceerd. HVC herkent zich niet in dit beeld. Deelnemers hebben daarnaast de indruk dat wanneer medewerkers van HVC meer op de hand van de omwonenden raken, deze mensen van hun functie worden gehaald (F). De personele wisselingen hebben een negatieve rol gespeeld in de ontwikkeling van de relatie tussen HVC en de deelnemers. Volgens het Bewonersplatform²² was de responsiviteit van HVC beperkt. Het is voor het Bewonersplatform vaak onduidelijk wat er met de input van het platform gebeurt, zoals bij

²² Niet alle leden van het Bewonersplatform hebben deelgenomen aan de focusgroep. Ondanks dat de groepen deels overlappen, is ervoor gekozen de focusgroep en het Bewonersplatform apart te beschrijven.

de locatiekeuze. Daarnaast is er volgens hen geen reactie gekomen vanuit HVC of de gemeente op het adviesrapport. Volgens de gemeente zijn er schriftelijke reacties (terug te vinden in het gemeentelijke documentatiesysteem) gegeven vanuit het college in antwoord op de schriftelijke (gevraagde of ongevraagde) adviezen van het Bewonersplatform (G). Zo laat een raadsmemo zien dat de zorgen van omwonenden over geluidsoverlast zijn ontvangen (gemeente Nissewaard, 2022). Volgens de gemeente is in reactie hierop een plan van aanpak opgesteld, met onder meer de suggestie om rekening te houden met het relatief hoge omgevingsgeluid van de snelweg, de omringende industrie en de vaarwegen. Op momenten dat deze geluidsbronnen minder aanwezig zijn, is het advies om de windturbines minder hard te laten draaien (gemeente Nissewaard, 2022).

In reactie op een verslag van de focusgroep, ten tijde van het schrijven van dit rapport, heeft een deelnemer aangegeven dat er in de tussentijd diverse ontwikkelingen hebben plaatsgevonden bij de gemeente, waaronder het weigeren van de 'ontwerpverklaring van geen bedenkingen'. De deelnemer voelt zich inmiddels gehoord en geeft aan dat er vanuit de gemeente serieus naar de omwonenden wordt geluisterd.

Het vertrouwen van het Bewonersplatform in de gemeente is laag. De gemeente geeft aan dat de informatievoorziening naar omwonenden goed is geweest, specifiek als het gaat om informatievoorziening richting de Bewonersplatform en de Omgevingsadviesraad (G). De deelnemers van de focusgroep ervaren dat de communicatie vanuit de gemeente echter als gebrekkig en te laat op gang gekomen. Dit heeft volgens hen geleid tot minimale transparantie. Een voorbeeld: gemeentebambtenaren hebben in het begin van het besluitvormingsproces aangegeven dat de locatie die oorspronkelijk was vastgesteld niet geschikt was omdat het omliggende water het geluid van de turbines zou dragen. Dit plan ligt volgens de deelnemers nu weer op tafel. Daarnaast staat de gemeente volgens de deelnemers niet in dienst van mensen, heeft te veel korte termijnfocus en heeft geen oog voor de belangen van de omwonenden. Het gebrek aan vertrouwen komt onder andere voort uit een eerdere ervaring met een andere gemeente, namelijk gemeente Rotterdam; hierbij heeft de gemeente Rotterdam volgens deelnemers in een vergelijkbaar proces voor windturbines bij Geervliet en Heenvliet steken laten vallen (F).

Ondanks de voorgenomen plannen en het periodiek contact blijft er onvrede bij het Bewonersplatform. De gemeente is naar eigen zeggen zeer intensief aan de slag gegaan met omwonenden en andere belanghebbenden: zo is er regelmatig persoonlijk contact geweest tussen HVC, de Omgevingsadviesraad en gemeente, naast de reguliere bijeenkomsten van het Bewonersplatform en de Omgevingsadviesraad (G). Een vertegenwoordiger van de gemeente geeft aan dat de communicatie- en participatieactiviteiten hebben geleid tot meer begrip voor elkaars standpunten (G). Hoewel er dus periodiek contact is geweest tussen de gemeente, HVC, het Bewonersplatform en de Omgevingsadviesraad, leeft er onvrede onder deelnemers van de focusgroep over het proces. Een deelnemer haalt een voorbeeld aan van een informatieavond waarbij een gemeentebambtenaar zou hebben gezegd dat 'ze de omwonenden maar leeg moeten laten lopen'. Meerdere deelnemers hebben dit als vernederend ervaren, waarop één deelnemer aangeeft zich behandeld voelde als een klein kind (F).

Van begin af aan onduidelijkheid onder omwonenden over de totstandkoming van de locatiekeuze. Bij het Bewonersplatform is al in een vroeg stadium onduidelijkheid ontstaan over de mogelijke locatie. Een locatie aan de Plaatweg is in eerste instantie afgewezen en later alsnog aangemerkt als potentiële locatie, maar het is voor hen onduidelijk wat hier de redenen voor waren (B).

Verandering college en gemeenteraad heeft invloed op ontwikkeling windpark. Volgens meerdere belanghebbenden (G; I; B; E) heeft de verandering van het college van B&W een

belangrijke rol in de ontwikkeling van dit windpark gespeeld. De vorige wethouder was voor windturbines, terwijl de huidige wethouder hier minder voorstander van is. Dit heeft gezorgd voor een beperking van de ruimte voor inbreng van omwonenden op besluiten, bijvoorbeeld voor het aantal windturbines. Ook hebben de personele verschuivingen invloed gehad op de verhouding tussen gemeente, HVC en de deelnemers aan het participatieproces.

Het proces voor het mogelijke windpark Brielse Maasdijk loopt nog. Dit houdt in dat de deelnemers gevraagd werden de bekwaamheid van de initiatiefnemer (tussentijds) te evalueren, dus op het moment dat het proces nog gaande was. Anders dan bij de afgeronde participatietrajecten kan deze evaluatie aan het einde van het proces nog veranderen.

2.7.8 Verwachte verdeling van lusten en lasten: Hoe worden de (toekomstige) lusten en lasten verdeeld?

Omwonenden (F) willen liever minder windturbines dan meer financiële lusten. Sinds eind 2022 is er een omgevingsconvenant in oprichting waar financiële afspraken tussen initiatiefnemer en omwonenden in worden vastgelegd, een zogenaamde aanwonenden- en omwonendenregeling. Het plan is om omwonenden te betrekken bij het vormgeven van dit convenant (I; G). Daarnaast wordt er een Omgevingsfonds opgericht en kunnen omwonenden financieel participeren in het windpark door middel van deelname aan energiecoöperatie VPE. Deelnemers aan de focusgroep geven echter de voorkeur aan minder windturbines boven meer geld in het Omgevingsfonds en/of lokaal eigendom van windturbines. Zij hebben het gevoel dat zij een groot deel van de toekomstige lasten gaan dragen. Er zijn gesprekken gevoerd over het Omgevingsfonds, maar de deelnemers hebben er weinig vertrouwen in. Op het moment dat de focusgroep plaatsvond was het voor hen niet duidelijk wat het project mogelijk financieel op gaat leveren. Ze geven aan dat ze €0,50 per opgewekte MWh krijgen, terwijl dit volgens hen eerst €1 was. De gemeente geeft echter aan dat deze afspraak niet gewijzigd is en de vergoeding nog steeds €1 per opgewekte MWh is (G).

Afspraken over het toekomstige Omgevingsfonds zijn nog niet toereikend voor het gevoel van een eerlijke verdeling. In de toekomst wil de gemeente een Omgevingsfonds oprichten zodat inwoners zelf kunnen besluiten hoe ze het budget (ingesteld door de gemeente) willen verdelen en besteden. Dit betreft een breder participatietraject dat parallel aan het traject voor de ontwikkeling van het windpark loopt. De inwoners kunnen hier mogelijk tot maximaal €100.000 op jaarbasis besteden aan sociale en groene activiteiten ter verbetering van de omgeving. Dit is volgens de deelnemers van de focusgroep niet voldoende, en ze ervaren het Omgevingsfonds als een “doekje voor het bloeden”.

2.8 Inwonersforum RES Twente

Foto ter illustratie

2.8.1 Gesproken partijen

Voor het Inwonersforum RES Twente hebben we met de onderstaande partijen gesproken:

- I = coördinatieteam RES Twente, initiatiefnemer
- T = Twentse Noabers (coöperatie voor burgerinitiatieven)
- C = coördinatieteam RES Twente
- O = organisatie Twents Inwonersforum

Van de 95 uitgenodigde deelnemers, hebben 38 deelnemers de vragenlijst ingevuld. Daarnaast hebben drie leden van het TNO-onderzoeksteam de derde Inwonersdag van het Inwonersforum bijgewoond om te observeren. De onderzoekers hebben zich over de verschillende groepen deelnemers verdeeld om zoveel mogelijk van de (gedeeltelijke) gesprekken bij te wonen (Observatieverslag TNO, 2023).

2.8.2 Tijdlijn

- **Juli 2020:** publicatie Concept RES (Regionale Energiestrategie) Twente.
- **Juli 2021:** publicatie RES 1.0.
- **Oktober 2022:** Meedenktank 1.
- **November 2022:** Meedenktank 2.
- **Januari 2023:** presentatie advies Meedenktank aan wethouders en raadsleden.
- **April 2023:** Inwonersdag 1.
- **April 2023:** Inwonersdag 2.
- **Mei 2023:** Inwonersdag 3.
- **Juni 2023:** presentatie advies Inwonersforum aan wethouders en raadsleden.
- **Juni 2023:** persmoment advies Meedenktank aan wethouders en raadsleden.
- **Juli 2023:** publicatie RES 2.0.
- **November 2023:** breed Bestuurlijk Overleg RES Twente met overleg over adviezen Meedenktank en Twents Inwonersforum.

2.8.3 Achtergrond

Dit Inwonersforum is georganiseerd door de RES-regio Twente. Deze RES-regio streeft naar minimaal 50% lokaal eigendom bij hernieuwbare energieprojecten op land. In de RES 1.0 gaven onder andere de veertien Twentse gemeenten en de provincie Overijssel aan dat ze inwoners van Twente actiever willen betrekken bij het vormen van beleid. Dit werd onderschreven door verschillende lokale energie-initiatieven. Het doel van het Inwonersforum werd daarbij om niet enkel óver inwoners te praten, maar vooral mét inwoners te praten over hoe de energietransitie tot stand kan komen. Dit heeft in oktober 2022 geleid tot de start van twee adviestrajecten: het Twents Inwonersforum en de Meedenktank. De adviezen vanuit het Twents Inwonersforum worden gebruikt om de RES 2.0 vorm te geven.

Naast het Inwonersforum is er ook een traject gestart met de zogenaamde ‘Meedenktank’. Dit hield in dat tijdens twee verschillende sessies verschillende vertegenwoordigers van belanghebbende partijen werden gevraagd om hun inbreng te geven over diverse aspecten van de energietransitie. De volgende partijen hebben deelgenomen: JongRES, Hogeschool Saxion, Universiteit Twente, bewonersvereniging Twente Noabers, Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO), Stichting Behoud Twents Landschap (SBTL) en Lokale Energie Initiatieven Twente (LEI-T). Het adviesrapport bestond uit 20 adviezen verdeeld over drie thema’s, waaronder het thema communicatie en participatie. Deze regionale adviezen van de Meedenktank staan los van het proces van het Inwonersforum.

Voor het Twents Inwonersforum zijn in april en mei 2023 drie bijeenkomsten georganiseerd voor 100 inwoners van de RES-regio Twente. Hiermee heeft de organisatie onder andere het ‘stille midden’ een stem willen geven. Om te komen tot een selectie zijn 30.000 inwoners uit de regio uitgenodigd via een fysieke brief. Uit de 300 reacties die volgden is op basis van leeftijd, geslacht, opleiding, leefomstandigheden en locatie een selectie gemaakt van 100 inwoners door onderzoeksbureau EMMA. Deelnemers en het bredere publiek werden op de hoogte gehouden via een projectwebsite, sociale media, persberichten en promotiemateriaal (o.a. een video op YouTube).

De drie belangrijkste onderwerpen waar inwoners over konden adviseren tijdens het Inwonersforum waren:

- Het behalen van het doel van de RES-regio om 1,5 TWh duurzame energie op te wekken voor 2030;

- Een verdeling van 60% windenergie en 40% zonne-energie;
- 50% lokaal eigendom.

Tijdens de bijeenkomsten hadden inwoners de mogelijkheid om met elkaar in gesprek te gaan onder begeleiding van een gespreksleider en een notulist. Tijdens Inwonersdag 1 gaven experts inwoners informatie om hen bekend maken met verschillende aspecten van de energietransitie, zoals warmteproductie en participatie. Tijdens Inwonersdag 2 gingen de aanwezige deelnemers in groepen van ongeveer elf in gesprek met vertegenwoordigers van gemeenten. De deelnemers kregen van deze vertegenwoordigers tips over de manieren om te komen tot een goed afgewogen advies. Aan het einde van de dag stelden inwoners een aantal adviezen op. Deze adviezen werden tijdens Inwonersdag 3 per groep teruggebracht naar een selectie van de drie belangrijkste adviezen. Voor elk van deze in totaal 33 adviezen konden de deelnemers vervolgens aangeven of ze voor of tegen waren, of zich onthielden van een stem. Het adviesrapport van de inwoners is tijdens een persmoment in juni 2023 aangeboden aan bestuurders van provincie Overijssel en gemeenten, raadsleden, ambtenaren en andere belanghebbenden in Twente.

2.8.4 Beslissingsbevoegdheid: Hebben deelnemers invloed op de adviezen?

In het kort

Het doel van het Inwonersforum was voor de RES organisatie als initiatiefnemer om meer legitimiteit en gedragen beleid te krijgen, door inwoners mee te laten adviseren. Deelnemers beaamen dit, en volgens een groot deel van deelnemers probeerde de RES organisatie zoveel mogelijk verschillende belangen mee te nemen en de kennis van inwoners in Twente te benutten. Voor ruim de helft van de deelnemers was het duidelijk welke invloed zij hadden op de adviezen, en ruim twee derde heeft het idee dat zij ook echt invloed hebben gehad op de uitgebrachte adviezen. Het overgrote deel van de deelnemers geeft aan dat zij goed hun mening hebben kunnen geven.

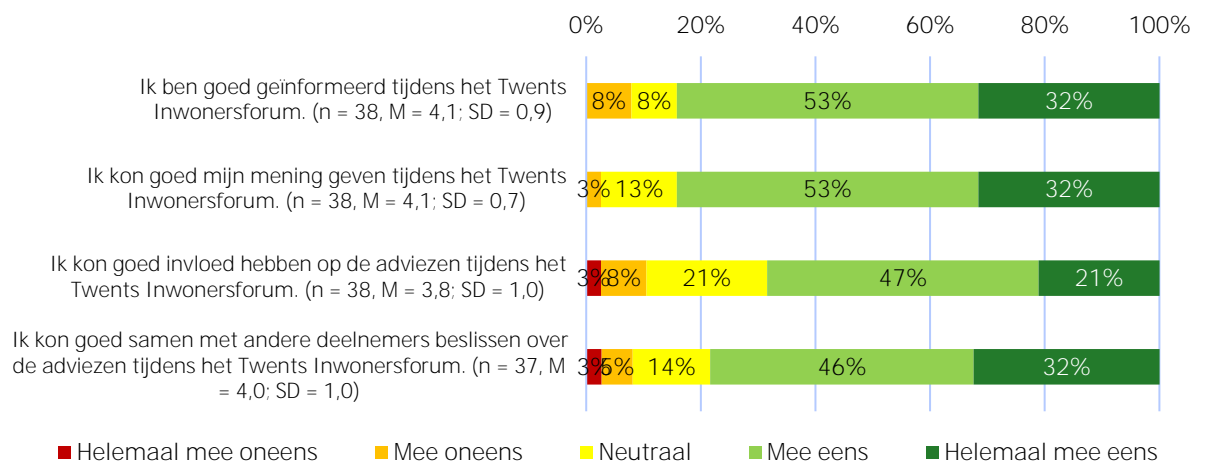
Het doel van de participatie was voornamelijk om te komen tot meer legitimiteit en uitwerking van de Regionale Energiestrategie (RES) en meer gedragen beleid. Inwoners en belangengroepen hebben RES-partners geadviseerd en geholpen met het formuleren van de RES 2.0 (Coördinatieteam RES Twente, 2022; T; O; I). Belangenorganisaties en inwoners kwamen via twee aparte sporen tot een advies. Zij adviseerden op de drie bovengenoemde onderwerpen. Met adviseren als participatieniveau was het doel het verkrijgen van meer *legitimiteit* en *verdieping* op de thema's in de RES en om tot meer *gedragen* beleid te komen (Coördinatieteam RES Twente, 2022; I). Dit sluit aan bij de resultaten van de vragenlijst. Een meerderheid van de deelnemers denkt dat de organisatie zowel een normatief als een instrumenteel als een inhoudelijk doel had met het Inwonersforum. Van de deelnemers denkt 77% dat het participatieproces het doel had om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen (normatief), 11% is hierin neutraal en ook 12% denkt dit niet. 76% denkt dat het doel was om inwoners te betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen (instrumenteel), 11% is hierin neutraal en 13% denkt dit niet. 70% denkt dat het doel was om de kennis en inzichten van omwonenden gebruiken om tot betere beslissingen te komen (inhoudelijk), 17% is hierin neutraal en 13% denkt dit niet.

Het was voor de meeste deelnemers duidelijk welke invloed zij hadden op de adviezen.

De adviezen zijn op een democratische manier gevormd. Iedere groep deelnemers kwam met een eigen set aan adviezen. Deze adviezen zijn voorgelegd aan de andere groepen, waarna er gestemd om tot een selectie van adviezen te komen (Observatieverslag TNO,

2023; C). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat het voor 58% van de deelnemers duidelijk was wat de invloed was die ze hadden op de adviezen, 24% is hierin neutraal en voor 18% was dit niet duidelijk.

Een groot deel van de deelnemers verwacht invloed te hebben op de adviezen. Over de kwaliteit van de informatievoorziening zijn deelnemers positief. Op 8 juni zijn de adviezen overhandigd aan de raadsleden en wethouders van de Twentse gemeenten. Wat is meegenomen van deze adviezen is in de loop van 2023 met de publicatie van de RES 2.0 duidelijk geworden (maar viel buiten de onderzoeksperiode van deze studie). Deelnemers hebben de mogelijkheid gehad om adviezen voor beleid op te stellen, niet voor het aanwijzen van zoeklocaties, maar bijvoorbeeld wel voor de keuze voor technologie. Er werd bijvoorbeeld een advies opgesteld om een verhouding van 60% van de energie met zonneparken en 40% met windparken op te wekken. De keuze voor de zoekgebieden is eerder gemaakt door de RES-partijen, na het vormen van de RES 1.0 (Coördinatieteam RES Twente, z.d.; Coördinatieteam RES Twente, 2022). Tijdens Inwonersdag 2 hebben de deelnemers de mogelijkheid gehad om met volksvertegenwoordigers in gesprek te gaan (Organisatie Twents Inwonersforum, 2023a; O). De volksvertegenwoordigers beantwoordden vragen van inwoners en gaven adviezen over hoe beleid geschreven wordt en hoe de adviezen hieraan bij zouden gaan dragen. Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat deelnemers overwegend vinden dat ze goed zijn geïnformeerd (85%), goed hun mening konden geven (85%), goed invloed konden hebben op de adviezen (68%) en goed samen met andere deelnemers konden beslissen over de adviezen (78%) tijdens het Twents Inwonersforum (zie Figuur 2.29). Verder hebben deelnemers verschillende verwachtingen van of de inbreng en zorgen van deelnemers duidelijke invloed op de adviezen voor de RES Twente 2.0 hebben: 45% denkt dit wel, 34% is hierin neutraal en 21% denkt dit niet.

Figuur 2.29: Ervaren niveaus van participatie door deelnemers.

De Meedenktank en inwoners hebben een apart adviestraject gevolgd met een aantal overeenkomende adviezen als resultaat. De adviestrajecten van de Meedenktank met verschillende stakeholders en het Inwonersforum zijn apart van elkaar georganiseerd. De adviezen van de Meedenktank en de inwoners komen overeen op de volgende onderwerpen: meer lokaal initiatief en lokale energiecoöperaties, en betere communicatiecampagnes opzetten.

2.8.5 Diversiteit: Nemen deelnemers met verschillende kenmerken en perspectieven deel?

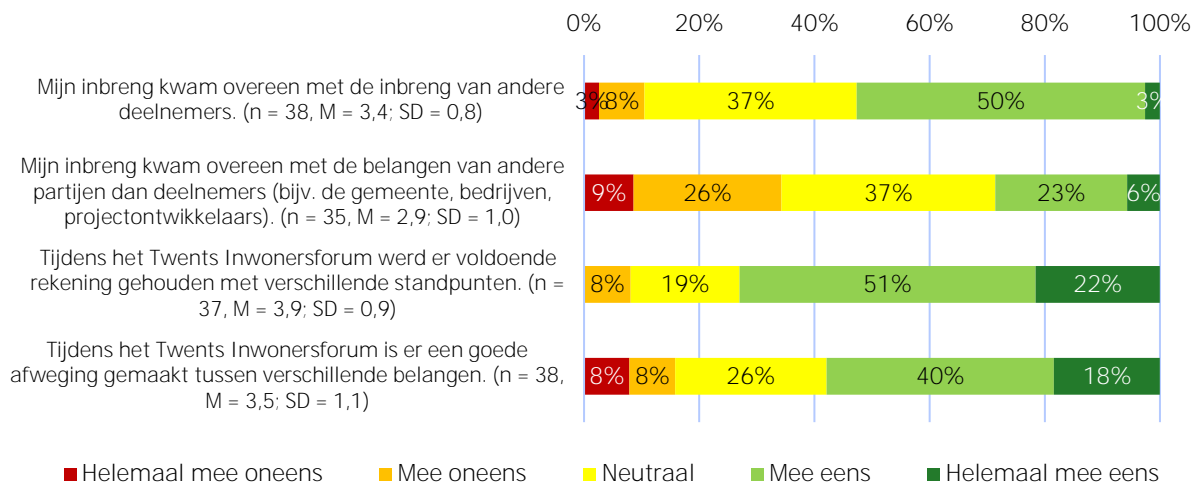
In het kort

Bij het Inwonersforum is veel aandacht geweest voor diversiteit: door een gerichte doelgroepenbenadering vormden de deelnemers een redelijk goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen en enigszins van diverse meningen en standpunten. Verder sloot beschikbaar gestelde informatie over het algemeen goed aan op het kennisniveau van de deelnemers, kwamen verschillende perspectieven op tafel en werd het bredere publiek betrokken bij overwegingen en besluiten.

Om zo veel mogelijk rekening te houden met een afspiegeling van de regio Twente, is er bij de selectie van 100 inwoners gekeken naar de verdeling tussen geslacht, woongebied, opleidingsniveau, woonsituatie en leeftijd (Coördinatieteam RES Twente, z.d.; T; C; O). Extern onderzoeksbureau EMMA heeft onderzoek gedaan om een zo goed mogelijke afspiegeling te krijgen van de bevolking in Twente (Coördinatieteam RES Twente, z.d., Organisatie Twents Inwonersforum, 2023b, Organisatie Twents Inwonersforum, z.d.-a, Organisatie Twents Inwonersforum, 2023c). Bewust zijn er meer jongeren en woonachtigen in het buitengebied uitgenodigd, omdat deze groepen het grootste belang hebben bij de energietransitie in het algemeen en in de toekomst (jongeren) en bij de locatie van bijvoorbeeld zonne- en windparken (inwoners van het buitengebied) (Organisatie Twents Inwonersforum, z.d.-a). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat deelnemers overwegend vinden dat er een goede afspiegeling was van verschillende maatschappelijke groepen (76%) en van diverse meningen en standpunten (84%). Volgens deelnemers waren er tijdens het Twents Inwonersforum weinig jongeren en waren er met name deelnemers van 45 t/m 64 jaar, zowel praktisch als theoretisch opgeleiden, doorgaans deelnemers met meer dan een gemiddeld inkomen, weinig deelnemers met een migratieachtergrond en ongeveer evenveel mannen als vrouwen.

Deelnemers werden gecompenseerd d.m.v. een reiskostenvergoeding tot €50 voor autokosten en €60 voor OV-vergoeding (O). De Inwonersdagen vonden plaats in het gemeentehuis van Hengelo (Coördinatieteam RES Twente, z.d.). De drie Inwonersdagen waren op zaterdag van 09.00 uur tot 15.00 uur. De deelnemers kregen een vergoeding in de vorm van een VVV-bon t.w.v. €50 per aanwezige bijeenkomst (O). Deelnemers moesten minimaal twee keer fysiek aanwezig zijn voor optie tot stemmen in de laatste bijeenkomst. Minder digitaal bekwame deelnemers kregen hulp bij het stemmen tijdens Inwonersdag 3 (Observatieverslag TNO, 2023).

Er was ruimte om verschillende perspectieven in te brengen. Deelnemers geven overwegend aan dat hun inbreng overeenkwam met de inbreng van andere deelnemers (53%), maar in veel mindere mate met de inbreng van andere partijen dan deelnemers (niet nader gespecificeerd; 29%, zie Figuur 2.30). Deelnemers vinden overwegend dat er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten (73%) en dat er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende belangen (58%).

Figuur 2.30: Ervaring van deelnemers dat verschillende perspectieven op tafel kwamen.

Beschikbaar gestelde informatie sloot over het algemeen aan op het kennisniveau van de deelnemers.

De meeste deelnemers vonden de beschikbare informatie vanuit de organisatie en experts te begrijpen en duidelijk (84%), betrouwbaar (65%), en vanuit verschillende invalshoeken aangeboden (60%). De helft van de deelnemers vond de informatie ook objectief (50%). Een ruime meerderheid van de deelnemers vindt dat ze op tijd is geïnformeerd (89%) en weet goed waar ze terecht kon met vragen (86%). Een meerderheid van de deelnemers vindt dat vragen snel en duidelijk werden beantwoord (69%) en dat de communicatie aansloot bij hun behoeften (63%). Voor de meeste deelnemers is het duidelijk hoe ze konden deelnemen (82%) en ze hebben weinig moeite moeten doen om deel te nemen (70%). Bijna alle deelnemers vonden de tijden (87%) en locatie (95%) waar(op) zij konden deelnemen goed.

Het bredere publiek werd betrokken bij overwegingen en besluiten. Op verschillende manieren is met een breder publiek gecommuniceerd. Er is een persbericht over het doel, achtergrond, methode, noodzaak en proces van het Inwonersforum uitgestuurd (Organisatie Twents Inwonersforum, z.d.-b), er is een flyer met een uitleg over de inhoud en planning van de Inwonersdagen verstuurd, er was een informatiewebsite, een LinkedIn-post en een YouTube-kanaal met informatie over het Inwonersforum (0). Voor 61% van de deelnemers is het duidelijk dat de adviezen van het Twents Inwonersforum met alle Twentenaren worden gecommuniceerd, 21% is hierin neutraal en voor 19% is dit niet duidelijk.

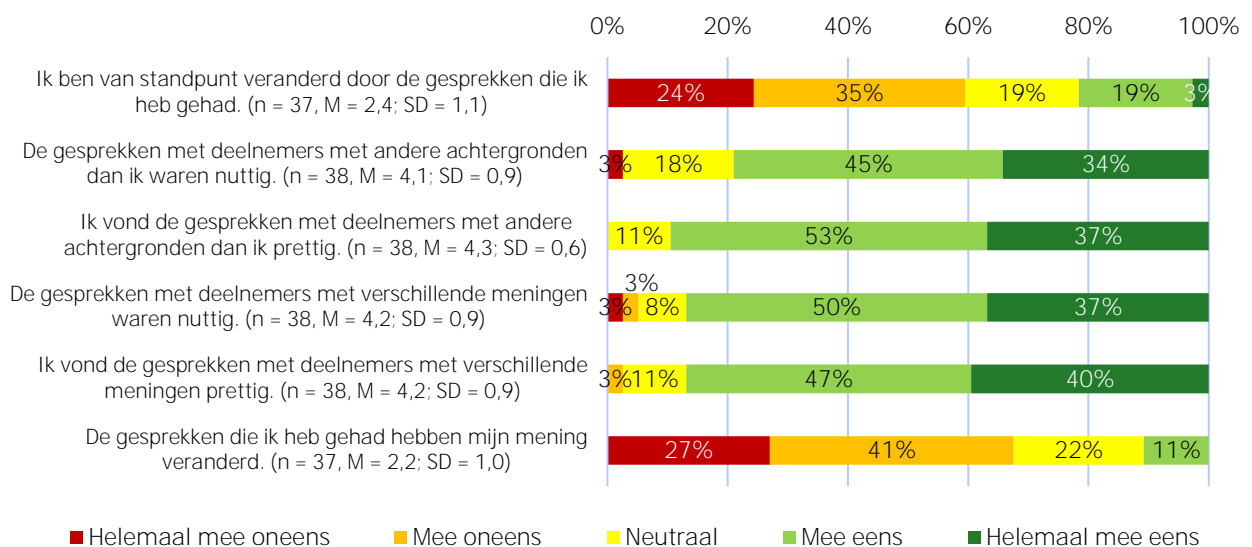
In meerdere krantenartikelen is beschreven dat er beperkte transparantie en openheid was rond de ontwikkelingen van het Inwonersforum en de bijeenkomsten (Van Raaij, 2023a; van Raaij, 2023b; T). Een aantal partijen had meer inzicht in het proces willen hebben om beweringen te kunnen controleren (Van Raaij, 2023a; van Raaij, 2023b). Door de organisatie is er bewust voor gekozen om, net als in meerdere internationale voorbeelden, geen pers toe te laten omwille van het creëren van een ‘veilige setting’ waarin deelnemers vrij konden deelnemen (T; C; O; I). Van de deelnemers geeft 78% in de vragenlijst aan het prettig te vinden dat ze in besloten kring adviezen konden bedenken en uitwerken.

2.8.6 Deliberatie: Komen deelnemers in aanraking met verschillende perspectieven en krijgen zij voldoende informatie aangereikt?

In het kort

Tijdens de Inwonersdagen was er veel ruimte voor deliberatie: deelnemers konden uitgebreid met elkaar van perspectieven wisselen, en daardoor ervaren deelnemers dat verschillende perspectieven voldoende zijn afgewogen. De organisatie heeft aandacht besteed aan het goed leiden van de gesprekken en de meeste deelnemers zijn positief over de kwaliteit van de facilitering hiervan. De gesprekken werden door deelnemers over het algemeen als nuttig en prettig ervaren, maar heeft voor de meeste deelnemers niet tot een verandering in mening of standpunt geleid. De informatievoorziening voor deelnemers over het proces was goed en gewenste informatie werd op tijd gecommuniceerd.

De deelnemers konden uitgebreid met elkaar van perspectieven wisselen. Tijdens alle drie de Inwonersdagen was er de mogelijkheid voor deelnemers om onderling met elkaar in gesprek te gaan (T; C). De gesprekken werden begeleid door een gespreksleider en vastgelegd door een notulist, waarbij de gespreksleider orde hield en zorgde voor verduidelijking van het proces. Verder was er de mogelijkheid om via een online forum met elkaar door te praten na afloop (Organisatie Twents Inwonersforum, 2023d). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat een groot deel van de deelnemers heeft ervaren dat ze kon praten met andere deelnemers die verschillende meningen en belangen hadden (93%), enigszins kon praten met experts en andere betrokken personen (bijv. de organisatie) (63%) en zorgen over de besproken onderwerpen kon uiten (87%). Verder zijn de deelnemers positief over de mogelijkheid van iedere deelnemer om mee te denken en mee te praten over de adviezen (93%) en van iedere deelnemer om zijn mening over de adviezen te geven (98%). Over het algemeen vonden deelnemers de gesprekken met deelnemers met andere achtergronden nuttig (79%) en prettig (90%) en de gesprekken met deelnemers met verschillende meningen nuttig (87%) en prettig (87%; zie Figuur 2.31). Door de gesprekken zijn deelnemers echter overwegend niet van standpunt (59%) of mening (68%) veranderd. Van de deelnemers geeft 53% aan dat er overeenkomst van inbreng tussen de deelnemers onderling was, 37% is hierin neutraal en 11% zag deze overeenkomst niet.

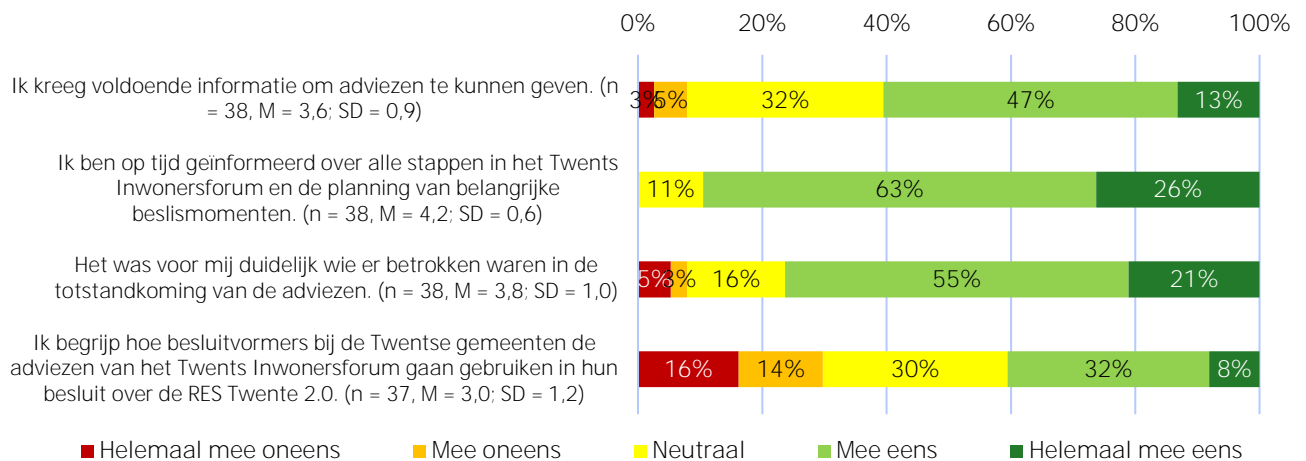
Figuur 2.31: Ervaring van de gesprekken van deelnemers.

De organisatie heeft aandacht besteed aan het goed leiden van de gesprekken en de meeste deelnemers zijn positief over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken. In de briefing voor de gespreksleiders werd aandacht gegeven aan de regels en kaders van het leiden van het gesprek. De gesprekken zijn op een georganiseerde, respectvolle manier gefaciliteerd (Observatieverslag TNO, 2023; Organisatie Twents Inwonersforum, 2023a). De gespreksleiders en notulisten zorgden ervoor dat alle deelnemers in frequentie en tijd ongeveer evenveel gelegenheid kregen om hun punt te maken. De kwaliteit van dit proces was afhankelijk van de gespreksleider: niet alle gespreksleiders hadden dezelfde mate van controle over het gesprek (Observatieverslag TNO, 2023). Deelnemers zijn overwegend positief (61%) over de kwaliteit van de facilitering van de gesprekken, 24% is hierin neutraal en 16% is negatief.

Volgens deelnemers was er sprake van een goede afweging van verschillende perspectieven. Tijdens de derde bijeenkomst gaven een aantal deelnemers aan dat het voor hen mogelijk was om verschillende perspectieven uit te wisselen tijdens de groeps gesprekken (Observatieverslag TNO, 2023). Zo waren er voor- en tegenstanders van kernenergie die open stonden voor elkaars argumenten. Deelnemers vinden overwegend dat er tijdens het participatieproces voldoende rekening werd gehouden met verschillende standpunten (73%) en dat er een goede afweging werd gemaakt tussen verschillende belangen (58%).

Deelnemers zijn overwegend positief over de informatievoorziening voor deelnemers over het inwonersforum. Vanuit de RES-organisatie is het proces van tevoren gecommuniceerd naar de deelnemers. De deelnemers wisten daardoor hoe het proces met drie bijeenkomsten eruit zou zien (Coördinatieteam RES Twente, z.d.). In de vragenlijst gaven bewoners (89%) aan op tijd te zijn geïnformeerd over alle stappen in het Twents Inwonersforum en de planning van belangrijke beslismomenten. De deelnemers weten ook wat er met hun adviezen gaat gebeuren. Dit is gecommuniceerd door de organisatie. De adviezen zullen als een zwaarwegend advies worden meegenomen bij het schrijven van de RES 2.0 (Coördinatieteam RES Twente, z.d.). Uit de vragenlijst blijkt echter dat deelnemers verschillen in hun begrip van hoe besluitvormers bij de Twentse gemeenten de adviezen gaan gebruiken in hun besluit over de RES 2.0: 40% zegt dit te begrijpen, 30% is hierin neutraal en eveneens 30% begrijpt het niet.

Ook werd er aandacht besteed aan een collectieve feitenbasis: tijdens het Inwonersforum werd geprobeerd een zo gelijk mogelijk speelveld te creëren door deelnemers tijdens de eerste bijeenkomst te informeren over verschillende aspecten van de energietransitie (Organisatie Twents Inwonersforum, 2023d). De deelnemers hadden de mogelijkheid om vragen te stellen aan experts en verduidelijking te krijgen over standpunten of onduidelijkheden (T). Tijdens Inwonersdag 2 hebben deelnemers ook de mogelijkheid gekregen om met volksvertegenwoordigers in gesprek te gaan. Verder waren er altijd organisatoren van de RES aanwezig voor verdere verduidelijking of om vragen te beantwoorden (Organisatie Twents Inwonersforum, 2023a). Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat deelnemers positief zijn over de openheid en transparantie wat betreft informatie over het inwonersforum. Van de deelnemers geeft 60% aan dat ze voldoende informatie kregen om adviezen te kunnen geven, 32% is hierin neutraal en 8% vindt de informatie niet voldoende (zie Figuur 2.32).

Figuur 2.32: Ervaren openheid en transparantie over procesinformatie door deelnemers.

2.8.7 Bekwaamheid: Hoe capabel vinden deelnemers de initiatiefnemer van het participatieproces?

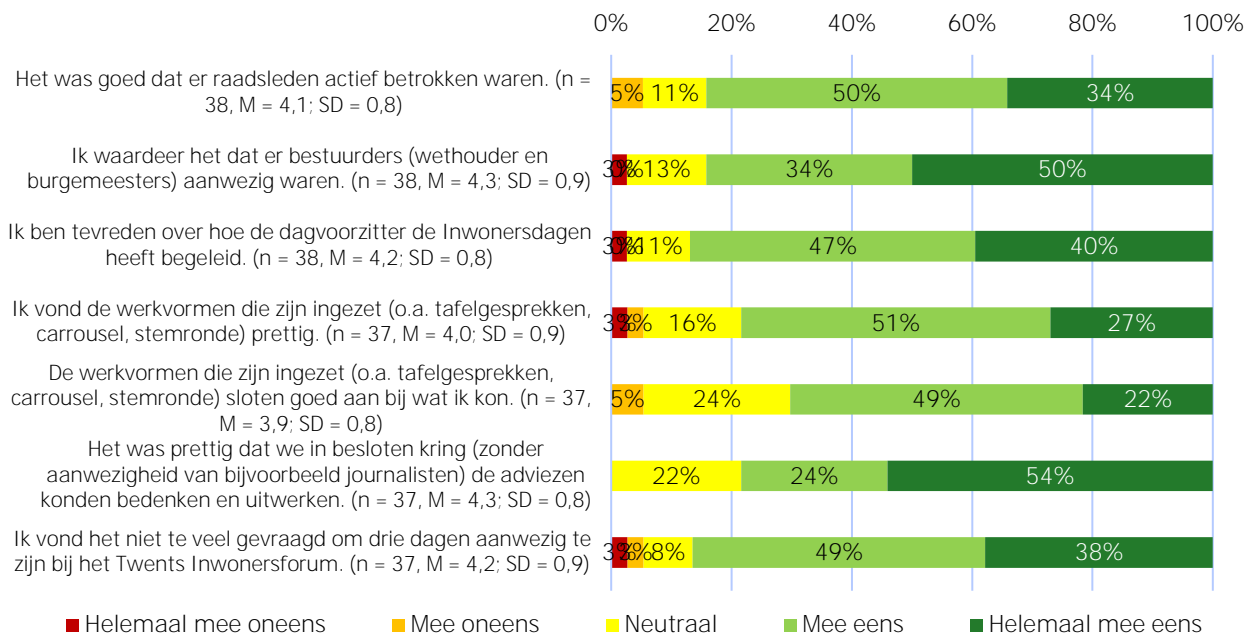
In het kort

De deelnemers zijn voornamelijk positief over de kundigheid van de organisator. Deelnemers vonden het proces aansluiten op hun verwachtingen en zeggen respectvol en eerlijk te zijn behandeld. Verder hebben ze het idee dat het proces eerlijk is verlopen, vinden ze dat goed is teruggekoppeld wat er met hun inbreng is gedaan en hebben ze er vertrouwen in dat de adviezen op een goede manier tot stand zijn gekomen. De deelnemers waarderen de aanwezigheid van de raadsleden en bestuurders tijdens één van de Inwonersdagen, en zijn tevreden over de organisatie, de ingezette werkvormen en de tijd die van hen werd gevraagd.

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat 84% van de deelnemers vindt dat het Inwonersforum aansloot op hun verwachtingen, 13% is hierin neutraal en voor 3% sloot het Inwonersforum niet aan op hun verwachtingen. Verder zijn deelnemers overwegend positief over de procedurele rechtvaardigheid²³: 87% vindt dat zij respectvol en eerlijk behandeld zijn, 78% vindt dat de organisator hun vertrouwen niet heeft geschaad tijdens het Twents Inwonersforum, en 63% vindt dat de organisator goed terugkoppelde wat er met de inbreng en zorgen van deelnemers wordt gedaan. Ook is een ruime meerderheid van de deelnemers positief over hun ervaring dat de besluitvorming over de adviezen eerlijk is verlopen (82%) en over hun vertrouwen in dat de adviezen van het Twents Inwonersforum op een goede manier tot stand zijn gekomen (87%).

Over de organisatie van het Twents Inwonersforum zijn de deelnemers overwegend positief (zie Figuur 2.33): 84% vindt de actieve betrokkenheid van raadsleden goed, eveneens 84% waardeert het dat bestuurders aanwezig waren en 87% is tevreden over de begeleiding door de dagvoorzitter. Verder vindt 78% de ingezette werkvormen prettig en 71% vindt deze ook goed aansluiten bij hun kennisniveau. Een ruime meerderheid van 87% vindt drie dagen aanwezigheid niet te veel gevraagd.

²³ In dit rapport wordt regelmatig verwezen naar procedurele rechtvaardigheid. Deze term wordt beschreven in het theoretisch raamwerk in Bijlage A.

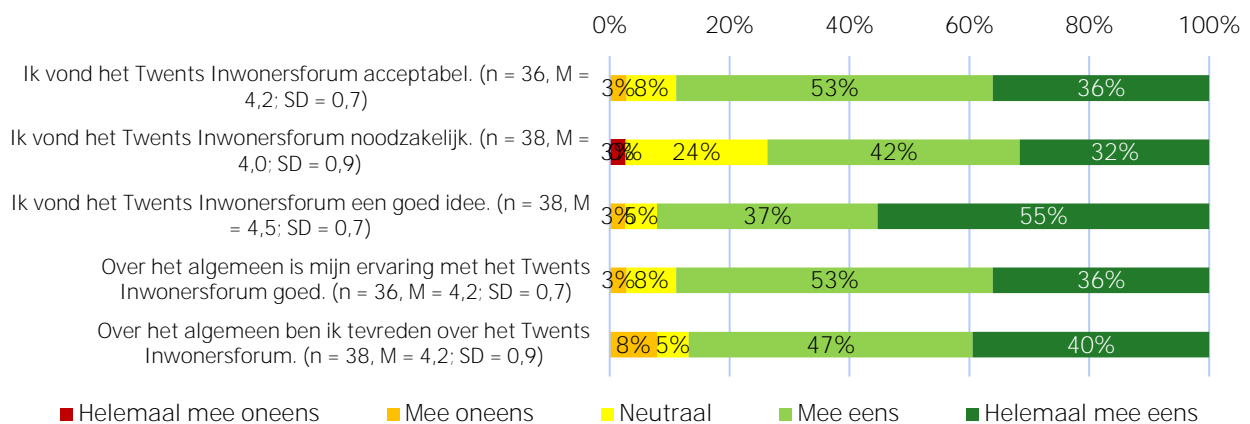

Figuur 2.33: Beoordeling van deelnemers over de organisatie van het Twents Inwonersforum.

Het proces over wat er met de adviezen van Inwonersforum RES Twente gedaan gaat worden loopt nog. Dit houdt in dat de deelnemers gevraagd werden de bekwaamheid van de initiatiefnemer tussentijds te evalueren, dus op het moment dat het proces nog gaande was. Anders dan bij de afgeronde participatietrajecten kan deze evaluatie aan het einde van het proces nog veranderen.

2.8.8 Algemene beleving van het Inwonersforum

De deelnemers zijn (erg) positief over hoe ze het Inwonersforum over het algemeen hebben beleefd (zie Figuur 2.34): een ruime meerderheid vond het Inwonersforum acceptabel (89%), noodzakelijk (74%) en een goed idee (92%). Ook is voor een ruime meerderheid de ervaring met het Inwonersforum over het algemeen goed (89%) en is een ruime meerderheid over het algemeen tevreden met het Inwonersforum (87%).

Figuur 2.34: Beleving van het Inwonersforum door deelnemers.

2.9 Verband tussen beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark

Om inzicht te krijgen in welke kenmerken van het participatieproces het meest van invloed zijn op de algemene beleving van dat proces en de beleving van het gerealiseerde zonne- of windpark hebben we een factoranalyse²⁴ toegepast op de vragenlijstdata. We keken hierbij naar de manier waarop de stellingen waarmee we de algemene beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark hebben gemeten zich in onze data tot elkaar verhouden.

Onze bevindingen laten zien dat de aan de respondenten voorgelegde stellingen met betrekking tot de algemene beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark vrijwel één factor of concept vormden. Daarom maken we geen onderscheid tussen de invloed van een thema op de beleving van het participatieproces en het zonne- of windpark, en nemen we in de beantwoording van de onderzoeksvragen de algemene beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark samen. In paragraaf 2.9.1 gaan we verder in op de resultaten van de factoranalyse.

Op basis van deze data kunnen we echter niets zeggen over het causale effect van het participatieproces op de beleving van het zonne- of windpark. Met andere woorden, we kunnen niet met zekerheid zeggen dat de manier waarop het participatieproces is beleefd heeft geresulteerd in hoe het gerealiseerde zonne- of windpark nu wordt beleefd.

2.9.1 Resultaten factoranalyse

Uit de factoranalyse bleek dat 13 van de 18 items over de beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark het hoogst laadden op één factor (eigenvalue = 30.4), die 54% van de variantie verklaarde met factorladingen tussen .52 en .90 (zie Tabel 2.1). Dat betekent dat de stellingen die we respondenten hebben voorgelegd over de beleving van het participatieproces en de beleving van het zonne- of windpark vrijwel hetzelfde concept of component hebben gemeten, en niet verschillende concepten zoals wel werd verwacht. Met andere woorden, voor respondenten is hun beleving van het participatieproces én hun beleving van het zonne- of windpark vrijwel hetzelfde.

Tabel 2.1: Resultaten van factoranalyse, met factorladingen van items over de beleving van het participatieproces en van het zonne- of windpark.

Stelling	Factorladingen					
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6
<i>Factor 1</i>						
De participatieactiviteiten die werden/worden georganiseerd sloten/sluiten goed aan bij mijn behoeften.	.86	.21	.21	.23	.07	-.06

²⁴ Een factoranalyse is een verzameling van multivariate statistische technieken die voor een groot aantal gemeten variabelen een kleiner aantal onderliggende variabelen identificeert, door de gemeten variabelen op basis van onderlinge correlaties te groeperen in onderliggende variabelen. De niet gemeten, onderliggende variabelen worden factoren of componenten genoemd.

Stelling	Factorladingen					
Het participatieproces sloot/sluit goed aan bij de verwachtingen die ik van te voren ervan had.	.69	.18	.10	.40	.13	-.13
Ik vond/vind het participatieproces van het zonne- of windpark acceptabel.	.77	-.08	.02	.02	-.07	.17
Over het algemeen ben ik tevreden over het participatieproces van het zonne- of windpark.	.86	.08	.23	.18	.14	.17
Over het algemeen is mijn ervaring met de ontwikkeling van het zonne- of windpark (tot nu toe) goed.	.83	.17	.16	.16	.15	.15
Ik ben van mening dat de hele ontwikkeling van het zonne- of windpark (tot nu toe) goed is verlopen/verloopt.	.90	.17	.16	.14	.12	.07
Ik heb ervaren dat de besluitvorming van het zonne- of windpark (tot nu toe) eerlijk is verlopen.	.85	.33	.07	.20	.11	.17
Ik heb er vertrouwen in dat de besluiten over het zonne- of windpark op een goede manier tot stand zijn gekomen/zullen komen.	.87	.33	.06	.11	.07	.16
Ik ben tevreden met hoe het zonne- of windpark in het landschap past.	.79	.23	.15	.20	.00	.29
De voordelen en nadelen van het zonne- of windpark zijn op een eerlijke manier verdeeld.	.83	.22	.22	.16	.07	.29
Ik vind het zonne- of windpark acceptabel.	.70	.28	.19	.23	.08	.33
Ik vind het zonne- of windpark een goed idee.	.62	.22	.29	.05	.18	.38
<i>Factor 2</i>						
Het is oneerlijk dat het zonne- of windpark in onze omgeving is gekomen en niet in een ander gebied. (R)	.29	.78	.14	.05	-.09	.15
<i>Factor 3</i>						
In het proces rondom de ontwikkeling van het zonne- of windpark heeft de initiatiefnemer mijn vertrouwen geschaad. (R)	.49	.35	.50	.30	-.15	.17
<i>Factor 4</i>						
Ik vind dat ik respectvol en eerlijk werd/word behandeld tijdens het participatieproces.	.52	.11	.09	.59	.19	.33
<i>Factor 5</i>						
Ik vond/vind het participatieproces van het zonne- of windpark noodzakelijk.	-.03	-.12	.17	.06	.89	-.05
Ik vond/vind het participatieproces van het zonne- of windpark een goed idee.	.18	.15	-.03	.22	.80	.04
<i>Factor 6</i>						
Ik vind het zonne- of windpark noodzakelijk.	.45	.13	.14	.27	.21	.52

Nota. Extractiemethode: principal component analysis; rotatiemethode: Varimax met Kaiser normalization. Factorladingen groter dan .48 zijn vetgedrukt. De cijfers 1-6 in de kolommen rechts geven de waargenomen factoren of componenten in de data aan.

3 Beantwoording onderzoeksvragen

In dit hoofdstuk beantwoorden we de onderzoeksvragen op basis van de resultaten van de participatieprocessen van de zeven onderzochte zonne- en windparken (in ontwikkeling). Vanwege het afwijkende karakter van het Inwonersforum in de RES-regio Twente nemen we deze case niet mee in de algemene conclusies, maar beschrijven we de uitkomsten van deze case apart.

In de beantwoording van de onderzoeksvragen bespreken we in hoeverre er bij de onderzochte cases sprake was van:

1. Beslissingsbevoegdheid van inwoners in het participatieproces;
2. Diversiteit in deelnemers en inbreng in het participatieproces;
3. Deliberatie tijdens het participatieproces;
4. Bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces;
5. Een eerlijke verdeling van lusten en lasten.

Daarnaast bespreken we hoe deze vijf thema's in de praktijk invloed hebben gehad op hoe inwoners het participatieproces (tot nu toe) hebben beleefd en hoe zij het gerealiseerde zonne- of windpark beleven.

Aan het eind van dit hoofdstuk beschrijven we voor de vijf gerealiseerde parken hoe inwoners over het algemeen het participatieproces hebben beleefd en hoe zij het gerealiseerde zonne- of windpark beleven.

3.1 Beslissingsbevoegdheid van inwoners in het participatieproces

In hoeverre is er sprake van beslissingsbevoegdheid van inwoners in het participatieproces, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven?

Laten meebeslissen vaak geen doel van participatie

Bij de onderzochte zonne- en windparken zien we over het algemeen weinig beslissingsbevoegdheid voor inwoners. In de praktijk blijkt het geven van (veel) beslissingsbevoegdheid via participatieprocessen meestal niet het doel van initiatiefnemers. Bij de onderzochte cases werd vooral ingezet op het informeren van omwonenden, het creëren van draagvlak onder omwonenden voor het zonne- of windpark, of het voorkomen van weerstand. Dit leidde tot situaties waarin inwoners beperkt in staat werden gesteld om beslissingen te beïnvloeden. Een uitzondering binnen de onderzochte cases is windpark Ospeldijk. Een energiecoöperatie was hier verantwoordelijk voor het participatieproces en stelde coproduceren als doel, met enige inspraak op het gebied van financiële participatie. De over het algemeen beperkte beslissingsbevoegdheid werd in de praktijk ook als beperkt ervaren door omwonenden.

Omwonenden ervaren onduidelijkheid over de mogelijkheid om mee te beslissen

Ondanks pogingen om transparant te zijn over de doelen van het participatieproces, bleek er onder participerende inwoners toch vaak onduidelijkheid te bestaan over de invloed die zij hadden op de besluiten. Uit dit onderzoek blijkt dat het goed informeren van omwonenden over het doel van het participatieproces uitdagend is gebleken voor initiatiefnemers, en dat meer transparantie over het proces en de mate waarin en waarover inwoners konden meebeslissen gewenst was.

Omwonenden willen meebeslissen over de locatie van het zonne- of windpark

Bij de zonne- en windparken hadden omwonenden verschillende participatiebehoeften. Voor de grootste groep was adequaat informeren door de initiatiefnemer vaak voldoende. Onder een kleine groep omwonenden bestond met name de wens voor meer beslissingsbevoegdheid over het zonne- of windpark. Hierbij zien we dat hoe meer omwonenden denken dat ze iets te verliezen hebben, hoe groter de belangen en hoe groter de gewenste betrokkenheid in de ontwikkeling van het betreffende park. Met name de landschappelijke inpassing lijkt hierbij van groot belang: het belangrijkste onderwerp waar inwoners over wilden meebeslissen was de keuze voor de locatie van het zonne- of windpark. Zo hadden omwonenden van windpark Geefsweer en zonnepark Dalvoordeweg meer invloed willen hebben op deze keuze. Bij windpark Ospeldijk was de situatie echter omgekeerd: hoewel de initiatiefnemer inzette op coproduceren, was de grootste behoefte onder omwonenden om geïnformeerd te worden. Omwonenden ervoeren het coproduceren daarnaast als raadplegen: de inspraak en het meebeslissen lagen volgens hen met name bij de grondeigenaren. Deze drie cases samen laten een mismatch zien tussen de gekozen participatie-aanpak vanuit de initiatiefnemer en de behoefte vanuit omwonenden.

Belangen van omwonenden, lokale overheden en projectontwikkelaars verschillen

In de praktijk liggen de belangen van de initiatiefnemer van het zonne- of windpark (en het participatieproces) en de belangen van omwonenden regelmatig ver uit elkaar. Een commerciële projectontwikkelaar heeft meestal financiële belangen en (lokale) overheden hebben duurzaamheidsdoelstellingen die moeten worden behaald. Inwoners hebben weer andere belangen: ongeveer 20% ervaart het behalen van de klimaatdoelen als belang wanneer het gaat om de lusten van zonne- en windparken. Voor hen is het met name belangrijk dat mogelijke overlast (horizonvervuiling, geluidsoverlast) zo veel mogelijk wordt beperkt. Bij de onderzochte cases bleek het soms ingewikkeld om de uiteenlopende belangen bij elkaar te brengen, en te komen tot een oplossing waarbij iedere stakeholder zich gekend voelt. Door de realisatie van het zonne- of windpark worden de commerciële en duurzaamheidsbelangen van respectievelijk de projectontwikkelaars en lokale overheden gediend, maar de belangen van sommigen omwonenden (beperkte overlast) in veel mindere mate. Dit verschil in belangen houdt verband met een eerlijke verdeling van lusten en lasten: zie hiervoor ook de beantwoording van de vijfde onderzoeksvraag.

Invloed op beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Over het algemeen zien we dat wanneer omwonenden het gevoel hebben dat ze geen invloed hebben gehad, ze niet over de locatie mee mochten beslissen, en wanneer er een gebrek aan transparantie over de beslissingsbevoegdheid van omwonenden was, dit een negatieve invloed heeft op hoe zij het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven.

3.1.1 RES Twente: In hoeverre is er sprake van beslissingsbevoegdheid van deelnemers, en hoe heeft dit invloed op hoe deelnemers het Inwonersforum beleven?

Veel beslissingsbevoegdheid van deelnemers op adviezen

Bij het Inwonersforum zien we over het algemeen dat deelnemers veel beslissingsbevoegdheid hebben ervaren wanneer het gaat om hun invloed op de adviezen die door de groep werden geformuleerd. Voor ruim de helft van de deelnemers was het ook duidelijk welke invloed zij hadden op de adviezen, en de meeste deelnemers vinden dat zij goed hun mening hebben kunnen geven. Ten tijde van dit onderzoek was het nog niet duidelijk in welke mate en hoe de adviezen overgenomen zijn, en dus ook niet hoe deelnemers dit ervaren hebben. Vervolgonderzoek zou kunnen uitwijzen in welke mate de adviezen vanuit het Inwonersforum bij de RES Twente hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van zonne- en windparken in de regio.

Het regionale niveau van inwonerparticipatie bij het Inwonersforum werd niet benut om in gesprek te gaan over locaties

Tijdens het Inwonersforum is niet gesproken over mogelijke (zoek)locaties of concrete projecten. Het doel was om de adviezen breed te houden, met een focus op de vraag hoe de RES 2.0 voor de regio Twente invulling zou kunnen krijgen. De drie belangrijkste onderwerpen waar inwoners over konden adviseren tijdens het Inwonersforum waren: (1) het behalen van het doel van de RES-regio om 1,5 TWh duurzame energie op te wekken voor 2030; (2) een verdeling van 60% windenergie en 40% zonne-energie; en (3) 50% lokaal eigendom. Het regionale niveau van de RES bood echter een geschikte mogelijkheid om het over (zoek)locaties te hebben voor zonne- en windparken. Uit dit onderzoek blijkt dat inwoners juist over (zoek)locaties van zonne- en windparken willen meebeslissen. Mogelijk is het een gemiste kans om deelnemers tijdens het Inwonersforum hier niet expliciet over te laten adviseren.

Invloed op beleving van het Inwonersforum

Over het algemeen zien we dat wanneer deelnemers vinden dat zij goed hun mening hebben kunnen geven en het gevoel hebben dat ze invloed hebben gehad op de adviezen, dit een positieve invloed heeft op hoe zij het Inwonersforum hebben beleefd.

3.2 Diversiteit in deelnemers en inbreng in het participatieproces

In hoeverre is er sprake van diversiteit in deelnemers en inbreng in het participatieproces, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces en het zonne- of windpark beleven?

Beperkte diversiteit onder deelnemers

Bij de onderzochte zonne- en windparken zien we over het algemeen weinig diversiteit in deelnemers aan het participatieproces, en enige diversiteit in de inbreng in het participatieproces. Sommige doelgroepen waren daardoor mogelijk minder goed gerepresenteerd en hadden daardoor mogelijk beperkt gelijke invloed op beslissingen die hen aangaan.

Weinig aandacht voor bereiken van diverse groep deelnemers

Over het algemeen is in de opzet van het participatieproces van de zonne- en windparken weinig aandacht geweest voor het bereiken van diversiteit onder deelnemers en van verschillende doelgroepen. Uit ons onderzoek blijkt dat bij geen enkel zonne- of windpark de initiatiefnemer van het participatieproces een aparte doelgroepenbenadering heeft toegepast of strategieën heeft opgesteld expliciet gericht op het betrekken van een zo divers mogelijke groep omwonenden. Bij enkele onderzochte cases, zoals de windparken Geefsweer en Ospeldijk, is er wel geprobeerd om ook andere omwonenden te bereiken dan alleen de 'usual suspects', door informatie via verschillende kanalen aan te bieden. Toch heeft dit tot een beperkte mate van diversiteit in deelnemers geleid.

Uit dit onderzoek blijkt namelijk dat vaak de 'usual suspects' (de typen inwoners die al vaak betrokken zijn bij projecten in hun nabije leefomgeving; doorgaans witte, theoretisch opgeleide mannen van middelbare leeftijd met een relatief hoog inkomen, Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2006; Tonkens & Verhoeven, 2019) deelnamen aan het participatieproces en bepaalde groepen zoals jongeren of inwoners met een migratieachtergrond niet. In de praktijk wordt dus bevestigd dat inwoners niet altijd zullen participeren wanneer hen de kans geboden wordt (Perlaviciute, 2022). De vraag die we hierbij niet kunnen beantwoorden is of omwonenden niet participeren omdat ze niet goed worden bereikt, omdat ze geen behoefte en/of tijd hebben om te participeren, of omdat ze weinig negatieve of positieve gevolgen verwachten van het zonne- of windpark.

Enige diversiteit in meningen en belangen

Wat betreft representativiteit en diversiteit van de inbreng in het participatieproces zien we bij de meeste zonne- en windparken wel diverse meningen en belangen. Dit heeft zoals beschreven bij de eerste onderzoeksvraag over beslissingsbevoegdheid vaak betrekking op de verschillen in meningen en belangen tussen de betrokken partijen, zoals commerciële projectontwikkelaars (financiële belangen), lokale overheden (duurzaamheidsdoelstellingen halen), inwoners (overlast beperken) en soms natuurorganisaties (natuur beschermen).

Opmerkelijk is daarentegen dat de participerende inwoners die de vragenlijst hebben ingevuld bij de vijf afgeronde cases overwegend verdeeld zijn over de diversiteit in deelnemers aan het participatieproces en meningen en standpunten bij het zonne- of windpark. Sommige omwonenden vinden dat de deelnemers van het participatieproces wel een goede afspiegeling waren van verschillende maatschappelijke groepen en van diverse meningen en standpunten bij het zonne- of windpark, terwijl anderen dat niet vonden. Mogelijk is diversiteit voor sommigen omwonenden niet echt van belang, of verwachten zij niet dat er meer diversiteit in deelnemers of meningen en standpunten mogelijk was.

Weinig variatie in gekozen participatiemethoden

Bij de onderzochte cases is relatief weinig variatie te zien als het gaat om participatiemethoden. Over het algemeen werden informatiebijeenkomsten gebruikt als één van de hoofdmethoden. Deze bijeenkomsten hadden voornamelijk informeren als participatieniveau, en in sommige gevallen was dit raadplegen (bijvoorbeeld zonnepark Ockhuizen). Binnen dit onderzoek valt windpark Brielse Maasdijk op, waarbij in een vroege fase van de ontwikkeling de NLVOW werd ingeschakeld voor het begeleiden van omwonenden, en als onderdeel hiervan de oprichting van een Bewonersplatform en een bredere Omgevingsadviesraad. Wat betreft passende communicatiemethoden zien we dat bij de cases verschillende communicatiemiddelen en -kanalen zijn ingezet. Toch was er bij zonnepark Dalvoordeweg weinig responsiviteit vanuit de initiatiefnemer met betrekking tot de communicatievoorkeuren van omwonenden: op het verzoek van omwonenden om de communicatie ook via Facebook te laten verlopen werd niet ingegaan. Daarnaast lijkt communicatie van besluiten met het bredere publiek vrij weinig aandacht te krijgen: het

brede publiek wordt over het algemeen niet actief betrokken (bijvoorbeeld bij zonnepark Dalvoordeweg).

Geboden informatie sloot niet altijd aan op kennisniveau van omwonenden

Uit dit onderzoek bleek verder dat de geboden informatie over de plannen vaak niet aansloot op het kennisniveau van omwonenden, en in een aantal gevallen was deze informatie te technisch (o.a. bij de windparken Ospeldijk en Brielse Maasdijk). Zoals eerder beschreven is bij Brielse Maasdijk in reactie hierop een onafhankelijke tussenpartij (de NLVOW) ingezet om een rol te spelen in de vertaling en het begrijpelijk maken van de technische informatie.

Invloed op beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Over het algemeen zien we dat wanneer er weinig variatie is in de gekozen communicatie- en participatiemethoden, informatie niet goed aansluit op het kennisniveau, en de communicatie- en participatiemethoden en informatie niet goed aansluiten op de behoeften van de inwoners, dit een negatieve invloed heeft op hoe inwoners het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven. Hoe divers de groep participerende omwonenden was had hier geen invloed op.

3.2.1 RES Twente: In hoeverre is er sprake van diversiteit in deelnemers en inbreng in het Inwonersforum, en hoe heeft dit invloed op hoe deelnemers het Inwonersforum beleven?

Onduidelijk of aandacht voor diversiteit bij selectie deelnemers ook leidde tot representatieve groep met diverse meningen

Bij het Inwonersforum is er in de uitnodiging en selectie van deelnemers veel aandacht geweest voor diversiteit, wat heeft geresulteerd in een redelijk goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen op basis van bepaalde kenmerken (zoals leeftijd, woonplaats en opleiding). Toch bleek de diversiteit in de inbreng en meningen van deelnemers in het participatieproces beperkt. Zo zagen we voornamelijk deelnemers die in het dagelijks leven rechtstreeks betrokken zijn bij het onderwerp (bijv. bestuurslid van een energiecoöperatie) en deelnemers die het onderwerp interessant vinden of die er meer over willen leren, maar bijvoorbeeld geen tegenstanders van de energietransitie. Of de benadering van de organisatie daadwerkelijk heeft geresulteerd in een representatieve groep met diverse meningen is daarom niet met zekerheid te zeggen.

Geboden informatie sloot aan op kennisniveau van deelnemers

Deelnemers vonden de informatie over het algemeen goed aansluiten op hun kennisniveau: een (ruime) meerderheid van de deelnemers vond de beschikbare informatie vanuit de organisatie en experts te begrijpen en duidelijk en vanuit verschillende invalshoeken aangeboden.

Het bredere publiek werd betrokken

Communicatie over het proces en de adviezen met het bredere publiek lijkt voldoende aandacht te hebben gekregen: op verschillende manieren is met het bredere publiek gecommuniceerd, en voor een meerderheid van de deelnemers was het ook duidelijk dat dit zou gebeuren.

Invloed op beleving van het Inwonersforum

Over het algemeen zien we dat wanneer deelnemers vinden dat er sprake was van een redelijk goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen, geboden informatie aansloot op hun kennisniveau en het bredere publiek werd betrokken, dit een positieve invloed heeft op hoe zij het Inwonersforum hebben beleefd.

3.3 Deliberatie tijdens het participatieproces

In hoeverre is er sprake van deliberatie tijdens het participatieproces, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces en het zonne- of windpark beleven?

Weinig deliberatie tijdens participatieproces

Bij de onderzochte cases zien we over het algemeen dat er weinig sprake was van deliberatie tijdens het participatieproces. Zoals beschreven bij de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag over beslissingsbevoegdheid was het doel van de initiatiefnemers van de zonne- en windparken meestal om omwonenden te informeren, draagvlak te creëren en weerstand te voorkomen, en niet zozeer om hen te laten meebeslissen. Dit heeft erin geresulteerd dat omwonenden over het algemeen wel informatie kregen, maar **weinig in gesprek zijn gegaan en van gedachten hebben gewisseld. Daarmee ervaren omwonenden dat verschillende perspectieven beperkt zijn afgewogen.** Bij meerdere zonne- en windparken bestond onder omwonenden wel de wens om te praten over de locatiekeuze, maar aangezien hen daarover geen beslissingsbevoegdheid was toegekend, vond daarover ook geen deliberatie plaats. In de praktijk zien we dat deze twee thema's, deliberatie en beslissingsbevoegdheid, sterk met elkaar zijn verbonden.

Deliberatie zonder beslissingsbevoegdheid

Tijdens het participatieproces van bijvoorbeeld de windparken Brielse Maasdijk en Ospeldijk is wel een poging gedaan om deliberatie te faciliteren. Bij Ospeldijk was er volgens omwonenden redelijk wat ruimte voor deliberatie, maar in hun ervaring zijn de verschillende ingebrachte perspectieven onvoldoende afgewogen door de initiatiefnemer. Wanneer de deliberatie uiteindelijk geen effect heeft gehad op de besluitvorming, doordat er geen beslissingsbevoegdheid was bij inwoners, hebben participanten niet het gevoel dat ze goed hebben kunnen delibereren. Het resultaat en de invloed van de gesprekken, en de verwachtingen daarover bij de participerende inwoners zijn essentieel voor een positieve beleving van het participatieproces. Indien er geen sprake is van inspraak, kan dit leiden tot gevoelens van schijnparticipatie en dat het dus voor omwonenden geen zin heeft om te delibereren. Bij bijvoorbeeld windpark Ospeldijk zagen de initiatiefnemers van het participatieproces dan ook een afname van de groep deelnemers: er kwamen steeds minder omwonenden opdagen. Het is dus van belang dat deliberatie samengaat met beslissingsbevoegdheid, om een gevoel van non-participatie te voorkomen.

Transparante (proces)informatie niet altijd voldoende beschikbaar

Wat betreft de beschikbaarheid tot (proces)informatie zijn er wisselende ervaringen binnen de cases. Bij de zonneparken Dalvoordeweg en Ockhuizen en de windparken Geefswear en Ospeldijk werd de verstrekte informatie niet als voldoende ervaren door omwonenden, en bij windpark Bommelerwaard-A2 was dit volgens sommige omwonenden niet voldoende. Het verstrekken van heldere en transparante informatie is echter voor veel cases een doel van het participatieproces volgens initiatiefnemers.

Invloed op beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Over het algemeen zien we dat wanneer omwonenden wel de mogelijkheid krijgen om te delibereren, maar wanneer dit zonder beslissingsbevoegdheid is, dit resulteert in het gevoel

van non-participatie, en dat dit uiteindelijk een negatieve invloed heeft op hoe zij het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven.

3.3.1 RES Twente: In hoeverre is er sprake van deliberatie tijdens het Inwonersforum, en hoe heeft dit invloed op hoe deelnemers het Inwonersforum beleven?

Ondanks veel deliberatie maar beperkte meningsvorming

Bij het Inwonersforum zien we over het algemeen dat er veel sprake was van deliberatie tijdens het participatieproces. Deliberatie was ook expliciet één van de doelen van het Inwonersforum. Dit heeft erin geresulteerd dat deelnemers uitgebreid met elkaar in gesprek konden gaan, van gedachten konden wisselen en dat er verschillende perspectieven zijn afgewogen. Veel deelnemers aan het Inwonersforum geven aan dat ze door de gesprekken niet van mening of standpunt zijn veranderd. Ondanks dat de deliberatieve theorie er (impliciet) van uitgaat dat deelnemers bereid zijn om open te staan voor diverse perspectieven en deze verwerken in hun uiteindelijke standpunten (Perlaviciute, 2021), bevestigt dit onderzoek dat dit dus niet altijd het geval is. Dit roept de vraag op hoe een Inwonersforum zo kan worden opgezet dat deelnemers meer open staan voor andere perspectieven.

De deliberatie ging over abstracte onderwerpen, wat meningsvorming wellicht moeilijker maakte

Verder waren de besproken onderwerpen soms vrij abstract (bijvoorbeeld het doel om 1,5 TWh duurzame energie op te wekken voor 2030 en de verdeling van 60% windenergie en 40% zonne-energie) en hebben deelnemers bijvoorbeeld het niet gehad over (zoek)locaties van zonne- en windparken of concrete projecten. Hierdoor was het voor de deelnemers wellicht op sommige punten lastig om een mening of standpunt te vormen, omdat bij de besproken onderwerpen niet altijd meteen duidelijk wordt wat het concreet voor de deelnemers betekent. Uit eerder onderzoek blijkt dat steun voor de richting van beleid (abstract) vaak hoger is dan steun voor concrete maatregelen om dat te realiseren (concreet): 71% zegt voor meer windenergie te zijn, maar slechts 21% ook voor een windpark in de eigen woonomgeving (Kloosterman et al., 2021). Het kan dus zo zijn dat deelnemers van mening veranderen wanneer de adviezen worden toegepast bij het ontwikkelen van concrete zonne- of windparken.

Invloed op beleving van het Inwonersforum

Over het algemeen zien we dat wanneer deelnemers met elkaar in gesprek konden gaan en van gedachten konden wisselen en wanneer er verschillende perspectieven zijn afgewogen, dit een positieve invloed heeft op hoe zij het Inwonersforum hebben beleefd.

3.4 Bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces

In hoeverre is er sprake van bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces, en welke invloed heeft dit op hoe inwoners het participatieproces en het zonne- of windpark beleven?

Bewoners zijn verdeeld over de bekwaamheid van de initiatiefnemer van de participatie

Bij de onderzochte cases was er sprake van variëteit in het type initiatiefnemer: zo waren er zowel publieke initiatiefnemers (gemeente, provincie), als private initiatiefnemers (commerciële projectontwikkelaars). Ook was in één case een energiecoöperatie (mede-)initiatiefnemer. Bij de cases zien we over het algemeen (grote) verdeeldheid onder de participerende inwoners over de bekwaamheid van de initiatiefnemer van het participatieproces. Er is dan ook geen eenduidig beeld te ontdekken in de manier waarop omwonenden de rol en integriteit van de initiatiefnemer van het participatieproces beoordelen, en of zij vinden dat de initiatiefnemer het vermogen had om inwoners op een goede en respectvolle manier te betrekken bij de besluitvorming.

Mogelijke invloed van mismatch tussen doel initiatiefnemer en verwachtingen omwonenden op beoordeling bekwaamheid

Bij meerdere cases, waaronder windpark Geefsweer en zonnepark Dalvoordeweg, blijkt het doel dat de initiatiefnemer had met het participatieproces niet aan te sluiten bij de verwachtingen of behoeften van omwonenden. Ondanks dat het merendeel van de omwonenden van de vijf afgeronde cases voornamelijk geïnformeerd wilde worden, zien we ook dat een relatief kleine groep omwonenden actief wil worden betrokken. Initiatiefnemers hebben daarentegen vooral ingezet op informeren, waarbij ze niet goed tegemoet zijn gekomen aan de behoeften van deze (kleine) groep. Deze mismatch kan een rol spelen in de beoordeling van de bekwaamheid van de initiatiefnemer.

Oud zeer, één-op-één interacties en personele wisselingen van invloed op relatie omwonenden en initiatiefnemer

In de praktijk zien we dat eerdere (negatieve) ervaringen met de gemeente (of andere overheden, zoals de provincie bij Brielse Maasdijk) of “oud zeer” grote invloed kunnen hebben op het vertrouwen van omwonenden in de gemeente. Ook is de manier waarop de bekwaamheid van de initiatiefnemer door omwonenden wordt beoordeeld afhankelijk van de persoon die de initiatiefnemer vertegenwoordigt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de ervaringen met één-op-één interacties met de initiatiefnemer waar omwonenden over verteld hebben. Verder blijkt dat veranderingen na personele wisselingen van negatieve, maar ook positieve invloed kunnen zijn op de relatie tussen omwonenden en initiatiefnemer (bijvoorbeeld bij windpark Brielse Maasdijk en zonnepark Ockhuizen). Dit vraagt dat de relatie tussen omwonenden en de vertegenwoordiger van de initiatiefnemer weer opnieuw wordt opgebouwd, wat vaak tijd kost.

Waarborgen consistentie in participatieproces belangrijk, maar niet eenvoudig

Een veranderende context waarin de ontwikkeling van een zonne- of windpark plaatsvindt, zoals politieke verschuivingen na verkiezingen, is van invloed op hoe inwoners het participatieproces beleven. Dit was bijvoorbeeld het geval bij windpark in ontwikkeling Brielse Maasdijk. Hierbij zien we dat consistentie in een participatieproces erg belangrijk is, maar dat het tegelijkertijd erg lastig is om die consistentie te waarborgen doordat de besluitvormingstrajecten rondom zonne- en windparken vaak een lange looptijd hebben.

Een initiatiefnemer die rekening houdt met de historie van een gebied is belangrijk voor omwonenden

Kennis van de historie van een gebied wordt belangrijk gevonden door omwonenden van de vijf afgeronde cases. Volgens omwonenden werd vaak echter onvoldoende rekening gehouden met de historie, of is het voor hen niet duidelijk hoe de initiatiefnemer er rekening mee heeft gehouden. In negatieve zin springt wat dat betreft windpark Geefsweer eruit. Gezien de cumulatieve overlast die in de regio Groningen door inwoners wordt ervaren, kan worden gesteld dat de gebeurtenissen en keuzes uit het verleden van de regio niet goed zijn meegenomen in de besluiten over het windpark. In positieve zin springt zonnepark Sas van Gent-Zuid eruit. Met de locatiekeuze voor verweesde grond van de voormalige suikerfabriek

en een omgevingsmanager uit de omgeving, is er geprobeerd rekening te houden met de historie van het gebied.

Omwonenden verschillen in hun ervaring van procedurele rechtvaardigheid

De ervaring van procedurele rechtvaardigheid was over het algemeen niet eenduidig binnen de cases (bijvoorbeeld bij de windparken Bommelerwaard-A2 en Ospeldijk en de zonneparken Sas van Gent-Zuid en Ockhuizen). Bij Geefsweer geven omwonenden aan dat zij de besluitvorming niet als eerlijk hebben ervaren. Inwoners zijn daarnaast verdeeld over of zij eerlijk zijn behandeld door de initiatiefnemer. Sas van Gent-Zuid vormt hierop een uitzondering: inwoners hebben de behandeling door de initiatiefnemer als zorgvuldig ervaren. Ook wat betreft responsiviteit zijn omwonenden verdeeld, waarbij Geefsweer als enige overwegend negatief naar voren komt. Ervaren responsiviteit kan tijdens een participatieproces veranderen, zo blijkt bij windpark Brielse Maasdijk: ontwikkelingen die plaatsvonden na de focusgroep maakten dat een deelnemer zich inmiddels serieus gehoord voelt door de gemeente Nissewaard.

Invloed op beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Over het algemeen zien we dat wanneer omwonenden de initiatiefnemer van de participatie niet als capabel beoordelen, de relatie tussen omwonenden en initiatiefnemer wordt beïnvloed door bijvoorbeeld 'oud zeer' of personele wisselingen, en de initiatiefnemer volgens omwonenden onvoldoende rekening houdt met de historie van een gebied, dit een negatieve invloed heeft op hoe zij het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven.

3.4.1 RES Twente: In hoeverre is er sprake van bekwaamheid van de organisator van het Inwonersforum, en hoe heeft dit invloed op hoe deelnemers het Inwonersforum beleven?

Positieve beoordeling van de organisator van het Inwonersforum

Bij het Inwonersforum zien we over het algemeen dat de deelnemers positief zijn over de bekwaamheid van de organisator van het participatieproces: deelnemers voelden zich respectvol en eerlijk behandeld door de organisator, hebben ervaren dat het proces eerlijk is verlopen en vonden deze aansluiten op de verwachtingen die ze hadden. Bovendien hebben de meeste deelnemers er vertrouwen in dat de adviezen op een goede manier tot stand zijn gekomen. De zorgvuldige organisatie van het proces heeft hieraan bijgedragen. Hierbij moeten we opmerken dat het om een relatief veel korter participatieproces ging dan bij de andere cases, en dat het op het moment van onderzoek onduidelijk was of de adviezen daadwerkelijk toegepast zullen worden bij bijvoorbeeld de ontwikkeling van concrete zonne- of windparken.

Invloed op beleving van het Inwonersforum

Over het algemeen zien we dat wanneer deelnemers de organisator van het Inwonersforum als capabel beoordelen, dit een positieve invloed heeft op hoe zij het Inwonersforum hebben beleefd.

3.5 Een eerlijke verdeling van lusten en lasten

In hoeverre is er sprake van een eerlijke verdeling van lusten en lasten, en hoe heeft dit invloed op hoe inwoners het participatieproces en het zonne- of windpark beleven?

De verdeling van lusten en lasten wordt door omwonenden in weinig gevallen als eerlijk ervaren

Bij de onderzochte zonne- en windparken zien we over het algemeen dat omwonenden de verdeling van lusten en lasten in weinig gevallen als eerlijk ervaren. Bij drie cases (windparken Bommelerwaard-A2, Geefsweer en Ospeldijk) zijn omwonenden hier verdeeld over of vinden de verdeling niet eerlijk. In geen geval zijn er uitgesproken positieve ervaringen van eerlijke verdelingen van lusten en lasten naar voren gekomen tijdens dit onderzoek. In sommige gevallen (bijvoorbeeld Bommelerwaard-A2) vinden initiatiefnemer en gemeente Zaltbommel de verdeling wel eerlijk, maar ervaart ruim de helft van omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld dit niet zo.

Overwegend ontevredenheid over de landschappelijke inpassing (hoe het zonne- of windpark in het landschap past)

Wat betreft de landschappelijke inpassing van het zonne- of windpark zijn omwonenden overwegend ontevreden: met name bij windpark Geefsweer zegt driekwart van de omwonenden niet tevreden te zijn met hoe het windpark in het landschap past. Bij zonnepark Dalvoordeweg en windpark Ospeldijk is het een kleine meerderheid die er zo over denkt, en bij windpark Bommelerwaard-A2 zijn omwonenden verdeeld. Alleen bij zonnepark Sas van Gent-Zuid zegt een meerderheid wel tevreden te zijn met hoe het zonnepark in het landschap past.

Omwonenden ervaren geen tot weinig (financiële) lusten

Omwonenden geven aan dat ze geen of weinig lusten ervaren. Zo zijn ze over het algemeen ontevreden over de financiële participatie en compensatie, en zeer weinig tot geen van de omwonenden ervaart duidelijk de lusten van financiële winst, ook niet als het is aangeboden door de initiatiefnemer. Bij de afgeronde zonne- en windparken gaat het om vijf van de vijf projecten waar omwonenden niet tevreden zijn met de financiële compensatie of de manier waarop zij financieel kunnen participeren. De lusten die in enige mate worden ervaren zijn de positieve bijdrage aan de doelen voor duurzame energie op land (variërend van 20% tot 41%) en in veel mindere mate het kunnen afnemen van goedkopere energie (variërend van 3% tot 14%). Slechts een kleine groep omwonenden ervaart dus enkele lusten.

Ontevredenheid over financiële participatie en compensatie ondanks aanbod verschillende financiële voordelen

Het is opvallend dat er bij de onderzochte zonne- en windparken veelal wel een aanbod voor verschillende vormen van financiële participatie aan de omgeving is gedaan, maar dat bij alle cases de omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld niet heel tevreden zijn over hoe ze financieel participeren en gecompenseerd zijn. Het is echter onbekend over welke vorm van financiële participatie of compensatie deze ontevredenheid gaat.

Wel bleek er bij twee projecten verschil te zijn tussen de uiteindelijke opties voor financiële participatie en wat in eerste instantie is aangeboden. Zo was er bij windpark Geefsweer in eerste instantie het aanbod voor een dorpsmolen, maar dat ging niet door. Bij zonnepark Dalvoordeweg is gesproken over een postcoderoosregeling maar deze is niet doorgegaan. En bij windpark Bommelerwaard-A2 is de oprichting van een Milieufonds beloofd, maar moet daar tot op heden nog invulling aan worden gegeven.

Naast dat hetgeen wat geboden wordt niet als passend of voldoende wordt ervaren, speelt het moment waarop de mogelijkheid tot financiële participatie wordt aangeboden mogelijk ook een rol. Wanneer het op het verkeerde moment aangeboden wordt, kan dit ook tot ontevredenheid leiden. Dit zien we bijvoorbeeld bij windpark Geefsweer, waar pas de mogelijkheid tot financiële participatie geboden werd nadat duidelijk werd dat de dorpsmolen er niet zou komen. Ook bij zonnepark Sas van Gent-Zuid is na realisatie onvrede onder omwonenden ontstaan doordat bij andere zonneparken die in de omgeving werden ontwikkeld wel een financiële participatieregeling werd getroffen. Daar is alsnog de mogelijkheid tot financiële participatie aangeboden.

Omwonenden maken weinig gebruik van geboden financiële voordelen

Bij de cases waar de mogelijkheid tot financiële participatie wel werd aangeboden, werd of wordt daar niet altijd gebruik van gemaakt. Bij zonnepark Dalvoordeweg zijn er bijvoorbeeld diverse financiële voordelen geboden, maar omwonenden hebben deze nauwelijks benut. Hierdoor kan de financiële participatie en compensatie die wel plaatsvindt mogelijk onvoldoende tegenwicht bieden aan de ervaren overlast (zie volgende alinea's). Het lijkt erop dat financiële compensatie geen 'silver bullet' is: het gaat omwonenden niet alleen om de financiële voordelen, wat doet vermoeden dat andere aspecten in het proces ook belangrijk zijn voor een positieve beleving van het proces. Financiële compensatie kan een negatieve beleving van het participatieproces (en ontevredenheid met de uitkomst, bijvoorbeeld de landschappelijke inpassing) dus niet afkopen. De vragen die we hierbij niet kunnen beantwoorden zijn waarom er (nog) geen gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheden voor financiële participatie en wat het goede moment is om het aan te bieden.

Een kleine groep omwonenden ervaart overlast

Bij de zonneparken Dalvoordeweg en Sas van Gent-Zuid en windpark Bommelerwaard-A2 geven omwonenden over het algemeen aan dat ze weinig positieve of negatieve gevolgen van het park ervaren. Vergeleken met deze drie cases, ervaren de omwonenden van de windparken Ospeldijk en Geefsweer meer negatieve gevolgen, met name overlast. Bij alle zonne- en windparken is er een relatief kleine groep die (enige) overlast ervaart, zoals horizonvervuiling (zowel bij zon als wind), verlies van biodiversiteit, en gevaar voor vogels en andere dieren. Toch is het algemene beeld dus niet negatief en niet positief.

Zonnepark Sas van Gent-Zuid springt er in positieve zin uit. Het zonnepark ligt grotendeels verscholen en uit het zicht. Bovendien had initiatiefnemer Shell naar eigen zeggen een relatief ruim budget voor het betrekken van omwonenden, en heeft bijvoorbeeld gezorgd voor lokale werkgelegenheid door een lokale drukker, een omgevingsmanager uit de buurt en een in de regio geboren kunstenaar in te zetten. In negatieve zin springt windpark Geefsweer er wederom uit. Door de cumulatieve overlast in de regio zijn omwonenden daar zeer negatief over de verdeling van lusten en lasten: ze vinden niet dat het windpark in het landschap past, en zijn ontevreden dat de beloofde dorpsmolen niet is gerealiseerd.

Invloed op beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Over het algemeen zien we dat wanneer omwonenden de verdeling van lusten en lasten niet als eerlijk ervaren, zij geen tot weinig (financiële) lusten ervaren en hier ontevreden over zijn, en wel (enige) overlast ervaren, dit een negatieve invloed heeft op hoe zij het participatieproces hebben beleefd en het zonne- of windpark beleven.

3.6 Algemene beleving van het participatieproces en zonne- of windpark

Omwonenden vinden participatie noodzakelijk en een goed idee, maar zijn negatief of verdeeld over het participatieproces

Omwonenden die hebben geparticipeerd zijn niet eensgezind in hun algemene beleving van het participatieproces. Zo blijkt verdeeldheid onder omwonenden van het windpark Bommelerwaard-A2 en de zonneparken Dalvoordeweg en Sas van Gent-Zuid over of het participatieproces voor hen acceptabel was, en of ze over het algemeen tevreden zijn met het participatieproces. Twee cases wijken hiervan af: de windparken Geefsweer en Ospeldijk. Voor omwonenden van windpark Geefsweer was het proces niet acceptabel en zij waren dan ook overwegend negatief over hun algemene beleving van het proces. Omwonenden van windpark Ospeldijk zijn overwegend positief over of het participatieproces acceptabel was voor hen. Daar staat tegenover dat ze verdeeld zijn over hun algemene tevredenheid met het participatieproces. Voor alle cases geldt dat omwonenden participatie voor het betreffende zonne- of windpark noodzakelijk en een goed idee vonden.

Omwonenden zijn overwegend verdeeld of negatief over de onderzochte zonne- en windparken, tenzij dit park verscholen ligt

Op de omwonenden van zonnepark Sas van Gent-Zuid na, vinden de omwonenden van de overige vier zonne- en windparken de betreffende parken niet noodzakelijk en ook geen goed idee. Omwonenden van de windparken Bommelerwaard, Geefsweer en Ospeldijk zijn verdeeld in hun beleving van het park in kwestie, en omwonenden van zonnepark Dalvoordeweg zijn hier overwegend negatief over. Omwonenden van zonnepark Sas van Gent-Zuid laten een andere ervaring zien: zij zijn overwegend positief over hun beleving. Opvallend hieraan is dat dit zonnepark als enige project op een relatief verscholen locatie ligt.

De algemene ervaring van het participatieproces én de beleving van het zonne- of windpark is terug te zien in de rapportcijfers die respondenten toekenden aan de zonne- en windparken. De parken waar met name verdeeldheid heerste (windparken Bommelerwaard-A2 en Ospeldijk en zonnepark Dalvoordeweg) scoorden tussen de 4,8 en 5,5. Voor windpark Geefsweer was dit een 4,0 en voor zonnepark Sas van Gent-Zuid een 6,6.

4 Conclusies en aanbevelingen

We begonnen dit onderzoek met het doel om inzicht te creëren in welke kenmerken van inwonerparticipatie bijdragen aan een positieve beleving van het participatieproces en van het zonne- of windpark. Hierbij hadden we specifieke aandacht voor de invulling van twee relevante kenmerken: hoe er gezorgd kan worden voor diversiteit (meer betrokken omwonenden dan de ‘usual suspects’) en voor het tijdig betrekken van omwonenden.

Om inzicht in deze kenmerken van inwonerparticipatie te creëren, hebben we in de periode van september 2022 tot en met augustus 2023 acht cases onderzocht: zeven trajecten waarbij zonne- en windparken zijn ontwikkeld, waarvan er twee nog in ontwikkeling waren en vijf afgerond. Er is één enigszins afwijkende case bestudeerd: het Inwonersforum voor de RES-regio Twente, met als doel om tot adviezen voor de RES 2.0 te komen. Op basis van de bevindingen uit deze acht cases trekken we hieronder per thema conclusies en doen we bijbehorende aanbevelingen voor partijen die betrokken zijn bij het vormgeven van (nieuw op te zetten) inwonerparticipatie, waaronder gemeenten en (commerciële) projectontwikkelaars.

4.1 Over de cases

De onderzochte participatietrajecten zijn op hoofdlijnen vergelijkbaar

In dit onderzoek is een breed spectrum aan cases onderzocht: de cases verschillen in technologie (zonne- of windenergie), regio, omvang (hectare of aantal windturbines), initiatiefnemer (gemeente, provincie, projectontwikkelaar of energiecoöperatie) en fase van ontwikkeling. We zien echter dat, hoewel de cases op meerdere van bovengenoemde kenmerken van elkaar verschillen, de onderzoeksresultaten op hoofdlijnen vergelijkbaar zijn. Bij alle cases zien we vergelijkbare bevindingen, zoals onduidelijkheid over de beslissingsbevoegdheid van omwonenden, de mate van diversiteit in participerende omwonenden en hun inbreng, en de verdeling van lusten en lasten. Opvallend is daarnaast dat we weinig verschillen zien tussen de trajecten voor een zonnepark of een windpark. Naast overeenkomsten in het proces, zien we ook overeenkomsten in hoe de zonne- en windparken worden beleefd. Zowel bij zonneparken als windparken wordt met name horizonvervuiling als negatief gevolg ervaren, al zien we die ervaring bij windparken over het algemeen in sterkere mate.

Deze gelijkenissen maakten het mogelijk om de hierop volgende algemene conclusies te trekken. Deze conclusies gelden voor deze steekproef aan cases en zullen niet voor alle participatietrajecten in Nederland gelden. De aanbevelingen die we doen op basis van de conclusies van dit onderzoek kunnen in principe wel worden toegepast op alle (nieuw op te zetten) participatietrajecten. Wel moet uiteraard steeds rekening worden gehouden met de lokale context.

In de onderzochte cases ervaren omwonenden het participatieproces en het gerealiseerde zonne- of windpark als één

Omwonenden die de vragenlijst hebben ingevuld maken – in tegenstelling tot onze verwachting – geen duidelijk onderscheid tussen hoe ze het participatieproces rondom het zonne- of windpark hebben ervaren en hoe ze het zonne- of windpark dat uiteindelijk is gerealiseerd ervaren (zie paragraaf 2.9). Op basis van de verzamelde (kwantitatieve) data kunnen we geen duidelijk onderscheid maken tussen de beleving van het participatieproces en het draagvlak voor het zonne- of windpark. Uit de statistische analyses (factoranalyse) bleek dat respondenten in dit onderzoek het onderscheid tussen het proces en de uitkomst van dat proces niet maken. Wanneer zij negatiever zijn over het proces zijn zij ook negatiever over het zonne- of windpark, en andersom. Dit kan betekenen dat een bepaalde mening over het zonne- of windpark dat wordt ontwikkeld al aanwezig is, waar een participatieproces mogelijk weinig invloed op heeft of verandering in brengt. Zeker als dat participatieproces bestaat uit slechts een aantal informatiebijeenkomsten, waarbij weinig ruimte is om met elkaar in gesprek te gaan over voor omwonenden belangrijke onderwerpen, zoals de locatiekeuze en landschappelijke inpassing. Ook in het geval van uitgebreide deliberatie, zoals het Inwonersforum van de RES-regio Twente, geeft een meerderheid van de deelnemers aan dat zij naar aanleiding van de gesprekken niet van standpunt of mening is veranderd.

4.2 Over het participatieproces

Bij de onderzochte cases bleek op alle vijf de thema's nog verbetering mogelijk

Aan de hand van vijf thema's (beslissingsbevoegdheid, diversiteit, deliberatie, bekwaamheid van de initiatiefnemer en verdeling van lusten en lasten) is onderzocht welke kenmerken van inwonerparticipatie bijdragen aan een positieve beleving van het participatieproces en van het ontwikkelde zonne- of windpark. Uit dit onderzoek blijkt dat alle bestudeerde thema's aandacht vragen om te komen tot een betere beleving van het participatieproces en het zonne- of windpark. In de alinea's hieronder gaan we specifieker in op wat we over het algemeen zien wat betreft verbeteringen in het participatieproces.

4.2.1 Beslissingsbevoegdheid

Bij de onderzochte cases betekent 'tijdig betrekken' voor bewoners dat zij mee kunnen beslissen over de locatie en omvang

In de onderzochte cases zien we dat omwonenden graag willen meebeslissen over de locatie van een zonne- of windpark. Wanneer zij hier niet over kunnen meebeslissen ervaren zij hun betrokkenheid als 'te laat'. Verder blijkt uit dit onderzoek dat de belangen van de betrokken partijen bij de ontwikkeling van een zonne- of windpark regelmatig verschillen: omwonenden willen zo weinig mogelijk overlast en daarom een beperkte omvang, terwijl de gemeente en de projectontwikkelaar vaak een grotere omvang willen om respectievelijk duurzaamheidsdoelstellingen te halen en winstgevendheid te vergroten. We zien tot slot dat, wanneer de locatie tot weinig zorgen bij omwonenden leidt, bijvoorbeeld doordat het park verscholen ligt zoals bij zonnepark Sas van Gent-Zuid, de beleving van het participatieproces en het park daarmee positiever zijn. Het zou een aanwijzing kunnen zijn dat het vooral de tevredenheid met de locatie is die de tevredenheid over het proces en het zonne-of windpark bepaalt. Vervolgonderzoek kan hier meer inzicht in creëren.

4.2.2 Deliberatie

Uit dit onderzoek blijkt dat mee kunnen praten ook (een mate van) invloed hebben vraagt

In dit onderzoek is duidelijk geworden dat deliberatie en beslissingsbevoegdheid sterk met elkaar zijn verbonden: zonder beslissingsbevoegdheid heeft deliberatie mogelijk weinig nut. Bij de onderzochte cases bleek dat omwonenden weinig ruimte hebben gekregen om met elkaar in gesprek te gaan over voor hen belangrijke onderwerpen, zoals de locatiekeuze of landschappelijke inpassing, omdat omwonenden daarop geen invloed (meer) hadden. Wanneer de deliberatie die plaatsvindt uiteindelijk geen effect heeft op de besluitvorming, omdat de beslissingsbevoegdheid ontbreekt, zullen participerende inwoners het participatieproces niet positief beleven. Als van omwonenden wordt gevraagd om mee te praten, zouden ze dus ook invloed moeten hebben op de besluiten waarover ze meepraten. Transparantie over welke invloed omwonenden dan hebben is daarbij van groot belang: het moet voor hen duidelijk zijn waarover nog wel kan worden meegepraat, en waarover niet.

Aanbeveling: Zet in op deliberatie als omwonenden beslissingsbevoegd zijn en wees transparant over de invloed die ze hebben

Zet alleen in op deliberatie wanneer omwonenden beslissingsbevoegd zijn, en dus het vermogen hebben om beslissingen over onderwerpen die hen aangaan te beïnvloeden. Wees daarnaast transparant over welke invloed omwonenden hebben op de onderwerpen waarover ze in gesprek gaan en de besluiten die daarover zullen worden genomen, en geef een terugkoppeling aan deelnemers over wat er met de uitkomsten van het participatieproces is gedaan. Dit om gevoelens van non-participatie te verminderen of voorkomen.

Transparante (proces)informatie was niet altijd voldoende beschikbaar in de onderzochte cases

Ondanks dat het verstrekken van transparante (proces)informatie in de onderzochte cases wel een doel van het participatieproces was volgens initiatiefnemers, zien we dat omwonenden de verstrekte informatie niet altijd als voldoende hebben ervaren. Voor deliberatie is openheid en transparantie over het participatieproces essentieel. Voor de meeste mensen zijn besluitvormingsprocedures bij hernieuwbare energieprojecten en andere ruimtelijke opgaven namelijk geen onderdeel van hun dagelijkse leven. Daarom zal dit veelal nieuwe, complexe informatie zijn, waar omwonenden in hun begrip ondersteund zouden moeten worden. De bevindingen uit dit onderzoek laten zien dat hier in de ervaring van omwonenden nog stappen kunnen worden gezet ter verbetering. Onder andere tijdigheid en toegankelijkheid of vindbaarheid van informatie zijn aspecten waar ruimte is voor verbetering.

Aanbeveling: Zorg tijdig voor transparante (proces)informatie en ondersteun omwonenden in het begrijpen ervan

Om te zorgen voor een is het nodig dat omwonenden tijdig duidelijke toegankelijke informatie ontvangen (of kunnen vinden) over alle stappen en regels in het proces, waaronder een planning met belangrijke beslismomenten en een gezamenlijke agenda. Daarbij zouden omwonenden ondersteund moeten worden in het begrijpen van deze nieuwe, complexe informatie, bijvoorbeeld door een tussenpersoon of expert in te schakelen (zie ook 'Aanbeveling: Stem communicatie- en participatiemethoden af op verschillende doelgroepen').

4.2.3 Diversiteit

Bij de onderzochte trajecten was de diversiteit van de groep deelnemers beperkt

De initiatiefnemers van de participatietrajecten schatten in dat er (tot nu toe) ongeveer 40 tot 100 omwonenden hebben deelgenomen aan tenminste één van de participatieactiviteiten tijdens de ontwikkeling van het zonne- of windpark, met een uitschieter van 250 deelnemers bij windpark Ospeldijk. Dit aantal participerende omwonenden vertaalt zich in een gering aantal respondenten op de vragenlijst: tussen de 9% en 18% van de respondenten (7 tot 32 omwonenden in een cirkel van 3 km rond het [toekomstige] park) gaf aan actief te hebben geparticipeerd. We zien daarbij dat de samenstelling van deze groep niet divers is, het zijn voornamelijk de ‘usual suspects’, de typen inwoners die al vaak betrokken zijn bij projecten in hun nabije leefomgeving. Dat zijn doorgaans witte, theoretisch opgeleide mannen van middelbare leeftijd met een relatief hoog inkomen.

De vraag is of dit aantal participanten en de diversiteit onder deze participerende inwoners voldoende is. Dit is uiteraard afhankelijk van de doelstelling van het participatieproces. Als het doel is om verschillende groepen inwoners te betrekken bij maatschappelijke vraagstukken, dan is er hoogstwaarschijnlijk behoefte aan het betrekken van een grotere groep omwonenden en meerdere doelgroepen. Wanneer het doel van participatie is om meer draagvlak te krijgen voor een zonne- of windpark kan dit minder van belang zijn. Voor de beleving van het participatieproces lijkt deelname van een meer diverse groep omwonenden niet altijd van belang: sommige omwonenden die geparticipeerd hebben geven aan dat ze de groep divers genoeg vonden. In de onderzochte cases heeft de beperkte diversiteit dus weinig invloed gehad op de beleving van het participatieproces.

Een andere vraag is of van alle omwonenden verwacht kan worden dat zij actief opkomen voor hun belangen en aansluiten bij participatiemomenten: niet iedereen heeft de wens of mogelijkheid om te participeren bij elk participatietraject in zijn of haar omgeving. De wens om te participeren zal daarbij groter zijn naargelang iemand verwacht overlast te gaan ervaren van veranderingen door de komst van een zonne- of windpark. Zie ook ‘Bij de onderzochte cases sloten ingezette communicatiemiddelen en participatiemethoden niet altijd aan bij de behoeften van omwonenden’ hieronder.

In de onderzochte cases werd vrijwel geen doelgroepenbenadering gebruikt

Bij geen enkel zonne- of windpark heeft de initiatiefnemer van het participatieproces een aanpak toegepast om verschillende doelgroepen te bereiken. Dit is opmerkelijk, omdat uit de literatuur blijkt dat dit belangrijk is (Germes & Bouw, 2023; Huttunen et al., 2022). Bij windpark Geefsweer zijn er wel diverse belangengroepen en verenigingen benaderd, maar in de ervaring van omwonenden was dit geen representatieve vertegenwoordiging.

Wat betreft representativiteit is er bij participatie altijd sprake van een zogeheten selectiebias, waarbij de inwoners die ervoor kiezen te participeren niet (geheel) representatief zijn voor de groep die ze zouden moeten vertegenwoordigen. Zelfs bij het Inwonersforum van de RES Twente, waar het selectieproces erop gericht was om een zo representatieve groep inwoners te laten deelnemen, zien we dit effect terug. Ondanks dat er bij het Inwonersforum een redelijk goede afspiegeling was van verschillende maatschappelijke groepen op basis van bepaalde kenmerken (zoals leeftijd, woonplaats en opleiding), bleek de diversiteit in de inbreng en meningen van deelnemers in het participatieproces beperkt. Door de selectiebias namen inwoners van de regio Twente deel die in het dagelijks leven rechtstreeks betrokken zijn bij het onderwerp (bijv. een bestuurslid van een energiecoöperatie) en die het onderwerp interessant vinden of er meer over willen

leren, maar bijvoorbeeld geen sceptici of tegenstanders van de energietransitie. Daarmee zijn bijvoorbeeld de groepen met deze specifieke meningen ondervertegenwoordigd. Hoe er toch voor gezorgd kan worden dat deze stemmen gerepresenteerd worden is een belangrijk thema voor vervolgonderzoek.

Aanbeveling: Pas een (vorm van) doelgroepenbenadering toe voor representatieve en diverse vertegenwoordiging

Om tot een meer diverse en/of representatievere groep deelnemers te komen, kunnen initiatiefnemers een zogenaamde doelgroepenbenadering toepassen. Op deze manier kunnen ze zicht krijgen in welke groepen wel en niet bereikt worden. Daarnaast kan de groep (directe) omwonenden die de meeste hinder zullen ervaren worden geïdentificeerd zodat extra aandacht kan worden besteed aan het betrekken van deze groep bij participatieactiviteiten. Zie ook 'Aanbeveling: Stem communicatie- en participatiemethoden af op de doelgroepen' en 'Lusten en lasten in balans brengen voor omwonenden is niet eenvoudig' hieronder.

Bij de onderzochte cases sloten ingezette communicatiemiddelen en participatiemethoden niet altijd aan bij de behoeften van omwonenden

De communicatie- en participatiemethoden die zijn ingezet sloten niet altijd aan bij de behoeften van omwonenden. Daarnaast zien we dat de informatie die aan omwonenden verstrekt wordt soms te technisch was, waardoor omwonenden niet goed mee konden praten. De mogelijke verschillen in participatie- en representatiebehoeften en communicatievoorkeuren van omwonenden maken een 'one size fits all'-aanpak niet wenselijk. De aanwezigheid van dergelijke verschillen onderschrijft het belang van een doelgroepenbenadering in een eerste fase van een project. Op deze manier ontstaat er inzicht in de verschillende groepen omwonenden, op welke manieren zij betrokken en vertegenwoordigd zouden willen worden, en kan vanuit deze kennis naar passende participatie- en communicatievormen worden gezocht.

Aanbeveling: Stem communicatie- en participatiemethoden af op verschillende doelgroepen

Een doelgroepenbenadering kan worden gebruikt voor het vormgeven van communicatie- en participatieactiviteiten. Dit vraagt om kennis (of analyse) van de omwonenden in het beoogde gebied, voorafgaand aan het starten van het participatieproces. Daarbij zou van tevoren gepeild kunnen worden aan welke communicatie- en participatievormen omwonenden behoefte hebben. Op deze manier kunnen communicatie- en participatiemethoden worden ingezet die (beter) aansluiten bij de diverse groepen waaruit een omgeving bestaat, waarmee de kans op diversiteit en representativiteit binnen participerende omwoners kan worden vergroot. Het bredere publiek is daarbij een ook specifieke doelgroep waar rekening mee moet worden gehouden in de communicatie. Ook kan hiermee worden aan het behartigen van belangen van (kwetsbare) omwonenden zonder dat zij zelf aansluiten.

Op basis van het onderzoek zien we daarnaast dat initiatiefnemers van een participatieproces tenminste zouden moeten inzetten op verschillende communicatiekanalen om omwonenden te bereiken. Dit vraagt dus bijvoorbeeld om inzicht in voorkeuren voor communicatiekanalen van inwoners. Zo blijkt dat sociale media een belangrijke rol zouden kunnen spelen in het informeren van inwoners. Ook zou de informatie zo veel mogelijk op B1-niveau moeten worden gecommuniceerd, en mogelijk ook vertaald naar andere talen. Daarnaast kan het inschakelen van een tussenpersoon of expert (zoals de NLVOW bij windpark Brielse Maasdijk) helpen om informatie op een toegankelijke manier passend bij de behoeften en kennis van doelgroepen in de omgeving op te stellen.

4.2.4 Bekwaamheid van de initiatiefnemer

De lokale geschiedenis is belangrijk voor omwonenden bij de onderzochte cases

Binnen de onderzochte cases vinden omwonenden het belangrijk dat initiatiefnemers over kennis van de lokale geschiedenis van een gebied beschikken, zoals eerdere besluitvorming over ontwikkelingen in de leefomgeving. Deze bevinding sluit aan bij internationaal onderzoek naar conflicten rondom duurzame energie, waaronder een Nederlands windpark (Cuppen et al., 2020). Hieruit blijkt dat omwonenden reageren op lokale projecten op basis van eerdere ervaringen, waarbij ervaringen in eenzelfde gebied als het ware een cumulatieve opeenstapeling vormen. Van deze zogenaamde *spillover* (Cuppen et al., 2020) lijkt sprake te zijn bij windpark Geefsweer. Dit betekent dus dat zowel binnen conflicten rondom duurzame energie als in de ervaring van omwonenden de lokale geschiedenis een belangrijke rol speelt.

Aanbeveling: Gebruik kennis van de lokale geschiedenis bij het organiseren van participatieprocessen

Bij het opstellen van het communicatie- en participatieplan is het belangrijk dat een initiatiefnemer kennis van de lokale geschiedenis heeft en gebruikt. Zo kan een initiatiefnemer in het contact met omwonenden bijvoorbeeld rekening houden met gevoeligheden uit het verleden of heden. Het op de hoogte zijn van eventuele cumulatieve overlast en oog hebben voor de context waarin projecten worden gepland kunnen namelijk van invloed zijn op de gepercipieerde bekwaamheid van de initiatiefnemer.

4.2.5 Verdeling van lusten en lasten

Bij de onderzochte cases ervaren de omwonenden vooral de lasten, en veel minder de lusten van het zonne- of windpark

We zien dat omwonenden vooral de lasten van een of zonne- of windpark ervaren (zoals horizonvervuiling) en niet de lusten (zoals financieel voordeel en bijdragen aan realisatie van klimaatdoelen). Ondanks dat we dit beeld terugzien bij alle afgeronde trajecten, zijn omwonenden niet eenduidig over de vraag of de verdeling van de lusten en lasten eerlijk is. De ervaring van omwonenden loopt over deze verdeling sterk uiteen tussen de onderzochte cases, en soms ook daarbinnen (bijvoorbeeld windpark Bommelerwaard-A2).

Bij de vijf afgeronde trajecten bleken omwonenden niet tevreden te zijn met financiële participatie en compensatie. De beperkte ervaring van financiële voordelen kan een aanknopingspunt zijn om de ervaren lusten en lasten beter in balans te brengen. We zien in de cases dat er soms wel gesproken wordt over financiële participatie, maar dat het lastig is om een vorm aan te bieden die past bij wat omwonenden willen én die als voldoende wordt ervaren om de lasten te compenseren. Het lijkt dus belangrijk dat er afstemming plaatsvindt tussen de initiatiefnemer en omwonenden over het soort financiële participatie en compensatie. Zo kunnen situaties waarin er geen gebruik wordt gemaakt van de aangeboden financiële participatie, zoals bij zonnepark Dalvoordeweg, worden voorkomen.

Aanbeveling: Begin op tijd met afstemmen van passende mogelijkheden voor financiële participatie en compensatie

In veel gevallen zal er een groep omwonenden blijven die (veel) overlast ervaart. Hoe er met deze groep inwoners wordt omgegaan, onder andere door hen op een passende manier en op het juiste moment te compenseren, is belangrijk. Breng daarom tijdig in kaart welke mogelijkheden er binnen het betreffende project bestaan voor financiële participatie en compensatie én ga hierover in gesprek met omwonenden. Op deze manier kunnen vormen van financiële participatie worden gezocht die de lusten en lasten voor omwonenden beter

in balans brengen. Het vinden van financiële participatie en compensatie die past. Ook hier is maatwerk belangrijk, aansluit bij of in elk geval tegenmoed komt aan behoeften uit de omgeving. Houd er rekening mee dat financiële compensatie niet alle ontevredenheid weg kan nemen.

4.2.6 Inwonersforum RES Twente

Participatie op regionaal niveau in dit geval niet benut om bij te dragen locatiekeuzes en hiermee aan tijdigheid van betrekken

Tijdens het participatieproces waarbij adviezen zijn opgesteld voor de Regionale Energiestrategie 2.0 van de RES-regio Twente is niet het gesprek gevoerd over de locaties of omvang van concrete projecten. Vanuit de andere cases leerden we dat omwonenden juist graag over de locaties en de omvang van zonne- en windparken willen meebeslissen. De RES biedt op regioniveau een kans om het over zoekgebieden, locaties en omvang te hebben. Het is mogelijk een gemiste kans dat in de opzet van het Inwonersforum deze onderwerpen niet zijn meegenomen als bespreekpunt voor deelnemers.

Aanbeveling: Benut regionale participatie om het over locaties en omvang te hebben

Een aanbeveling is om onder andere met de provincie, gemeenten, projectontwikkelaars en inwoners om tafel te gaan om het over de locaties en omvang van de zonne- en windparken voor RES-regio's te hebben. Hierbij kunnen bijvoorbeeld inwoners worden uitgenodigd rondom zoekgebieden.

Referenties

Batenburg, A., & Paradies, G. (2022). *Achtergrondrapport Periodiek Overzicht Inwonerparticipatie Energietransitie in de Fysieke Leefomgeving – de eerste meting*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/inwonerparticipatie-periodiek-overzicht/>

Batenburg, A., & Paradies, G. (2023). *Achtergrondrapport Periodiek Overzicht Inwonerparticipatie Energietransitie in de Fysieke Leefomgeving – de tweede meting*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/inwonerparticipatie-periodiek-overzicht-2023/>

Bouma, J., Hollander, G. de, Doren, D. van, & Martens, A. (2023). *Betrokken burgers – Onmisbaar voor een toekomstbestendige leefomgeving*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2023-betrokken-burgers-signaleringsrapport-4957_1.pdf

Cuppen, E., Ejderyan, O., Pesch, U., Spruit, S., Grift, E. van de, Correljé, A., & Taebi, B. (2020). When controversies cascade: Analysing the dynamics of public engagement and conflict in the Netherlands and Switzerland through “controversy spillover”. *Energy Research & Social Science*, 68, 101593. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101593>

Grift, van de, E., Schiele, J., & Paradies, G. (2023). *Versnelstudie 2 Burgerdialoog*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/burgerdialoog-klimaat-energie/>

Hurenkamp, M., Tonkens, E., Duyvendak, J. W. (2006). *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*. Universiteit van Amsterdam/NICIS Kenniscentrum Grote Steden, Den Haag.

Kamerstukken II, 32813, nr. 1231. (2023, 17 mei). Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32813-1231.html>

Klimaatwet. (2023, 22 juli). Geraadpleegd van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0042394/2023-07-22>

Kloosterman, R., Akkermans, M., Reep, C., Wingen, M., Molnár-In 't Veld, H., & van Beuningen, J. (2021). *Klimaatverandering en energietransitie: opvattingen en gedrag van Nederlanders in 2020*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/rapportages/2021/klimaatverandering-en-energietransitie-opvattingen-en-gedrag-van-nederlanders-in-2020/2-opvattingen-over-klimaatverandering>

Klösters, M., Peuchen, R., & Paradies, G. (2022). *Versnelstudie 1 Burgerberaad*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/burgerberaad-klimaat-en-energiebeleid/>

Martens, A., Vringer, K., Porsius, J., & Tennekes, J. (2023). *Legitimiteit van beleid in beleidsevaluaties, een analysekader en een empirische toepassing op de Regionale Energie Strategieën (RES)*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van

https://www.pbl.nl/uploads/default/downloads/pbl-2023-legitimiteit-van-beleid-in-beleidsevaluaties-3850_0.pdf

Netbeheer Nederland. (2023). *Het energiesysteem van de toekomst: de 113050-scenario's Integrale energiesysteemverkenning 2030-2050*. Den Haag: Netbeheer Nederland.

PBL (2024). *Trajectverkenning Klimaatneutraal 2050. Trajecten naar een klimaatneutrale samenleving voor Nederland in 2050*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van <https://www.pbl.nl/system/files/document/2024-04/pbl-2024-trajectverkenning-klimaatneutraal-2050-5093.pdf>

Rijksoverheid. (2019). *Klimaatakkoord*. Den Haag: Rijksoverheid. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/28/klimaatakkoord>

Scheepers, M., Stralen, J., van, Giraldo Chavarriaga, J., Elberry, A., Uslu, A., & Oliveira, C. (2024). *Towards a sustainable energy system for the Netherlands in 2050*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/scenariostudie-energiesysteem/>

Tonkens, E., & Verhoeven, I. (2019). The civic support paradox: Fighting unequal participation in deprived neighbourhoods. *Urban Studies*, 56(8), 1595-1610. <https://doi.org/10.1177/0042098018761536>

Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.

Theoretisch raamwerk

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>

Bernauer, T., Mohrenberg, S., & Koubi, V. (2020). Do citizens evaluate international cooperation based on information about procedural and outcome quality? *Review of International Organizations*, 15(2), 505-529. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09354-0>

Bleijenberg, C., Aarts, M.N.C., & Renes, R.J. (2019a). Hoe gesprekken een participatieproces maken of breken. Een vergelijkende casestudie naar de betekenis van gesprekken tussen burgers en overheid voor het verloop van een lokaal participatieproces. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 47(1), 27-44. <https://doi.org/10.5117/2019.047.001.003>

Bleijenberg, C., Aarts, M.N.C., & Renes, R.J. (2019b). Meepraten schept de verwachting serieus genomen te worden. Hoe deelnemers aan stadsgesprekken spreken over hun verwachtingen. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 47(3/4), 176-195. <https://doi.org/10.5117/2019.047.003.003>

Colvin, R. M., Witt, G. B., & Lacey, J. (2016). How wind became a four-letter word: Lessons for community engagement from a wind energy conflict in King Island, Australia. *Energy Policy*, 98, 483-494. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2016.09.022>

Devine-Wright, P. (2011). Public engagement with large-scale renewable energy technologies: Breaking the cycle of NIMBYism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2(1), 19-26. <https://doi.org/10.1002/wcc.89>

Dryzek, J. S., & Niemeyer, S. (2019). Deliberative democracy and climate governance. *Nature Human Behaviour*, 3, 411-413. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0591-9>

Energieparticipatie. (z.d.). *Hoeveel ruimte is er om te participeren?* Geraadpleegd van www.energieparticipatie.nl/leren/waarover-kan-men-meepraten/hoeveel-ruimte-is-er-om-te-participeren

Evers, D., Nabelek, P., & Tennekes, J. (2019). *Wind-op-land: lessen en ervaringen. Een reflectie op de implementatie van windenergie vanuit een ruimtelijk perspectief*. Den Haag: PBL Planbureau voor de Leefomgeving. Geraadpleegd van www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2019-wind-op-land-lessen-en-ervaringen-3379.pdf

Fung, A. (2015). Putting the public back into governance: The challenges of citizen participation and its future. *Public Administration Review*, 75(4), 513-522. <https://doi.org/10.1111/puar.12361>

Germes, L.A.M.H., & Bouw, K. (2023). *Participatie met oog voor verschil*. Groningen: Hanzehogeschool Groningen. Geraadpleegd van <https://research.hanze.nl/nl/publications/participatie-met-oog-voor-verschil>

Huttunen, S., Ojanen, M., Ott, A., & Saarikoski, H. (2022). What about citizens? A literature review of citizen engagement in sustainability transitions research. *Energy Research & Social Science*, 91, 102714. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102714>

Kamp, van, I., & Berg, van den, G. P. (2021). *Gezondheidseffecten van windturbinegeluid*. Bilthoven: RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu. Geraadpleegd van www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/2020-0214.pdf

Kennisknooppunt Participatie. (2020). *De doelen van participatie. Snelstudie #2*. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Geraadpleegd van <https://www.kennisknooppuntparticipatie.nl/downloads/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=2038675&forcedownload=false>

Kennisknooppunt Participatie. (2021). *Participatie en inclusiviteit. Snelstudie #3*. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Geraadpleegd van <https://www.kennisknooppuntparticipatie.nl/downloads/HandlerDownloadFiles.ashx?idnv=1867777&forcedownload=false>

Klösters, M., de Koning, N., Dreijerink, L., Tigchelaar, C., Bijvoet, J., & Kooger, R. (2020). *Samenwerken in de wijkaanpak: ervaringen met bewonersparticipatie in acht proeftuinen aardgasvrije wijken*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/samenwerken-in-de-wijkaanpak-ervaringen-met-bewonersparticipatie-in-acht-proeftuinen-aardgasvrije-wijken/>

Klösters, M., Peuchen, R., & Paradies, G. (2022). *Versnelstudie 1 Burgerberaad*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/burgerberaad-klimaat-en-energiebeleid/>

Laws, D., & Forester, J. (2007). Public policy mediation: From argument to collaboration. In F. Fischer, G. J. Miller (eds.), *Handbook of public policy analysis. Theory, politics, and methods* (pp. 513-534). New York: Routledge.

Lind, E., & Arndt, C. (2016). Perceived fairness and regulatory policy: A behavioural science perspective on government-citizen interactions. *OECD Regulatory Policy Working Papers*, 6, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/1629d397-en>

McCauley, D., Heffron, R., Stephan, H., & Jenkins, K. E. H. (2013). Advancing energy justice: The triumvirate of tenets and systems thinking. *International Energy Law Review*, 32(3), 107-116.

Nationaal Programma Regionale Energiestrategie. (z.d.-a). *Werkblad Participatie*. Geraadpleegd van <https://www.energieparticipatie.nl/system/files/inline/Werkblad%20participatie.pdf>

Nationaal Programma Regionale Energiestrategie. (z.d.-b). *Werkblad Lokaal Eigendom*. Geraadpleegd van <https://www.regionale-energiestrategie.nl/werkwijze/handreiking+20+en+werkbladen/documenten+handreiking+20+en+werkbladen/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=2190597>

Natuur & Milieu. (2022). Verkenning beleving omwonenden zonneparken. Utrecht: Natuur & Milieu. Geraadpleegd van <https://natuurenmilieu.nl/app/uploads/Onderzoek-zonneparken.pdf>

Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving. (2020). *Participatie in aardgasvrije wijken: jaarrapport 2019-2020*. Den Haag: Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving. Geraadpleegd van <https://overlegorgaanfysiekeleefomgeving.nl/publicaties/1756603.aspx?t=Jaarrapport--samenhang-vinden-in-participatie-bij-het-aardgasvrij-maken-van-wijken-september-2020>

Perlaviciute, G. (2022). Contested climate policies and the four Ds of public participation: From normative standards to what people want. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 13(1), e749. <https://doi.org/10.1002/wcc.749>

Peuchen, R., Kox, E., Klösters, M., Straver, K. (2022). *Beleving windenergie op land. Inzichten uit vier windparken in Nederland*. Amsterdam: TNO. Geraadpleegd van <https://energy.nl/publications/beleving-windenergie-op-land/>

Rijnveld, M. & van Schie, N. (2019). *Kader voor het vormgeven van participatie bij duurzame energieprojecten. Green Deal 221 Participatie van de Omgeving bij Duurzame Energieprojecten*. Geraadpleegd van www.greendeals.nl/sites/default/files/2019-11/GD%20221%20Participatie%20kaders.pdf

Schwencke, A. M., van Rijn, R., Hoenkamp, R., & Schreurs, L. (2020). *Monitor Participatie Hernieuwbare Energie op Land. Resultaten nulmeting*. Geraadpleegd van www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j4nvgs5kjg27kof_j9vvi5epmj1ey0/vldhuia8k5yd/f=/blg954761.pdf

Squintani, L., Alblas, E., Liu, L., & Perlaviciute, G. (2022). *Rapport over uitgangspunten voor publieke participatie in de energietransitie in Zuid-Holland*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen. Geraadpleegd van <https://www.rug.nl/about-ug/organization/collaboration/research-collaboration/onderzoekenergietransitie/documenten/uitgangspunten-participatie-zh.pdf>

Visser, V., van Popering-Verkerk, J., & van Buuren, M. W. (2019). *Onderbouwd ontwerpen aan participatieprocessen. Kennisbasis participatie in de fysieke leefomgeving*. Rotterdam: GovernEUR. Geraadpleegd van <https://repub.eur.nl/pub/123514>

Wolsink, M. (2000). Wind power and the NIMBY-myth: Institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable Energy*, 21(1), 49-64. [https://doi.org/10.1016/S0960-1481\(99\)00130-5](https://doi.org/10.1016/S0960-1481(99)00130-5)

Zoelen, van, B. (2021, 7 maart). Hoe bevalt dat in Nijmegen en Houten, wonen bij windmolens? *Het Parool*. Geraadpleegd van www.parool.nl/nederland/hoe-bevalt-dat-in-nijmegen-en-houtenwonen-bij-windmolens-b661a9cc/

Onderzoeksverantwoording

IBM Corp (2021). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 28.0*. Armonk, NY: IBM Corp.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>

Bommelerwaard-A2

Provincie Gelderland. (2022, 8 maart). *Wob-besluit inzake intrekkingverzoek windpark Bommelerwaard*. Geraadpleegd van [https://gelderland.stateninformatie.nl/document/11279612/1/JvdM+-+Wob-besluit+inzake+intrekkingverzoek+windpark+Bommelerwaard+%28PS2022-162%29](https:// gelderland.stateninformatie.nl/document/11279612/1/JvdM+-+Wob-besluit+inzake+intrekkingverzoek+windpark+Bommelerwaard+%28PS2022-162%29)

Staatscourant. (2018, 5 februari). *Ontwerp-besluiten Windpark Bommelerwaard-A2. Nr. 6837*. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2018-6837.pdf>

Windpark Bommelerwaard-A2. (z.d.). *Voorgeschiedenis windpark*. Geraadpleegd van <https://bommelerwaard-wind.nl/ontstaan>

Dalvoordeweg

Solar Proactive. (2018). *Beleidskader Zonnepark Daarle*. Geraadpleegd van https://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0163.OVBUZONDLVRDWG2021-VG01/t_NL.IMRO.0163.OVBUZONDLVRDWG2021-VG01.pdf

Solar Proactive. (z.d.). *Samen bouwen aan een duurzame toekomst*. Geraadpleegd van <https://solarproactive.nl/>

Werkgroep Duurzaam Daarle. (2020). *Plan Daarle Energie Neutraal*. Geraadpleegd van https://energiekdaarle.nl/wp-content/uploads/2021/11/Plan_Daarle_Energie_Neutraal_mei_2020.pdf

Geefsweer

Drent, M. (2020a, 29 september). Hoe verdeel je een windfonds? Omwonenden en dorpen komen er na drie jaar niet uit. *RTV Noord*. Geraadpleegd van <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/747151/hoe-verdeel-je-een-windfonds-omwonenden-en-dorpen-komen-er-na-drie-jaar-niet-uit>

Drent, M. (2020b, 9 november). Omwonenden zijn niet blij met verdeling windfonds. *RTV Noord*. Geraadpleegd van <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/759917/omwonenden-zijn-niet-blij-met-verdeling-windfonds>

Minnema, E. (2021, 28 juli). Ook bromtonen bij windmolens Geefsweer: 'Het gaat vooral over N33, maar hier speelt ook van alles'. *RTV Noord*. Geraadpleegd van <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/836974/ook-bromtonen-bij-windmolens-geefsweer-het-gaat-vooral-over-n33-maar-hier-speelt-ook-van-alles>

Provincie Groningen. (2015). *Beleidskader Sanering en opschaling, gebiedsfonds en participatie*. Geraadpleegd van https://www.provinciegroningen.nl/fileadmin/user_upload/Documenten/Downloads/11-3-2015_GECONSOLIDEERD_beleidskader.pdf

Provincie Groningen. (2017, 20 april). Verslag klankbordgroep windpark Geefsweer 20 april 2017 [Intern document].

Ospeldijk

Duurzaamheid in Nederweert. (2018). *Burgerwindpark Ospeldijk: samen werken aan de energietransitie*. Geraadpleegd van <https://www.themanieuws.nl/app/publication/DNEW181/6551>

Gemeente Nederweert. (2021, 16 september). *Raadsinformatiebrief Windpark Ospeldijk* [Intern document].

Pointer. (2021). *Windmolens: kans of nachtmerrie?* Geraadpleegd van <https://pointer.kro-ncrv.nl/windmolens-kans-of-nachtmerrie>

Provincie Limburg. (z.d.). *Presentatie Windenergie Limburg. Positie geven van burger energie coöperaties* [Intern document].

Provincie Limburg. (2014). *Provinciaal Omgevingsplan Limburg*. Geraadpleegd van https://portal.prvlimburg.nl/ro-online/provincie/NL.IMRO.9931.GCSVOL2014-GC02/pt_NL.IMRO.9931.GCSVOL2014-GC02.html

RES Noord- en Midden Limburg (2021). *RES 1.0 Noord- en Midden Limburg: Samen werken aan een duurzame regio*. Geraadpleegd van https://cuatro.sim-cdn.nl/echtsusteren45fb5c/uploads/res_1.0_samenvatting_noord-en_midden_limburg.pdf?cb=BSXwXImQ

Verhoef, P., & Claessens, E. (2018). *Windpark Ospeldijk, Gemeente Nederweert: Ruimtelijke onderbouwing bij de omgevingsvergunningaanvraag voor het afwijken van het bestemmingsplan*. De Bilt: Sweco. Geraadpleegd van https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0946.BAWindmolenw2018-VA01/t_NL.IMRO.0946.BAWindmolenw2018-VA01.pdf

WML & Zuidenwind (z.d.). *Kader Omgevingsfonds Windpark Ospeldijk*. Geraadpleegd van <https://www.zuidenwind.org/wp-content/uploads/2021/12/Kader-Omg.-Fonds-Ospeldijk.pdf>

Zuidenwind. (z.d.-a). *Communicatie- en participatieplan*. Geraadpleegd van <https://nederweert.bestuurlijkeinformatie.nl/Reports/Document/bcf7009d-4eea-4c61-aa1c-5cd4d019b04f?documentId=5560a430-1284-455a-b32c-2bedf57b6fdf>

Zuidenwind. (z.d.-b). *Coöperatie Zuidenwind. De coöperatieve principes*. Geraadpleegd van <https://www.zuidenwind.org/de-cooperatie-1/>

Sas van Gent-Zuid

Droogendijk, R. (2019). *Ruimtelijke onderbouwing Sas van Gent, Zonnepark Vloevelden*. Zoetermeer: Mees Ruimte en Milieu. Geraadpleegd van https://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0715.OMGSVG08-VG01/t_NL.IMRO.0715.OMGSVG08-VG01.pdf

Gemeente Terneuzen. (2019). Omgevingsvergunning zonnepark. Geraadpleegd van https://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0715.OMGSVG08-VG01/vb_NL.IMRO.0715.OMGSVG08-VG01.pdf

Shell. (z.d.). *Shells zonneparken in Nederland*. Geraadpleegd van <https://www.shell.nl/over-ons/wat-wij-doen/zon.html>

Gemeente Terneuzen. (z.d.). Duurzaamheidsfonds Terneuzen. Geraadpleegd van <https://www.terneuzen.nl/duurzaamheidsfonds>

Gemeente Terneuzen. (2020). Structuurvisie Zonne-energie en ruimtelijke compensatie. Geraadpleegd van https://www.terneuzen.nl/Inwoners_Terneuzen/Bouwen/Omgevingsplan/ruimtelijke_regels/Zonne_energie/Structuurvisie_Zonne_energie_en_ruimtelijke_compensatie_gemeente_Terneuzen_2020

Ockhuizen

Gemeente Utrecht. (z.d.). *Ockhuizen: nieuwe inrichting gebied*. Geraadpleegd van <https://www.utrecht.nl/wonen-en-leven/bouwprojecten-en-stedelijke-ontwikkeling/bouwprojecten/ockhuizen-nieuwe-inrichting-gebied/>

Gemeente Utrecht. (2022, 20 januari). Aangepast verslag bijeenkomst omwonenden Ockhuizen [Intern document].

Hoving, R. (2022, 30 januari). Tranen om 100.000 zonnepanelen rond buurtschap bij Haarzuilens. *AD*. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/utrecht/tranen-om-100-000-zonnepanelen-rond-buurtschap-bij-haarzuilens~a860ee44/>

Natuurmonumenten. (2022, 20 januari). *Zonneveld Ockhuizen Haarzuilens: alleen kleinschalig en goed ingepast in landschap*. Geraadpleegd van <https://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/landgoed-haarzuilens/nieuws/zonneveld-ockhuizen-haarzuilens-alleen-kleinschalig-en>

Redactie DUIC. (2021, 9 februari). Wat te doen met Ockhuizen als de boeren vertrokken zijn? Gemeente start een onderzoek. *De Utrechtse Internet Courant*. Geraadpleegd van <https://www.duic.nl/algemeen/wat-te-doen-met-ockhuizen-als-de-boeren-vertrokken-zijn-gemeente-start-een-onderzoek/>

Redactie Leidsche Rijn Nieuws. (2022, 31 maart). Gemeente roept bewoners op mee te denken over omstreden inrichting Ockhuizen. *Leidsche Rijn Nieuws*. Geraadpleegd van <https://leidsche-rijn.nieuws.nl/2022/03/31/gemeente-roept-bewoners-op-mee-te-denken-over-omstreden-inrichting-ockhuizen/>

Redactie RTV Utrecht. (2023, 3 november). Utrechtse raad stemt in met zonneveld in Ockhuizen. *RTV Utrecht*. Geraadpleegd van <https://www.rtvutrecht.nl/nieuws/3653795/utrechtse-raad-stemt-in-met-zonneveld-in-ockhuizen>

Brielse Maasdijk

Arcadis. (2021). *Notitie reikwijdte en detailniveau. Windpark Brielse Maasdijk*. Geraadpleegd van https://www.windbrielsemaasdijk.nl/sites/default/files/2021-02/Notitie%20reikwijdte%20en%20detailniveau%20versie%20H_0.pdf

Bewonersplatform Nissewaard (2022, 2 juni). *Adviesrapport Bewonersplatform Nissewaard* [Intern document].

Commissie m.e.r. (2022). *Advies 3516. Windpark Brielse Maasdijk (gemeente Nissewaard)*. Geraadpleegd van <https://www.commissiemer.nl/adviezen/3516>

Gemeente Nissewaard. (2022, 25 mei). *Raadsmemo Communicatie- & participatietraject in aanloop naar aanvraag vergunning & VKA Windpark Brielse Maasdijk* [Intern document].

Gemeente Nissewaard. (2023). *Informatieavonden Windpark Brielse Maasdijk op 11 en 13 december*. Geraadpleegd van <https://www.nissewaard.nl/nieuws-1/informatieavonden-windpark-brielse-maasdijk-op-11-en-13-december.htm>

Gemeente Nissewaard. (z.d.). *Windenergie locatie Brielse Maasdijk*. Geraadpleegd van https://www.nissewaard.nl/duurzaamheid/duurzaamheid_to/windenergie-locatie-brielse-maasdijk.htm

HVC. (z.d.). *Windenergie van HVC*. Geraadpleegd van <https://www.hvcgroep.nl/windenergie-van-hvc>

Inwonersforum RES Twente

Coördinatieteam RES Twente. (2022). *Concept Regionale Energiestrategie Twente 2.0*. Geraadpleegd van <https://gemeenteraad.dinkelland.nl/Documenten/2023-28-concept-RES-Twente-2-0-bijlage-2.pdf>

Coördinatieteam RES Twente. (z.d.). *Achtergronddocument bij het Twents Inwonersforum* [Intern document].

Organisatie Twents Inwonersforum. (2023a, 22 april). *Briefing gespreksleiders en notulisten*. [Intern document]

Organisatie Twents Inwonersforum. (2023b, maart). *Uitnodigingsbrief Twents Inwonersforum* [Intern document].

Organisatie Twents Inwonersforum. (z.d.-a). *Verantwoording representativiteit* [Intern document].

Organisatie Twents Inwonersforum. (2023c). *Criteria representativiteit Twents Inwonersforum* [Intern document].

Organisatie Twents Inwonersforum. (z.d.-b). *Participatieproces van RES Twente in volle gang: 30.000 uitnodigingen op de mat voor inwonersbijeenkomsten over duurzame energie* [Intern document].

Organisatie Twents Inwonersforum. (2023d, 1 april). *Presentatie Inwonersdag 1 Twents Inwonersforum* [Intern document].

Raaij, van, L. (2023a, 21 februari). Inwoners Twente mogen stempel drukken op plannen voor windmolens en zonneparken. *Tubantia*. Geraadpleegd van <https://www.tubantia.nl/enschede/inwoners-twente-mogen-stempel-drukken-op-plannen-voor-windmolens-en-zonneparken-a3c6f2ee/>

Raaij, van, L. (2023b, 7 mei). Niemand mag zien hoe een 'zwaarwegend advies' over windturbines in Twente tot stand komt. *Tubantia*. Geraadpleegd van https://www.tubantia.nl/enschede/niemand-mag-zien-hoe-een-zwaarwegend-advies-over-windturbines-in-twente-tot-stand-komt-a4cbc45b/?cb=4d2d15aced3c537b794177a6646c565a&auth_rd=1

Regionale Meedenktank RES Twente. (2023). Adviezen van de Regionale Meedenktank [Intern document].

TNO. (2023). Observatieverslag Inwonersdag 3 Twents Inwonersforum [Intern document].

Bijlage A

Theoretisch raamwerk

Voor het onderzoeken van de beleving van het participatieproces van inwoners en verschillende aspecten van dat proces, zoals de inbreng van omwonenden, de besluitvorming en diversiteit, gebruikten we een theoretisch raamwerk dat is gebaseerd op drie kernpublicaties naar participatie bij hernieuwbare energieprojecten:

1. Vier normatieve standaarden voor effectieve participatie (Perlaviciute, 2022);
2. Kader voor het vormgeven van participatie bij duurzame energieprojecten (Rijnveld & van Schie, 2019);
3. TNO-onderzoek naar de beleving van windenergie op land (Peuchen, Kox, Klösters & Straver, 2022);

Daarnaast is voor het opstellen van het theoretisch raamwerk gesproken met de volgende experts op het gebied van participatie in de fysieke leefomgeving: Goda Perlaviciute (Universiteit Groningen), Marc Rijnveld (Public Mediation), Mattijs Taanman (Erasmus Universiteit) en Sanne Akerboom (Universiteit Utrecht). Ook is gebruik gemaakt van expertise binnen het TNO-onderzoeksteam.

Het opgestelde theoretisch raamwerk bestaat uit vijf thema's, met in totaal 29 onderliggende factoren (zie Tabel a.1). De vijf thema's zijn **Beslissingsbevoegdheid**, **Diversiteit**, **Deliberatie**, **Bekwaamheid** en **Verdeling van lusten en lasten**. Deze thema's zijn afgeleid van de vier D's *Dialogue*, *Decision-making power*, *Diversity*, en *Deliberation*.²⁵ Hiervoor geldt dat hoe meer er aan deze vier normatieve standaarden wordt voldaan, hoe effectiever de participatie wordt geacht (Perlaviciute, 2022). Hierbij zijn *dialogue* en *deliberatie* samengevoegd omdat er in de praktijk sprake moet zijn van een participatievorm waarin een dialoog (gesprek) mogelijk is, voordat er deliberatie kan plaatsvinden. Dialoog is dus een voorwaarde voor deliberatie. Deze samenvoeging van *Dialogue* en *Deliberation* is in lijn met eerder onderzoek naar participatie bij hernieuwbare energieprojecten op land in Zuid-Holland (Squintani, Alblas, Liu & Perlaviciute, 2022).

Vanuit onder andere eerder TNO-onderzoek (2022) zijn hier de ervaren bekwaamheid van de initiatiefnemer van de participatie en (de tevredenheid met) de verdeling van de lusten en lasten aan toegevoegd. Dit laatste thema heeft betrekking op de uitkomsten van het participatieproces. Om de thema's te concretiseren en meetbaar te maken zijn ze vanuit literatuur onderverdeeld in factoren. De thema's en onderliggende factoren bepalen gezamenlijk de kwaliteit van het participatieproces. Een kwalitatief goed participatieproces draagt bij aan de mate van acceptatie van hernieuwbare energieprojecten, zoals een zonne- of windpark (Rijnveld & van Schie, 2019). De thema's en factoren zijn gebruikt om het interviewprotocol, de vragenlijst en het protocol voor de focusgroepen op te stellen, en vormen het raamwerk voor de analyse van de onderzoeksresultaten.

²⁵ Voor het theoretisch raamwerk zijn de termen *Decision-making power*, *Deliberation* en *Diversity* (Perlaviciute, 2022) vertaald naar het Nederlands.

In Tabel a.1 wordt een overzicht gegeven van de vijf belangrijke thema's en de onderliggende factoren. Deze thema's en onderliggende factoren worden na de tabel uitgebreid toegelicht.

Tabel A.1: Vijf thema's van participatie en onderliggende factoren in het theoretisch raamwerk

Beslissings-bevoegdheid	Diversiteit	Deliberatie	Bekwaamheid	Verdeling van lusten en lasten
Participatiedoel	Inspanningen voor inclusief participatieproces	Openheid en transparantie over het participatieproces	Aansluiting van participatieproces op verwachtingen	Ervaren verdeling van lusten en lasten
Niveau van participatie	(Ervaren) inclusiviteit: bereikte doelgroepen en inclusieve inbreng	Beschikking over informatie (collectieve feitenbasis)	Ervaren procedurele rechtvaardigheid (respectvolle en eerlijke behandeling, responsiviteit)	Ervaren gevolgen van zonne- of windpark
(Ervaren) timing	Doelgroepen-benadering	Verschillende belangen en perspectieven aan bod	(Ervaren) kennis van initiatiefnemer over geschiedenis gebied	Tevredenheid met landschappelijke inpassing
Afspraken over invloed op besluit	Passende communicatie- en participatiemethoden	Belang van partijen	Aanwezigheid omgevingsmanager	Tevredenheid met financiële participatie en compensatie
(Ervaren) inbreng op besluit	Variatie in participatiemethoden	Mogelijkheid tot meepraten over landschappelijke inpassing		
Aansluiting bij bestuursniveau	Aansluiting van informatie bij kennisniveau	Kwaliteit facilitering gesprekken		
Gemeenteraad open voor inbreng inwoners	Communicatie over besluiten met breder publiek	Aanwezigheid mediator		

A.1 Beslissingsbevoegdheid

Het thema **Beslissingsbevoegdheid** is in het theoretisch raamwerk voor dit onderzoek een vertaling van *Decision-making power*, een van de vier normatieve standaarden voor effectieve participatie (Perlaviciute, 2022). *Decision-making power* wordt door Perlaviciute (2022) beschreven als het vermogen van inwoners om beslissingen te beïnvloeden. In het theoretisch raamwerk vallen onder het thema *Beslissingsbevoegdheid* verschillende factoren die te maken hebben met de mate van invloed die omwonenden hebben op de besluiten gedurende het participatieproces.

A.1.1 De mate waarin het doel van de participatie is om inwoners te laten meebeslissen

Een participatieproces is een middel om een bepaald doel te kunnen behalen, en zou niet een doel op zich moeten zijn (Kennisknooppunt Participatie, 2020). Het **participatiedoel** is voor ieder traject weer anders en de lokale context bepaalt welk(e) doel(en) dat is/zijn

(Kennisknooppunt Participatie, 2020; Visser, van Popering-Verkerk & van Buuren, 2019). In de (wetenschappelijke) literatuur worden drie mogelijke doelen beschreven die een initiatiefnemer met een participatieproces kan hebben:

- een *normatief* doel, waarbij de participatie democratische waarden ondersteunt en wordt ingezet om de democratie te verbeteren door zoveel mogelijk stemmen en belangen te horen;
- een *instrumenteel* doel, waarbij participatie wordt ingezet om via effectieve en efficiënte besluitvorming wederzijds aanvaardbare resultaten te behalen. Met andere woorden, inwoners betrekken bij het proces om de besluitvorming beter te laten verlopen en tot meer acceptatie te komen;
- een *inhoudelijk* of *substantief* doel, waarbij participatie wordt ingezet om de kwaliteit van het participatieproces en de kwaliteit van de beslissing te vergroten door meer en betere inzichten. Met andere woorden, de kennis en inzichten van omwonenden gebruiken om tot betere beslissingen te komen.

Elk van deze doelen kan op verschillende manieren worden ingevuld door te kiezen voor een van de verschillende participatieniveaus. De initiatiefnemer kan van tevoren het **participatieniveau** vaststellen, voor het hele participatieproces of afzonderlijke fasen daarin. De (wetenschappelijke) literatuur onderscheidt verschillende niveaus van participatie, gebaseerd op de participatieladder (Arnstein, 1969; Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving, 2020; Energieparticipatie, z.d.):

- *Informereren*: belanghebbenden worden op de hoogte gehouden.
- *Raadplegen*: belanghebbenden worden als gesprekspartners gezien in de besluitvorming over de ontwikkeling van beleid of een project.
- *Adviseren*: belanghebbenden kunnen problemen en oplossingen aanbieden, die een grote rol spelen in de besluitvorming over de ontwikkeling van beleid of een project.
- *Coproduceren*: initiatiefnemers en belanghebbenden zijn gelijkwaardige partners en zoeken gezamenlijk naar oplossingen die bindend zijn in de uiteindelijke besluitvorming over de ontwikkeling van beleid of een project.
- *Zelf beslissen*: het initiatief voor de ontwikkeling van en besluitvorming over beleid of een project ligt bij de belanghebbenden, waarbij bijvoorbeeld de gemeente faciliteert en adviseert.

Ondanks dat Arnstein's traditionele participatieladder (1969, p. 217) impliciet ervan uitgaat dat meer beslissingsbevoegdheid beter is, is dat misschien niet (altijd) wat mensen willen (Perlaviciute, 2022). Het hangt van de situatie af welke mate van participatie het beste past, en elk niveau beschrijft een andere relatie tussen de initiatiefnemer van de participatie en de deelnemers (Klösters et al., 2020). Vaak wordt aangenomen dat wanneer inwoners kunnen meebeslissen dit zorgt voor een hogere tevredenheid met het participatieproces (Perlaviciute, 2022; Rijnveld & van Schie, 2019). Het doel van de participatie kan beschreven staan in een communicatie- of beleidsplan van de gemeente.

A.1.2 De mate waarin omwonenden ervaren dat zij tijdig zijn betrokken en nog inbreng hebben (timing)

De **timing** van het betrekken van omwonenden is cruciaal, maar er is geen consensus over wat het juiste moment is. Het vroegtijdig betrekken van inwoners draagt eraan bij dat verschillende perspectieven, kennis en creativiteit snel op tafel komen (NP RES, z.d.-a). Wanneer omwonenden echter te vroeg worden betrokken bestaat het gevaar dat het abstractieniveau te hoog is: het is nog niet duidelijk wat de concrete gevolgen gaan zijn. Wanneer inwoners te laat worden betrokken kunnen ze daarentegen het idee hebben dat ze geen inbreng meer hebben op de beslissingen die worden genomen. Omwonenden zijn vaak pas geïnteresseerd wanneer het project concreet wordt (Visser et al., 2019). Het is van

belang dat omwonenden ervaren dat zij vroeg genoeg worden betrokken om mee te beslissen over voor hen belangrijke keuzes, omdat wordt verwacht dat dit van invloed is op de beleving van het participatieproces.

A.1.3 De mate waarin afspraken worden gemaakt over de invloed van inwoners op het besluit

Om te kunnen meepraten helpt het dat inwoners weten hoeveel invloed zij kunnen uitoefenen op de besluitvorming. Omwonenden die twijfelen aan hun vermogen om beslissingen te beïnvloeden zijn minder geneigd te participeren (Wolsink, 2000). Terwijl met de toename van betrokkenheid de verwachting over de invloed ook kan toenemen (Peuchen et al., 2022). De mate waarin het voor inwoners duidelijk is welke invloed zij hebben op de besluiten is afhankelijk van de **afspraken** die zijn gemaakt **over de invloed op het besluit**. Met andere woorden, weten omwonenden hoeveel invloed ze kunnen uitoefenen op het besluit en welke afspraken daarover gemaakt zijn tussen de initiatiefnemer en omwonenden.

A.1.4 De (ervaren) mate waarin de inbreng van omwonenden meegenomen wordt in de besluitvorming

Wanneer inwoners meedenken en meepraten, moet er ook wat met de **inbreng** die zij geven worden gedaan in de **besluitvorming**. Als de inbreng van omwonenden niet meer kan worden meegenomen, omdat bijvoorbeeld bepaalde (aspecten van) besluiten eigenlijk al vastliggen, kan dit worden ervaren als schijnparticipatie (Colvin, Witt & Lacey, 2016; Perlaviciute, 2022). Het is daarom van belang dat de inbreng van inwoners daadwerkelijk van invloed is op een besluit en dat zij dit ook zo ervaren.

A.1.5 De mate waarin het participatieproces aansluit bij het juiste bestuursniveau

Het participatieproces en de uitkomsten daaruit zouden moeten **aansluiten bij het juiste bestuursniveau**, zodat de inbreng van omwonenden ook kan worden doorgevoerd op het niveau waarop de inwonerparticipatie wordt georganiseerd.

A.1.6 De mate waarin de gemeenteraad openstaat voor inbreng vanuit inwoners

Door participatieprocessen ontstaat er mogelijk spanning op de **verhouding** tussen de participatieve en representatieve democratie, zoals de **gemeenteraad** (Kennisknooppunt Participatie, 2021). De gevolgen voor het vertrouwen van inwoners in de lokale overheid kunnen zeer negatief zijn wanneer de gemeenteraad niet openstaat voor de inbreng vanuit participatieprocessen en niet de intentie heeft om de inbreng te gebruiken. Zorgen voor politieke inbedding van het participatieproces is daarom van groot belang (Kennisknooppunt Participatie, 2021).

A.2 Diversiteit

Het thema **Diversiteit** is in het theoretisch raamwerk voor dit onderzoek een vertaling van *Diversity*, een van de vier normatieve standaarden voor effectieve participatie (Perlaviciute, 2022). *Diversity* wordt door Perlaviciute (2022) beschreven als de gelijke inbreng van mensen met verschillende achtergronden en perspectieven op beslissingen die hen

aangaan. Hierbij wordt ook wel gesproken over inclusiviteit (Kennisknooppunt Participatie, 2021). Diversiteit of inclusiviteit kan zorgen voor een verbeterde kwaliteit van besluiten: het zorgt voor toegang tot andere kennis, contacten en meer veelzijdige informatie, en het samenbrengen van een groter aantal perspectieven kan vanzelfsprekendheden doorbreken en nieuwe ideeën en oplossingsrichtingen voortbrengen (Kennisknooppunt Participatie, 2021; Perlaviciute, 2022). In het theoretisch raamwerk vallen onder het thema Diversiteit verschillende factoren die te maken hebben met de mate waarin tijdens het participatieproces mensen met verschillende achtergronden deelnemen en waarin verschillende perspectieven aan bod komen.

A.2.1 De mate waarin inspanningen worden gedaan voor een inclusief participatieproces

Een divers of **inclusief participatieproces** kan verschillende betekenissen hebben (Kennisknooppunt Participatie, 2021). Eén betekenis gaat over diversiteit in deelnemers: wie participeren? Wat zijn **bereikte doelgroepen**? Hierbij wordt een participatieproces gezien als inclusief wanneer diverse sociaal-demografische kenmerken vertegenwoordigd zijn. Een inclusief participatieproces kan ook gaan over representativiteit van de inbreng in de gesprekken: welke waarden, belangen, perspectieven en kennis komen aan bod? Is er een **inclusieve inbreng**? Hierbij wordt een proces gezien als inclusief wanneer diverse perspectieven vertegenwoordigd zijn, met inbreng vanuit verschillende groepen op verschillende onderwerpen. Een inclusief participatieproces is dus belangrijk om te komen tot breder gedragen, kwalitatief betere en meer innovatieve plannen en besluiten (Kennisknooppunt Participatie, 2021). Het is daarom belangrijk dat initiatiefnemers zich inspannen om participatieprocessen inclusiever te maken. Of omwonenden ook ervaren dat het proces inclusief is, kan van invloed zijn op de ervaren kwaliteit van het participatieproces.

A.2.2 De mate waarin expliciet verschillende doelgroepen worden benaderd

In de praktijk is de ervaring dat vaak de ‘usual suspects’ bereikt worden en participeren: de typen inwoners die al actief betrokken zijn, doorgaans witte, theoretisch opgeleide mannen van middelbare leeftijd met een relatief hoog inkomen (Hurenkamp, Tonkens & Duyvendak, 2006; Tonkens & Verhoeven, 2019). Om verschillende groepen inwoners te bereiken, kunnen initiatiefnemers van een participatieproces een **doelgroepenbenadering** toepassen (Germes & Bouw, 2023; Huttunen et al., 2022). Bijvoorbeeld op basis van bestaande persona's of andersoortige doelgroepsegmentaties of -profielen, of op basis van eigen onderzoek onder inwoners. Ook onderdeel van een doelgroepenbenadering bij het benaderen van omwonenden is rekening houden met de fase waarin verschillende doelgroepen benaderd willen worden en rekening houden met de tijdstippen en plaatsen waarop omwonenden kunnen participeren.

A.2.3 De mate waarin de communicatie- en participatiemethoden passend zijn voor de doelgroepen

De communicatie met omwonenden is bepalend voor welke doelgroepen bereikt worden. Wat **passende communicatiemethoden** zijn, is afhankelijk van de doelgroepen die men wil bereiken. Sommige inwoners ontvangen liever een informatiebrief, terwijl anderen graag zelf een website bezoeken. Daarom zouden de communicatiemethoden die worden ingezet moeten aansluiten bij de behoeften van omwonenden (Germes & Bouw, 2023). Zo kan het helpend zijn om een brief meermaals te versturen, om het taalgebruik aan te passen of om

van meerdere mediakanalen (brief of flyer, sociale media, lokale krant, website of online platform) gebruik te maken.

Regelmatig wordt aangenomen dat wanneer inwoners de kans geboden wordt om te participeren, zij dit ook zullen doen (Perlaviciute, 2022). Toch laat de praktijk zien dat mensen misschien niet altijd willen of zullen participeren (Perlaviciute, 2022). Dit is onder andere afhankelijk van hoe passend de participatiemethoden worden ervaren. Wat **passende participatiemethoden** zijn, is afhankelijk van de situatie (Klösters et al., 2020; zie ook Beslissingsbevoegdheid). De participatiemethoden die worden ingezet zouden moeten aansluiten bij de behoeften die inwoners hebben (Germes & Bouw, 2023; Perlaviciute, 2022; Peuchen et al., 2022). In hoeverre willen omwonenden participeren: vinden ze geïnformeerd worden voldoende, of willen ze meebeslissen? En in hoeverre kunnen inwoners participeren: is het mogelijk voor ze, op welke tijd en plaats, en sluit de participatie aan op hun capaciteiten? De verschillende behoeften van omwonenden ten aanzien van communicatie- en participatiemethoden laten zien dat er geen 'one size fits all' is, en dat aandacht moet worden besteed aan de keuze van de communicatie- en participatiemethoden die elkaar aanvullen (Kennisknooppunt Participatie, 2021) om een diverse groep inwoners te bereiken en betrekken.

A.2.4 De mate waarin een variatie aan participatiemethoden wordt aangeboden

In de praktijk is een grote **variatie in participatiemethoden** beschikbaar, en dus variatie in de manier waarop omwonenden kunnen participeren (zie ook ParticipatieWijzer²⁶). Denk bijvoorbeeld aan een peiling, informatieavond, enquête, werkatelier, excursie, werkgroep, klankbordgroep, referendum of burgerberaad, naast de wettelijk vastgelegde inspraakmomenten bij ruimtelijke besluitvorming (bijv. zienswijze, bezwaar of beroep). Om een grote (diverse) groep inwoners te betrekken, is het nodig om verschillende participatiemethoden in te zetten.

A.2.5 De mate waarin de aangeboden informatie aansluit bij het kennisniveau van inwoners

Of de vanuit de initiatiefnemer aangeboden **informatie aansluit bij het kennisniveau** van inwoners, bepaalt mede of omwonenden betrokken blijven. Door informatie die mogelijk lastig te begrijpen is voor leken (zoals aspecten van ruimtelijke inpassing) te vertalen naar begrijpelijke taal voor omwonenden, en door informatie te bieden waar inwoners behoefte aan hebben, zoals de effecten die de komst van een zonne- of windpark op henzelf en anderen kan hebben, kan een meer diverse groep inwoners bereikt worden (Rijnveld & van Schie, 2019).

A.2.6 De mate waarin wordt gecommuniceerd met het bredere (niet-participerende) publiek

Niet in elke fase van het participatieproces zullen dezelfde omwonenden participeren, waardoor zij wellicht niet het gevoel hebben dat zij tijdig of voldoende betrokken zijn. Ook zal een groot deel van de inwoners niet participeren. De **communicatie met het bredere publiek** is hierdoor extra belangrijk: of en hoe de initiatiefnemer communiceert met niet-participerende omwonenden over het participatieproces, de gesprekken die plaatsvinden, overwegingen en uitkomsten in de besluitvorming (Klösters, Peuchen & Paradijs, 2022).

²⁶ <https://www.participatiewijzer.nl/pagina/9>

A.3 Deliberatie

Het thema **Deliberatie** is in het theoretisch raamwerk voor dit onderzoek een samenvoeging van *Dialogue* en *Deliberation*, twee van de vier normatieve standaarden voor effectieve participatie volgens Perlaviciute (2022). *Dialogue* wordt door Perlaviciute (2022) beschreven als de wederzijdse communicatie tussen de initiatiefnemer van het participatieproces en het publiek. Dit in tegenstelling tot communicatie, waarbij er sprake is van eenrichtingsverkeer: het overbrengen van informatie aan inwoners. *Deliberatie* gaat een stap verder dan dialoog, waarbij het publiek met elkaar en andere belanghebbenden in gesprek gaat en van gedachten kan wisselen, om zo actief informatie te verwerken, verschillende perspectieven af te wegen en het eigen perspectief te verantwoorden (Dryzek & Niemeyer, 2019; Perlaviciute, 2022). De overweging om de twee thema's samen te nemen is dat er in de praktijk sprake moet zijn van een participatievorm waarin een dialoog (gesprek) mogelijk is, voordat er deliberatie kan plaatsvinden. Dialoog is dus een voorwaarde voor deliberatie. In het theoretisch raamwerk vallen onder het thema Deliberatie verschillende factoren die te maken hebben met de kwaliteit van de gesprekken die tijdens een participatieproces plaatsvinden en de randvoorwaarden voor deze gesprekken.

A.3.1 De mate waarin er open en transparante informatie beschikbaar is over het participatieproces

Eén van die randvoorwaarden voor deliberatie is **openheid en transparantie over het participatieproces**. Een open en transparante informatievoorziening vormt een basis voor publieke acceptatie van beleid (Bernauer, Mohrenberg & Koubi, 2020). Voor de meeste mensen zijn besluitvormingsprocedures bij hernieuwbare energieprojecten en andere ruimtelijke opgaven geen onderdeel van hun dagelijkse leven. Hierdoor kan bij omwonenden de behoefte ontstaan om te begrijpen waar zij aan toe zijn en welke type gevolgen de beslissingen in deze procedures hebben op henzelf en hun leefomgeving (Rijnveld & van Schie, 2019). Door informatie en regels over het proces duidelijk te communiceren, zoals de planning en belangrijke beslismomenten en een gezamenlijke agenda (Laws & Forester, 2007), wordt voorzien in die behoefte. Als inwoners het proces niet kennen of begrijpen, kan dit namelijk leiden tot wantrouwen (Peuchen et al., 2022).

De mate waarin omwonenden beschikking hebben over een gezamenlijke feitenbasis
Een andere randvoorwaarde voor deliberatie is dat belanghebbenden **beschikking hebben over informatie**, in de vorm van een **collectieve feitenbasis** (McCauley, Heffron, Stephan & Jenkins, 2013; Rijnveld & van Schie, 2019). Technische kennis van ruimtelijke ordening ontbreekt bij veel omwonenden, terwijl die kennis wel nodig is om mee te kunnen praten en beslissen over bijvoorbeeld de locatiekeuze, landschappelijke inpassing en het ontwerp van hernieuwbare energieprojecten (Peuchen et al., 2022). Een gezamenlijke feitenbasis zou moeten zorgen voor een gelijk speelveld voor de verschillende belanghebbenden in het participatieproces (McCauley et al., 2013) en beslissingsbevoegdheid bij omwonenden, aangezien geïnformeerde burgers beter in staat zijn gegronde beslissingen te maken (Peuchen et al., 2022). Een vertrouwde en gezamenlijke feitenbasis draagt bij aan het gevoel van een eerlijke behandeling en procedurele rechtvaardigheid (zie Bekwaamheid). Een uitdaging is om de hoeveelheid informatie begrijpelijk te houden en de objectiviteit van de informatie en de afzender te waarborgen (Rijnveld & van Schie, 2019). Door vroegtijdig met de feitenbasis te beginnen, kunnen omwonenden van het begin af aan betrokken worden in het proces van het opbouwen hiervan (Schwencke, van Rijn, Hoenkamp & Schreurs, 2020). Wanneer inwoners beschikken over een feitenbasis kunnen zij hierover van gedachten wisselen. Dit komt de kwaliteit van de deliberatie ten goede.

A.3.2 De mate waarin er verschillende belangen en perspectieven aan bod komen

Een teken van deliberatie is dat er tijdens de gesprekken **verschillende belangen en perspectieven aan bod** komen. Voor deliberatie is het van belang dat er tijd en ruimte is voor omwonenden om met andere inwoners en met andere belanghebbenden, al dan niet met verschillende meningen en belangen, in gesprek te gaan en standpunten uit te wisselen (Bleijenberg, Aarts & Renes, 2019a). Een indicatie hierbij is het aantal keer dat belanghebbenden en inwoners de mogelijkheid krijgen om met elkaar in gesprek te gaan, mogelijk onder (professionele) begeleiding.

A.3.3 De mate waarin de verschillende belangen en perspectieven overeenkomen

Bij besluitvormingsprocedures bij hernieuwbare energieprojecten en andere ruimtelijke opgaven is er vrijwel altijd sprake van meerdere belanghebbende partijen met verschillende belangen. De mate waarin het **belang van partijen** erkend wordt heeft invloed op de acceptatie en beleving van een project (Rijnveld & van Schie, 2019). De belangen van omwonenden (onderling) en andere belanghebbenden komen namelijk soms (gedeeltelijk) overeen, maar kunnen ook ver uiteenlopen. Zo hebben gemeenten en provincies bijvoorbeeld bepaalde duurzaamheidsdoelstellingen waaraan ze willen voldoen. Hogere windturbines en grotere zonneparken met meer vermogen kunnen aan deze doelstellingen bijdragen. Daarentegen zijn omwonenden vaak vooral bezorgd over de invloed van deze ontwikkelingen op zichzelf en hun omgeving (uitzicht, waarde van de eigen woning). Wanneer de belangen en perspectieven verschillend zijn of zelfs ver uit elkaar liggen, kan het lastig zijn om ze te verwerken in een uiteindelijk besluit. Dan is het nodig om in deliberatie tot een compromis te komen waarin verschillende belangen samenkomen.

A.3.4 De mate waarin omwonenden kunnen meepraten over landschappelijke inpassing

Een belangrijk onderwerp waarop inwoners willen meepraten is de landschappelijke inpassing (Peuchen et al., 2022). Landschappelijke inpassing betreft de manier waarop een zonne- of windpark is ingepast in het landschap. Een goede landschappelijke inpassing houdt rekening met de typerende kenmerken van het landschap, waardoor de inpassing bijdraagt aan de algehele kwaliteit van de omgeving. Door omwonenden te laten **meepraten over de landschappelijke inpassing** kunnen initiatiefnemer en omwonenden samen in kaart brengen wat de effecten op het landschap zullen zijn. Het is belangrijk om een zonne- of windpark zo in te richten dat er draagvlak is bij de omgeving én dat de doelen voor hernieuwbare energieopwekking worden gehaald (Evers, Nabielek & Tennekes, 2019).

A.3.5 De mate van kwaliteit waarin de gesprekken worden gefaciliteerd en de aanwezigheid van een mediator

Voor de **kwaliteit van de facilitering van de gesprekken** is het van belang dat iedere deelnemer aan het participatieproces aan het woord komt en wordt gehoord (Rijnveld & van Schie, 2019; Visser et al., 2019). Dit kan onder meer worden afgeleid van de hoeveelheid aandacht die er door de begeleiding wordt besteed aan de inbreng van omwonenden tijdens de gesprekken. De **aanwezigheid van een mediator** of facilitator kan hierop van invloed zijn, waarbij deskundigheid en ervaring van groot belang zijn (Kennisknooppunt Participatie, 2021; Rijnveld & van Schie, 2019). Een mediator kan de gesprekken als een

onafhankelijke en objectieve buitenstaander begeleiden, door te redeneren vanuit alle belanghebbenden en overeenkomsten en tegenstellingen in perspectieven die aan bod komen in kaart te brengen (Kennisknooppunt Participatie, 2021).

A.4 Bekwaamheid

Het thema **Bekwaamheid** in het theoretisch raamwerk voor dit onderzoek gaat over de rol en integriteit van de initiatiefnemer van het participatieproces, en hoe deelnemers de initiatiefnemer daarop beoordelen. De kwaliteit van een participatieproces is grotendeels afhankelijk van de bekwaamheid en het vermogen van de initiatiefnemers van het participatieproces om omwonenden op een goede en respectvolle manier te betrekken bij de besluitvorming (Devine-Wright, 2011; Perlaviciute, 2022). In het theoretisch raamwerk vallen onder het thema Bekwaamheid verschillende factoren die te maken hebben met de mate waarin de initiatiefnemer in staat is om een succesvol participatieproces te organiseren waar alle belanghebbenden tevreden mee zijn.

A.4.1 De mate waarin het participatieproces voldoet aan de verwachtingen van omwonenden

Betrokken belanghebbenden bij participatieprocessen hebben soms verschillende verwachtingen van dat proces: sommigen willen vooral hun eigen belang inbrengen en invloed uitoefenen op de besluitvorming, terwijl anderen al tevreden zijn als er een paar goede ideeën worden ingebracht (Bleijenberg, Aarts & Renes, 2019b). Wanneer bepaalde **verwachtingen van het participatieproces** uiteenlopen of niet overeenkomen met de realiteit, kan dit leiden tot teleurstelling, inwoners die afhaken en minder bereidheid om in de toekomst nogmaals te participeren (Bleijenberg et al., 2019b; Fung, 2015). Om teleurstelling te voorkomen, zou een initiatiefnemer vooraf voor duidelijkheid kunnen zorgen, of vooraf verwachtingen uitvragen en een participatieproces kunnen organiseren dat beter aansluit bij bestaande verwachtingen. Op deze manier draagt het proces daadwerkelijk bij aan beter contact tussen de betrokken belanghebbenden en een betere besluitvorming (Bleijenberg et al., 2019b).

A.4.2 De mate waarin omwonenden procedurele rechtvaardigheid ervaren

De manier waarop besluiten tot stand zijn gekomen, hoe omwonenden en andere belanghebbenden daarbij zijn betrokken en of de initiatiefnemer hen daarbij respectvol en eerlijk heeft behandeld en responsief was, wordt vaak aangeduid als **procedurele rechtvaardigheid**. Procedurele rechtvaardigheid bepaalt sterk in welke mate de uitkomsten van de besluitvorming worden geaccepteerd (Lind & Arndt, 2016; Rijnveld & van Schie, 2019). Een blijvend gevoel van wantrouwen kan ontstaan, wanneer een proces als oneerlijk wordt ervaren (Van Zoelen, 2021). Een respectvolle en eerlijke behandeling en responsiviteit dragen bij aan de ervaring van procedurele rechtvaardigheid.

De mate waarin inwoners zich respectvol en eerlijk behandeld voelen

Wanneer omwonenden ervaren dat ze respectvol en eerlijk worden behandeld, draagt dit bij aan hun vertrouwen in de uitkomsten van het participatieproces en de besluitvorming (Rijnveld & van Schie, 2019). Een **respectvolle en eerlijke behandeling** kenmerkt zich bij deelnemers door het gevoel dat hun inbreng wordt gewaardeerd en meegenomen, en het gevoel dat ze serieus worden genomen door de initiatiefnemer (Lind & Arndt, 2016).

De mate waarin inwoners responsiviteit ervaren

Hoe er met de inbreng van omwonenden wordt omgegaan, is dus bepalend voor het gevoel van respectvolle en eerlijke behandeling (Peuchen et al., 2022; Rijnveld & van Schie, 2019). Dit wordt ook wel **responsiviteit** genoemd. Het betreft het ontvangen, interpreteren en actief verwerken van de inbreng van de omwonenden, en terugkoppelen wat er met de inbreng is gedaan door de initiatiefnemer van het proces (Rijnveld & van Schie, 2019). Responsiviteit betekent niet zo zeer dat inwoners gelijk krijgen, maar vooral dat zij serieus worden genomen in de gesprekken en daarmee in meer of mindere mate invloed kunt uitoefenen op de besluitvorming (Peuchen et al., 2022).

A.4.3 De mate waarin de initiatiefnemer kennis heeft en benut over de geschiedenis van gebied

Geen enkel participatieproces wordt georganiseerd in een ‘blanco’ omgeving. De omgeving en de relatie tussen de verschillende belanghebbenden hebben een geschiedenis, die een rol kan (gaan) spelen in het participatieproces (Rijnveld & van Schie, 2019). Conflicten tussen belanghebbenden die eerder zijn ontstaan, kunnen bijvoorbeeld zorgen voor een negatief sentiment en weerstand veroorzaken bij een nieuw te ontwikkelen zonne- of windpark (Van Zoelen, 2021). Of de initiatiefnemer **kennis** heeft over de **geschiedenis van het gebied** en mogelijke conflicten en gebeurtenissen die van invloed kunnen zijn op de houding van omwonenden, is van groot belang. Het vroegtijdig in kaart brengen van de geschiedenis van het gebied helpt om te weten waar de mogelijke zorgen van belanghebbenden in de omgeving zich bevinden.

A.4.4 De aanwezigheid van een omgevingsmanager

Een omgevingsmanager is voor inwoners het eerste aanspreekpunt gedurende de ontwikkeling van een zonne- of windpark, die een belangrijke rol heeft in het proces. In een project ondersteunt en dient de omgevingsmanager de belangen van de omgeving en bewaakt tegelijkertijd de belangen van het project op langere termijn. Een omgevingsmanager houdt zich voornamelijk bezig met communiceren met de omgeving en het interne projectteam. Daarnaast brengt een omgevingsmanager stakeholders in kaart, identificeert omgevings- en projectrisico's, houdt zich bezig met vergunningenmanagement en brengt locatiebezoeken. Wanneer er een professional betrokken is, maakt dit de kans groter dat inwoners tevreden zijn over de bekwaamheid van de initiatiefnemer en de kwaliteit van het participatieproces (Rijnveld & van Schie, 2019).

A.5 Verdeling van lusten en lasten

Het thema **Verdeling van lusten en lasten** in het theoretisch raamwerk voor dit onderzoek is één van de uitkomsten van het participatieproces. Naast dat de verdeling van lusten en lasten effect heeft op hoe het participatieproces wordt ervaren, is het bepalend voor het draagvlak voor het uiteindelijke zonne- of windpark. Het resultaat van een participatieproces wordt deels uitgedrukt in de manier waarop de lusten en lasten zijn verdeeld en of deze verdeling als eerlijk wordt ervaren door de belanghebbenden, waaronder inwoners (McCauley et al., 2013). In het theoretisch raamwerk vallen onder het thema Verdeling van lusten en lasten verschillende factoren die te maken hebben met de mate waarin omwonenden bepaalde gevolgen ervaren en in hoeverre wordt ervaren dat de lusten en lasten eerlijk zijn verdeeld.

A.5.1 De mate waarin omwonenden een eerlijke verdeling van lusten en lasten ervaren

De verdeling van lusten en lasten gaat over wie profiteert van het zonne- of windpark, en wie overlast ervaart. Grondeigenaren kunnen bijvoorbeeld profiteren van de financiële voordelen die ze door vergoedingen van een zonne- of windpark ontvangen, terwijl de omwonenden mogelijk door overlast voornamelijk de nadelen ervaren. Dit wordt doorgaans ervaren als een oneerlijke verdeling van de lusten en lasten. Een **eerlijke verdeling van lusten en lasten** wordt in de literatuur ook wel distributieve rechtvaardigheid genoemd (McCauley et al., 2013). Distributieve rechtvaardigheid is naast procedurele en erkennende rechtvaardigheid, één van drie energierechtvaardigheidsprincipes (McCauley et al., 2013). Een eerlijke(re) verdeling kan worden bereikt door de omwonenden (verschillende) vormen van financiële participatie aan te bieden, te zorgen voor voldoende compensatie, maatregelen te nemen om de mogelijke overlast zo veel mogelijk te verminderen, en daar met de omgeving duidelijke afspraken over te maken (Peuchen et al., 2022; Rijnveld & van Schie, 2019). Het is een afweging van de ervaren positieve of negatieve gevolgen van het zonne- of windpark.

A.5.2 De mate waarin omwonenden positieve of negatieve gevolgen van het zonne- of windpark ervaren

Omwonenden kunnen verschillende **gevolgen van zonne- en windparken ervaren**, zowel positief als negatief (Natuur & Milieu, 2022; Peuchen et al., 2022). Positieve gevolgen kunnen bijvoorbeeld de mogelijkheid tot het afnemen van goedkopere energie, financiële winst door mede-eigenaarschap of een positieve bijdrage aan groene energie op land zijn. Daarentegen kunnen omwonenden ook negatieve gevolgen ervaren van zonne- en windparken, zoals geluidsoverlast, slagschaduw, overlast van verlichting, horizonvervuiling of andere negatieve impact op het landschap en een dalende woningwaarde. Ook zijn er mogelijke nadelige gezondheidseffecten (Van Kamp & van den Berg, 2021). De mate waarin omwonenden de verschillende gevolgen ervaren, kan sterk variëren tussen omwonenden en is veelal afhankelijk van de afstand tussen de woning en het zonne- of windpark (Van Kamp & van den Berg, 2021; Natuur & Milieu, 2022; Peuchen et al., 2022).

De mate waarin omwonenden tevreden zijn met de landschappelijke inpassing

Uit eerder onderzoek blijkt dat omwonenden die meer overlast van een windpark ervaren en minder **tevreden zijn met de landschappelijke inpassing** van het windpark, meer het gevoel hebben dat de lusten en lasten van het windpark niet eerlijk zijn verdeeld (Peuchen et al., 2022).

A.5.3 De mate waarin omwonenden tevreden zijn met de financiële participatie en compensatie

De manier waarop financiële voordelen worden verdeeld onder omwonenden blijkt duidelijk invloed te hebben op het maatschappelijk draagvlak en de beleving van hernieuwbare energieprojecten (Schwencke et al., 2020; NP RES, z.d.-b). Deze voordelen kunnen een vorm van financiële participatie zijn, zoals mede-eigenaarschap van of obligaties en/of aandelen in het zonne- of windpark. De voordelen kunnen ook de vorm hebben van financiële compensatie, zoals een Omgevingsfonds. In principe maken omwonenden in ieder geval aanspraak op de wettelijk vastgelegde compensatie voor de waardevermindering van de

woning (planschaderegeling)²⁷. In hoeverre omwonenden **tevreden** zijn met de manier waarop ze **financieel participeren** en **financieel gecompenseerd** zijn, is bepalend voor de ervaren verdeling van lusten en lasten.

²⁷ De planschaderegeling houdt in dat iemand recht heeft op schadevergoeding wanneer de waarde van de grond of woning vermindert als het bestemmingsplan wordt gewijzigd.

Bijlage B

Methodologische toelichting

In dit onderzoek zijn zeven participatieprocessen bij zonne- en windparken (in ontwikkeling of afgerond) en één participatieproces in het kader van de RES onderzocht, het Inwonersforum RES Twente. Het onderzoek is gestart met de selectie van de cases (zie Selectie van de cases). Vervolgens zijn er via verschillende onderzoeksmethoden data verzameld, namelijk een documentenanalyse (zie Documentenanalyse), stakeholderinterviews (zie Stakeholderinterviews), een vragenlijst onder omwonenden van de zonne- en windparken en deelnemers aan het Inwonersforum (zie Vragenlijst), twee focusgroepen met omwonenden van een windpark en zonnepark in ontwikkeling (zie Focusgroep onder bewoners) en observatieonderzoek (zie Observatieonderzoek). In dit onderzoek wordt een kwalitatieve contentanalyse (zie Contentanalyse) uitgevoerd op zowel de kwalitatieve data (documenten, interviewverslagen, focusgroepverslagen en observatieonderzoekverslag) als de kwantitatieve data (vragenlijstdata).

B.1 Selectie van de cases

Voor het casestudie onderzoek zijn acht cases geselecteerd. Dit aantal is met de werkgroep Kennisprogramma Inwonerparticipatie²⁸ overeengekomen om voldoende spreiding in het type case te kunnen waarborgen (zon en wind, afgerond en lopend participatietraject) en tegelijkertijd voldoende verdieping in iedere case te kunnen bieden.

In juni en juli 2022 is een eerste selectie van zonne- en windparken verzameld via het netwerk van het TNO onderzoeksteam en de werkgroep van het Kennisprogramma Inwonerparticipatie. Vervolgens is verkend welke van deze zonne- en windparken geschikt zijn voor het onderzoek op basis van een aantal criteria. Zie Tabel b.1 en Tabel b.2 voor een overzicht van respectievelijk de noodzakelijke en optionele criteria. Deze verkenning vond plaats tijdens een gesprek met de potentiële contactpersonen van de zonne- en windparken. Dit waren onder andere gemeenteambtenaren en bestuursleden van energiecoöperaties.

Vervolgens is met een beknopte online desk research per case aanvullende informatie verzameld. Het ging hierbij voornamelijk om de doorlooptijd van de ontwikkeling van het zonne- of windpark en beschikbare informatie over initiatiefnemers en betrokken stakeholders. Op basis van de beschikbare informatie heeft de werkgroep een keuze gemaakt voor vijf zonne- en windparken. Er is gekozen om te starten met vijf cases om het werk over de doorlooptijd van het onderzoeksproject te kunnen verdelen, en de mogelijkheid te bieden aan het onderzoeksteam om ervaringen met de eerste vijf cases toe te kunnen passen op de laatste drie cases.

²⁸ Met deelnemers van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (NP RES), Interprovinciaal Overleg (IPO), Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

De selectie van de laatste drie cases vond plaats in het eerste kwartaal van 2023. Voor de tweede selectieronde is gebruik gemaakt van dezelfde criteria als de eerste selectieronde (zie Tabel b.1 en Tabel b.2). Bij de selectie van de laatste drie cases was er extra aandacht voor voldoende diversiteit in de cases, zodat er zowel afgeronde en lopende participatietrajecten geïnccludeerd werden met voldoende geografische spreiding, de aanwezigheid van een energiecoöperatie en variatie in toegepaste participatiemethoden.

Tabel B.1: Overzicht van noodzakelijke criteria, ten behoeve van de caseselectie

Noodzakelijk (hier moet de case aan voldoen)	
Criteria	Toelichting
Grootte van het project / zoekgebied	Wind: 0-15 turbines, middelgroot, geen Rijkscoördinatieregeling Wind: turbines met gemiddelde hoogte van 170 meter Zon: gemiddeld 1-25 hectare
Afstand tot woonkern	Binnen straal van 3 kilometer (aantal bewoners variabel)
Startdatum	<ul style="list-style-type: none"> Vanaf 2018 (lopend of afgerond: niet-RES) Vanaf oktober 2020 (lopend: na inleveren concept RES)
Aantal participatiemethoden	Er is minstens één participatiemethode toegepast
Contactpersoon	Eén centraal contactpersoon (bij voorkeur gemeente)
Partij verantwoordelijk voor participatietraject	<ul style="list-style-type: none"> Gemeente (eventueel met maatschappelijke tender) Projectontwikkelaar (commercieel) Energiecoöperatie Provincie RES-regio
Fase	<ul style="list-style-type: none"> Beleidsfase Projectfase (voorbereiding, ruimtelijke besluitvorming, ontwikkeling en realisatie)

Tabel B.2: Overzicht van aanvullende of optionele criteria, ten behoeve van de caseselectie

Aanvullend of optioneel (hier mag de case aan voldoen)	
Criteria	Toelichting
Participatiemethode	Variatie in aanpak (burgerforum, werkatelier, informatieavond, etc.)
Doelgroepenbenadering	<ul style="list-style-type: none"> Geen Jongeren Ouderen Zo breed mogelijk publiek

Aanvullend of optioneel (hier mag de case aan voldoen)	
Aanwezigheid participatieplan	Projecten met en zonder vastgesteld participatieplan
Betrokken stakeholders	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeente • Provincie • Commerciële projectontwikkelaar • Energiecoöperatie • Tegenbeweging • Natuurorganisatie
Meetmomenten tot dec 2023	Er zijn één of meerdere participatiemomenten met bewoners gepland (voor meten ontwikkeling beleving bij bewoners)
Geografische indeling	Spreiding door Nederland
Mate van weerstand	Aantal projecten waar lokale weerstand is ontstaan (op basis van lokale media en/of aanwezige tegenbeweging)
Aanwezigheid Provinciaal Inpassingsplan	Aantal projecten met én zonder provincie als bevoegd gezag

De deelname van de zonne- en windparken aan het onderzoek is vastgelegd middels een intentieverklaring, getekend door de contactpersonen. In aanvulling op de intentieverklaring is er per individuele case een plan van aanpak opgesteld in overleg met de contactpersonen. Hierin stond bijvoorbeeld beschreven welke risico's vanuit het project een gevaar voor het participatieproces konden vormen. Ook werd de termijn van participatiemomenten en methoden beschreven, of het mogelijk was observerend onderzoek te doen en per methode (documentenanalyse, interviews, vragenlijst) welke ondersteuning er vanuit de case gegeven kon worden.

Hieronder beschrijven we in het kort de geselecteerde cases, waarbij we onderscheid maken tussen de cases waarbij het participatietraject al is afgerond en de cases met lopende (niet afgeronde) participatietrajecten.

B.1.1 Afgeronde participatietrajecten

Bij de zonneparken Dalvoordeweg en Sas van Gent-Zuid en de windparken Ospeldijk, Geefsweer en Bommelerwaard-A2 is het participatietraject al in zijn geheel doorlopen en deze parken bevonden zich ten tijde van dit onderzoek alle in de operationele fase, wat wil zeggen dat het zonne- of windpark reeds in gebruik is genomen. Zie Tabel b.3 voor een overzicht van de cases met afgeronde participatietrajecten.

Tabel B.3: Overzicht van onderzochte cases met afgeronde participatietrajecten

Naam case	Gemeente	Zon of wind	Capaciteit	Energiecoöperatie aanwezig
Bommelerwaard-A2	Zaltbommel	Wind	3 turbines	Ja
Dalvoordeweg	Hellendoorn	Zon	7 hectare	Ja
Geefsweer	Eemsdelta	Wind	14 turbines	Nee

Naam case	Gemeente	Zon of wind	Capaciteit	Energiecoöperatie aanwezig
Ospeldijk	Nederweert	Wind	4 turbines	Ja (initiatiefnemer)
Sas van Gent	Terneuzen	Zon	24 hectare	Nee

B.1.2 Lopende participatietrajecten

Het zonnepark in ontwikkeling bij Haarzuilens (Ockhuizen), het windpark in ontwikkeling in Gemeente Nissewaard (Brielse Maasdijk) en het Inwonersforum voor de RES-regio Twente waren ten tijde van dit onderzoek lopende participatietrajecten. Het zonnepark Ockhuizen bevond zich in de fase van voorbereiding, en bij het windpark Brielse Maasdijk was de fase van vergunningverlening ingegaan. Het Inwonersforum RES Twente ging over adviezen voor het opstellen van beleid dat vervolgens in verschillende gemeenten benut zou worden (beleidsfase), waarbij bijeenkomsten nog plaatsvonden. Zie Tabel b.4 voor een overzicht van de cases met lopende participatietrajecten.

Tabel B.4: Overzicht van onderzochte cases met lopende participatietrajecten

Naam case	Gemeente	Zon of wind	Fase	Capaciteit	Energiecoöperatie aanwezig
Ockhuizen	Utrecht	Zon	Ontwerp, vergunning	35-40 hectare	Ja
Brielse Maasdijk	Nissewaard	Wind	Vergunning	3-5 turbines	Ja
RES Twente	14 gemeenten in RES-regio Twente	n.v.t.	Beleidsfase	n.v.t.	n.v.t.

B.1.3 Implicaties selectie cases voor onderzoek

Afgeronde participatietrajecten

Het kan zijn dat er bij de afgeronde participatietrajecten slechts in één van de fases één of meerdere participatiemomenten hebben plaatsgevonden. We onderzoeken dan alleen deze participatiemomenten aangezien deze momenten het hele traject vertegenwoordigen.

Lopende participatietrajecten

Een lopend traject geeft een actueel beeld van de beleving van inwoners. Daarentegen is het traject nog niet afgerond, waardoor er nog niets bekend is over bijvoorbeeld de verdeling van lusten en lasten of het bereiken van het doel van het participatietraject. De lopende participatietrajecten bevinden zich in verschillende fasen van de ontwikkeling. In dit rapport analyseren we de lopende participatietrajecten tot het moment van dataverzameling.

B.2 Documentenanalyse

De documentenanalyse vormt samen met de stakeholderinterviews de basis voor een contextschets per case. De contextschets is een zo objectief mogelijke beschrijving van de

gebeurtenissen en activiteiten die hebben plaatsgevonden tijdens het participatietraject. Per case is een contextschets te vinden in het resultatenhoofdstuk (zie Resultaten).

Per case is geprobeerd zo veel mogelijk documenten te verzamelen die (een deel van) het participatietraject beschrijven. Zo zijn onder andere beleidsdocumenten, milieueffectrapportages, projectwebsites en artikelen in lokale nieuwsbladen meegenomen in de analyse. De meeste van deze documenten waren publiek toegankelijk. Deze documenten zijn gevonden met behulp van de zoekmachines Google, Google Scholar en Nexus Uni.

Hierbij is gebruik gemaakt van één van de volgende combinaties van zoektermen:

- ['naam van het zonne- of windpark']
- ['zonne- of windpark' & 'naam van de gemeente']
- ['energiepark' & 'naam van het zonne- of windpark']
- ['naam van het project' & 'bewonersparticipatie'/'burgerparticipatie'/'inwonerparticipatie']

De resultaten zijn tot en met de vierde zoekpagina opgehaald en, mits gelinkt aan het participatieproces, opgenomen in de analyse. Naast de zoekmachines zijn de websites van de betrokken gemeentes, projectontwikkelaars, initiatiefnemers en andere stakeholders geraadpleegd.

Daarnaast is er voor niet-openbare documenten, zoals interne beleidsstukken en notulen van vergaderingen, een verzoek ter inzage ingediend bij de contactpersonen van de cases. Voorafgaand aan de ontvangst van de niet-openbare documenten is een *Data Transfer Agreement* ondertekend door de verstrekker (het contactpersoon van het zonne- of windpark voor dit onderzoek) en TNO. In deze overeenkomst is afgesproken dat documenten met persoonsgegevens konden worden gedeeld met het TNO onderzoeksteam door deze, in overeenstemming met de Wet Algemene verordening gegevensbescherming (AVG), te anonimiseren ("weglakken") of pseudonimiseren in combinatie met het scheiden van gegevens. Omdat het onderzoeksteam afhankelijk was van de contactpersonen van de cases voor het aanleveren van documenten kan er niet met zekerheid worden gezegd of alle relevante documenten in de documentanalyse zijn meegenomen.

B.2.1 Analyse

De documenten zijn geanalyseerd aan de hand van het codeboek in Excel, beschreven in de paragraaf Contentanalyse (B.7). Tijdens het lezen van de documenten werd gezocht naar informatie die ondergebracht kon worden bij één van de vijf thema's en onderliggende factoren van het theoretisch raamwerk. In de paragraaf Contentanalyse (B.7) wordt uitgebreider ingegaan op het coderen en de analyse van de resultaten.

B.3 Stakeholder interviews

In deze paragraaf wordt de methode van de stakeholdersinterviews beschreven. Interviews zijn een goede methode om op een open wijze gedetailleerde informatie te verkrijgen met de mogelijkheid om door te vragen op specifieke onderwerpen. Hieronder beschrijven we de selectie van stakeholders, het interviewprotocol en de procedure die gevolgd is.

In totaal zijn er 34 semigestructureerde interviews gehouden met verschillende stakeholders van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) en het Inwonersforum. De interviews hadden drie doelen:

1. Algemene informatie over de case verzamelen, om de contextschets aan te vullen;

2. Informatie ophalen over de thema's en factoren (zoals beschreven in het theoretisch raamwerk, zie Bijlage a) voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen;
3. De tijdens de documentenanalyse verzamelde informatie valideren.

B.3.1 Stakeholders

De eerste selectie voor potentiële interviewkandidaten is samen met de contactpersonen per case gemaakt, waarna TNO contact met hen heeft opgenomen. Deze selectie bestond uit belanghebbende partijen bij het zonne- of windpark of het Inwonersforum, zoals vertegenwoordigers van lokale overheden (provincie of gemeente), RES-regio, energiecoöperaties, (commerciële) projectontwikkelaars, en natuurorganisaties zoals Natuurmonumenten. In sommige gevallen is de lijst met interviewkandidaten aangevuld door suggesties van reeds geïnterviewden.

B.3.2 Interviewprotocol

Het interviewprotocol bestond uit een combinatie van algemene vragen over het participatietraject en (de ontwikkeling van) het zonne- of windpark en vragen op basis van de thema's en factoren uit het theoretisch raamwerk (zie Bijlage A). Voor elke factor uit het theoretisch raamwerk stond tenminste één vraag in het interviewprotocol. Zie Bijlage C voor het interviewprotocol. Wanneer een vraag niet relevant was (bijvoorbeeld omdat een participatietraject zich nog niet in een bepaalde fase bevond) is de vraag niet gesteld.

B.3.3 Procedure

De stakeholderinterviews zijn gehouden in een periode tussen oktober 2022 en juni 2023. De interviews duurden ongeveer 1,5 uur en de meeste interviews vonden digitaal plaats via MS Teams. Sommige interviews waren een dubbelinterview, waarbij er twee geïnterviewden van dezelfde partij aanwezig waren. Op enkele uitzonderingen na, waren bij ieder interview twee onderzoekers aanwezig (een stagiair en een TNO onderzoeker), waarbij één persoon de vragen stelde en één persoon aantekeningen maakte. De aantekeningen zijn na afloop van het interview omgeschreven tot een beknopt interviewverslag.

Alle geïnterviewden hebben voorafgaand een informatieformulier over het onderzoek ontvangen en hebben een toestemmingsformulier voor deelname ondertekend. De geïnterviewden hebben allen toestemming gegeven om het gesprek op te nemen. De opnames zijn gebruikt om gespreksverslagen uit te werken. De geïnterviewden hebben inzage gekregen in de uitgewerkte interviewverslagen en de mogelijkheid gehad deze op onjuistheden aan te passen. Ook zijn voor de publicatie van dit rapport de alinea's van de resultatensectie, waar wordt gerefereerd aan een interview, gedeeld met de geïnterviewden. Hierbij is hen de kans geboden om de teksten te checken op onjuistheden.

B.3.4 Analyse

De interviewverslagen zijn geanalyseerd aan de hand van het codeboek in Excel, beschreven in de paragraaf Contentanalyse (B.7). Tijdens het lezen van de interviewverslagen werd er gezocht naar antwoorden die ondergebracht kon worden bij één van de vijf thema's en onderliggende factoren van het theoretisch raamwerk. In de paragraaf Contentanalyse (B.7) wordt uitgebreider ingegaan op het coderen en de analyse van de resultaten.

B.4 Vragenlijst

In deze paragraaf wordt de methode van de vragenlijst beschreven. Een vragenlijst is een goede methode om bij een grotere groep mensen, zoals omwonenden, uit te vragen welke ervaringen zij hebben met het participatieproces en maakt het mogelijk om een representatief beeld te vormen van deze ervaringen. Hieronder beschrijven we de onderzoeksopzet, de ontwikkeling van de vragenlijst, de werving van respondenten en de analyse om tot de resultaten te komen.

B.4.1 Onderzoeksopzet

Van 8 mei 2023 tot en met 2 juli 2023 heeft I&O Research in opdracht van TNO een online vragenlijst uitgezet onder een steekproef van omwonenden van de zonneparken Dalvoordeweg en Sas van Gent-Zuid en de windparken Ospeldijk, Geefsweer en Bommelerwaard-A2. In verband met de besluitvorming in de lopende ontwikkeling van het zonnepark Ockhuizen, stond daar van 12 juni 2023 tot en met 9 juli 2023 de vragenlijst uit onder een steekproef van de omwonenden. Voor het windpark in ontwikkeling Brielse Maasdijk in de gemeente Nissewaard is geen vragenlijst uitgezet, omdat dit vanuit de gemeentelijke organisatie op dat moment in het proces niet gewenst was. In plaats van een vragenlijst is een focusgroep met een aantal inwoners gehouden. In totaal zijn 817 omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) aan de vragenlijst begonnen. Hiervan gaven 682 respondenten aan bekend te zijn met het betreffende zonne- of windpark in hun omgeving en hebben het resterende deel van de vragenlijst ingevuld.

Van 8 juni 2023 tot en met 23 juni 2023 stond een aangepaste versie van de vragenlijst uit onder de deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente. In totaal hebben 38 deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente de vragenlijst ingevuld.

B.4.2 Ontwikkeling vragenlijst

Vragenlijst zonne- en windparken

De vragenlijst voor omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling) is samengesteld in overleg met één van de betrokken experts op het gebied van participatie in de fysieke leefomgeving, Goda Perlaviciute, en het onderzoeksbureau dat de vragenlijst heeft uitgezet, I&O Research. De vragenlijst is gebaseerd op de thema's en factoren beschreven in het theoretisch raamwerk, zie Bijlage a. Voor de volledige vragenlijst, zie Bijlage c.

De respondenten kregen voorafgaand aan de vragen een korte toelichting op het doel van het onderzoek. De vragenlijst begon met een aantal vragen over algemene kenmerken van de respondenten, zoals woonomgeving, type woning, leeftijd, geslacht, opleiding en bezorgdheid over klimaatverandering en houding ten opzichte van de energietransitie. Vervolgens werd respondenten gevraagd naar hun ervaringen met eerdere participatiebijeenkomsten en betrokkenheid bij het ontstaan van het beleid voor het ontwikkelen van zonne- en windparken. Daarna kregen respondenten stellingen voorgelegd over verschillende onderwerpen met betrekking tot het participatieproces en de ontwikkeling van het zonne- of windpark. Respondenten scoorden hun antwoorden op een vijfpuntsschaal van 1 (helemaal niet) tot en met 5 (helemaal wel). Daarnaast was er een categorie 'weet ik niet' of 'niet van toepassing'.

De stellingen gingen over:

1. Manieren waarop omwonenden betrokken wilden worden en manieren waarop zij betrokken zijn/worden bij de beslissingen over het zonne- of windpark. Voorbeelden van stellingen zijn: *'Ik wilde/wil geïnformeerd worden over de ontwikkeling van het zonnepark/windpark.'* en *'Ik kon/kan goed mijn mening geven over de ontwikkeling van het zonnepark/windpark.'*
2. De initiatiefnemer van het participatieproces en de doelen die de initiatiefnemer had met het participatieproces. Een voorbeeldstelling is: *'De kennis en verschillende inzichten van omwonenden te gebruiken en tot betere beslissingen te komen over het zonnepark/windpark.'*
3. De beschikbare informatie en communicatie over het zonne- of windpark en de betrokkenheid van de omwonenden bij de ontwikkeling van het zonne- of windpark. Voorbeelden van stellingen zijn: *'De beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer was/is objectief.'*, *'De communicatie over het zonnepark/windpark sloot/sluit goed aan bij mijn behoeften.'* en *'Ik heb moeite moeten doen om betrokken te raken bij de ontwikkeling van het zonnepark/windpark.'*
4. De gesprekken tijdens het participatieproces, de manier waarop besluiten over het zonne- of windpark zijn/worden genomen en de inbreng van omwonenden in het participatieproces. Voorbeelden van stellingen zijn: *'Ik kreeg/krijg de mogelijkheid om te praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen hadden/hebben.'*, *'Tijdens het participatieproces is/wordt er een goede afweging gemaakt tussen verschillende belangen.'* en *'De inbreng en zorgen van omwonenden hadden/hebben duidelijk invloed op de besluiten over het zonnepark/windpark.'*
5. De algemene ervaring met het participatieproces en de ontwikkeling van het zonne- of windpark. Voorbeelden van stellingen zijn: *'Over het algemeen ben ik tevreden over het participatieproces van het zonnepark/windpark.'* en *'Ik ben van mening dat de hele ontwikkeling van het zonnepark/windpark (tot nu toe) goed is verlopen/verloopt.'*
6. Financiële participatie en compensatie en de tevredenheid daarmee. Een voorbeeldstelling is: *'Ik vind dat ik voldoende financieel ben gecompenseerd.'*
7. Hoe omwonenden over het algemeen het gerealiseerde zonne- of windpark momenteel ervaren. Dit is uitgevraagd door het geven van een rapportcijfer van 1 tot 10 en stellingen. Voorbeelden van stellingen zijn: *'De voordelen en nadelen van het zonnepark/windpark zijn op een eerlijke manier verdeeld.'* en *'Ik vind het zonnepark/windpark acceptabel.'*

Respondenten werden verder gevraagd in te schatten in welke mate verschillende groepen uit de samenleving aanwezig waren/zijn tijdens de participatieactiviteiten. Voorbeelden van groepen zijn *25-44-jarigen*, *praktisch opgeleiden* en *mensen met een migratieachtergrond*. Ook kregen respondenten stellingen voorgelegd over gevolgen van het zonne- of windpark die omwonenden momenteel ervaren. Voorbeelden van gevolgen zijn *geluidsoverlast*, *verlies biodiversiteit*, *het kunnen afnemen van goedkopere energie*, *gevaar voor vogels en andere dieren*, *horizonvervuiling* en *positieve bijdrage aan de doelen voor duurzame/groene energie op land*. Respondenten scoorden hun antwoorden op een vijf puntsschaal van 1 (geen) tot en met 5 (heel veel). Daarnaast was er een categorie 'weet ik niet'.

Met een open vraag werden respondenten gevraagd aan te geven op welke manieren de initiatiefnemer hen probeerde/probeert te betrekken tijdens het participatieproces (participatiemethoden), om hun tevredenheid over financiële deelname en compensatie verder toe te lichten, en wat hun advies aan de initiatiefnemers en/of gemeente is als de plannen voor het zonne- of windpark opnieuw konden worden gemaakt.

- In de vragenlijst zat een routing om onderscheid te kunnen maken tussen omwonenden die
1. de ontwikkeling van het zonne- of windpark (tot nu toe) niet hebben gevolgd;
 2. de ontwikkeling van het zonne- of windpark (tot nu toe) hebben gevolgd (bijvoorbeeld in de krant), maar (nog) niet hebben deelgenomen aan één of meerdere participatieactiviteiten;
 3. hebben deelgenomen aan één of twee participatieactiviteiten tijdens de ontwikkeling van het zonne- of windpark of heel actief betrokken zijn geweest in de ontwikkeling van het zonne- of windpark en bij (bijna) alle participatieactiviteiten aanwezig zijn geweest.

Alleen de respondenten die onder categorie 3 vielen, hebben vragen gekregen over het participatieproces zelf.

Vragenlijst Inwonersforum RES Twente

De vragenlijst voor deelnemers aan het Inwonersforum RES Twente is in overleg met de organisatie van het inwonersforum en I&O Research samengesteld. Voor de volledige vragenlijst, zie Bijlage c. De vragenlijst is grotendeels hetzelfde als de vragenlijst voor omwonenden van de zonne- en windparken (in ontwikkeling). Hieronder beschrijven we alleen de punten waarop de vragenlijsten verschillen:

- Enkele tekstuele wijzigingen, waarbij de vragen en stellingen aangepast zijn naar de situatie van het inwonersforum. In plaats van ‘initiatiefnemer’ werd bijvoorbeeld ‘organisator’ gebruikt, in plaats van ‘participatieproces’ werd steeds gevraagd naar ‘het Twents Inwonersforum’ en in plaats van ‘de manier waarop besluiten zijn genomen’ werd gevraagd naar ‘de manier waarop adviezen voor de RES Twente 2.0 tot stand zijn gekomen’.
- Deelnemers zijn niet gevraagd naar manieren waarop zij betrokken wilden worden, op welke manieren (participatiemethoden) de organisator hen probeerde te betrekken, financiële participatie en compensatie en de tevredenheid daarmee en ervaren gevolgen, omdat deze onderwerpen niet van toepassing waren.
- Aanvullend is gevraagd wat er voor deelnemers is veranderd na de gesprekken die plaatsvonden tijdens het Twents Inwonersforum (open vraag) en hun ervaring met verschillende aspecten van de organisatie van het Twents Inwonersforum, zoals de aanwezigheid van gemeenteraadsleden en bestuurders en de ingezette werkvormen. Voorbeelden van stellingen zijn: *‘Ik ben tevreden over hoe de dagvoorzitter de Inwonersdagen heeft begeleid.’* en *‘De werkvormen die zijn ingezet (o.a. tafelgesprekken, carrousel, stemronde) sloten goed aan bij wat ik kon.’*

B.4.3 Werving respondenten

Werving respondenten vragenlijst zonne- en windparken

In totaal zijn 6068 uitnodigingsbrieven voor de online vragenlijst per post verstuurd naar huishoudens binnen een straal van 3 kilometer rondom de zonne- en windparken (in ontwikkeling). Dit komt neer op 1050 brieven per park, met uitzondering van windpark Ospeldijk. Vanwege een kleiner aantal huishoudens binnen de cirkel van 3 kilometer, zijn daar 818 huishoudens uitgenodigd. De adressen zijn willekeurig gekozen uit het Nederlandse adressenregister (Basisregistratie Adressen en Gebouwen²), na bepaling van de afstandscirkel van 3 kilometer rondom de parken met GIS-analyse. Binnen de cirkel van 3 kilometer is een willekeurige steekproef van 1050 adressen getrokken (uitgezonderd windpark Ospeldijk, waar een brief naar alle 818 adressen binnen de straal van 3 kilometer is verstuurd). De selectie van de adressen en het versturen van de brieven is uitgevoerd door I&O Research.

In de uitnodigingsbrief werd gevraagd om de volwassen persoon die als eerstvolgende jarig is in het huishouden de vragenlijst te laten invullen. Zo is geprobeerd om ook meer jongere respondenten te laten deelnemen. De uitnodigingsbrief bevatte een inlogcode en een link naar de online vragenlijst. Deze link kon één keer gebruikt worden. Door de vragenlijst in te vullen maakten de respondenten kans op één van de 40 cadeaubonnen ter waarde van €25 die onder de deelnemers werden verloot. Na drie weken is er een herinneringsbrief verstuurd, tevens per post. Zie Tabel b.5 voor de respons per park.

Tabel B.5: Respons per park: totaal, bekend met park en deelnemer aan participatieproces.

Naam case	Totaal	Respons		Bekend met (plannen voor) park		Deelnemer participatie proces		Schatting totaal deelnemers
	n	n	%	n	%	n	%	n
Bommelerwaard-A2	1050	129	12,3%	108	83,7%	13	12,0%	100
Dalvoordeweg	1050	108	10,3%	99	91,7%	9	9,0%	40
Geefsweer	1050	139	13,2%	125	89,9%	15	12,0%	n.b.
Ospeldijk	818	191	23,3%	181	94,8%	32	17,6%	250
Sas van Gent-Zuid	1050	104	9,9%	90	86,5%	9	10,0%	50
Ockhuizen	1050	146	13,9%	79	54,1%	7	8,8%	40
Totaal	6068	817		682		85		

Werving respondenten vragenlijst Inwonersforum RES Twente

In totaal zijn 95 uitnodigingsmails voor de online vragenlijst verstuurd naar de deelnemers van het Twents Inwonersforum. De uitnodigingsmail bevatte een link naar de online vragenlijst. Na één week is een herinneringsmail verstuurd. Zie Tabel b.6 voor de respons.

Tabel B.6: Respons per Inwonersdag.

	Totaal	Respons	
	n	n	%
Inwonersforum RES Twente	95	38	40,0%
Inwonersdag 1		36	37,9%
Inwonersdag 2		33	34,7%
Inwonersdag 3		34	35,8%

B.4.4 Beschrijving van de steekproef

Zie Tabel 4.7 voor de steekproefbeschrijving per case.

Tabel 4.7: Beschrijving van de steekproef per case.

		Bommelerwaard-A2	Dalvoordeweg	Geefsweer	Ospeldijk	Sas van Gent-Zuid	Ockhuizen	RES Twente
n		108	99	125	181	90	79	38
Geslacht	Man	61,1%	75,8%	68,8%	66,3%	75,6%	64,6%	57,9%
	Vrouw	38%	24,2%	29,6%	33,1%	21,1%	30,4%	42,1%
	Zeg ik liever niet	0,9%		1,6%	0,6%	3,3%	5%	
Leeftijd	Gemiddelde	58	54	58	55	61	59	54
Opleiding	Geen onderwijs of basisschool	2,8%			1,1%	1,1%	1,3%	
	VMBO, havo / vwo onderbouw, MBO 1	15,7%	24,2%	27,2%	19,9%	27,8%	11,4%	15,8%
	MBO 2-4, havo / vwo bovenbouw, HBO / WO propedeuse	32,4%	37,4%	40,8%	28,7%	33,3%	22,8%	31,6%
	HBO/WO bachelor, WO master / postdoctoraal, gepromoveerd	43,5%	33,3%	28%	45,9%	34,4%	62%	52,6%
	Zeg ik liever niet	5,6%	5,1%	4%	4,4%	3,4%	2,5%	
Woon-omgeving	Stadscentrum of dorpskern	21,3%	38,4%	37,6%	10,5%	42,2%	27,8%	18,4%
	Binnen bebouwde kom, buiten stadscentrum of dorpskern	58,4%	37,4%	44%	12,7%	50%	58,3%	60,5%
	Buiten bebouwde kom	19,4%	23,2%	17,6%	75,7%	7,8%	13,9%	21,1%
	Zeg ik liever niet	0,9%	1%	0,8%	1,1%			
Woningtype	Koopwoning	77,7%	85,9%	84,8%	96,1%	81,1%	89,9%	73,7%
	Huurwoning	18,5%	14,1%	14,4%	3,9%	16,7%	8,9%	26,3%
	Zeg ik liever niet	3,8%		0,8%		2,2%	1,2%	

B.4.5 Analyse

Gesloten vragen

De data van de gesloten vragen in de vragenlijst zijn geanalyseerd met behulp van IBM SPSS versie 28 (IBM Corp, 2021). Hierbij zijn analyses uitgevoerd om tot beschrijvende statistieken te komen. De beoogde regressieanalyses bleken niet mogelijk door een aantal beperkingen aan het databestand (zie 1.6.1). Enkele resultaten worden weergegeven in grafieken.

Open vragen

De antwoorden bij de open vragen over de ingezette participatiemethoden zijn gecodeerd in Excel. Hiervoor zijn handmatig coderingen toegekend aan de open antwoorden om de meest genoemde onderwerpen te identificeren.

B.5 Focusgroep onder bewoners

In deze sectie wordt de methode en aanpak voor de focusgroepen beschreven. Een focusgroep is een groepsgesprek waarbij een kleine groep mensen met ondersteuning van een begeleider discussieert over vooraf bepaalde onderwerpen, in dit geval de beleving van inwonerparticipatie voor een specifiek zonne- of windpark. Focusgroepen worden gebruikt om in korte tijd inzicht te krijgen in een bepaald thema en biedt ruimte voor discussie tussen deelnemers met zowel overeenkomstige als tegenstrijdige meningen. Deze onderzoeksmethode stelde ons derhalve in staat thema's die als belangrijk werden ervaren door de aanwezige deelnemers verder uit te diepen. Op deze manier verkregen we meer inzicht in hoe omwonenden de georganiseerde inwonerparticipatie hebben beleefd.

B.5.1 Selectie focusgroepen

Gezien de doorloop van het project was het niet mogelijk om bij alle cases een focusgroep te houden. Voor de selectie van cases voor een focusgroep is contact gezocht met alle contactpersonen van de cases. Vanwege de privacy wetgeving was het alleen mogelijk om via hen in contact te komen met inwoners die actief hadden deelgenomen aan het participatieproces. Het bleek dat binnen de beschikbare periode en tijd voor de focusgroepen het mogelijk was om bij twee lopende participatietrajecten een focusgroep te organiseren: zonnepark Ockhuizen en windpark in ontwikkeling Brielse Maasdijk. Bij beide lopende cases was er een groep bewoners die bereid was deel te nemen. Samen met de cases is de doorlooptijd van het project naast de voortgang van het participatieproces gelegd, om vervolgens een moment te kiezen voor het houden van de focusgroepen.

B.5.2 Werving deelnemers

Voor beide focusgroepen bestond de doelgroep uit volwassen omwonenden die hebben deelgenomen aan georganiseerde activiteiten in het kader van inwonerparticipatie voor één van de twee geselecteerde casussen. De werving van deelnemers is voor de twee cases op verschillende manieren uitgevoerd. Beide manieren worden hieronder beschreven.

Werving focusgroep zonnepark in ontwikkeling Ockhuizen

Voor de focusgroep over het zonnepark in ontwikkeling bij Ockhuizen heeft werving van deelnemers op drie manieren plaatsgevonden. Allereerst heeft de gemeente Utrecht een bericht geplaatst op de projectpagina van de gebiedsontwikkeling Ockhuizen, waar het zonnepark onderdeel van uitmaakt. In het bericht werd de focusgroep aangekondigd, met een

link naar de volledige uitnodiging op www.energy.nl. Daarnaast is er een fysieke uitnodigingsbrief verspreid in een selectie straten in het gebied grenzend aan de locatie voor het beoogde zonnepark. Als derde is er een poster met de uitnodiging voor de focusgroep opgehangen bij kringloopwinkel Emmaus Haarzuilens.

Uiteindelijk hebben vijf omwonenden deelgenomen aan de focusgroep. De groep bestond uit een mix van mannen en vrouwen, met diverse opleidingsniveaus en beroepen. De meeste deelnemers wonen al geruime tijd in de omgeving, één deelnemer is in de buurt geboren. De deelnemers vertegenwoordigen in elk geval drie houdingen ten opzichte van het zonnepark: voor, tegen en neutraal.

Werving focusgroep windpark in ontwikkeling Brielse Maasdijk

Voor de werving van de focusgroep bij de case Brielse Maasdijk is samengewerkt met de Nederlandse Vereniging Omwonenden Windturbines (NLVOW)²⁹, de organisatie die de belangen van de bewoners vertegenwoordigt. De NLVOW heeft een bewonersplatform en een omgevingsraad opgezet bij deze case om zo een stem te geven aan bewoners en kennis uit te wisselen vanuit een vaste structuur. De NLVOW heeft contact met bewoners die actief deelnemen aan het participatieproces. Vanuit TNO is een uitnodiging gedeeld met de contactpersoon van de NLVOW. Deze informatie is vervolgens gedeeld tijdens één van de vergaderingen waarbij een aantal bewoners zich hebben opgegeven voor deelname aan de focusgroep.

In totaal hebben zeven mensen deelgenomen aan de focusgroep. De groep bestond uit zes mannen en één vrouw. De meeste deelnemers wonen al geruime tijd in de omgeving. Alle deelnemers nemen deel aan het Bewonersplatform. Het grootste deel van de groep is het met elkaar eens dat er drie windmolens kunnen komen binnen de gemeentegrenzen, maar er is nog wel discussie over de locatie.

B.5.3 Het gesprek

Voorafgaand aan de focusgroepen werd voor elke focusgroep een draaiboek opgesteld. Hierin stonden een aantal aspecten beschreven, zoals de duur van de bijeenkomst, de omgangsregels voor het gesprek, de rollen van de onderzoekers (o.a. voorzitter, timekeeper, notulist) en onderwerpen van gesprek. Aan het begin van het gesprek werd er een inventarisatie gemaakt van onderwerpen die deelnemers aan wilden dragen. Wanneer deze besproken waren, werd er door de voorzitter een nieuw onderwerp aangedragen van het overzicht van de vooraf opgestelde onderwerpen. De volgende vragen stonden hierbij centraal:

- De manier waarop deelnemers betrokken zijn geweest bij het project;
- De invloed die hun betrokkenheid en bijdrage volgens de deelnemers heeft gehad op de ontwikkeling van het zonne- of windpark;
- Manieren waarop deelnemers (meer/andere) invloed hadden willen hebben;
- Of deelnemers andere bewoners met verschillende meningen zijn tegengekomen tijdens dit proces.

Deze onderwerpen en vragen waren, net als de vragen voor het interviewprotocol en de vragenlijst, gebaseerd op de onderzoeksvragen en het theoretisch raamwerk.

De focusgroepen vonden eind augustus plaats: op 29 augustus 2023 voor Ockhuizen, die 2 uur en 30 minuten duurde, en op 31 augustus 2023 voor Brielse Maasdijk, die 2 uur en 15 minuten duurde. Voorafgaand aan de focusgroep kregen deelnemers een informatiebrief en

²⁹ [NLVOW - De belangenvereniging voor omwonenden windturbines | NLVOW](#)

toestemmingsformulier overhandigd. Alle deelnemers hebben het toestemmingsformulier ondertekend voorafgaand aan de focusgroep. Na afloop ontvingen deelnemers een cadeaubon ter waarde van €25 als dank voor hun deelname. Bij beide focusgroepen zijn alle deelnemers akkoord gegaan met opname van het gesprek.

B.5.4 Analyse

Na afloop van de focusgroepen zijn de opnames getranscribeerd. De transcripties zijn geanalyseerd aan de hand van het codeboek in Excel, beschreven in de paragraaf Contentanalyse (B.7). Dit betekent dat uitspraken per focusgroep zijn geclusterd volgens de vijf thema's en onderliggende factoren van het theoretisch raamwerk. Aan de hand van deze clustering is voor elke focusgroep een verslag gemaakt met een samenvatting van de belangrijkste bevindingen per thema. In de verslagen zijn de hoofdpunten waar mogelijk geïllustreerd door quotes. Hierbij is ervoor gezorgd dat op basis van de verslagen persoonlijke belevingen van de inwonerparticipatie niet tot individuele deelnemers kan worden herleid. De verslagen zijn naar de deelnemers gestuurd voor inzage en hierbij kregen zij de mogelijkheid om deze aan te passen op volledigheid en juistheid. De verslagen dienden vervolgens als inbreng voor de analyse van de case studies (zie B.7 Contentanalyse) en ter beantwoording van de onderzoeksvragen.

B.6 Observatieonderzoek

In deze paragraaf wordt de methode van het observatieonderzoek beschreven. Observatieonderzoek is een goede methode om te zien en horen wat er tijdens participatiebijeenkomsten gebeurt en wat de initiatiefnemers en deelnemers doen en zeggen. Hieronder beschrijven we kort de aanpak en de analyse om tot de resultaten te komen.

Alleen voor het Inwonersforum RES Twente is een observatieonderzoek uitgevoerd. Tijdens de derde en laatste Inwonersdag van het Twents Inwonersforum zijn twee onderzoekers en een stagiair van TNO aanwezig geweest. Daar hebben zij tijdens de gesprekken tussen de deelnemers meegeluisterd zonder zelf actief deel te nemen, met mensen van de organisatie en deelnemers gepraat en aantekeningen gemaakt. Op basis van de aantekeningen is een verslag geschreven. Het verslag is geanalyseerd aan de hand van het codeboek in Excel, beschreven in B.7. Dit betekent dat de belangrijkste onderwerpen in het verslag werden ondergebracht bij één van de vijf thema's en onderliggende factoren van het theoretisch raamwerk. In de volgende paragraaf Contentanalyse (B.7) wordt uitgebreider ingegaan op het coderen en de analyse van de resultaten.

B.7 Contentanalyse

In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve contentanalyse om de resultaten van de verschillende onderzoeksmethoden te analyseren en de cases te kunnen vergelijken. Deze systematische analysemethode is geschikt voor de analyse van grote hoeveelheden data en wordt voornamelijk gebruikt om patronen in data te vinden, zonder statistische inferenties te doen (Elo & Kyngäs, 2008). Een contentanalyse kan voor zowel kwalitatieve als kwantitatieve data worden ingezet. In dit onderzoek wordt de contentanalyse dan ook toegepast op zowel de kwalitatieve data (documenten, interviewverslagen, focusgroepverslagen en observatieonderzoekverslag) als de kwantitatieve data (vragenlijstdata).

Bij contentanalyse kan worden gekozen voor een inductieve of deductieve aanpak (Elo & Kyngäs, 2008). Een inductieve aanpak past bij onderzoek waar op voorhand weinig kennis beschikbaar is over de onderzoeksvragen. Bij een deductieve aanpak wordt er gebruik gemaakt van een beschikbaar theoretisch raamwerk of bestaande kennis. In het huidige onderzoek wordt gebruik gemaakt van de deductieve aanpak vanwege het opgestelde theoretisch raamwerk en ervaring van het projectteam met het onderwerp inwonerparticipatie in de fysieke leefomgeving en soortgelijke onderzoeksprojecten (bijvoorbeeld Peuchen et al., 2022).

Tijdens de deductieve contentanalyse in dit onderzoek hebben we de volgende stappen doorlopen:

1. Opstellen van een codeboek op basis van de thema's en factoren in het theoretisch raamwerk.
2. Coderen van de data aan de hand van het codeboek.
3. Beschrijven van de thema's (en factoren) per case in het resultatenhoofdstuk.

B.7.1 Opstellen codeboek en coderen

Het codeboek is opgesteld op basis van de vijf thema's en factoren in het theoretisch raamwerk (zie Bijlage A). Met het codeboek zijn de kwalitatieve data (documenten, interviewverslagen, focusgroepverslagen en het observatieonderzoekverslag) en de kwantitatieve data (vragenlijstdata) van de cases gecodeerd. In praktijk was het codeboek een Microsoft Excel-bestand waarin de volgende gegevens al stonden ingevuld:

1. Per rij de factoren, opgesplitst naar de thema's.
2. Voor elke factor de (combinatie van) dataverzamelmethode(n) waar de inbreng voor de betreffende factor van afkomstig was.
3. Een korte definitie per factor.

De codeurs hebben de data handmatig gecodeerd door het codeboek in Excel in te vullen. Niet voor elke case was informatie beschikbaar over alle factoren. De codeurs vulden de volgende gegevens in:

1. Per factor een volledige tekst of citaat uit een bron of het resultaat vanuit de vragenlijst, en een motivatie ter onderbouwing.
2. De link naar de bron van de tekst of het citaat.

B.7.2 Beschrijven thema's per case

Elke factor is vervolgens beschreven op basis van de coderingen vanuit de verschillende typen kwalitatieve en kwantitatieve data. Vanwege de grote hoeveelheid factoren is vervolgens door het onderzoeksteam besloten om per case de resultaten niet per factor te beschrijven, maar aan de hand van de vijf overkoepelende thema's uit het theoretisch raamwerk. Dit heeft geresulteerd in een beschrijving van de resultaten per thema in het resultatenhoofdstuk (zie 2 Resultaten).

B.8 Methodische beperkingen van het onderzoek

B.8.1 Algemeen

Geen gelijke analyse bij cases met afgeronde en lopende participatietrajecten

Ondanks dat is geprobeerd het onderzoek en de analyse zo veel mogelijk gelijk te doen bij cases met afgeronde en lopende participatietrajecten (bijv. in de vraagstelling), bleek dit in de praktijk niet zo gemakkelijk. De wens bestaat om zo veel mogelijk tijdens het proces al te weten te komen, maar soms worden bepaalde zaken pas na afloop van het proces duidelijk. Enerzijds geeft een lopend traject een actueel beeld van de beleving van inwoners. Anderzijds hebben we in een specifieke periode documenten geanalyseerd, stakeholders geïnterviewd, en omwonenden naar hun mening gevraagd over een proces dat nog niet afgerond is. Daardoor is er nog niets bekend over bijvoorbeeld de verdeling van lusten en lasten of het bereiken van het doel van het participatieproces. De onderzoeksvragen die betrekking hebben op dit soort onderwerpen, hebben we niet voor de lopende participatietrajecten kunnen beantwoorden. De lopende participatietrajecten bevinden zich in verschillende fasen van de ontwikkeling. In dit onderzoek hebben we de lopende participatietrajecten onderzocht tot het moment dat de dataverzameling is gestopt. Mogelijk is er bij de lopende participatietrajecten inmiddels veel veranderd en zou het onderzoek opnieuw kunnen worden uitgevoerd.

B.8.2 Documentenanalyse

Verschillen in aantallen, typen en bronnen van de documenten per case

Eén van de beperkingen bij de documentenanalyse is dat er voor iedere case verschillende aantallen en typen documenten beschikbaar waren, en dat we deze van verschillende bronnen hebben ontvangen. Bij enkele cases was er een grote hoeveelheid documenten (met informatie over het participatieproces) voorhanden, terwijl bij andere cases maar enkele documenten gebruikt konden worden voor het invullen van de codeboeken en de contextbeschrijving van de cases. Daarnaast waren er ook veel verschillende typen documenten per case beschikbaar. In de praktijk bleek dat bij meerdere cases beperkt informatie beschikbaar was over het participatieproces. Vaak betrof de informatie een kort algemeen stuk over participatie als toevoeging op vooral technisch ingestoken documenten (bijv. omgevingsvisie, m.e.r., NRD). Slechts bij enkele cases was er een (gedetailleerd) participatieplan (bijvoorbeeld windpark Ospeldijk). Deze verschillen hebben erin geresulteerd dat voor sommige cases meer inzichten uit de documenten zijn meegenomen in de analyse dan uit de stakeholderinterviews, en andersom.

Verder verschillen de bronnen van de documenten per case, bijvoorbeeld een energiecoöperatie, gemeente of provincie. Bij sommige cases was het afhankelijk van de contactpersonen bij de cases welke documenten we ontvingen. Met name voor interne (niet-publiek openbare) documenten was deze afhankelijkheid groot. Mogelijk maakt de bron van een document uit, maar hier hebben we geen bewuste afweging in gemaakt.

Interpretatie door meerdere onderzoekers

De analyse van de documenten en het invullen van de codeboeken is door meerdere onderzoekers gedaan. Mogelijk heeft dat geleid tot verschillen in interpretatie. We hebben deze verschillen zo veel mogelijk proberen te ondervangen door eenzelfde werkwijze te hanteren en achteraf een controle op de analyse van een andere onderzoeker.

B.8.3 Stakeholderinterviews

Kennis bij geïnterviewde stakeholders

Een andere beperking is dat de kennis over het participatieproces van een case bij de geïnterviewde stakeholders soms varieerde. Hierdoor komt bij enkele cases meer dan bij de andere cases het overgrote deel van de inzichten vanuit één stakeholderinterview (bijvoorbeeld initiatiefnemer Shell bij zonnepark Sas van Gent-Zuid en initiatiefnemer én energiecoöperatie Zuidenwind bij windpark Ospeldijk). Ondanks dat zoveel mogelijk is geprobeerd om inzichten en informatie ook vanuit andere bronnen (documenten) te halen, kan het mogelijk toch een enigszins vertekend beeld geven.

B.8.4 Vragenlijst

Vraagstelling bij positieve en negatieve gevolgen zonne- of windpark

Met de vragenlijst hebben we geprobeerd om op een zo objectief mogelijke manier te achterhalen hoe omwonenden het participatieproces hebben beleefd, en het gerealiseerde zonne- of windpark beleven. Toch kan de vraagstelling over de ervaren positieve en negatieve gevolgen, waarbij we keuzes hebben gemaakt in welke gevolgen we hebben uitgevraagd, van invloed zijn geweest. Het aantal negatieve gevolgen dat werd uitgevraagd was bijvoorbeeld groter dan het aantal positieve gevolgen, en wat betreft positieve gevolgen hebben we bijvoorbeeld niet gevraagd naar de ervaring van trots of tevredenheid van omwonenden met betrekking tot het zonne- of windpark.

Ontbreken vragenlijstresultaten case Brielse Maasdijk

Een beperking van het onderzoek is dat we geen vragenlijst hebben kunnen uitzetten bij windpark Brielse Maasdijk, een van de lopende cases. Op het moment dat de vragenlijst uitgezet zou worden, werd er voor Brielse Maasdijk wel een documentenanalyse uitgevoerd en interviews afgenomen. Omdat de gemeente Nissewaard te veel politieke uitdagingen in het dossier zag, en er onzekerheid bestond of de aanvraag voor het windpark ontvankelijk kon worden verklaard, zou de timing van de vragenlijst ongelukkig zijn. Daardoor wilde de gemeente niet meewerken aan het uitzetten van de vragenlijst onder omwonenden. Bovendien vertrok de projectleider van de gemeente Nissewaard die verantwoordelijk was voor de ontwikkeling van het windpark, en daarmee onze contactpersoon bij de gemeente.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen was er de wens om toch bewoners te betrekken en bevragen voor deze case. Daarom hebben we een focusgroep onder een specifieke groep bewoners, het Bewonersplatform, gehouden. Hierdoor wijkt deze casestudie enigszins af van de andere cases. Daarnaast heeft de keuze voor een focusgroep bij het Bewonersplatform mogelijk geresulteerd in andere resultaten dan wanneer we de vragenlijst onder een brede groep omwonenden hadden uitgezet. Het Bewonersplatform bestaat uit omwonenden die zichzelf hebben aangemeld om mee te denken en zijn mogelijk gemiddeld meer uitgesproken over het onderwerp dan de vragenlijstdeelnemers.

Respons en steekproef

Een andere beperking is de tegenvallende respons op de vragenlijst van gemiddeld 14%. Met het uitnodigen van een steekproef van 1050 omwonenden per park en het sturen van een herinneringsbrief, hoopten we minimaal een respons van 20% te behalen. In de uiteindelijke respons zagen we bij ieder zonne- of windpark maar een relatief klein aantal omwonenden dat daadwerkelijk had geparticipeerd in de ontwikkeling van de zonne- en windparken.

De tegenvallende respons is mogelijk een gevolg van de keuze voor het versturen van uitnodigingsbrieven aan een volledig willekeurige steekproef van omwonenden rondom de zonne- en windparken. Een gestratificeerde steekproef was mogelijk een betere keuze geweest om met name de omwonenden aan te schrijven die het meest dichtbij het zonne- of windpark (in ontwikkeling) wonen en daardoor mogelijk meer betrokken zijn, en om een hogere respons te kunnen bereiken in de dunbevolktere gebieden.

Voor het windpark Ospeldijk zijn bijvoorbeeld 818 in plaats van 1050 uitnodigingsbrieven verstuurd, omdat er slechts 818 huishoudens in de straal van drie kilometer waren. Daarnaast kregen we tijdens de focusgroep voor het zonnepark in ontwikkeling bij Ockhuizen als feedback dat maar één van de vijf deelnemers een uitnodigingsbrief voor de vragenlijst had ontvangen. De deelnemers waren bewoners van Haarzuilens en direct betrokkenen bij de ontwikkeling. Daarentegen had een groot aandeel van omwonenden die wel een uitnodiging heeft ontvangen nooit van de plannen gehoord (46%). Als gevolg hebben deze omwonenden geen vragen over het participatieproces kunnen beantwoorden.

Daarnaast is uit eerder onderzoek gebleken dat omwonenden dusdanig veel hinder van een windpark kunnen ervaren dat het hen doet besluiten om te verhuizen (Peuchen et al., 2022). Ondanks dat deze omwonenden ook waardevolle inbreng kunnen leveren, heeft het onderzoek hen niet bereikt met een vragenlijst voor omwonenden in de directe leefomgeving. Daarom is er bij de contactpersonen van de cases gevraagd of zij op de hoogte waren van verhuizing met overlast van windturbines als reden. Uit de navraag van deze contactpersonen bleek dat één persoon bij één case mogelijk verhuisd was vanwege de realisatie van het windpark. Omdat dit niet met zekerheid gesteld kon worden, is besloten deze persoon niet te benaderen.

Kwantitatieve analyses

Door een aantal beperkingen aan het databestand bleek het niet mogelijk om de beoogde regressieanalyses uit te voeren, en daarmee de onderzoeksvragen met de kwantitatieve data te kunnen beantwoorden. Zoals eerder genoemd is door de relatief lage respons ook het aantal antwoorden van respondenten die daadwerkelijk hebben geparticipeerd in de ontwikkeling van de zonne- en windparken klein. Het kleine aantal antwoorden en de vele onafhankelijke variabelen die we beoogden op te nemen in de regressieanalyses, leiden ertoe dat de resultaten lastig te interpreteren zijn en dat er een grotere kans bestaat op type I en type II-fouten (het onterecht aannemen of verwerpen van de hypothesen). Daarnaast blijkt uit een factoranalyse (PCA) dat veel variabelen over het participatieproces één component vormen, en uit de berekening van onderlinge correlaties dat veel variabelen onderling (zeer) sterk samenhangen. Statistisch gezien zijn het dus geen aparte constructen, maar meten de variabelen allen vrijwel hetzelfde. Deze beperkingen samen leiden ertoe dat we niet de statistische analyses hebben uitgevoerd zoals beoogd. Hiermee kunnen we dus geen statistische verbanden (correlaties) aantonen tussen de kenmerken van het participatieproces (de vijf thema's uit het theoretisch raamwerk) en de beleving van het zonne- of windpark. Wel kunnen we op basis van de data een kwalitatieve analyse doen om patronen te beschrijven. In plaats daarvan hebben we de onderzoeksvragen, op basis van de data uit de documentenanalyse en interviews en de beschrijvende statistiek vanuit de vragenlijsten op een meer kwalitatieve wijze beantwoord.

B.8.5 Focusgroepen

Focusgroepen bij twee van de acht cases

Eén van de beperkingen bij de focusgroepen is dat deze bij twee van de acht cases zijn gehouden, en we daardoor niet voor alle cases het type inzichten uit de focusgroepen hebben opgehaald. Wel is er bewust voor gekozen om de focusgroepen te houden bij twee lopende cases, zodat we meer inzicht konden krijgen in de *verwachte* verdeling van lusten en lasten (een thema waarin we voor de lopende cases geen inzicht kregen met de andere dataverzamelmethode(n)).

Bijlage C

Interviewprotocol, vragenlijst en protocol focusgroepen

C.1 Interviewprotocol

Introductie

3. Introductie

- Naam + functie binnen organisatie
- Kort vertellen over het Kennisprogramma en specifiek het casestudie onderzoek
- Rolverdeling aangeven (eerste interviewer, tweede interviewer/notulist)
- Aangeven dat er ruimte in het interview is voor de geïnterviewde om zich voor te stellen (en te vertellen over de organisatie en het project)
- Vragen of geïnterviewde het goed vindt dat het interview wordt opgenomen.
 - Dit maakt het makkelijker om de interviews te verwerken en zorgt ervoor dat we geen belangrijke informatie missen.
 - De interviewopnames- en verslagen worden conform AVG standaarden opgeslagen en behandeld. Dit betekent bijvoorbeeld dat alleen de betrokken onderzoekers van TNO toegang hebben tot de opname. De privacy is gewaarborgd.

4. Het interview

- Deelname aan dit interview is geheel vrijwillig, je kunt op ieder moment besluiten om toch niet deel te nemen of om een vraag niet te beantwoorden.
- Het interview duurt ongeveer 1-1,5 uur.
- Het interview bestaat uit een aantal onderdelen:
 - We willen het hebben over uw achtergrond en je rol binnen het project.
 - Het grootste deel van het interview zullen we besteden aan uw ervaringen met het participatietraject bij het zonnepark/windpark/zoekgebied, waarbij we ook ingaan op de historie van de locatie, de ontwikkeling van het zonne- op windpark en de betrokkenheid van verschillende partijen in het gebied.

Rol binnen het project

5. Wat is jouw betrokkenheid bij dit project en je verantwoordelijkheden binnen jouw organisatie?

Achtergrond en historie project

6. Wat kun je vertellen over de **historie van het (zoek)gebied** en de **locatie van het project**?
 - a. Zijn er onenigheden tussen betrokken stakeholders geweest nog vóór de plannen van het project (conflicten/gebeurtenissen met mogelijke invloed op de houding van omwonenden)?
 - b. Hebben de belanghebbenden dezelfde kijk op de ontwikkelingen (conflicten) in het verleden?
7. Wat zijn de belangrijkste doelen die met het project werden geprobeerd te bereiken?
8. Kun je beknopt de stappen die het project doorlopen heeft beschrijven?
9. Welke **partijen** waren er betrokken bij het project? Op welke manier waren deze partijen afhankelijk van elkaar?

Beleid gemeente/provincie hernieuwbare elektriciteit op land

10. Wat kun je vertellen over de **totstandkoming van het beleid** met betrekking tot hernieuwbare elektriciteit op land binnen de gemeente/provincie en de **besluitvorming** daarover?
 - a. Op welke manier zijn inwoners betrokken geweest bij het opstellen van het beleid tijdens de visievorming (voor of tijdens RES)?
 - b. Op welke manier zijn inwoners betrokken geweest bij de besluiten over het beleid?
11. Wat kun je vertellen over het **participatiebeleid** binnen de gemeente? Welke onderdelen heeft dat beleid?
 - a. *Afgerond*: Op welke manier heeft het beleid in de praktijk vorm gekregen?
 - b. *Lopend*: Op welke manier verwacht je dat het beleid vorm gaat krijgen?

Het participatieproces

12. Welke rol had de gemeenteraad in het participatietraject?
 - a. In hoeverre stond de gemeenteraad open voor de inbreng vanuit het participatieproces?
13. *Indien energiecoöperatie betrokken*: Welke rol had de energiecoöperatie in het participatietraject?
 - a. Welke invloed heeft deze rol gehad?
14. Welke **doel(en)** had/heeft het participatietraject? Is dit van tevoren opgesteld? (eventueel voorbeelden noemen zoals maatschappelijk draagvlak of eigenaarschap)
 - a. Indien sprake van RES: Is er bij het opstellen van het doel van het participatietraject rekening gehouden met de vier niveaus vanuit de RES-handreiking? Zo ja, welk niveau is aangehouden?
15. Waarom is er gekozen voor dit/deze specifieke participatiedoel(en)?
16. Welke stappen zijn ondernomen om dit doel te behalen?
 - a. *Afgerond*: Is het doel behaald?
 - b. *Lopend*: Wat is er nog nodig om dit doel te behalen?
17. *Checkvraag*: Ben je bekend met de **participatieniveaus** of treden van de **participatieladder**? Welke trede werd er bij het participatietraject nagestreefd? Is deze trede gehaald? Zo nee, wat heeft er voor gezorgd dat dit niet is gebeurd?

Het participatieproces (rol bewoners)

18. Op welk moment zijn de omwonenden betrokken?
 - a. In welke fase van het project?
 - Beleidsfase: opstellen van energiebeleid
 - Ruimtelijke besluitvorming
 - Ontwikkeling en realisatie/projectfase
19. Op welke manier zijn omwonenden betrokken?
 - a. Is er een specifieke **doelgroepenbenadering** geweest?
 - b. Is er in de communicatie rekening gehouden met diverse doelgroepen (bijvoorbeeld verschillende talen en taalniveaus)?
 - c. Is rekening gehouden met het betrekken van verschillende doelgroepen op het moment in het proces?
20. In hoeverre zijn omwonenden **betrokken gebleven**?
21. In welke mate is er **inbreng** vanuit de omwonenden geweest op het **besluit** waarvoor het participatieproces is ingericht?
 - a. Wat heeft er dat dit wel/niet het geval was?
22. In welke mate **sloot** de aangeboden **informatie** tijdens het participatietraject aan bij het **kennisniveau** van de omwonenden? Hoe had dit eventueel beter op elkaar afgestemd kunnen worden?
23. Op welke manier is er rekening gehouden met een zo **inclusief** mogelijk **participatieproces** voor omwonenden?
 - a. Welke uitdagingen zijn jullie tegengekomen?
 - b. Welke lessen en best practices zijn er geleerd?
24. Wat kun je vertellen over de **gesprekken** tijdens het participatietraject?
 - a. In welke mate was er tijd en ruimte voor omwonenden om meningen uit te wisselen en belangen kenbaar te maken?
 - b. In welke mate was er tijd en ruimte voor omwonenden om in gesprek te gaan met verschillende andere belanghebbenden/stakeholders?
 - c. In hoeverre hebben de verschillende doelgroepen kunnen meepraten over de verschillende onderwerpen? En over de onderwerpen waar zij in geïnteresseerd waren?
 - d. Hoe werden/worden **gesprekken** tussen de initiatiefnemer en omwonenden, omwonenden onderling of omwonenden met andere stakeholders **gefaciliteerd**? Was er begeleiding aanwezig?
 - e. Op welke manier sloten de meningen van bewoners bij elkaar aan?
 - f. En op welke manier verschilden deze meningen?
 - g. Welke ontwikkelingen hebben er plaatsgevonden waardoor deze meningen dichterbij elkaar kwamen of juist verder van elkaar af kwamen te staan?

Participatiemethoden

25. Wat kun je vertellen over de **participatiemethoden** die zijn ingezet?
 - a. Is er van te voren rekening gehouden met het aanbieden van diverse participatiemethoden (om verschillende typen omwonenden op verschillende momenten te kunnen betrekken)?
 - b. Welke verschillende participatiemethoden zijn er tijdens het participatietraject ingezet?

26. In welke mate waren de participatie- en communicatiemethoden passend?
- In hoeverre hadden omwonenden de behoefte om te participeren (vonden ze geïnformeerd worden voldoende, of wilden ze meebeslissen)?
 - In hoeverre was het voor omwonenden mogelijk om te participeren (juiste mogelijkheid, tijd, plaats, capaciteiten)? Hebben omwonenden kunnen participeren op een tijdstip dat gunstig voor hen was?
 - Op welke manier is er met de participatiemethoden rekening gehouden met de bereikbaarheid van de omwonenden (digitaal, met een nieuwsbrief etc.)?

Overige stakeholders

27. Welke **belangen** kwamen tijdens de gesprekken op tafel en in welke mate verschilden deze belangen tussen omwonenden en de overige stakeholders?
- Materiële belangen (financiën, goederen, middelen)
 - Psychologische belangen (basisbehoeften, relationele behoeften (erkenning), gezichtsbehoud, machtsverhoudingen)
 - Procedurele belangen (uitvoering van het proces, gevoel van rechtvaardigheid)
28. In hoeverre zijn de verschillende betrokken partijen (initiatiefnemer, omwonenden, andere stakeholders) gehoord en hebben ze het idee gehad dat ze hun belang hebben kunnen vertegenwoordigen?
29. In welke mate **sloot** het participatieproces aan bij het **bestuursniveau** waarop besluiten over het project werden genomen?
- Konden de wensen en inbreng van bewoners worden doorgevoerd op het niveau waarop de bewonersparticipatie werd georganiseerd?

C.2 Vragenlijst omwonenden zonne- en windparken

Introductie

Welkom bij deze vragenlijst over uw ervaringen met een (mogelijk toekomstig) zonne- of windpark bij u in de buurt. [Recentelijk is er een zonne- of windpark bij u in de buurt geplaatst: [zonnepark/windpark] / Er zijn plannen voor een windpark bij u in de buurt: [zonnepark/windpark]]. Hier stellen we u graag een aantal vragen over. Deze vragenlijst gaat specifiek over de ontwikkeling van het [zonnepark/windpark] bij u in de buurt, dus niet over zonne- of windparken in het algemeen. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het gaat juist om uw eigen mening en ervaring. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 20 minuten. Alvast hartelijk dank voor uw medewerking.

Controlevraag deelname

1. Heeft u wel eens gehoord van [de plannen voor] [zonnepark/windpark]?

[Afbeelding locatie zonnepark/windpark]

- Ja → NAAR VRAAG 2
 Nee → EINDE VRAGENLIJST

Algemene vragen

De volgende vragen en stellingen gaan over een aantal kenmerken van uzelf.

2. Sinds welk jaar woont u in deze regio?

Sinds ____ (jaartal).

3. In wat voor omgeving woont u?

- Stadscentrum of dorpskern
 Binnen de bebouwde kom maar buiten het stadscentrum of dorpskern
 Buiten de bebouwde kom
 Anders, namelijk: _____
 Zeg ik liever niet

4. In wat voor huis woont u?

- Koophuis
 Huurhuis
 Anders, namelijk: _____
 Zeg ik liever niet

5. Wat is uw leeftijd?

____ jaar.

- Zeg ik liever niet

6. Wat is uw geslacht?

- Man

- Vrouw
- Anders dan bovenstaand
- Zeg ik liever niet

7. Welke opleiding heeft u afgerond?

- Geen onderwijs of basisschool
- VMBO (basis/kader/beroepsgericht/theoretisch/gemengd), mavo/MULO, havo/vwo onderbouw, MBO 1 of vergelijkbaar
- MBO 2-4, havo/vwo bovenbouw, HBO/WO propedeuse
- HBO/WO bachelor, WO master/postdoctoraal, gepromoveerd
- Zeg ik liever niet

8. Geef aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik maak me zorgen over klimaatverandering.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik sta positief tegenover de energietransitie (de overgang van fossiele brandstoffen zoals aardgas en steenkolen naar hernieuwbare energie zoals zonne- en windenergie).	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Eerdere ervaring participatie

In deze vragenlijst staan woorden als participatieproces, participatie en initiatiefnemer. Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu. Tijdens zo'n proces worden **participatieactiviteiten** georganiseerd. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een informatiebijeenkomst, klankbordgroep of keukentafelgesprek. Onder **participatie, participeren** of **deelnemen** verstaan wij de betrokkenheid van omwonenden en belanghebbenden in het participatieproces. Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen. Dit is bij [zonnepark/windpark] [initiatiefnemer].

Voordat we u vragen stellen over [de plannen voor] [zonnepark/windpark], zijn we benieuwd naar uw ervaringen met participatie in het verleden. De volgende vragen gaan over de tijd vóórdat er plannen waren voor [zonnepark/windpark].

9. Regelmatig organiseert de gemeente bijeenkomsten of informatieavonden over veranderingen in uw omgeving. Bijvoorbeeld de komst van een speeltuin, de aanleg van een nieuwe weg of locaties voor opvang van vluchtelingen. Heeft u vóór de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] wel eens deelgenomen aan dit soort bijeenkomsten?

- Ja
- Nee → NAAR VRAAG 11

10. Wat is over het algemeen uw ervaring met deze bijeenkomsten?

Erg negatief	Enigszins negatief	Neutraal	Enigszins positief	Erg positief
☐	☐	☐	☐	☐

11. Veel gemeenten hebben beleid voor het ontwikkelen van wind- en zonneparken. Daarin staan bijvoorbeeld richtlijnen voor de ontwikkeling en mogelijke locaties van wind- en zonne-energie. Hoe bent u betrokken geweest bij het ontstaan van dit beleid?

- Niet → NAAR VRAAG 13
- Ik heb ervan gehoord, maar ben niet betrokken geweest → NAAR VRAAG 13
- Ik heb een zienswijze ingediend
- Ik ben naar één of meerdere bijeenkomsten gegaan
- Anders, namelijk ...

12. Hoe heeft u over het algemeen uw betrokkenheid bij het ontstaan van het beleid voor het ontwikkelen van wind- en zonneparken ervaren?

Erg negatief	Enigszins negatief	Neutraal	Enigszins positief	Erg positief
☐	☐	☐	☐	☐

Controlevraag routing

13. Waarin herkent u zichzelf het meest?

Onder **participatieactiviteiten** verstaan wij bijvoorbeeld een informatiebijeenkomst, bewonersplatform, excursie, klankbordgroep of keukentafelgesprek.

- Ik heb de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [tot nu toe] niet gevolgd à NAAR VRAAG 14, DAN 16-28 OVERSLAAN
- Ik heb de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [tot nu toe] gevolgd (bijvoorbeeld in de krant), maar heb (nog) niet deelgenomen aan één of meerdere participatieactiviteiten à NAAR VRAAG 14, DAN 23-28 OVERSLAAN
- Ik heb [tot nu toe] deelgenomen aan één of twee participatieactiviteiten tijdens de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] die werden georganiseerd à NAAR VRAAG 14
- Ik ben [tot nu toe] heel actief betrokken geweest in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] en bij (bijna) alle participatieactiviteiten aanwezig geweest die werden georganiseerd à NAAR VRAAG 14

Plannen voor [zonnepark/windpark]

14. De volgende stellingen gaan over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik voel me een omwonende van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb een duidelijke mening over [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [heeft me beziggehouden/houdt me bezig].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Participatieproces bij [zonnepark/windpark]

De volgende vragen en stellingen gaan over hoe u de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [ervaart/hebt ervaren].

15. **Bewoners kunnen op verschillende manieren betrokken worden bij beslissingen over een zonne- of windpark. Geef aan in welke mate u het eens bent met manieren waarop u betrokken wilde worden.**

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Ik [wilde/wil] geïnformeerd worden over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [wilde/wil] mijn mening geven over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [wilde/wil] invloed hebben op de beslissingen over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [wilde/wil] samen met andere omwonenden beslissingen nemen over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Routing > respondenten die niet hebben deelgenomen aan participatieproces (Q13, antwoordoptie 1) naar 29

16. **Op welke manieren [probeerde/probeert] de initiatiefnemer u te betrekken tijdens het participatieproces van [zonnepark/windpark]?**

Denk hierbij bijvoorbeeld aan een informatiebijeenkomst, (online) workshop, klankbordgroep, enquête, werkatelier, bewonersplatform, excursie, keukentafelgesprek, enzovoort.

17. **Geef aan in welke mate u tevreden bent over manieren waarop u betrokken [bent/wordt] bij de beslissingen over [zonnepark/windpark].**

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Ik [ben/word] goed geïnformeerd over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [kon/kan] goed mijn mening geven over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [kon/kan] goed meebeslissen over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik [kon/kan] goed zelf beslissingen nemen over de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].

18. In hoeverre denkt u dat de initiatiefnemer de volgende doelen had met het participatieproces?

Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen. Dit is bij [zonnepark/windpark] [initiatiefnemer]. Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu.

De participatie [had/heeft] als doel om:

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
De democratie te verbeteren, door zo veel mogelijk verschillende stemmen en belangen te horen. Ook van mensen die normaal niet zo gemakkelijk hun stem (kunnen) laten horen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Door bewoners te betrekken het nemen van besluiten beter te laten verlopen en tot meer acceptatie voor [zonnepark/windpark] te komen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De kennis en verschillende inzichten van omwonenden te gebruiken en tot betere beslissingen te komen over [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. De volgende stellingen gaan over de initiatiefnemer van het participatieproces van [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het eens bent met de volgende stellingen.

Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen. Dit is bij [zonnepark/windpark] [initiatiefnemer]. Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik [vond/vind] het belangrijk dat de initiatiefnemer van [zonnepark/windpark] op de hoogte [was/is] van de geschiedenis van dit gebied.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [merkte/merk] dat de initiatiefnemer van [zonnepark/windpark] op de hoogte [was/is] van de geschiedenis van dit gebied.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

20. De volgende stellingen gaan over de beschikbare informatie over [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen. Dit is bij [zonnepark/windpark] [initiatiefnemer].

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Ik [kon/kan] voldoende informatie vinden over waarom [zonnepark/windpark] [werd/mogelijk wordt] geplaatst.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer [was/is] voor mij te begrijpen en duidelijk.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer [was/is] objectief.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De beschikbare informatie vanuit de initiatiefnemer [was/is] betrouwbaar.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. De volgende stellingen gaan over de communicatie over [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Ik ben op tijd geïnformeerd over alle stappen in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] en de planning van belangrijke beslismomenten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [wist/weet] waar ik terecht [kon/kan] als ik vragen [had/heb] over [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Wanneer ik vragen [had/heb], [werden/worden] deze snel en duidelijk beantwoord.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De besluiten en overwegingen over [zonnepark/windpark] [zijn/worden] met alle omwonenden gecommuniceerd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De communicatie over [zonnepark/windpark] [sloot/sluit] goed aan bij mijn behoeften.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

22. De volgende stellingen gaan over de manier waarop u betrokken [bent/wordt] bij de ontwikkeling van [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

Onder *participatie, participeren* of *deelnemen* verstaan wij de betrokkenheid van omwonenden en belanghebbenden in het participatieproces.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Het [was/is] voor mij duidelijk hoe ik betrokken [kon/kan] zijn in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb moeite moeten doen om betrokken te raken bij de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ik ben in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] vroeg genoeg betrokken.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De tijden waarop ik [kon/kan] participeren in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [waren/zijn] voor mij goed.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De locaties waar ik [kon/kan] participeren in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [waren/zijn] voor mij goed.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Routing > respondenten die niet hebben deelgenomen aan participatieproces (Q13, antwoordoptie 2) naar 29

23. De volgende stellingen gaan over de gesprekken die [plaatsvonden/plaatsvinden] tijdens het participatieproces van [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

*Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu.*

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Ik [kon/kan] meedenken en meepraten over hoe het [zonnepark/windpark] in het landschap past.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [heb/kreeg] de mogelijkheid om mijn zorgen over [zonnepark/windpark] te uiten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [kreeg/krijg] de mogelijkheid om te praten met andere omwonenden die verschillende meningen en belangen [hadden/hebben].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [kreeg/krijg] de mogelijkheid om te praten met andere belanghebbenden (bijv. gemeente of projectontwikkelaar).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [voelde/voel] me tijdens de gesprekken serieus genomen door de initiatiefnemer.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [voelde/voel] me gehoord door de initiatiefnemer.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere deelnemer [kreeg/krijgt] de mogelijkheid om mee te denken en mee te praten over [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere deelnemer [kreeg/krijgt] de mogelijkheid om zijn mening over [zonnepark/windpark] te geven.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De kwaliteit van de manier waarop de gesprekken [werden/worden] begeleid [was/is] goed.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

24. De volgende stellingen gaan over de manier waarop besluiten over [zonnepark/windpark] [zijn/worden] genomen. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Het [was/is] voor mij duidelijk wat de invloed [was/is] die ik [had/heb] op de besluiten over [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het [was/is] voor mij duidelijk welke partijen er betrokken [waren/zijn] in de ontwikkeling van [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb het gevoel dat de belangen van andere betrokken partijen zwaarder [meewogen/meewegen] dan die van mij.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tijdens het participatieproces [is/wordt] er een goede afweging gemaakt tussen verschillende belangen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik begrijp hoe besluitvormers tot een keuze [zijn gekomen/zullen komen].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. De volgende stellingen gaan over de inbreng van u en anderen in het participatieproces van [zonnepark/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu.
Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen. Dit is bij [zonnepark/windpark] [initiatiefnemer].

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Mijn inbreng [kwam/komt] overeen met de inbreng van andere omwonenden.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mijn inbreng [kwam/komt] overeen met de inbreng van andere belanghebbenden dan omwonenden.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tijdens het participatieproces [werd/wordt] er voldoende rekening gehouden met verschillende standpunten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tijdens het participatieproces [werd/wordt] er een goede afweging gemaakt tussen verschillende argumenten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De initiatiefnemer [koppelde/koppelt] goed terug wat er met de inbreng en zorgen van omwonenden [is/wordt] gedaan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De inbreng en zorgen van omwonenden [hadden/hebben] duidelijk invloed	☐	☐	☐	☐	☐	☐

op de besluiten over [zonnepark/windpark].						
De deelnemers van het participatieproces [waren/zijn] een goede afspiegeling van verschillende maatschappelijke groepen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De deelnemers van het participatieproces [waren/zijn] een goede afspiegeling van diverse meningen en standpunten bij [zonnepark/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

26. Kunt u inschatten in welke mate verschillende groepen uit de samenleving aanwezig [waren/zijn] tijdens de participatieactiviteiten van [zonnepark/windpark]?

Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu. Tijdens zo'n proces worden **participatieactiviteiten** georganiseerd. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een informatiebijeenkomst, klankbordgroep of keukentafelgesprek.

	Geen	Weinig	Enige	Veel	Heel veel	Weet ik niet
15-24-jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25-44-jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45-64-jarigen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
65+ers	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Praktisch opgeleiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Theoretisch opgeleiden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een minder dan gemiddeld inkomen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een meer dan gemiddeld inkomen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen met een migratieachtergrond	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen zonder een migratieachtergrond	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vrouwen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mannen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

27. De volgende stellingen gaan over hoe u kijkt naar het participatieproces van [zonnepark/windpark] [tot nu toe]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

Onder **participatieproces** verstaan wij het betrekken van omwonenden tijdens de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark], vanaf het moment dat de eerste plannen er waren tot nu. Tijdens zo'n proces worden **participatieactiviteiten** georganiseerd. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een informatiebijeenkomst, klankbordgroep of keukentafelgesprek. Onder **initiatiefnemer** verstaan wij de partij die het initiatief tot het participatieproces van [zonnepark/windpark] heeft genomen.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
De participatieactiviteiten die [wer- den/worden] georganiseerd [slo- ten/sluiten] goed aan bij mijn behoeften.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het participatieproces [sloot/sluit] goed aan bij de verwachtingen die ik van te voren ervan had.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind dat ik respectvol en eerlijk [werd/word] behandeld tijdens het par- ticipatieproces.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In het proces rondom de ontwikkeling van [zonnepark/windpark] heeft de ini- tiatiefnemer mijn vertrouwen ge- schaad.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Over het algemeen ben ik tevreden over het participatieproces van [zonne- park/windpark].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [vond/vind] het participatieproces van [zonnepark/windpark] acceptabel.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [vond/vind] het participatieproces van [zonnepark/windpark] noodzakelijk.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik [vond/vind] het participatieproces van [zonnepark/windpark] een goed idee.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

**28. De volgende stellingen gaan over uw algemene ervaring met de ontwikkeling van [zonne-
park/windpark]. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.**

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Niet van toepassing
Over het algemeen is mijn ervaring met de ontwikkeling van [zonnepark/wind- park] [tot nu toe] goed.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik ben van mening dat de hele ontwikkeling van [zonnepark/windpark] [tot nu toe] goed [is verlopen/verloopt].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb ervaren dat de besluitvorming van [zonnepark/windpark] [tot nu toe] eerlijk [is verlopen/verloopt].	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik heb er vertrouwen in dat de besluiten over [zonnepark/windpark] op een goede manier tot stand [zijn gekomen/zullen komen].	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Routing > respondenten niet-afgeronde projecten naar 36

Financiële participatie bij [zonnepark/windpark]

29. Op welke manier doet u financieel mee in [zonnepark/windpark]?

Meerdere antwoorden mogelijk.

- Ik ben mede-eigenaar van [zonnepark/windpark]
- Ik heb obligaties en/of aandelen in [zonnepark/windpark]
- Er is een Omgevingsfonds waar de omgeving voordeel van heeft
- Ik maak gebruik van een Omwonendenregeling (bijv. korting op stroom, dubbel glas)
- Ik krijg wettelijk vastgelegde compensatie voor de waardevermindering van mijn woning
- Ik kan niet financieel meedoen
- Ik weet het niet

30. De volgende stellingen gaan over financiële deelname. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik ben tevreden over de manier waarop ik financieel meedoe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind dat ik voldoende financieel ben gecompenseerd.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

31. Kunt u uw antwoorden op de twee voorgaande stellingen over uw financiële deelname en compensatie verder toelichten?

- Weet ik niet

Huidige houding [zonnepark/windpark]

32. De volgende stellingen gaan over hoe u [zonnepark/windpark] op dit moment ervaart. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik ben tevreden met hoe [zonnepark/windpark] in het landschap past.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De voordelen en nadelen van [zonnepark/windpark] zijn op een eerlijke manier verdeeld.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het is oneerlijk dat [zonnepark/windpark] in onze omgeving is gekomen en niet in een ander gebied.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

33. De volgende stellingen gaan over uw mening over [zonnepark/windpark] op dit moment. Geef aan in welke mate u het ermee eens bent.

	Helemaal mee oneens	Mee oneens	Neutraal	Mee eens	Helemaal mee eens	Weet ik niet
Ik vind [zonnepark/windpark] acceptabel.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind [zonnepark/windpark] noodzakelijk.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ik vind [zonnepark/windpark] een goed idee.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

34. Als u uw algemene beleving van [zonnepark/windpark] op dit moment een rapportcijfer moest geven (van 1 tot 10), welk cijfer geeft u het dan?

Een 1 staat voor zeer negatief en een 10 voor zeer positief.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rapportcijfer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

35. In welke mate ervaart u de onderstaande gevolgen van [zonnepark/windpark]?

	Geen	Weinig	Enige	Veel	Heel veel	Weet ik niet
Beperken van klimaatverandering	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[Geluidsoverlast windpark]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[Slagschaduw windpark]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
[Verslechtering bodem zonnepark]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verlies biodiversiteit	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Het kunnen afnemen van goedkopere energie	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gevaar voor vogels en andere dieren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Waardevermindering van de woning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Financiële winst (bijv. inkomsten doordat ik mede-eigenaar van [zonnepark/windpark] ben)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verslechtering van de gezondheid van mensen in de omgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Horizonvervuiling	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Risico's voor veiligheid van mensen in de omgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Verslechtering van de kwaliteit van leven van mensen in de omgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Positieve bijdrage aan de doelen voor duurzame/groene energie op land	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders...	☐	☐	☐	☐	☐	☐

36. Als de plannen voor [zonnepark/windpark] opnieuw konden worden gemaakt, is mijn advies aan de initiatiefnemers en/of gemeente om ...

Weet ik niet

37. Als u nog vragen of opmerkingen heeft over de vragenlijst, dan kunt u die hier vermelden.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

C.3 Protocol focusgroepen

Introductieronde

- Op welke manier heeft u tot nu toe deelgenomen aan het proces rond het zonnepark/windpark?

Inventarisatieronde

- Welke onderwerpen/thema's zou u willen bespreken vanavond?
- Wat is belangrijk voor u?
- Is er iets dat te veel of te weinig aandacht krijgt?
- Hoe staat u tegenover de komst van het zonnepark/windpark?

Historie van de locatie

- Wat is uw band met de locatie?
- Welke rol speelt de geschiedenis van de plek?
- Hoe lang woont u hier al?
- Waarom bent u hier komen wonen?
- Wat vindt u prettig aan hier wonen?

Historie proces

- Wat zijn voor u belangrijke momenten in het proces/de ontwikkelingen rondom het zonnepark/windpark geweest?

Rollen stakeholders

- Wat vindt u van de rollen van de verschillende stakeholders en de communicatie tussen de verschillende partijen?

Betrokkenheid

De manier waarop u bent betrokken geweest bij het gekozen gebied voor een zonnepark/windpark.

- Heeft u het gevoel dat u tijdig bent betrokken in het proces?
- Heeft u het gevoel gehad dat u voldoende betrokken bent geweest?
- Wat vond u van de communicatie over de bijeenkomsten van de ontwikkelaar/gemeente rondom de plannen?

Besluitvormingsproces

De invloed die uw betrokkenheid en bijdrage volgens u heeft gehad op dit proces.

- Zijn er manieren waarop u (meer/andere) invloed had willen hebben?
- Heeft u, tot nu toe, het gevoel dat u mee heeft kunnen beslissen?

Verschillende meningen

Of u andere bewoners met verschillende meningen bent tegengekomen tijdens dit proces.

- In hoeverre is er volgens u een diverse groep bewoners bereikt?
 - Meningen
 - Doelgroepen
- Is dit nodig?

Verdeling lusten en lasten

- Wat is er tot nu toe besproken over de verdeling van lusten en lasten?
- Wat is uw verwachting voor de verdeling van lusten en lasten wanneer het project eenmaal gerealiseerd is?
- Wat zijn uw wensen? Wanneer u dit zelf zou mogen verdelen?
- Zou lokaal eigendom hier een rol in spelen?

Energy & Materials Transition

Radarweg 60
1043 NT Amsterdam
www.tno.nl

TNO innovation
for life